

2013

Razvojna psihologija

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

doc. dr. sc. Sanja Tatalović Vorkapić

e-mail: sanjatv@ufri.hr

broj sobe: 373

Autor: doc. dr. sc. Sanja Tatalović Vorkapić
Učiteljski fakultet u Rijeci, Sveučilišna avenija 6, Rijeka
10/1/2013

STUDIJ: RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

SEMESTAR: ZIMSKI, 1. SEMESTAR

NAZIV KOLEGIJA: RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

OPĆI CILJ KOLEGIJA:

Opći je cilj kolegija upoznati studente s temeljnim spoznajama o razvoju djece u ranom djetinjstvu i predškolskom periodu, koji su neophodni za razumijevanje i adekvatnu primjenu zakonitosti predškolskog odgoja s ciljem poticanja kvalitetnog psihofizičkog razvoja.

Ciljevi kolegija u terminima očekivanih rezultata:

Očekuje se da studenti nakon položenog ispita iz kolegija Razvojna psihologija, mogu:

1. poznavati osnovnu terminologiju normativnog razvoja djeteta u ranom djetinjstvu i predškolskog perioda iz svih razvojnih područja
2. pravilno tumačiti i interpretirati temeljne pojmove iz domene normativnog ali i specifičnog individualnog razvoja predškolskog djeteta
3. dati primjere specifičnosti u pojedinim razvojnim područjima/dobi, kao i primjere optimalnih psiholoških uvjeta za razvoj predškolskog djeteta
4. usporediti i objasniti značajke razvoja s ciljem analize razlika u pojedinim specifičnostima različitih individualnih razvoja ili razlika/sličnosti između pojedinog individualnog razvoja s normativnim razvojem djeteta u ranom djetinjstvu i predškolskog djeteta
5. sumirati stečene osnovne spoznaje iz pojedinog razvojnog područja/dobi predškolskog djeteta, uočiti značajke obitelji djeteta i predškolske ustanove, te na osnovu toga planirati i organizirati optimalne psihološke uvjete za kvalitetan razvoj predškolskog djeteta
6. okarakterizirati pojedine razvojne dobi u svim razvojnim područjima, razlikovati ih u odnosu na njihove karakteristike, te organizirati odgajanje primjenom tih spoznaja s ciljem adekvatne primjene predškolskih odgojnih metoda
7. izvršiti i implementirati osnovne značajke pojedinog razvojnog područja/dobi kroz izravnu interakciju s predškolskim djetetom
8. na osnovu specifičnosti pojedinog razvojnog područja/dobi izvući opće zaključke, prijedloge za njihovu implementaciju u vrtićkom okruženju, te pored toga ponuditi svoje, kreativno, subjektivno rješenje za pojedine problemne situacije ili krize u životu djeteta ali i njihovih roditelja (npr. prilagodba djeteta na polazak u jaslice/vrtić)

Sadržaj kolegija Razvojna psihologija:

1. Uvod u razvojnu psihologiju; razvojna periodizacija
2. Metode istraživanja u razvojnoj psihologiji
3. Razvojne teorije: Psihoanalitičke, Biheviorističke, Kognitivističke, Teorija socijalnog učenja, Etološke i Ekološke
4. Biološki i okolinski čimbenici razvoja i njihov interakcijski učinak
5. Prenatalni razvoj, porod i stanje novorođenčeta
6. Tjelesni rast i motorički razvoj predškolskog djeteta
7. Osjetilno-perceptivni razvoj predškolskog djeteta

8. Razvoj govora predškolskog djeteta
9. Emocionalni razvoj: rana interakcija, socijalizacija i razvoj osnovnih emocija
10. Razvoj privrženosti u ranom djetinjstvu i predškolskom periodu
11. Ličnost: individualne razlike predškolske djece
12. Kognitivni razvoj i inteligencija predškolskog djeteta
13. Razvoj pojma o sebi i samoregulacija u predškolskoj dobi
14. Moralni razvoj, prosocijalno ponašanje i agresivnost predškolskog djeteta
15. Razvoj rodni uloga u predškolskoj dobi
16. Odnosi s vršnjacima u predškolskoj dobi
17. Uloga igre i dječjeg crteža u razvoju predškolskog djeteta
18. Obitelj i razvoj predškolskog djeteta, te stilovi roditeljstva
19. Loše postupanje prema djetetu u obitelji
20. Kontekst razvoja: vrtić i mediji
21. Optimalni psihološki uvjeti za razvoj predškolskog djeteta

LITERATURA:

Obavezna:

1. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B. i Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden market.
3. Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Dodatna:

1. Andrić V. i Čudina, M. (1999). *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj – emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bugge, F. (2002). *Razvojna psihologija Jeana Piageta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Cvetković-Lay, J. (1998). *Darovito je, što ću s njim?* Zagreb: Alinea.
5. Čudina Obradović, M. (1991). *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Čuturić, N. (1996). *Psihičko-motorički razvoj djece u prve dvije godine života*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Duran, M. (2004). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Furlan, I. (1988). *Čovjekov psihički razvoj*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću: Razumijevanje i svladavanje problema*. Zagreb: Educa.
11. Lacković-Grgin, K. (1994). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici, učinci*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Peteh, M. (1991). *Psihičko zdravlje predškolskog djeteta*. 2. izd. Zagreb: Alinea.
13. Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.
14. Shapiro, L. E. (1997). *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga.
15. Sheridan, M. (1998). *Dječji razvoj od rođenja do pete godine*. Zagreb: Educa.
16. Zarevski, P. (2001). *Psihologija pamćenja i učenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

1. Uvod u Razvojnu psihologiju

SADRŽAJ PRVE CJELINE			
1) Pristupi organiziranju sadržaja i tema područja razvojne psihologije	2) Definiranje psihologije i razvojne psihologije	3) Odnos prema djetetu i djetinjstvu kroz povijest	4) Problemi razvojne psihologije

1) PRISTUPI ORGANIZIRANJU SADRŽAJA I TEMA PODRUČJA RAZVOJNE PSIHLOGIJE

A. Razvojna periodizacija (prema Berk, 2008, str. 8)

A. Razvojna periodizacija	
PRIBLIŽNO TRAJANJE	RAZDOBLJE ČOVJEKOVA PSIHIČKOG RAZVOJA
od začeća - rođenja (38 tjedana ⇔ 266 dana)	1.) PRENATALNO RAZDOBLJE
Od rođenja do 2. godine	2.) DOJENAČKA DOB I NAJRANIJE DJETINJSTVO
Od 2. do 6. godine	3.) RANO DJETINSTVO (period malog djeteta)
Od 6. do 11. godine	5.) SREDNJE DJETINJSTVO (školska dob)
Od 11. do 15. godine	7.) PUBERTET
Od 15. do 20. godine	8.) ADOLESCENCIJA
Od 20. do 40. godine	9.) RANA ODRASLA DOB
Od 40. do 60. godine	10.) SREDNJA (zrela) ODRASLA DOB
> 60. godine	11.) KASNA ZRELA DOB (starost)

B. Tematska područja (primjer je knjiga: Vasta i sur., 1998)

1. Tjelesni razvoj: biološki, fiziološki, razvoj motorike i tjelesnih vještina
2. Spoznajni razvoj (kognitivni): osjeti, percepcija, pamćenje, učenje, mišljenje, govor, inteligencija
3. Socijalno-emocionalni razvoj i razvoj ličnosti

C. Kombinirani pristup (primjer knjige: Helen Bee: *The developing child*. Longman: New York, 1997)

Najčešće dominira podjela na tematska područja, nakon kojih ide integrativan opis podijeljen prema manje preciznoj periodizaciji (predverbalna dob, predškolska dob, osnovna škola, adolescencija)

D. Kontekst dječjeg razvoja (primjer: Bronfenbrennerov model razvoja)

Bez obzira na to koji će se pristup organizaciji sadržaja razvojne psihologije usvojiti (periodizacijski, osobine i vještine ili kombinirani) tema razvojne psihologije nije zaokružena bez stavljanja djetetova razvoja u kontekst:

- dijete u obiteljskom okruženju
- dijete s prijateljima
- dijete u vrtiću, te u školskom okruženju
- dijete okruženo mas-medijima
- obitelj u socioekonomskom okruženju (institucije podrške, posao, ekonomski faktori)

Brojni vanjski čimbenici znatno određuju razvoj djeteta.

2) DEFINIRANJE PSIHLOGIJE I RAZVOJNE PSIHLOGIJE

Što je psihologija?

Psihologija je znanost čiji je predmet istraživanja ljudsko ponašanje i doživljavanje. Ljudsko ponašanja i doživljavanje određeni su:

- ✓ tjelesnim, biološkim i fiziološkim obilježjima pojedinca
- ✓ kognitivnim sposobnostima i procesima
- ✓ socijalno-emocionalnim osobinama i procesima i okolinskim čimbenicima

TEMELJI ZNANOSTI: Povijest i problemi

Određenje razvojne psihologije

Razvojna psihologija bavi se opisom, objašnjenjem i modifikacijom u ponašanju kroz cijeli život, te sa interindividualnim razlikama u tim intraindividualnim promjenama (*Baltes*).

Razvojna psihologija je psihološka disciplina koja istražuje psihički razvoj čovjeka od početka njegovog života (začeca) pa do kraja života (smrti) (*Furlan, 1992*).

Razvojna psihologija se bavi promjenama u ponašanju i sposobnostima koje se događaju s napredovanjem razvoja (*Vasta i sur., 1998*).

Ciljevi razvojne psihologije:

- 1) Deskripcija: Opis razvoja i razvojne norme (ponašanja i sposobnosti u svakom periodu razvoja)
- 2) Objašnjavanje: zašto se ponašanja mijenjaju
- 3) Predikcija: predviđanje razvoja ponašanja; po potrebi ga modificirati ili optimalizirati
- 4) Kontrola

Dječja psihologija ili Razvojna psihologija djetinjstva (i mladenaštva)

...je grana razvojne psihologije koja proučava promjene u ljudskom ponašanju i doživljavanju u ograničenom periodu, tj. bavi se istraživanjem i proučavanjem *dječjeg* psihičkog razvoja (od začeca do puberteta).

Većina razvojnih istraživanja bavila su se djecom:

- djetinstvo je period najbržeg razvoja,
- iskustva u djetinstvu imaju posljedice za čitav život,
- složene procese lakše je razumjeti tijekom njihova nastajanja,
- poznavanje temeljnih procesa može pomoći prilikom rješavanja problema u djetinstvu
- djeca su sama po sebi zanimljiva za istraživanje.

3) ODNOS PREMA DJETETU I DJETINJSTVU KROZ POVIJEST

I.a) Povijesni pogled na djetinjstvo

PRVOBITNA ZAJEDNICA: djeca – promatrana kao sredstvo za svrhu odraslih, odgajana za preživljavanje i pomaganje odraslima. Nije se poznavao ili priznavao njihov individualni razvoj.

ANTIČKA GRČKA I RIM (600 pr.n.e - 400 god.): djeca su svojina koja se može razmjenjivati i trošiti (infanticid, robovi, žrtvovanje bogovima). Pogotovo ženska djeca koju su "držali" samo za reproduksijske svrhe. Efebofilija i pedofilija su tolerirane, kao i grubo fizičko kažnjavanje i seksualno iskorištavanje.

SREDNJI VIJEK: Djeca su minijaturni odrasli. Crkva je pripomogla podizanju društvene slike o djeci naglašavajući njihove *specifične kvalitete* (čistoću i nevinost). Istovremeno je, dopuštajući samo religiozna objašnjenja ljudskog ponašanja, ometala znanstvena istraživanja.

I.a) Povijesni pogled na djetinjstvo

RENEZANSANSA (14. - 17. st.): briga za djecu se povećava. Otvaraju se dobrohotne ustanove (domovi za bolesnu, izgubljenu i neželjenu djecu). Galilei uvodi teoriju da je ljudsko tijelo pod utjecajem fizikalnih i kemijskih zakona, pa se zato i ljudsko ponašanje može objasniti utjecajima tih zakona.

REFORMACIJA (16. st.): Puritanska sekta J. Calvina (1509-1564) koja je proizašla iz reformacije konstruirala je prvi opsežan model dječjeg razvoja. Model se temeljio na ideji dječje urođene zle prirode i sklonosti prema grijehu. Stoga je odnos prema njima bio strog (njihovo "spasenje u potpunosti ovisi o pravilnom odgoju"). Prvi priručnici za odgoj, kao i "odgojne" knjige za djecu.

RENE DESCARTES (1596 - 1650): raskrčio je put za znanstveno istraživanje ljudskog ponašanja predlažući dualistički sustav u kojem ne-fizički um upravlja mehaničkim funkcioniranjem fizičkog tijela (to shvaćanje nije u suprotnosti s crkvom). Pošto tijelo funkcionira prema mehaničkim zakonima, ti zakoni se mogu objektivno istraživati.

I.b) Prvi teoretičari

Prije pojave psihologije kao zasebne discipline, javila su se tri modela ljudskog razvoja:

JOHN LOCKE (1632-1704) - Empirizam – pristup temeljen na strogoj okolinskoj teoriji prema kojoj je um novorođenčadi *tabula rasa* (prazna ploča) i cjelokupna spoznaja stječe se isključivo kroz iskustvo i učenje.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712-1778) - Nativizam - model prema kojem se djetetovo ponašanje razvija na osnovi urođenih ideja i procesa. Djetetovo urođeno znanje sastoji se iz stvari kao što su načela pravde, poštenja i osjećaja savjesti, naglašava njihovu urođenu dobrotu i nevinost (plemeniti divljak).

CHARLES DARWIN (1809-1882) - Evolucionizam - razvio je teoriju evolucije koja ima dvije osnovne pretpostavke: a) pripadnici se međusobno razlikuju po svojim karakteristikama; b) svaka vrsta proizvodi više potomaka nego što okolina može podnijeti, što dovodi do natjecanja. To rezultira prirodnom selekcijom (najsposobniji pojedinci prežive u borbi za opstanak, pa zato svoje bolje karakteristike prenose na djecu).

Ovaj teorijski okvir predstavlja osnovu za formulaciju *rekapitulacijske teorije* (Ernst Haeckel): ontogeneza rekapitulira filogenezu (razvoj pojedinca se odvija kroz stupnjeve koji su sukladni razvoju cijele vrste). Današnji *etološki* pristup razvoju - ljudska ponašanja imaju porijeklo u prošlosti zbog koristi za preživljavanje naših predaka.

II.a) 1. Generacija – pioniri dječje psihologije

Počinje 1882. god. kad je Wilhelm PRAYER (1841 - 1897) objavio knjigu "*UM DJETETA*" - prvi znanstveni dnevnik o djetetu i razvoju dijelova uma djeteta (osjetila, volja, intelekt i sl.)

I. Generacija - PIONIRI DJEČJE PSIHOLOGIJE

1. **G. Stanley HALL** (1846-1924) - Znanstveno istraživanje započelo je s njegovim istraživanjem, predložio teoriju razvoja baziranu na načelima evolucijske rekapitulacije; objavio je udžbenik o adolescenciji "ADOLESCENCE" i zalagao se za popularizaciju psihologije.

2. **Alfred BINET** (1857 - 1911) - Konstruirao je (zajedno s T. Simonom) prvi test inteligencije (1905) radi selekcije potencijalno uspješnih od mentalno retardirane djece.

3. **James - Martin BALDWIN** (1861 - 1934): Naglašavao važnost teorija u znanosti (omogućuju interpretaciju podataka). Razvio je genetičku epistemologiju (razvoj je progresivna promjena koja nije samo kvantitativna već i kvalitativna). Njegove je ideje kasnije preuzeo J. PIAGET.

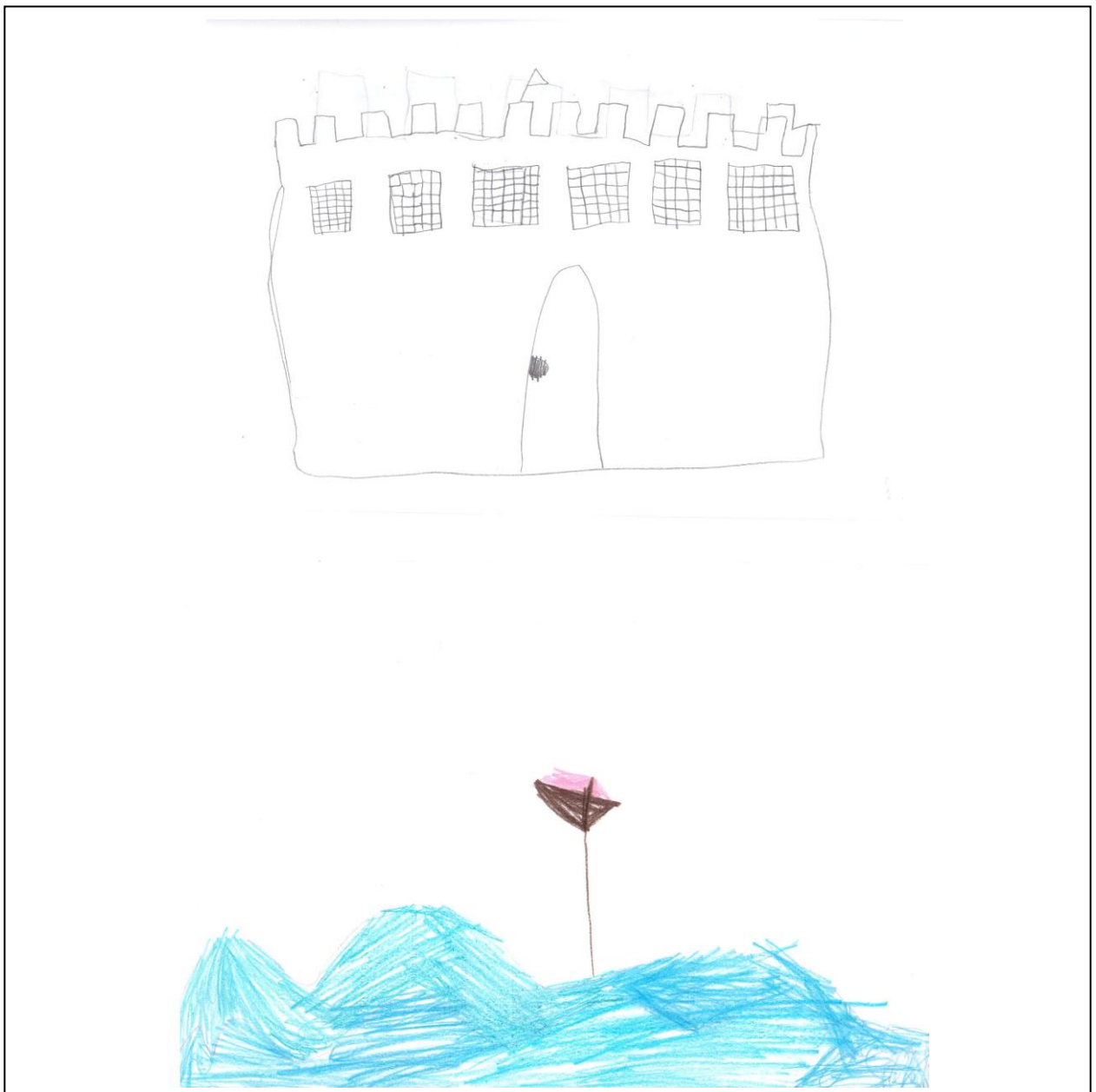
4. **John B. WATSON** (1878-1958) - doprinio da je dječja psihologija postala prirodna znanost, uvodeći (objektivne istraživačke metode). Osnivač biheviriističke teorije razvoja.

5. **Sigmund FREUD** (1856-1939) - teorija psihoseksualnog razvoja koja je izrasla iz kliničkog rada u psihoanalizi. Interakcionalistički pristup i naglašavanje značaja utjecaja ranih iskustva u djetinstvu na ponašanje u kasnijem životu danas su prihvaćene pretpostavke, iako se drugačije tumače.

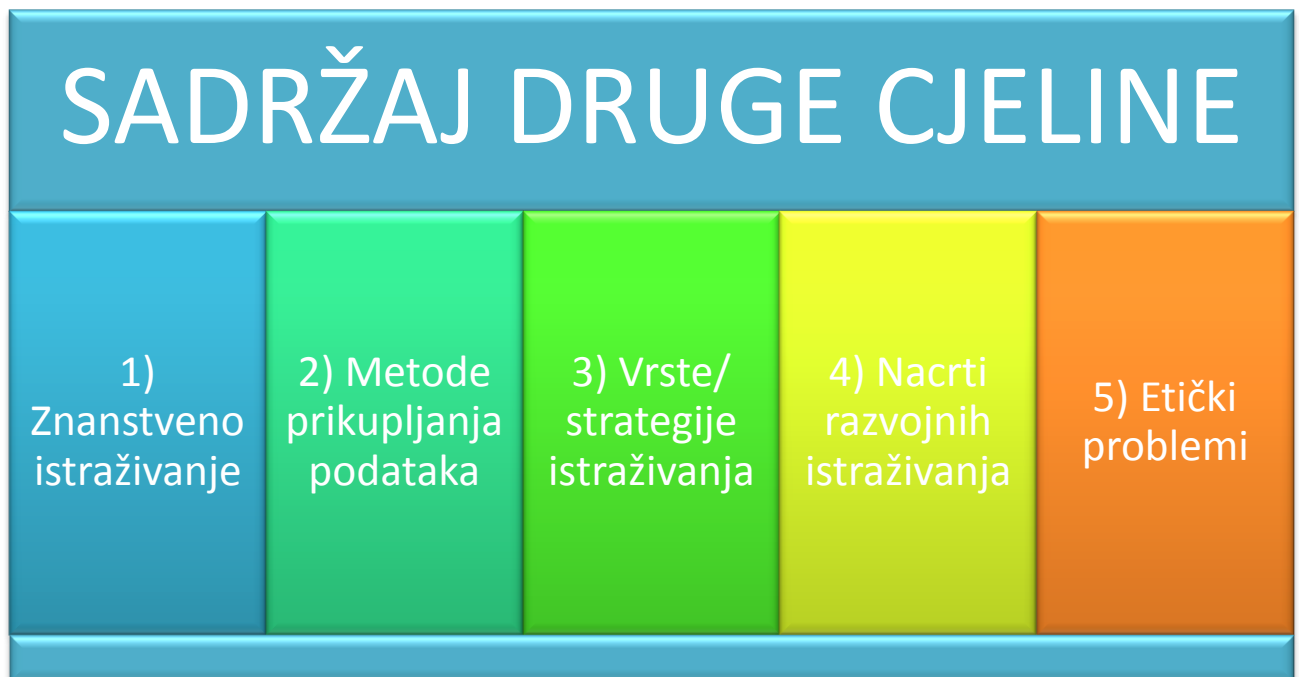
4) PROBLEMI RAZVOJNE PSIHOLOGIJE

1. **Što je to razvoj:** (slijed progresivnih, pravilnih i relativno trajnih promjena u neurološkim i fizičkim strukturama, misaonim procesima i ponašanju). Razvojne promjene su *sustavne, stabilne*, javljaju se unutar života pojedinca, *univerzalne* su, povezane sa dobi i iskustvom.
2. **Problem prirode nasuprot odgoju:** (*nativizam-empirizam*), je li primarni izvor razvojnih promjena a) urođeno nasljeđe (*nativizam*) ili b) okolinski i odgojni uvjeti, tj. učenje i iskustvo (*empirizam*).
Prema današnjem shvaćanju na razvoj utječu biološki i socijalni faktori (učenje); dilema u kojoj mjeri dominiraju jedni odnosno drugi faktori.
3. **Problem kontinuiteta nasuprot diskontinuiteta:** dvije komponente:
 - a) tijek razvoja - da li razvoj teče glatko i stabilno, (nove sposobnosti, vještine i znanja se usvajaju podjednakom brzinom) ili se razvoj odvija različitim brzinama (izmjenjuju se faze brzog i sporog razvoja); i
 - b) povezanost *razvoja*, tj. da li se rana ponašanja nadograđuju jedna na drugo i tako stvaraju kasnija ponašanja, ili se pojedini oblici ponašanja pojavljuju nezavisno od postojećih. Odgovor na ovo pitanje ovisi o pristupu razvoju: ako se polazi od opazljivih ponašanja, onda je razvoj *diskontinuiran*, a ako se polazi od uzroka razvoja, onda je on *kontinuiran*.

4. **Problem normativnog nasuprot idiografskom:** usmjerenost istraživača ili prema sličnostima i općenitostima dječjeg razvoja, ili na činitelje koji proizvode individualne razlike među djecom, kao što su npr. kulturni utjecaji.
5. **Stabilnost osobina i ponašanja u vremenu**
6. **Konzistentnost (dosljednost) ponašanja u vremenu:** Da li je neko ponašanje stvarno izraz osobine ličnosti ili posljedica trenutačne situacije.
7. **Kakva je priroda djeteta:**
 - a) Dijete je: *aktivno - pasivno* ? (kao sudionik vlastitog razvoja)
 - b) Dijete je: *dobro -loše*
8. **Relativna važnost različitih razvojnih perioda:** Koji periodi imaju veći značaj za ukupni razvoj čovjeka, a koji manji (rana ili kasna iskustva), tj. postoje li odlučujući kritični periodi.

2. METODE ISTRAŽIVANJA U RAZVOJNOJ PSIHOLOGIJI

1. ZNANSTVENO ISTRAŽIVANJE

Znanstvena metoda se sastoji od skupa pravila koja istraživači koriste prilikom provođenja svojih eksperimenata (sustavnost, objektivnost, kontrola, verifikacija i opreznost u generaliziranju).

Uloga teorija: *Teorija je skup tvrdnji kojim se sustavno objašnjavaju činjenice i zakoni (**zakon** - "tvrdnja da su neke stvari, pojave pravilno povezane, da u njihovoj strukturi ili redosljedu postoji pravilnost").*

Znanstvene teorije imaju važnu ulogu u istraživanju:

- pomažu u organizaciji informacija koji su prikupljene znanstvenim istraživanjima,
- služe za predviđanje novih zakona, i
- predstavljaju temelj za postavljanja novih problema, hipoteza i istraživanja

Hipoteza: pretpostavljena veza između pojave i čimbenika za koje se pretpostavlja da na nju utječu, a koje još ne podupire veliki broj dokaza.

Varijabla: Bilo koji čimbenik koji može poprimiti različite vrijednosti na nekoj dimenziji. Trebala bi imati karakteristike mjerljivosti.

Objektivnost: Jedna od bitnih značajki znanstvenog istraživanja je objektivnost, a to znači da je ono usmjereno na spoznavanje stvari onakve kakve one jesu, neovisno o nečijim subjektivnim željama, potrebama ili očekivanjima.

To za dječju psihologiju znači:

- Proučavaju se opažljiva ponašanja koja moraju biti mjerljiva
- Čimbenici za koje pretpostavljamo da imaju utjecaja na dječje ponašanje također se moraju kvantitativno izraziti (npr. broj djece u vrtiću, broj braće i sestara i sl.).

2. METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA

1) METODA SUSTAVNOG OPAŽANJA (SAMO DESKRIPTIVNI PODACI):

a) Prema okruženju opažanja:

1. opažanje u prirodnim uvjetima (nemanipulirana okolina)
2. opažanje u laboratoriju (visoko manipulirana okolina)

b) Prema stupnju usmjerenosti i planiranosti:

1. Otvorene metode:

- 1.1. metoda dnevnika (nije uvijek sustavno i objektivno, bilježi se ono što se smatra bitnim)
- 1.2. metoda primjerka (stalno se bilježi baš sve)

2. Zatvorene metode:

- 2.1. opažanje događaja (bilježi se kadgod se dogodi neka pojava)
- 2.2. intervalno opažanje (bilježi se pojava događaja u određenom intervalu).

2) METODA IZVJEŠĆIVANJA I SAMOIZVJEŠĆIVANJA:

Druge osobe daju izvješće o razvoju djeteta (roditelji, vršnjaci, odgajatelj):

- a) *intervju:* - strukturirani, nestrukturirani, klinički intervju
- b) *testovi i upitnici:* - papir/olovka, kompjuter
- c) *projektivne tehnike:* - interpretacija nestrukturiranih materijala

Ako se informacije dobivaju od roditelja, treba uzeti u obzir da su one subjektivne (prepozitivne).

Kod intervjuja djeteta treba uzeti u obzir karakteristike i sposobnosti odgovaranja djeteta te ne utjecati na odgovore.

3) STUDIJA SLUČAJA:

Prikupljaju se podaci o jednoj osobi iz različitih izvora, tj. detaljno se analizira neki posebno zanimljiv slučaj. Ima mnogo deskripcije, podaci su retrospektivni i rad je dugotrajan.

3. VRSTE/STRATEGIJE ISTRAŽIVANJA

a) DESKRIPTIVNO ISTRAŽIVANJE

Opažanje i evidentiranja mjerljivih podataka. Upotrebljava se kao prvi korak u istraživanju područja o kojemu vrlo malo znamo.

b) KORELACIJSKO ISTRAŽIVANJE:

Korelacijska se istraživanja koriste za *otkrivanje veza između varijabli i za opis smjera i veličine te povezanosti*.

Varijabla je pri tome svaki činitelj koji može poprimiti različite vrijednosti (visina, težina, dob i sl.).

Korelacija opisuje odnos - *smjer (pozitivna ili negativna korelacija)* i *veličinu* sukladnosti u variranju dviju varijabli (visoka korelacija znači da su varijable usko povezane).

Glavno ograničenje korelacijskog istraživanja - korelacija se *ne može koristiti kao pokazatelj uzročnosti između varijabli*, tj. ne daje odgovor na to što je uzrok, a što posljedica. Ona pokazuje samo stupanj i smjer povezanosti.

c) EKSPERIMENTALNO ISTRAŽIVANJE:

EKSPERIMENT je znanstveno-istraživački postupak kojim se u strogo kontroliranim i ponovljivim uvjetima izaziva neka pojava radi njenog opažanja i/ili mjerenja.

Cilj eksperimenta: utvrđivanje uzročno-posljedičnih veza, tj. provjeriti kako djeluje određeni faktor ili varijabla (*nezavisna varijabla-namjerno se uvodi u eksperiment i manipulira*) na neki jasno definiran fenomen (*zavisna varijabla - ono što se mjeri, te je pod utjecajem manipulacije*).

VRSTE EKSPERIMENTA: Laboratorijski, Prirodni, Eksperiment u prirodnim uvjetima.

1. Laboratorijski eksp.: provodi se u strogo kontroliranim uvjetima. Ima veliki stupanj *unutarnje valjanosti* (tj. rezultati mjerenja - ZV su zaista posljedica djelovanja NZV), međutim *vanjska valjanost* (generalizacija ili primjenljivost rezultata u prirodnim uvjetima) je mala. Rezultati se smatraju ARTIFICIJELNIM.

2. Prirodni eksp.: - npr. djeca koja nemaju skrbnika - NZV je npr. usvajanje/neusvajanje te djece, a ZV je razvoj djece. Ili npr. utjecaj rata ili drugih prirodnih promjena na dječji razvoj. Ti eksperimenti imaju slabu *unutarnju valjanost*, ali veliki stupanj *vanjske valjanosti*. Nema utjecaja eksperimentatora.

3. Eksperiment u prirodnim uvjetima: ovdje se fenomeni opažaju kad se oni prirodno dogode – realna životna sredina, na mjestu na kojem se dogode (vrtići). Unutarnja valjanost je također niska, a vanjska je visoka (upravo zbog blizine realnim uvjetima).

4. NACRTI RAZVOJNIH ISTRAŽIVANJA:

- ☞ Longitudinalni: istraživačka metoda u kojoj se isti sudionici opetovano ispituju tijekom određenog vremenskog razdoblja.
- ☞ Transverzalni: istraživačka metoda u kojoj se istovremeno proučavaju sudionici različite dobi kako bi se utvrdili učinci dobi na neki aspekt ponašanja.
- ☞ Križno-sekvencijalni: istraživačka metoda koja kombinira longitudinalne i transverzalne nacрте.

OSTALE ISTRAŽIVAČKE TAKTIKE

- Mikrorazvojna istraživanja: istraživačka metoda u kojoj se mali broj ispitanika opetovano opaža u cilju proučavanja očekivane promjene u razvojnom procesu.
- Međukulturalna istraživanja: istraživanje utjecaja kulture na neke aspekte razvoja u kojima je kultura obično nezavisna varijabla.
- Komparativna istraživanja: istraživanja provedena na neljudskim vrstama kako bi se prikupile informacije od značaja za ljudski razvoj.

5. ETIČKI PROBLEMI

Mogući rizici: Istraživanja mogu imati *negativne posljedice* za djecu (primjer je „mali Albert“; Vasta i sur., 1998, str. 44). U psihološkim istraživanjima manji je rizik fizičkog ozljeđivanja djeteta; postoji problem potencijalne *psihološke štete*. Djeca su posebno osjetljiva jer svaki utjecaj igra ulogu u njihovom razvoju, a nije niti poznato što sve i kako utječe na njih. (Npr. kad djeca uslijed eksperimentalne situacije doživljavaju negativne emocije, poput neuspjeha, frustracije ili stresa - jer npr. ne mogu riješiti postavljen zadatak). Postoji naime, mogućnost da djeca neke negativne emocije i dalje osjećaju nakon napuštanja eksperimenta.

Model o donošenju odluke o (ne)provođenju eksperimenta:

Osnovni pristup po kojem se odlučuje da li se neki eksperiment smije/ne smije provesti, je taj da se pokušava ustanoviti njegova potencijalna korist i potencijalna šteta. Ako je šteta veća od koristi onda se istraživanje ne provodi, u obrnutom slučaju on se provodi.

Etički standardi za istraživanja s djecom (14):

1. Neopasni postupci
2. Obaviješteni (informirani) pristanak
3. Pristanak roditelja
4. Dodatni pristanak
5. Poticaji
6. Obmana
7. Anonimnost

8. Uzajamna odgovornost
9. Ugroženost
10. Nepredvidive posljedice
11. Povljerljivost
12. Informiranje sudionika
13. Izvješćivanje o rezultatima
14. Značenje nalaza

ZAŠTITNE MJERE

- Stručnjačka recenzija - drugi znanstvenici procjenjuju vrijednost nekog eksperimenta
- Pristanak roditelja, odgajatelja i djece koja sudjeluju u istraživanju. Dijete ima pravo odbiti sudjelovanja u eksperimentu ili se u bilo kojem trenutku povući iz istraživanja - bez obzira na mišljenje roditelja.
- Uklanjanje eksperimentalno proizvedenih efekata putem dodatnih postupaka (npr. ako je dijete doživjelo frustraciju radi nemogućnosti rješavanja nekog zadatka, na kraju mu treba omogućiti uspjeh i time ukloniti frustraciju).
- Kratko informiranje: informiranje djeteta, roditelja, odgajatelja o svrsi istraživanja i njegovoj ulozi u tome.
- Etički kodeks istraživanja s djecom (Dulčić, 2003)
- Ajduković, Marina i Vladimir Kolesarić, (ur.) 2003. *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Opća načela (zaštita dobrobiti djece; poštovanja ljudskih prava; poštovanja privatnosti i anonimnosti; pravo djece na izražavanje vlastitog mišljenja; načelo odgovornosti i zaštite integriteta znanosti i znanstvenika)
- Opće pretpostavke za provođenje istraživanja
- Pristanak na sudjelovanje u istraživanju
- Zaštita tajnosti podataka
- Posebni postupci tijekom provođenja istraživanja
- Postupci istraživača nakon provedenog istraživanja

3. TEORIJE RAZVOJA

1) PSIHO ANALITIČKI PRISTUP (dva predstavnika):

- a) Sigmund Freud (1856-1939): TEORIJA PSIHOSEKSUALNOG RAZVOJA (1900)
- b) Erik H. Erikson (1902-1994): PSIHOSOCIJALNA TEORIJA RAZVOJA (1950)

a) **TEORIJA PSIHOSEKSUALNOG RAZVOJA (S. Freud)**

Čovjek je u potpunosti nesvjesno biće bez mogućnosti slobodnog odlučivanja. Postoje TRI RAZINE SVIJESTI: **svjesno, predsvjesno (podsvjesno) i nesvjesno**.

1.) **SVJESNO**: najviša razina ličnosti, uključuje sve ono što u određenom trenutku svjesno doživljavamo. Svjesno iskustvo je *malen* dio mentalnog života i predstavlja *iskrivljenu* sliku koja je nastala kroz procese *selekcioniranja i zaštitnog odabiranja* sadržaja iz unutarnjeg i vanjskog svijeta. Svijest je kratkotrajna, prolazna i neprekidno se mijenja.

2.) **PODSVJESNO**: dio ličnosti koji u određenom trenutku nije dostupan pamćenju, ali koji to može postati u bilo kojem drugom času. Zato se podsvjesno još naziva i dostupnim pamćenjem.

3.) **NESVJESNO**: - najdublja razina ljudskoga uma, a obuhvaća: **represivne sadržaje** - ideje, misli, uspomene i pamćenja koja su represirana, potisnuta iz svijesti u podsvjest direktnim djelovanjem psihičkih procesa; **nesvjesno znanje**: informacije koje su nisu prošle kroz našu svijest i koje nisu naučene (veći dio), i **predverbalna iskustva**: iskustva koja ne možemo verbalizirati.

STRUKTURA LIČNOSTI

Nakon 1920. Freud je proširio svoju koncepciju ličnosti - model triju razina svijesti zamijenio modelom u kojem postoje tri strukture koje zajedno čine ličnost: Id, ego i superego. To nisu zasebne strukture u ličnosti, već su oznake za **određene psihološke procese unutar ličnosti**, tj. snage koje djeluju.

STRUKTURALNA KONCEPCIJA LIČNOSTI

STRUKTURA:	NAČELO:	
a) ID (<i>lat. ono</i>)	ugoda	
b) EGO (<i>lat. ja</i>)	realnost	LIČNOST
c) SUPEREGO (<i>lat. nad ja</i>)	ideali	

Cjelokupno ponašanje čovjeka je, prema Freudovoj teoriji, uzrokovno instinktima i usmjereno na njihovo zadovoljavanje. Svaki instinkt - primarna erogena zona (oči, uši, usta, usne, spolni organi, prsa i anus). Podraživanje tih zona izaziva seksualno zadovoljstvo, tj. smanjenje instinktom uzrokovanu napetost. Nazivi pojedinih stadija potječu od dijelova tijela u kojima je usredotočena libidalna (seksualna) energija organizma u tijeku razvoja, tj. gdje su smješteni trajni izvori stimulacije. Ti se dijelovi tijela nazivaju primarnim erogenim zonama, te su vrlo osjetljivi na stimulaciju koja izaziva ugodu. Podraživanje tih mjesta izaziva seksualno zadovoljstvo. Takve erogene zone po Freudu su oči, uši, usta, muški i ženski spolni organi, prsa i anus. U svakom stadiju razvoja ličnosti drugi dio tijela (ili druga erogena zona) je aktivan, te traži objekte/aktivnosti koji mogu izazvati ugodu (prema Fulgosi, 1997).

Svi instinkti mogu se svrstati u dvije kategorije:

1. **INSTINKTI ŽIVOTA = EROS** → služe za održavanje pojedinca i vrste: glad, žeđ, seks.
2. **INSTINKTI SMRTI = THANATOS** → agresivnost, (auto) destruktivne sile. Nemaju poseban oblik energije poput libidalne energije.

PET STADIJA U RAZVOJU LIČNOSTI

Psihoseksualni razvoj je razvoj seksualnog instinkta i on je **genetički determiniran**. Redoslijed razvojnih stadija je nepromjenjiv i neovisan o kulturi i vanjskim uvjetima (*nativizam*). Preveliko (popuštanje ili udovoljavanje) ili premalo (frustracija) zadovoljavanje određenih potreba vode do poremećaja u razvoju (fiksacije, regresija). Fiksacija za određeni stadij označava ostajanje na određenom stadiju, a regresija znači vraćanje na jedan raniji ili niži nivo u razvoju koji je već pojedinac prošao. Do fiksacije najčešće dolazi uslijed nemotiviranosti za prijelaz u drugi stadij, a do regresije uslijed stanja stresa, napetosti, anksioznosti i frustracije. Faze razvoja: oralna, analna, falusna, faza latencije i genitalna faza. Prva tri stadija (predgenitalna) su najvažnija i traju do otprilike 5. godine.

1. ORALNI STADIJ (0 - 18 mj.)

Erogena zona: usta. Izvori zadovoljstva su - sisanje, grickanje, žvakanje, ljubljenje; dijete sve stavlja u usta; ustima se ostvaruju i prvi socijalni kontakti. Na osnovi takvih rudimentarnih zadovoljenja dijete razvija osnovno povjerenje ili nepovjerenje u osobe i okolinu, te razvija veću ili manju ovisnost ili neovisnost od te okoline. Djeca koja u ovoj fazi doživljavaju premalo ili preveliko zadovoljenje, postaju oralno-pasivne ličnosti u odrasloj dobi (pasivne, nezrele i ovisne) – oralni tip ličnosti. Ako je količina podraživanja prevelika, dijete nije motivirano da prijeđe u sljedeću fazu, tj. dolazi do fiksacije. **Regresije** - na oralnu fazu očituju se u pušenju, pretjeranom jedenju, žvakanju žvakaće i slično.

2. ANALNI STADIJ (18. mj. - 3. godine.)

Erogena zona: područje anusa. Izvori zadovoljstva su: retencija ili ispuštanje fekalija, kontroliranje tog postupka. Dolazi do prvih konflikata sa okolinom. Okolina zahtijeva kontroliranje te aktivnosti (odlazak na WC), stoga poučava i trenira dijete da odgodi neposredno zadovoljavanje i ugodu i da to zadovoljene uskladi sa socijalnim zahtjevima. → Taj trening i poduka začeci su samokontrole i vladanja sobom koju će pojedinac imati u svojoj odrasloj dobi. Važan je način na koji roditelji nauče dijete higijenske navike (analni tip ličnosti):

a) **prestrogi** - razvoj ANALNO-RETENTIVNOG karaktera: dijete će imati tendenciju zadržavanja fekalija, a postat će škrt, suzdržana, tvrdoglava i izrazito uredna i čista osoba.

b) **preblagi** - razvoj ANALNO-AGRESIVNOG karaktera: nesređena, destruktivna, okrutna osoba. U ljubavnim odnosima vrlo su posesivne i shvaćaju partnera kao objekt i svojinu.

3. FALUSNI STADIJ (3. god. – 5/6. god.)

Erogena zona: seksualni organi. Izvori zadovoljstva: stimulacija spolnih organa; zanimanje za svoje spolne organe, spolne razlike, za rađanje djece i sl. Ključni period razvoja - rješava se najveći konflikt u životu pojedinca, kod dječaka Edipov kompleks, a kod djevojčica Elektrin kompleks. Uspješno rješavanje tog konflikta vodi do uspješnog razvoja SUPEREGA.

a) **EDIPOV KOMPLEKS** (kod dječaka) = nesvjesna težnja svakog djeteta da stupa u seksualne odnose s roditeljem suprotnog spola i da se istovremeno riješi roditelja istog spola. **Rješenje:** Edipov konflikt rješava se oko 7. godine na taj način da dječak represira iz svijesti u podsvjest ili nesvjesno svoje seksualne želje za majkom i počinje se identificirati s ocem (identifikacija s agresorom). Identifikacija znači preuzimanje značajki oca, njegovih stavova, mišljenja, vrijednosti, morala, seksualnog ponašanja, ali i njegovih zabluda, predrasuda i sl. Takva introjeksija očeva ponašanja i obilježja vodi do razvoja SUPEREGA.

b) **ELEKTRIN KOMPLEKS** (kod djevojčica). **Rješenje** se također sastoji u potiskivanju iz svijesti, što omogućuje prihvatanje ženske uloge i stjecanje ženskog identiteta.

Fiksacija (falusni tip ličnosti): kod muškaraca očituje se: ambicioznošću, hvalisavost, bezobzirnost, drskost, tj. težnjom za dokazivanjem muškosti; a kod žena: pojačanom interesu za muškarce, promiskuitetnom ponašanju, zavođenju i slično

4. STADIJ LATENCIJE (6. god. - 12. god., do puberteta)

Erogena zona: nema. Libido je smanjen i *sublimiran*; *kanaliziran* i usmjeren na neseksualne aktivnosti. Kod djece se u tom razdoblju razvijaju najrazličitiji interesi i aktivnosti kao što knjige, znanost, sport, prijatelji i sl. Izbjegava se suprotni spol; druženje samo s vršnjacima istog spola. Taj period zauzima vrlo velik i značajan dio mladenačke dobi i sigurno se ne može zanemariti kao što je to učinio Freud.

5. GENITALNI STADIJ (12. god. – do smrti)

Erogena zona: seksualni organi. Izvori zadovoljstva su: heteroseksualni odnosi. Libido se ponovo budi, a javlja i budi se i seksualni nagon. Freud navodi da na početku puberteta postoji period *homoseksualnosti* kao prijelazna faza i postepeno se ta spolna energija i želje usmjeravaju prema vršnjacima *suprotnog* spola. Javlja se i želja za autoseksualnim zadovoljstvima. Konačno se nalazi "pravi" partner s koji se zasniva bračna veza i osniva obitelj. Kad pojedinac dospije do punog genitalnog razvoja, onda je on po Freudu, ostvario pun razvoj svoje ličnosti. *Genitalni tip* ličnosti je za psihoanalizu idealan tip ličnosti. Obilježja te ličnosti su: socijalna zrelost, socijalno-seksualni odnosi i odgovornost. Da bi pojedinac postigao pun genitalni razvoj, mora se odreći pasivnosti, mora naučiti raditi i zasluživati, mora aktivno rješavati probleme i sam osiguravati svoju egzistenciju.

OBRAMBENI MEHANIZMI LIČNOSTI ILI EGA

- Omogućuju egu da kontrolira id i da ukloni njegove impulse i zahtjeve i dovede do njegova zadovoljenja, i onda kada nije moguće id zadovoljiti na realan način.
- Svi obrambeni mehanizmi ega imaju dvije zajedničke karakteristike: a) funkcioniraju na nesvjesnom planu i zato predstavljaju samoobmanu; b) iskrivljuju percepciju realnosti pa se tjeskoba koju ta realnost izaziva smanjuje
- Obrambeni mehanizmi:
 - represija ili potiskivanje
 - projekcija, racionalizacija
 - regresija
 - formirana reakcija ili reaktivna formacija
 - sublimacija (njihove opise i primjere pročitajte u: Fulgosi, 1997, str. 55/6).

EMPIRIJSKA I ZNANSTVENA VALIDACIJA

POZITIVNE STRANE:

1. Freudova koncepcija je oslobođena od tradicionalnih idealističkih koncepcija poput duše, duha i sl.,
2. Predstavlja prvu sveobuhvatnu teoriju ličnosti, koja sadrži i dijagnosticanje i terapiju.
3. Teorija je revolucionarna jer tumači čovjeka kao reaktivno biće nesvjesno, bez slobodne volje, uvjetovano unutarnjim, nesvjesnim snagama.
4. Freud je razradio niz obrambenih mehanizama kojima EGO osigurava svoj integritet.
5. Freud je kao prvi smatrao da je za razvoj bitna **interakcija** između urođenih dispozicija i okoline te mnogi razvojni psiholozi i danas prihvaćaju taj interakcionistički pristup kao i shvaćanje da **rana iskustva** u djetinstvu imaju veliki utjecaj na ponašanja u kasnijem životu.

NEGATIVNE STRANE - KRITIKA

1. Teorija je izgrađena na *podacima* dobivenim iz kliničkog rada (intenzivna studija slučaja), a ne eksperimentalnog. Radio je s malim, selekcioniranim uzorkom kliničke populacije (srednja klasa, žene, pacijentice).
2. Ima mnogo pojmova koji se ne mogu operacionalizirati (mjeriti), niti znanstveno dokazati ni oboriti (npr. libido)
3. Teorija ima *postdiktivni* karakter (opisuje razvoj unatrag), a ne *prediktivni* (nema predviđanja razvoja).
4. Teorija *naglašava instinkte* (nasljeđe), a zanemaruje okolinu kao konstruktora ličnosti. Zanemaruje se period latencije u kojem je dijete pod značajnim utjecajem okoline.
5. Freud je smatrao da je teorija univerzalno-kulturalna → međutim sva društva nemaju isti ustroj obitelji,
6. SUPEREGO se ne razvija samo iz straha, već i iz ljubavi koju dijete dobiva od roditelja i zbog toga se identificira s njima
7. Cjelokupnu ličnost nije moguće objasniti samo preko libida.

B) E. H. Erikson: PSIHOSOCIJALNA TEORIJA RAZVOJA

Eriksonova teorija naziva se EGO-psihologija, a osniva se na Freudovoj psihoanalitičkoj koncepciji uz značajne modifikacije Freudove teorije:

- **Pridaje veću važnost EGU:** za razvoj i dinamiku ličnosti zapravo najvažniji EGO. Dijete kod rođenja ima ID, ali i osnove EGA, i oni se razvijaju *nezavisno* jedno od drugoga. EGO se ne razvija iz ID-a već oni imaju paralelnu egzistenciju.
- **Konflikti u EGU** ne moraju proizlaziti iz njegova sukoba sa ID-om i SUPEREGO-m, već mogu biti uzrokovani inkompatibilnošću ciljeva koji su njegovi vlastiti.

CIJELOŽIVOTNI RAZVOJ: Razvoj ne prestaje početkom puberteta (Freud), već se odvija sve do kraja života i okolina utječe na nas čitav život. Naglašena je važnost okoline na razvoj ličnosti. Razvoj svake ličnosti prolazi kroz određene faze. Ti su stadiji univerzalni, vrijede za sve ljude i javljaju se u određeno i optimalno vrijeme.

KRIZE: Svaki period vezan je uz određenu krizu koja predstavlja okretište u razvoju ličnosti. Krize u pojedinim stadijima nastaju kao posljedica dvaju faktora: fiziološke maturacije organizma i socijalnih zahtjeva koje okolina postavlja pojedincu. Svaka kriza može se razriješiti na **pozitivan ili negativan način** odnosno uopće ne riješiti (ovisi uglavnom o kontaktima i iskustvima koje imamo sa okolinom). Ova teorija ističe ulogu okoline u razvoju djece: različite osobe mogu u značajnoj mjeri pomagati ili odmagati u rješavanju kriza.

POZITIVAN: u ličnosti se pojavljuju nove pozitivne komponente, tzv. VRLINE, koje olakšavaju daljnji razvoj. Kad se svi stadiji u razvoju ličnosti pojave u optimalno vrijeme i riješe na pozitivan način, tada ličnost postiže puni razvoj i zrelost. Takva ličnost je potpuno funkcionirajuća. Međutim, uspješno rješenje konflikta u jednom periodu ne garantira da će se i sljedeća kriza uspješno riješiti (iako to pomaže).

NEGATIVAN: Ako se kriza ne riješi (adekvatno) onda će ličnost razviti osobine koje su negativne (nepovjerenje, sram, očajanje, i sl), koje otežavaju daljnji razvoj (koji je usporen i neadekvatan). Negativni efekti neriješenih kriza manifestiraju se i u drugim fazama razvoja.

OSAM KRIZA PSIHOSOCIJALNOG RAZVOJA

1. KRIZA (0-1 god.) = temeljno povjerenje – nepovjerenje
2. KRIZA (1-3 god.) = autonomija - sram i sumnja
3. KRIZA (3-6 god.) = inicijativa - krivnja
4. KRIZA (6-12 god.) = produktivnost – inferiornost
5. KRIZA (12-20 god.) = identitet - konfuzija uloga
6. KRIZA (20-40 god.) = intimnost – izolacija
7. KRIZA (40-65 god.) = plodnost – stagnacija
8. KRIZA (+ 65 god.) = integritet - očajanje

Tabelarni prikaz osam kriza psihosocijalnog razvoja

FAZA	DOB	KONFLIKT	OPTIMALAN RAZVOJ
1.	NOVOROĐENČE (0-1 g.)	POVJERENJE-NEPOVJERENJE	Razvoj opće sigurnosti, optimizma i povjerenja u druge (zadovoljavanje potreba)
2.	DOJENČE (1-3 g.)	AUTONOMIJA-SRAM I SUMNJA	Razvoj osjećaja autonomnosti i samopouzdanja (granice bez odbacivanja i optuživanja)
3.	RANO DJETINJSTVO (3-6 g.)	INICIJATIVA-KRIVNJA	Razvoj inicijative u istraživanju i manipuliranju okolinom (iskustvo tolerancije i poticanja)
4.	SREDNJE DJETINJSTVO (6-12 g.)	PRODUKTIVNOST-INFERIORNOST	Uživanje i svladavanje razvojnih zadataka u školi i izvan nje (doživljaj uspjeha i napretka)
5.	ADOLESCENCIJA (12-18 g.)	IDENTITET-KONFUZIJA IDENTITETA	Postizanje stabilnog osjećaja identiteta i usmjerenosti (osobno iskustvo uspjeha i prihvaćenosti)
6.	RANA ODRASLA DOB (18-25 g.)	INTIMNOST-IZOLACIJA	Razvoj sposobnosti održavanja bliskih odnosa (otvorenost i povjerenje u odnosu s bliskim osobama)
7.	ODRASLA DOB (25-65 g.)	PLODNOST-STAGNACIJA	Zadovoljenje osobnih i obiteljskih potreba uz interes za dobrobit drugih (siguran i zadovoljavajući osobni život)
8.	STAROST (iznad 65 g.)	INTEGRITET-OČAJ	Prihvaćanje starenja i moguće smrti s osjećajem zadovoljstva zbog prošlosti i spremnost na budućnost (uspjeh u prethodnim fazama, zadovoljstvo ispunjenim životom)

Prve tri krize obuhvaćaju rani i predškolski period.

Prva kriza: dijete kroz interakciju sa svojom okolinom (posebno majkom) razvija osjećaj u vezi toga je li svijet dobro i sigurno mjesto za život. Vrlina: **nada**.

Druga kriza: dijete kroz interakciju s okolinom (pogotovo obitelji koja ga ohrabruje i potiče ili ne) razvija osjećaj nezavisnosti a ne srama i sumnje u sebe. Vrlina: **volja**.

Treća kriza: dijete razvija inicijativu kada isprobava nove stvari, pri čemu nije preplavljeno osjećajem krivnje. Vrlina: **smisao**.

2) BIHEVIORISTIČKE TEORIJE RAZVOJA (dva predstavnika):

- a) P. Pavlov (1849-1936): TEORIJA KLASIČNOG UVJETOVANJA
- b) S. F. Skinner (1904-1990): TEORIJA OPERANTNOG UVJETOVANJA

UVOD

Teorije okoline i učenja ili biheviorističke teorije razvoja

Osnivaju se na pretpostavci prema kojoj je veliki dio dječjeg tipičnog ponašanja stečen putem načela uvjetovanja i učenja.

Osnovni uzrok razvoja je učenje, a isti zakoni učenja oblikuju ponašanje tijekom cijelog života.

Učenje: relativno trajna promjena u ponašanju koja je rezultat vježbe ili iskustva.

Čovjek = reaktivni mehanizam, stroj koji automatski reagira na vanjske podražaje temeljna pretpostavka je da je ponašanje izravna posljedica određenih podražaja; da bi mogli predviđati ponašanje neke osobe, neophodno je otkriti podražaje koji uzrokuju ta ponašanja.

Učenje uvjetovanjem

“Zamislite da ste kao inače do sada, doručkovali kruh, maslac i med. Jedan sat nakon doručka sve povratite. Da li ćete prestati jesti kruh, maslac i med? A sad zamislite da ste drugi dan po prvi put u životu jeli avokado. Jedan sat nakon tog obroka povratite. Da li ćete ga ikad više u životu jesti?...”

“Zar ne kažemo: Tako lijepo miriše iz pećnice, već mi curi slina.”

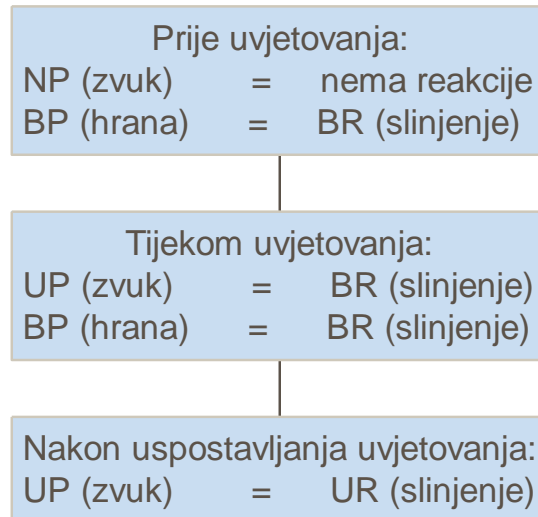
“Doticanje usta novorođenčeta izaziva pomicanje usta kao pri sisanju. Kasnije, već pogled na bočicu s dudom izaziva takvo pomicanje usta. Zašto?”

a) I. P. Pavlov: TEORIJA KLASIČNOG ILI RESPONDENTNOG UVJETOVANJA

Definicija RU: učenje kojim neutralni (nema utjecaja) podražaji postaju ekscitatorni (izaziva reakciju) ili inhibitorni (koči reakciju).

Prva istraživanja - početkom 20. st. ispitivanje izlučivanja sline kod pasa – *PSIHIČKA SEKRECIJA* (Na bezuvjetni podražaj (BP=hrana) javlja se bezuvjetna reakcija (BR=slinjenje). Ako se neki NP=UP kao što je zvuk zvona ili hod laboranta više puta daje zajedno, tj. nekoliko sekundi prije nekog BP kao što je hrana koja prirodno izaziva reakciju slinjenja (BR), konačno i sam izazvati tu istu reakciju (UR), tj. respondentno ponašanje.

Schema nastanka RU→

4 faktora koja utječu na respondentno ponašanje:

1. UP mora biti dovoljno prepoznatljiv i jak
2. Zadavati uvjetovanje u kratkom roku: 1-7 sekundi prije zadavanja BP
3. Veći broj uparivanja BP i UP = veća vjerojatnost uspostavljanja UR
4. Gašenje (višekratno zadavanje samo UP bez BP uzrokuje postupno gašenje UR)

FENOMENI VEZANI UZ KLASIČNO UVJETOVANJE:

- ✓ **FENOMEN POSTUPNOG STJECANJA UO:** Uvjetovanje se ne događa u jednom trenutku, već postepeno u funkciji uparivanja NP i UP.
- ✓ **FENOMEN EKSTINKCIJE ILI GAŠENJA UO:** Gašenje je postepen nestanak UR (UP se zadaje **bez** istovremenog zadavanja BP). UO postepeno slabi i nestaje. Ekstinkcija je glavni razlog za nestajanje UR.
- ✓ **FENOMEN SPONTANOG OBNAVLJANJA UO-a nakon** što je on ustvari ugašen. Obnovljeni odgovori imaju manju amplitudu od izvornog UO i sa svakim sljedećim spontanom obnavljanjem odgovor postaje sve slabiji.
- ✓ **FENOMEN GENERALIZACIJE UVJETOVANOG ODG.:** Generalizacija je pojava pri kojoj i podražaji slični UP mogu izazvati UR, iako nikad ranije nisu korišteni. UO je generaliziran na čitav niz podražaja sličnih UP.

- ✓ **DISKRIMINACIJA PODRAŽAJA** je **naučena** sposobnost razlikovanja koji podražaji jesu, a koji nisu povezani s bezuvjetnim podražajem (BP). Učenje diskriminiranja je suprotan proces generalizaciji. Izraženost generalizacije može se mijenjati i kontrolirati treningom.
- ✓ **UVJETOVANJE VIŠEG REDA: Novi** neutralni podražaj se uparuje s već stvorenim UP (umjesto s BP) i tako taj drugi NP isto postaje UP i izaziva UR. Stvaranje novih uvjetovanih reakcija na starijim uvjetovanim reakcijama:
 - npr. izlučivanje sline psa na zvuk zvona je UR;
 - nakon toga uparujemo zvuk zvona kao NP=UP sa svjetlom žarulje (novi NP=UP);
 - pas izlučuje slinu već na samu pojavu svjetla žarulje;
 - hrana se daje samo nakon zvuka zvona;
 - to je uvjetovanje drugog reda (postoji i trećeg...)

Učenje emocija: J. B. Watson (1878-1958)

Watson i Raynerova (1920.) proveli su poznati **EKSPERIMENT S “MALIM ALBERTOM”**. Albertu (11 mjeseci) su dali malog bijelog štakora da se s njime igra (dominirao je doživljaj zadovoljstva). Nakon toga je uslijedilo uparivanje štakora s glasnim udaranjem gonga (pri čemu je Albert doživljavao strah). Posljedica: Albert je počeo pokazivati osjećaj straha i od štakora, pa i od vate (svih bijelih predmeta-generalizacija po boji).

M. C. Jonesonova (1924.) je radila s Peterom koji se jako bojao zečeva i svih dlakavih stvorenja te je eksperimentalno primijenila **protuuvjetovanje straha**: dok bi Peter jeo daleko od njega u istoj sobi sjedio je zec, što je dovelo do asociiranja ugodnih emocija s dlakavim bićima i strah se ugasio. Isti efekt se pojačao i može se postići postepenim približavanjem objekta straha.

Watsonov BIHEVIORIZAM I EMOCIJE

Tri urođene emocije: strah, ljutnja i ljubav (ostale emocionalne reakcije se uče). Na djeci je istraživao i dobio da su dva **straha** urođena: od jakih zvukova i pri naglom ispuštanju. Svi ostali su kasnije naučeni klasičnim uvjetovanjem. **Ljutnja** se urođeno javlja na sputavanje pokreta. **Ljubav** se automatski javlja kada se djecu gladi, škaklja, mazi, tapše i njiše te je osjećaju prema svima koji to čine.

B) B. F. Skinner: Instrumentalno uvjetovanje

Skinnerova kutija: u njoj se, pored neke laboratorijske životinje, nalazi polugica i ispod nje prazan tanjurić. Kada gladna životinja švrljajući po kutiji, slučajno nagazi na polugu, ispadne iz jednog otvora hrana na tanjurić. Nakon nekoliko ovakvih iskustava životinja nauči da pritisne polugu svaki put kad želi doći do hrane – dakle, pritišće ju s namjerom da dobije pozitivno potkrepljenje (hranu). Skinner je utvrdio da je veći dio ljudskog ponašanja (pogotovo socijalna ponašanja npr. kada tražimo hranu, društvo i sl.) upravo operantnog tipa: javljaju se spontano, naizgled neovisno o nekim prethodnim podražajima. Organizam tom vrstom ponašanja slobodno "operira" u okolini (kontrolira i mijenja ju). Ono se također naziva i "**instrumentalnim**" ponašanjem jer predstavlja "instrument" da bi se došlo do određenih ciljeva. Iako na prvi pogled izgleda da to ponašanje nije pod utjecajem okoline, ono nije "slobodno", već je **pod kontrolom posljedica** koje se zbivaju nakon ponašanja. Posljedice utječu i modificiraju tendenciju ili vjerojatnost pojavljivanja tog operantnog akta u istoj ili sličnoj situaciji.

Primjeri ponašanja naučenog operantnim uvjetovanjem

Neko dijete može:

- ☞ Dijeliti svoje igračke s prijateljima jer takvo ponašanje često rezultira sličnim ponašanjem drugog djeteta;
- ☞ U samoposluživanju imati izljev bijesa jer to obično rezultira time da mu majka kupi slatkiše;
- ☞ Okretati i drmati kvaku na vratima igraonice jer je to ponašanje učinkovito za otvaranje vrata;
- ☞ Jako se truditi na satovima klizanja jer ga njegov trener hvali kada dobro kliže;
- ☞ Stavljati jastuk preko glave kada plače mlađi brat zato što to ponašanje smanjuje neugodan zvuk.

UVJETOVANJE I POTKREPLJENJE

Mnoga svakodnevna ponašanja pojavljuju se zato što su u prošlosti rezultirala poželjnim posljedicama. Svaka posljedica koja povećava vjerojatnost ponovnog pojavljivanja nekog ponašanja zove se **potkrepljenjem**. Odnosno, potkrepljivač je svaki događaj koji mijenja vjerojatnost pojavljivanja nekog odgovora.

Temeljna pretpostavka operantnog uvjetovanja je da organizam teži uspostaviti ugodno stanje, a izbjeći ili eliminirati neugodno stanje. Uobičajene kategorije potkrepljenja: jestiva potkrepljenja, socijalno odobravanje, stimulacijska i aktivirajuća potkrepljenja, negativna potkrepljenja i stečena (uvjetovana) potkrepljenja.

	Poželjni podražaj	Nepoželjni podražaj
Dati	POZITIVNO POTKREPLJENJE (nagrada)	KAZNA
Uskratiti	KAZNA	NEGATIVNO POTKREPLJENJE (nagrada)

Vrste potkrepljivača

- Primarni (hrana, voda, maženje, bol) i sekundarni (novac, pohvala, ocjene)
- Pozitivni (hrana, maženje) i negativni (bol)
- Negativno potkrepljenje (izbjegavanje neugode)

Za učinak kazne bitno je:

- 1.** Vrijeme zadavanja (za vrijeme ili neposredno nakon neželjenog ponašanja)
- 2.** Dosljednost (uvijek jednako)
- 3.** Intenzitet (intenzivnija kazna=duži period; slabija kazna=kraći period)

RASPORED POTKREPLJIVANJA

KONTINUIRANO – potkrepljenje slijedi iza svakog operantnog ponašanja (nedostaci: brzo gašenje i neekonomičnost)

POVREMENO – vremenska distribuiranost potkrepljivanja ima značajan utjecaj na **brzinu** uspostavljanja operantno uvjetovanog odgovora.

Ako želimo **brzo** uspostaviti neki operantan odgovor treba provoditi **konstantno potkrepljivanje**.

Ako je važnije da se naučen odgovor održi **duže vrijeme**, onda treba provesti **povremeno potkrepljivanje**.

4 moguća rasporeda povremenog potkrepljivanja:

	VREMENSKI RASPORED (INTERVALNI)	FREKVENCIJSKI RASPORED (OMJERNI)
1) PRAVILAN način	npr. potkrepljenje dolazi svakih 5 min, bez obzira na ponašanje organizma (neefikasno)	npr. potkrepljuje se svako 1., 10. ili sl. ponašanje bez obzira na protok vremena
2) NEPRAVILAN način	potkrepljenje se daje nesistematski raspoređeno u vremenu	potkrepljuju se slučajno samo neka ponašanja (najefikasnije)

USPOREDBA KLASIČNOG I OPERANTNOG UVJETOVANJA

KLASIČNO	OPERANTNO
oblikuje se <i>respondentno</i> ponašanje	oblikuje se <i>operantno</i> ponašanje
aktivnost je <i>nevoljna</i> reakcija: inače neutralni podražaj izaziva automatsku reakciju	posljedice <i>voljnog</i> ponašanja dovode do smanjenja/porasta vjerojatnosti pojavljivanja tog ponašanja
UČI SE: veza između dva podražaja (NP-BP)	UČI SE: ponašanje i posljedica
potkrepljenje se javlja <i>prije</i> ponašanja	potkrepljenje se javlja <i>poslije</i> ponašanja
potkrepljenje <i>ne</i> ovisi o onome koji uči	potkrepljenje <i>ovisi</i> o ponašanju osobe koja uči
potkrepljivač je BP= <i>situacijski specifičan</i> (samo u baš toj situaciji)	potkrepljivači su <i>transakcijski</i> : isti potkrepljivač može potkrijepiti mnoštvo različitih ponašanja (npr. novac)

3) TEORIJA SOCIJALNOG UČENJA

- **Bandura (1925-): socijalna kognitivna teorija (1986, 1989)**

Javlja se kao reakcija na bihevioriste, a ispituje kako na razvoj utječu kognitivni činitelji pri opažanju. Temelji se na tome da su socijalni odgovori naučeni putem diferencijalnog potkrepljivanja (Skinner, 1953). Kritike na bihevioriste:

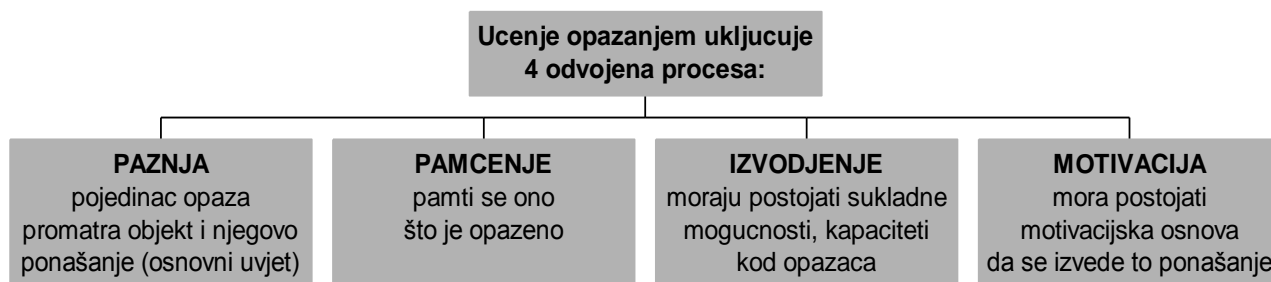
- djeca katkada stječu nova ponašanja jednostavno gledajući kako ih izvodi netko drugi
- djeca katkada postanu više/manje sklona izvođenju ponašanja nakon što su vidjela kako su drugi doživjeli potkrepljujuće/kaznjavajuće posljedice za to ponašanje
- smatra se da se metodom dif. potkrepljivanja *nikada ne bi naučili* mnogi socijalni odgovori, pogotovo ako se radi o ponašanjima koja nemaju nekog pouzdanog podražaja koji bi ih izazvao
- u slučajevima kad se i zna da neki podražaji mogu izazvati ponašanje koje je slično željenom, utvrđeno je da je *proces učenja znatno brži* ako postoje socijalni modeli koje osoba može imitirati.

VRSTE UČENJA PO MODELU

Do učenja može doći bez direktnog, tj. putem indirektnog potkrepljivanja, a vrste tih učenja su slijedeće:

- **IMITACIJA** – dijete može točno kopirati opaženo ponašanje, ne razumije
- **SELEKTIVNA IMITACIJA** apstrahira ponašanje koje model pokazuje u općem obliku i nije precizna kopija modelovog ponašanja
- **MODELIRANJE** kopira ponašanje, javlja se kad model zna da ga se opaža i kad je bio potkrepljen (*posredno potkrepljenje*), razumije
- **INHIBICIJA ODGOVORA (protuimitacija)**: imitacija opaženog ponašanja postaje manje vjerojatna jer je model primio kaznu (*posredna kazna*) za to ponašanje (npr. kad odgojitelj kazni neposluh djeteta pred grupom djece kako bi “dao primjer”). Često je rezultat posrednog kažnjavanja
- **UČENJE OPAŽANJEM** (dijete vidi i uzima u obzir posljedice ponašanja modela (*posredno potkrepljenje*), model ne zna da ga se promatra; takav oblik učenja prilikom kojeg se ponašanje opažača mijenja kao rezultat opažanja modela)
- **SIMBOLIČKO UČENJE** (model opisuje ponašanje koje se onda uči, VIKARIJSKO).

PROCESI KOJI UPRAVLJAJU UČENJEM PO MODELU

- Prve dvije etape predstavljaju proces **stjecanja, tj. učenja** modeliranog odgovora, a posljedne dvije **izvođenje** modeliranog ponašanja.
- Faktori koji utječu na svaku etapu: (stupanj djetetove pobuđenosti, djetetova kognitivna razina, složenost ponašanja modela i poticaji djetetu da imitira)

Učenje agresivnog ponašanja kao primjer u okviru teorije socijalnog učenja:

1. O snaživanje (eng. *Reinforcement*)

Postoje 2 mehanizma učenja agresivnog ponašanja: 1. **O snaživanje** i 2. **Modeliranje**.

1. O snaživanje

- O snaživanje nastaje kad djeca prime **nagradu** za agresivno ponašanje (npr. **ponos** oca kad njegov sin istuče starijeg i većeg dječaka), ili dobiju **dodatnu pažnju** za agresivno ponašanje (čak i kada roditelj ili učitelj ne odobravaju takvo ponašanje, ono privuče pažnju). Nalazi istraživanja: **Raspored osnaživanja utječe na pojavu budućeg agresivnog ponašanja** – Mala djeca su nagrađivana za udaranje lutke. Neka od njih su nagrađivana stalno, a neka povremeno. Ponašanje udaranja se povećavalo za vrijeme nagrađivanja. Nakon što je nagrađivanje prestalo, promatralo se agresivno ponašanje djece. Agresivno ponašanje se duže održalo kod djece koja su bila povremeno nagrađivana (Cowan i Walters, 1963).

2. Modeliranje

- **Ponašanje djeteta - Imitacija modela (udaranje čekićem)**
- Niz istraživanja (Bandura, Ross i Ross, 1961, 1963, 1965) u kojima su djeca predškolske dobi promatrala model koji se agresivno igrao s **BOBO lutkom**. Model je tukao lutku, udarao ju s čekićem, udarao šakama i sjedio na njoj.
- Nakon što su djeca promatrala model, stavljena su u prostoriju s istim igračkama, a jedna od njih je bila Bobo lutka...Djeca su imitirala model, bez obzira na kažnjavanje...

Osim ovog temeljnog istraživanja o učenju po modelu, značajan broj istraživanja je pokazao da se prosocijalna ponašanja, te pokazivanje empatičkih reakcija, ali isto tako neke ponašajne navike, kao što je pušenje, hranjenje, pijenje, te niz socijalno poželjnih ponašanja i slično, uče putem modeliranja.

Nalazi utjecaja različitih modela:

- Spolne razlike: djeca radije imitiraju modele istog spola
- Imitacija je vjerojatnija ukoliko model ima viši status nego niži (odgojitelji, roditelji...)
- Djeca imitiraju realnu odraslu osobu, odraslu osobu koju su vidjeli na filmu i odraslu osobu na crtanom filmu (svi su se agresivno igrali s Bobo lutkom)
- Rana istraživanja Alberta Bandure pokazala su kako su djeca izložena televizijskom nasilju sposobna vrlo točno imitirati agresivne akte modela ako im se pruži prilika da ih ponove
- Gledanje sportskih događaja koje uključuje agresiju (primjerice – hokej na ledu, hrvanje) izaziva hostile osjećaje i ekspresije agresije kod gledatelja za razliku od ljudi koji promatraju natjecateljske, ali neagresivne sportske događaje (natjecanje u plivanju, atletici...) (Arms, Rusell i Sandilands, 1979)
- *Nije kompeticija ta koja uči agresiji, već agresivna ponašanja sama po sebi uče agresiji*
- Vjerojatnost imitacije agresivnog ponašanja modela se smanjuje ukoliko je ono kažnjeno
- Proces učenja po modelu se smatra vrlo djelotvornim, jer se uči na temelju *tudih* pokušaja i pogrešaka i kroz taj proces mogu se stjecati novi, složeni oblici ponašanja. Npr. usvajanje socijalno prihvatljivih ponašanja, učenje jezika (lingvističkih stilova), pa sve do učenja emocionalnih odgovora i složenih kognitivnih i motoričkih aktivnosti

4) KOGNITIVISTIČKE TEORIJE RAZVOJA

Kognitivističko - razvojni pristup temelji se na uvjerenju da su **kognitivne sposobnosti osnovne i da one rukovode dječjim ponašanjem**. **Kognicija**: viši mentalni procesi pomoću kojih ljudi pokušavaju shvatiti i prilagoditi sebi svijet u kojem žive: *mišljenje, rasuđivanje, učenje i rješavanje problema*. Pretpostavlja se da način na koji razmišljamo i znanje koje imamo rukovodi našim ponašanjem. Suvremeni kognitivno-razvojni teoretičari zastupaju *interakcionistički* pristup, tj. ponašanje i razvoj određeni su biološkim i okolinskim faktorima.

a) Jean Piaget: TEORIJA KOGNITIVNOG RAZVOJA

b) Lav S. Vygotski: SOCIO-KULTURALNI MODEL

A) TEORIJA KOGNITIVNOG RAZVOJA Jean Piaget (1896-1980)

- Ima korijene u filozofiji (pitanja o porijeklu i prirodi spoznaje), biologiji i nativističkom pristupu Rousseaua
- Razvio genetičku epistemologiju na temeljima J-M. Baldwin, koja se bavi razvojem spoznaje kod djece
- Spoznaja se odnosi na znanje; ideja na kojoj se temelji ova teorija = dječje ponašanje je odraz strukture ili organizacije njihova znanja ili inteligencije
- Pridaje važnost maturacijskim procesima (biološka naobrazba)
- Inteligenciju vidi kao:
 - organizaciju (znanje se integrira u kognitivne strukture) i
 - adaptaciju (dijete se prilagođava okolini)
- Inteligencija je proces – ne nešto što dijete *ima*, već što dijete *čini*.

KONSTRUKTI KOGNITIVNOG RAZVOJA: funkcije i kognitivne strukture

- ✎ Razvoj se može opisati pomoću urođenih funkcija i kognitivnih struktura
- ✎ Razvoj je za Piageta konstantna reorganizacija znanja u nove i sve složenije kognitivne strukture/scheme, što omogućuju sve efikasnije funkcioniranje djeteta u problemnim situacijama
- ✎ **Funkcije** = biološki utemeljene sklonosti k organizaciji znanja u spoznajne strukture, te za prilagođavanje izazovima iz okoline; ne mijenjaju se tijekom života
- ✎ **KOGNITIVNE STRUKTURE** - osnovni strukturalni elementi inteligencije; tj. međusobno povezani sustavi znanja koji su u temelju inteligentnog ponašanja i njime upravljaju. **Scheme** su naziv za spoznajne strukture dojenčadi a sastoje se od skupa vještih, fleksibilnih obrazaca aktivnosti kroz koje dijete razumije svijet oko sebe (npr. hvatanje, bacanje lopte)

To su **mentalne strukture** koje ljudi konstruiraju da bi pomoću njih **reprezentirali, organizirali i interpretirali svoja iskustva**, te na njih mogli reagirati. One su fleksibilne i promjenljive, ovisno o vrsti utjecaja iz okoline.

✎ Priroda i organizacija tih shema je ono što definira djetetovu inteligenciju u bilo kojem trenutku, a s razvojem te strukture postaju sve složenije i razrađenije.

TRI VRSTE KOGNITIVNIH SHEMA

1. BIHEVIORALNE (senzomotorne) (1. - 1,5. god)

Sklopovi ponašanja pomoću kojih dijete djeluje i spoznaje svijet oko sebe.

Razvijaju se iz refleksa (npr. "shema sisanja", "shema hvatanja"). Bihevioralne sheme nastaju kroz fizičke pokrete koja djeca vrše nad objektima (gledanje, hvatanje, bacanje). Ne postoji mentalna reprezentacija svijeta, već se stvari predstavljaju kroz djelovanje (npr. bočicu dijete ne može mentalno reprezentirati, već je predstavlja kao nešto što se siše).

2. SIMBOLIČKE (2. - 6. god)

Mentalno predstavljanje iskustva korištenjem oznaka-simbola. Sposobnost odgođene imitacije. Objekti se zamjenjuju riječima. Javlja se početkom 2. godine.

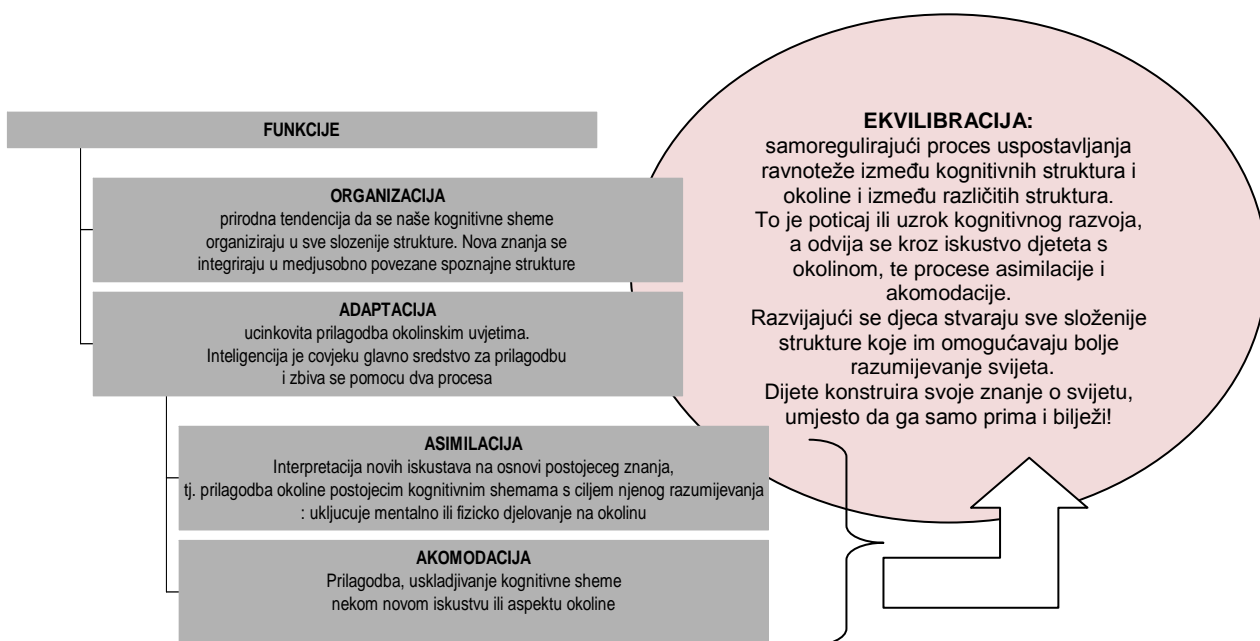
3. OPERACIONE (7. god na dalje)

Internalizirane akcijama nad objektima svojih misli (manipulacija i transformacija informacija)

UROĐENE FUNKCIJE

Kod rođenja dijete raspolaže:

- a) urođenim dispozicijama (refleksi) i
- b) urođenim principima kognitivnog funkcioniranja (biološka osnova)

PIAGETOV "KONSTRUKTIVIZAM"

- kognitivni razvoj je aktivni proces
- djeca **aktivno konstruiraju** svoje razumijevanje svijeta
- uzimaju neku informaciju iz okoline i oblikuju je, savijaju ili izobličuju je sve dok se ne može lako smjestiti u njihovu spoznajnu organizaciju (*asimilacija*). Ako se ta informacija ne može asimilirati, onda ili ignoriraju informaciju ili mijenjanju svoju spoznajnu organizaciju
- djeca se rađaju s potencijalom za formiranje i razumijevanje koncepata, ali ti se koncepti neće shvatiti bez interakcije s okolinom, pomoću koje dijete stvara svoju sliku svijeta oko sebe.

PERIODI KOGNITIVNOG RAZVOJA

SENZOMOTORNI PERIOD (0 - 2)	PREDOPERACIJSKI PERIOD (2-7)	PERIOD KONKRETNIH OPERACIJA (7-12)	PERIOD FORMALNIH OPERACIJA (>12)
Oblik inteligencije u kojem se znanje bazira na tjelesnoj interakciji s ljudima i objektima. Dijete spoznaje svijet kroz izravno djelovanje. To djelovanje odražava se u senzomotoričkim shemama.	Oblik inteligencije u kojem simboli i mentalne akcije počinju zamjenjivati objekte i vanjsko ponašanje. Dijete može spoznati svijet pomoću predočavanja koje je ograničeno centracijom i egocentrizmom, te ostalim značajkama.	Oblik inteligencije u kojem mentalne operacije omogućuju logičko rješavanje problema ali samo s konkretnim objektima.	Oblik inteligencije u kojem mentalne operacije višeg stupnja omogućuju logičko rezoniranje u odnosu na apstraktne i hipotetičke događaje, a ne samo konkretne objekte. <i>(većina ljudi ne dolazi u 4. fazu!!!)</i>

- Piaget je utvrdio da djeca iste dobi prave slične greške u istim zadacima testa inteligencije
- Zaključio je da djeca iste dobi imaju karakterističan način razmišljanja, te da postoje kvalitativne razlike u načinu razmišljanja na različitim stupnjevima razvoja. Iz toga je zaključio da je kognitivni razvoj **diskontinuiran**.
- Istraživanjem kognitivnog funkcioniranja djece različite dobi Piaget je utvrdio postojanje 4 različitih razvojnih perioda.
- Sva djeca postepeno prolaze kroz te stupnjeve kognitivnog razvoja i to istim redom.

EVALUACIJA PIAGETOVE TEORIJE

- **Pitanje univerzalnosti teorije:** Piaget je davao malo važnosti kulturi - smatrao je da je razvoj izrazito pod utjecajem maturacijskih faktora.
- Pokazalo se da Piagetova teorija nije kulturalno univerzalna (djeca iz starosjedilačke kulture su prije usvojila principe konzervacije).
- **Značaj za znanost:** Najveća je teorija razvoja; potaknula je velik broj istraživanja.
- **Piaget i obrazovanje:** teorija je rezultirala obrazovnim načelima koja se danas koriste.

NEDOSTACI:

- Premalo značaja utjecajima okoline
- Potcjenjuje se mogućnost djece u nekim razdobljima
- Neki pojmovi nisu operacionalno definirani
- Faza formalnih operacija ne odvija se pod utjecajem maturacije, već je rezultat interesa pojedinca i njegovih aktivnosti

B) L. S. VIGOTSKI – SOCIOKULTURALNI MODEL (1896-1934): veća važnost kulturi i okolini.

- Piaget - razvoj ide iznutra prema van, a prema L. Vigotskom izvana prema unutra.
- Kod njega je važan pojam **internalizacija** (učenje od okoline) te utjecaj socijalnih iskustava na dječji spoznajni razvoj.
- Pritom je izrazito važna socijalna interakcija za usvajanje mišljenja i ponašanja svoje kulture, tj. odnos između odraslih i djece, a očituje se u zajedničkim razgovorima i suradnji s članovima društva
- Ova je teorija usmjerena na istraživanje odnosa kulturalno specifičnih običaja i razvoja
- Proučava na koji se način kultura – vrijednosti, vjerovanja, običaji i vještine određene društvene skupine – prenosi na sljedeću generaciju
- Komunikacija unutar socijalne interakcije postaje sastavni dio djetetova mišljenja
- Kognitivni razvoj je društveno posredovani proces
- Slaže se s Piagetom da su djeca aktivna bića koja izgrađuju svoje znanje
- Zanimario biološku stranu razvoja

4) ETOLOGIJA I EVOLUCIJSKA RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

- Istražuje ljudski i životinjski razvoj s evolucijskog gledišta
- Zanima ju adaptivna vrijednost pojedinog ponašanja
- Utemeljena je na evolucijskim načelima (C. Darwin)
- Ponašanja imaju evolucijske i neposredne odrednice
- Fokus na urođenim ponašanjima i složenim oblicima reagiranja u smislu njihove vrijednosti za opstanak vrste

- **K. LORENZ** i **N. TINBERGEN** (osnivači etologije) utvrdili su 4 značajke urođenog ponašanja: univerzalno, stereotipno, ne zahtijeva učenje i pod minimalnim je utjecajem okoline.
- Opisali kako složeni nizovi urođenih reakcija (obrasci uobičajenog ponašanja) mogu biti potaknuti podražajima u okolini i kako urođeni mehanizmi poput utiskivanja utječu na proces učenja
- Utiskivanje je biološki proces tijekom kojeg mladunčad nekih vrsta stječe emocionalnu privrženost prema majci. Pritom su bitna osjetljiva (kritična) razdoblja: razdoblja razvoja tijekom kojih se određena ponašanja mogu lakše naučiti. Bowlby istraživao procese privrženosti kod ljudi

- Opažanja etologa su pokazala kako je niz aspekata socijalnog ponašanja (izražavanje meocija, agresija, suradnja, solcijalna igra) slično takvim ponašanjima kod naših srodnika primata – **evolucijska razvojna psihologija**

- **Sociobiologija** kao grana biologije istražuje evolucijsko porijeklo socijalnog ponašanja

5) EKOLOŠKI PRISTUP RAZVOJU – TEORIJA EKOLOŠKIH SUSTAVA

Urie Bronfenbrenner - model razvoja "teorija ekoloških sustava" koja analizira odnose između djeteta i okoline.

Osnovna pretpostavka: Razvoj se odvija u kontekstu, tj. unutar šire socijalne i kulturalne okoline i utječe na tijek razvoja. No i dijete utječe na okolinu, pa tako se smatra da i dijete i okolina neprekidno utječu jedno na drugo.

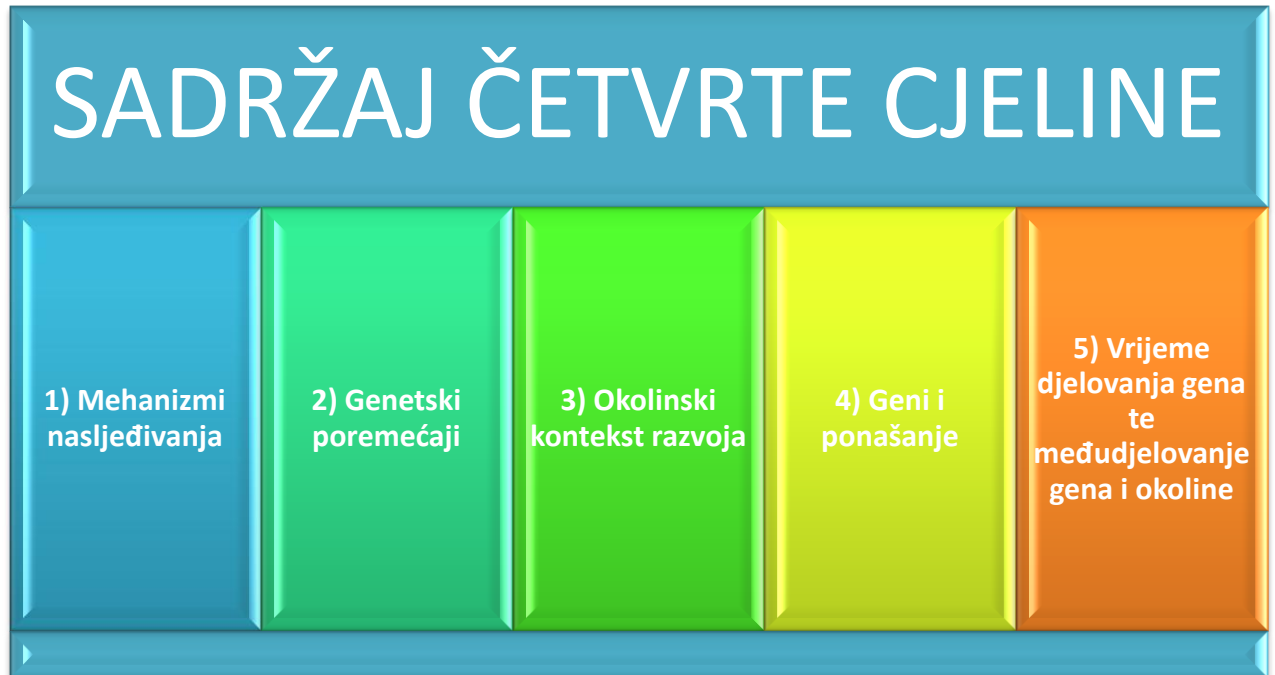
• **Dijete** - član složenog sustava i aktivni sudionik vlastitog razvoja, pri čemu su od posebnog značaja tzv. *razvojno poticajne* osobine djeteta. To su osobine koje utječu na okolinu da se odnosi na određen način prema djetetu, npr. tjelesni izgled, intelektualne sposobnosti i osobine ličnosti.

• **Okolina** - međusobno povezani slojevi ili podsustavi koji utječu jedan na drugi. Promjena u jednom podsustavu mijenja i sve ostale podsustave, tj. sustav u cjelini. Neki od tih slojeva su bliže djetetu i utječu na njegov razvoj neposredno, dok su drugi udaljeniji i utječu na razvoj posredno.

1. sloj **MIKROSUSTAV:** djetetu najbliži podsustav s kojim je u dnevnom direktnom kontaktu, neposredno djeluje na razvoj djeteta. Mikrosustav nije konstantan mijenja se kako dijete raste. U mikrosustav ubrajamo:
 - osobe (obitelj, prijatelji) i interakcije sa tim osobama,
 - fizičke značajke okoline (veličina djetetove kuće, oprema igrališta, vrtića)
 - objekte (vrsta i broj igračaka)
 - aktivnosti djeteta u mikrosustavu (igranje, crtanje, čitanje, razgovori, i sl.)
2. sloj **MEZOSUSTAV:** Sustav ODNOSA unutar mikrosustava. Povoljnije je - elementi mikrosustava su povezani i djeluju u istom smjeru; zbog jasne i dosljedne podrške djetetovog razvoja (odnosi među članovima obitelji, nastavnika i roditelja ...)
3. sloj **EGZOSUSTAV:** Posredna okolina - utječe na dijete i na mikrosustav, dijete u njoj ne sudjeluje (lokalna vlast, školski odbor, mjesto zaposlenja roditelja, i dr.)
4. sloj **MAKROSUSTAV:** Kultura i subkultura u kojoj dijete živi. Utječe posredno kroz norme, vrijednosti, stavove, tradicionalne običaje, zakone i sl. U pravilu je stabilniji od drugih podsustava, ali i on se može mijenjati kako se mijenja društvo.

4. BIOLOŠKE I OKOLINSKE ODREDNICE RAZVOJA

1. MEHANIZMI NASLJEĐIVANJA

- Jedna od bazičnih genetskih aktivnosti jest razmnožavanje stanica
- **MITOZA** – udvostručenje kromosomskog materijala stanične jezgre nakon kojeg slijedi dioba tjelesne (somatske) stanice i nastaju dvije jednake stanice u kojima ima 2×23 *diploidan* broj kromosoma.
- **MEJOZA** – razmnožavanje spolnih stanica (*gameta*). Proizvodi četiri različite spolne stanice u kojima ima po 23 kromosoma (*haploidan broj*) u svakoj stanici. Ove stanice služe kao kalup za proizvodnju trilijuna identičnih stanica procesom mitoze.
- Ljudska stanica: stanična membrana, citoplazma u kojoj se nalaze mitohondriji, jezgra i njezina membrana, te kromosomi u jezgri.
 - ✓ **GENOTIP** – cjelokupni genetski materijal koji nasljeđujemo od naših roditelja i predaka (zbroy svih gena)
 - ✓ **FENOTIP** – zbroj morfoloških (oblik) i fizioloških (proces u tijelu) svojstava organizma. Ovisan je o genotipu, ali i djelovanju okolinskih faktora.
 - ✓ **FENOTIP = GENOTIP x MODIFIKACIJA**

Muški ili ženski spol?

- 22 para kromosoma sukladni – autosomi ili somatski kromosomi
- 23. par može biti XX ili XY – spolni kromosom
- Kariogram ljudskih kromosoma

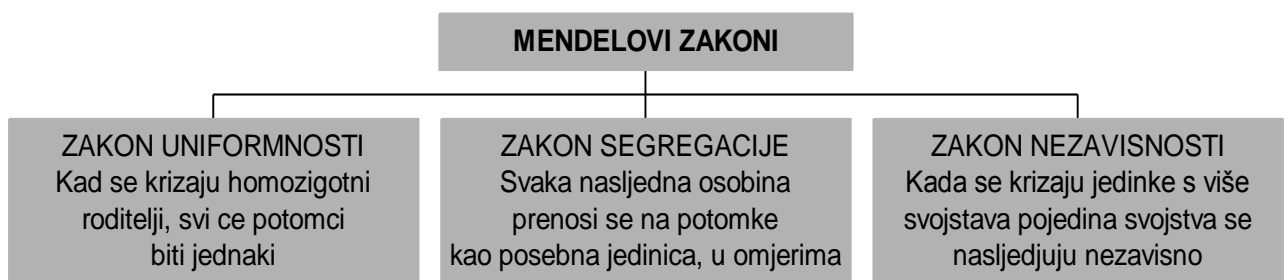
Obrasci genskog nasljeđivanja: načini na koje se ostvaruje interakcija među genima oba roditelja.

- Ako su geni od oba roditelja slični, dijete je homozigotno i pokazivat će određeno nasljeđeno svojstvo
- Ako su ta dva gena različita, dijete je heterozigotno i svojstvo koje će se pojaviti ovisi o odnosima među genima

- Dominanantno-recesivno nasljeđivanje (2 gena – 3 kombinacije: DD, Dr, rr: kod prva dva je isti fenotip ali drugačiji genotip; Dr-nositelji svojstva)
- Kodominantnost (oblik nasljeđivanja kod kojeg oba gena utječu na pojedinčevu manifestnu karakteristiku, npr. anemija srpastih stanica)
- Nasljeđivanje vezano uz x-kromosom (kada se štetni recesivni gen nalazi na x-kromosomu – muškarci veću vjerojatnost obolijevanja jer ga zdravi y-kromosom neće moći nadjačati)
- Gensko utiskivanje (geni su utisnuti ili kemijski obilježeni tako da se jedan član para aktivira, bez obzira na njegovu građu; utisnuće je često privremeno)
- Mutacija (iznenadna, trajna promjena dijela molekule DNK; razlog nastanka štetnih gena; opasnim tvarima u hrani ili zraku – različita štetna zračenja)
- Poligeno nasljeđivanje (nasljeđivanje tjel. visine i težine, inteligencije i osobina ličnosti koje značajno varira jer velik broj gena utječe na jedno svojstvo)

MENDELOVI ZAKONI

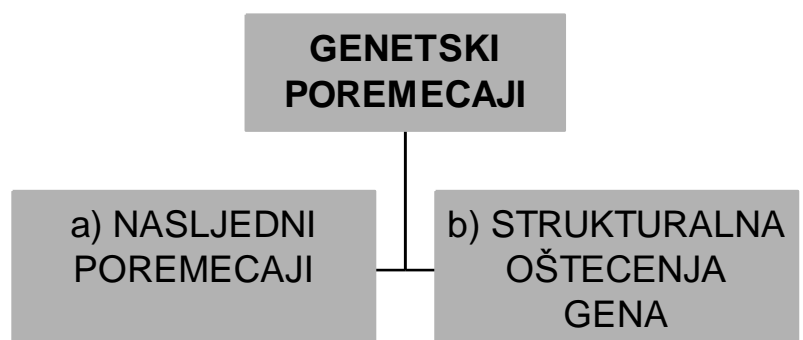
- Gregor Mendel (1822-1884) – otac suvremene genetike (austrijski svećenik i znanstvenik)
- Mendelova istraživanja s biljkama graška dovela su do prve znanstvene teorije nasljeđivanja temeljene na konceptima dominantnih i recesivnih gena (1865)
- DOMINANTNO SVOJSTVO je ono koje se u fenotipu **uvijek** manifestira.
- RECESIVNA SVOJSTVA se također mogu izraziti u fenotipu, ali **samo ako su oba gena recesivna** (recesivni homozigot)
- Mendelovi eksperimenti na vrtnom grašku

2. GENETSKI POREMEĆAJI

Neki se poremećaji prenose genetski, kao i svaka druga osobina, u skladu s Mendelovim zakonima. Poremećaji mogu biti vezani uz gene na somatskim i spolnim kromosomima

Genetske bolesti, poput Downova sindroma **nisu** nasljeđene, već su uzrokovane strukturalnim oštećenjima kromosoma koji se mogu pojaviti kod jednog roditelja tijekom **mejoze** i to u obliku abnormalnosti autosoma ili spolnih kromosoma

a) NASLJEDNI POREMEĆAJI:

a1.GENI NA SOMATSKIM KROMOSOMIMA:

DOMINANTNE OSOBINE

Rjeđi poremećaji; bolesti su često vidljive prije nego što osoba prenese to svojstvo na dijete.

- **Huntingtonova korea:** uzrokovana je dominantnim genom; pokazuje se kod svih nositelja. Javlja se između 30. i 40. godine; živčani sustav naglo počinje propadati što rezultira nekontroliranim pokretima mišića i poremećenom funkcijom mozga. Završava smrću. (gen na 4. kromosomu)
- **Hiperkolesterolemija:** izuzetno povećana razina kolesterola;
- **Retinoblastum:** tumor oka

RECESIVNE OSOBINE

Uzrokovane su recesivnim genima, dolaze samo onda do izražaja ako je osoba recesivni homozigot (a to je slučaj samo ako oba roditelja nose barem jedan recesivni gen). Ti poremećaji su mnogo češći pošto osobe ne znaju da su nosioci bolesti. Vjerojatnost oboljenja iznosi 25 %, vjerojatnost da osoba dobije oba recesivna gena iznosi 25 %, a jedan 50%.

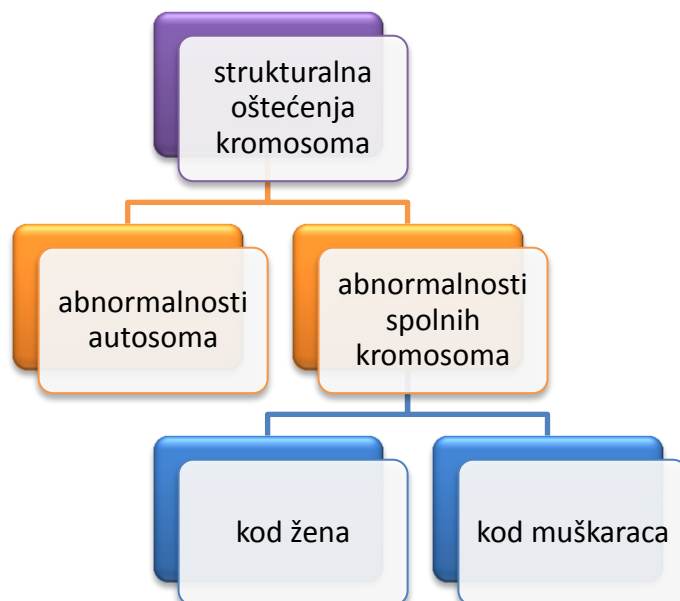
- **Tay-Sachsova bolest** - uzrokuje progresivno propadanje mozga zbog nedostatka enzima koji razgrađuje masti u mozgovnim stanicama.
- **Fenilketonurija** - bolest metabolizma. Tijelo ne proizvodi enzim koji razgrađuje aminokiselinu fenilalanin. U krvi se nakupljaju velike količine te tvari i oštećuju mozgovne stanice. Može rezultirati mentalnom retardacijom. Dijete se može sasvim normalno razviti kontrolom unošenja fenilalanina putem hrane tijekom prvih nekoliko godina života. (Geni ne određuju u potpunosti sudbinu nekog pojedinca; genetski utjecaj može biti modificiran ili eliminiran utjecajem okoline.)
- **Anemija srpastih stanica** - crvene krvne stanice poprimaju srpasti oblik i nisu učinkovite u prijenosu kisika u tjelesne stanice.

a2.GENI NA spolnim KROMOSOMIMA

Poremećaji koji se najčešće manifestiraju kod muškaraca (recesivni i vezani uz X kromosom; Y kromosom daleko skromniji nosioci genetskih informacija).

- **Hemofilija** = krv se ne može zgrušati - opasnost kod krvarenja
- **Sindrom krhkog x kromosoma** = najčešći uzrok mentalne retardacije kod muškaraca
- **Duchenova mišićna distrofija** = progresivno propadanje mišića

B) STRUKTURALNA OŠTEĆENJA KROMOSOMA

B1.abnormalnosti autosoma

- **Downov sindrom** (trisomija 21. kromosoma): specifičan fizički izgled (mongoloidan), mentalna retardacija (ne nužno velika), ugodan temperament. Česti su problemi sa srcem i drugim organima, usljed čega ne dožive dugu starost. Dob majke: iznad 35. godine je povećan rizik, ali i očeva dob može utjecati (ili ako radi u okolini sa teratogenim čimbenicima).
- **Plać mačke (Chri du chat)** oštećen 15. par kromosoma: mentalna retardacija, neuromuskularne teškoće, rana smrt
- **Wilmov tumor** - nedostatak genetskog materijala na jednom od para na 11. kromosomu (djeca nemaju šarenicu i obolijevaju od raka bubrega)
- **Trisomija D** - 3 kromosoma na 13. paru; izražena mentalna retardacija, rana smrt (*Patau-ov sindrom*)

B2.abnormalnosti spolnih kromosoma

KOD ŽENA

- **Turnerov sindrom (X0)** = samo 1 X kromosom, (45 kromosoma).

Osobe su fenotipski žene; ali nemaju jajnike, menstruaciju i slabe spolne značajke, te niski rast. Verbalne sposobnosti su normalne; slabije spacijalne sposobnosti; u 20 % slučajeva snižen je IQ.

- **Sindrom trostrukog X** ("super žena = XXX") = Fenotip je ženski, ali: oštećen je verbalni faktor, slabo kratkoročno pamćenje.

KOD MUŠKARACA

- **Klinefelterov sindrom (XXY)** = fenotipski muškarac, ali feminiziran: jače grudi, širi bokovi, više masnog tkiva, dugačke ruke, malo dlaka; određeni dio pokazuje karakaeistike mentalne retardacije.

- **"Super muškarac" (XYY)** = vrlo visoki i maskulizirani; kasnije počinju govoriti, imaju probleme u učenju; u prosjeku su češće sniženog IQ od normalnih.

Kod oba poremećaja smatra se da su skloni antisocijalnom ponašanju - ima ih više u zatvoru.

3. OKOLINSKI KONTEKST RAZVOJA

- Obitelj (izravan i neizravan utjecaj, te prilagodba na promjene)
- Socioekonomski status (SES: godine obrazovanja, prestižnost i sposobnosti potrebne za posao, prihodi) i funkcioniranje obitelji
- Siromaštvo
- Izvan obitelji: susjedstvo, mjesta, gradovi
- Kulturalni kontekst (vrijednosti i običaji, socijalna politika)

4. GENI I PONAŠANJE

BIHEVIORALNA GENETIKA

Interdisciplinarno područje koje pokušava utvrditi da li se individualne razlike u ponašanju mogu objasniti genetskim razlikama. Jesu li razlike među ljudima uzrokovane nasljeđem ili okolinom/učenjem, te u kojoj mjeri?

- **INDEKS HEREDITETA (NASLJEDNOSTI)**
- Odnos između genotipa i fenotipa izražava se pomoću tzv. INDEKSA HEREDITETA (NASLJEDNOSTI). A to je onaj dio u nekoj osobini koji se može pripisati genetskom dijelu u proučavanom uzorku. Indeks nasljednosti se kreće: od **0 – 1** (**0** = sve razlike su okolinskog porijekla; **1** = sve razlike su genetskog porijekla). Pokazuje stupanj u kojem se razlike u fenotipu mogu objasniti razlikama u genotipu. Indeks herediteta se računa na temelju korelacija različitih vrsta srodnika, te podataka iz istraživanja usvojene djece i blizanaca. Npr.: Procjena indeksa herediteta za **inteligenciju** iznosi 0.5 - 0.6, što bi značilo da 50 - 60 % varijacija u ljudskoj inteligenciji proizlazi iz različitosti gena. Ostali dio se može objasniti okolinskim faktorima. Indeks predstavlja vrlo grubu procjenu i ovisi o uzorku na kojem je određen, tj. nije univerzalan za sve.
- Stupanj konkordancije: SK: znatno veći kod jednojajčanih nego dvojajčanih blizanaca
- Stupanj podudaranja
- Postotak slučajeva (0-100) u kojima oba blizanca pokazuju neku osobinu onda kada je ona prisutna kod jednog/jedne od njih. Najčešće kod proučavanja udjela genotipa u emocionalnim poremećajima i poremećajima ponašanja. Vrijednost 0 pokazuje da ako jedan bliznac ili blizankinja ima neku osobinu, drugi ili druga je nikada nema.

Metode istraživanja utjecaja nasljeđa na ponašanje: 4 vrste

1. Obiteljske studije: ispituju se sličnosti u fenotipu

Roditelji – dijete	50 % zajedničkih gena
Baka/djed - unuci	25 %
Bratći	12,5 %.

2. Studije blizanaca: Uspoređuju se korelacije npr. u inteligenciji kod parova identičnih blizanaca ($r = 0.86$) s korelacijama dvojajčanih ($r = 0.53$).

Jednojajčani	100 % isti geni
Dvojajčani	50 % zajedničkih gena

3. Studije usvojenja

Određuju se povezanosti osobina između bioloških roditelja i djece, te povezanosti istih između usvojitelja i djece. Npr. kod inteligencije: određuju se korelacije IQ-a između bioloških roditelja i djece, kao i korelacije IQ-a usvojitelja i djece. Veća sličnost sa usvojiteljima govori bi u prilog okolinskog značaja za razvoj inteligencije.

4. Kombinacija studija usvojenja i studija blizanaca

Istražuje se sličnost među jednojajčanim blizancima koji su u ranom djetinjstvu razdvojeni i odrastaju u različitim okolinama. One osobine koje su kod njih sličnije nego što je to slučaj kod dvojajčanih koji su odrasli kod svojih roditelja, očigledno su genetski predodređene (teško provedivo).

UTJECAJ GENA NA PSIHOLOŠKE OSOBINE

Rezultati istraživanja potvrđuju da geni igraju značajnu ulogu, posebice u tri područja:

- određenim PSIHIJATRIJSKIM POREMEĆAJIMA (npr. shizofrenija, shizofrene majke imaju shizofrenu djecu u 1 od 10 slučajeva)
- INTELIGENCIJA (50 -60 %)
- LIČNOST (50 %).

Najuvjerljiviji rezultat utjecaja gena je da su identični blizanci odrasli u različitim okolinama sličniji od dvojajčanih blizanca odraslih zajedno:

Korelacija/stupanj povezanosti	Jednojajčani (odvojeni)	Dvojajčani (zajedno)
"SVE SPOSOBNOSTI"	r = 0.74	r = 0.54
OSOBINE LIČNOSTI	r = 0.52	r = 0.25

- ...no međutim, istraživanja su pokazala da okolina također utječe na navedena ponašanja. Čak se i identični blizanci koji imaju potpuno jednake gene mogu razlikovati u tome hoće li razviti mentalni poremećaj, te se razlikovati u inteligenciji i u ličnosti. Biheioralno-genetička istraživanja pokazala su da razlike u tome kako blizanci (i drugi) doživljavaju istu okolinu, utječe na neke od tih osobina više nego na druge.

5. VRIJEME DJELOVANJA GENA

MEĐUDJELOVANJE GENA I OKOLINE

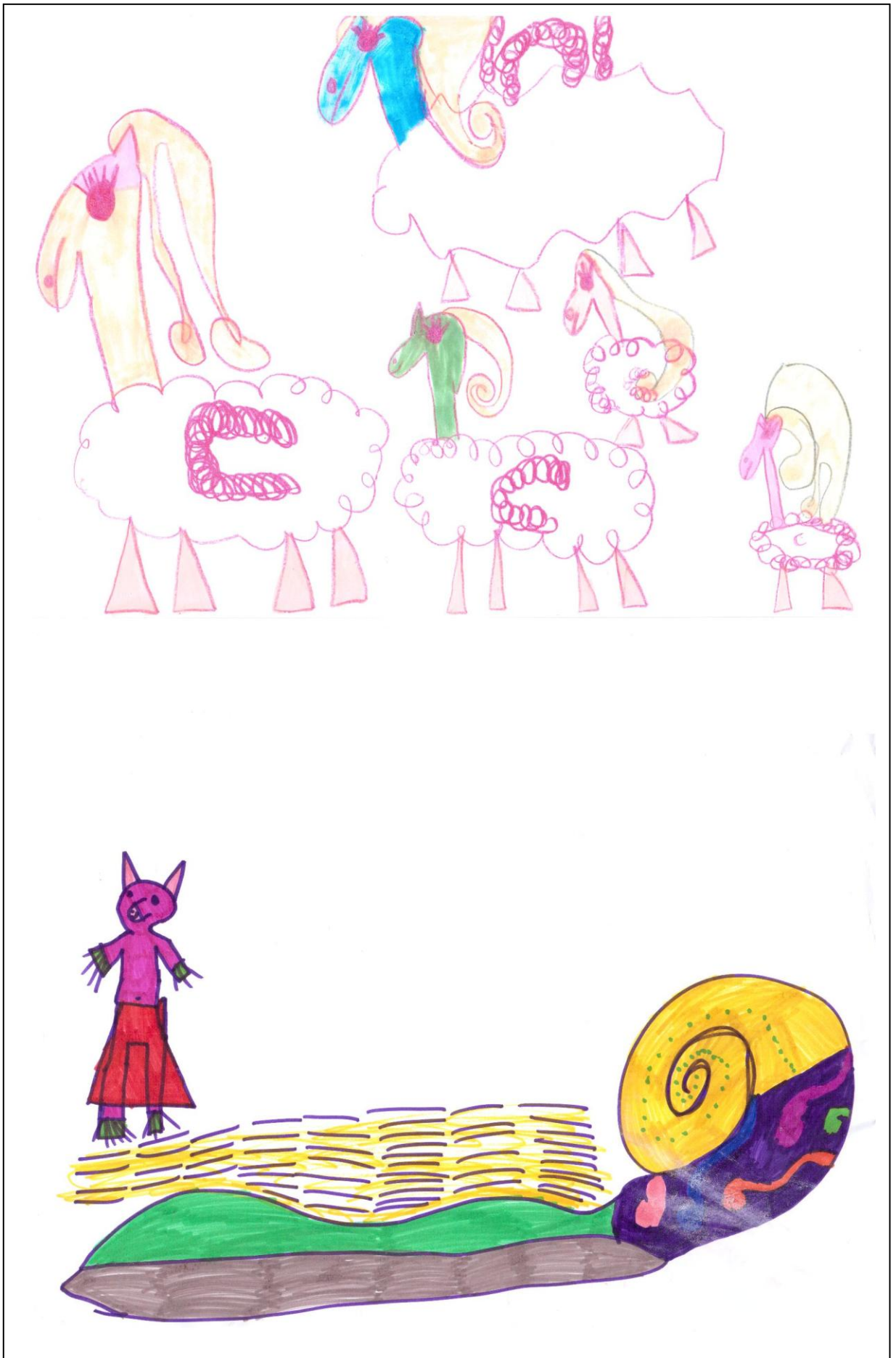
PROMJENA DJELOVANJA GENA I RAZVOJNI TEMPO

Čovjekov tjelesni razvoj (i neki drugi aspekti razvoja) obilježavaju brzi periodi i zastoji koji su rezultat aktivacije određenih gena u određenim razdobljima. **RAZVOJNI TEMPO** - obrazac po kojem se odvija ta aktivacija; točnije, brzina kojom se smjenjuju periodi brzog rasta i zastoja u tjelesnom i mentalnom razvoju pojedinca; usklađeniji je za jednojajčane blizance (genetski utjecaj). Usprkos tome i okolina također ima svoju ulogu.

- a) **Model raspona reakcije.** Geni određuju **raspon reakcije** (=okvir mogućeg razvoja), a okolina određuje do kojeg stupnja **unutar** tog raspona reakcije će se osobina konačno razviti. Količina mogućeg variranja neke osobine pod utjecajem iskustva unutar granica zadanih genetskim naslijeđem.
- b) **Model biranja kutića (niche picking):** Prema Scarr-ovoj i McCartney-evoj, dječje ponašanje je pod utjecajem 3 odnosa između genotipa i okoline:
 - **PASIVNOG** (okolinu uglavnom stvaraju drugi (roditelji)).
 - **POTICAJNOG** (dijete svojim ponašanjem potiče određene reakcije drugih (vesela beba - potiče pozitivno ponašanje okoline)
 - **AKTIVNOG** (dijete aktivno **bira kutiće** - traži okolinu koja odgovara njegovom genotipu (knjižnica, sportsko igralište i sl.) i na taj način potiče njegov razvoj)
- c) **Model kanaliziranosti:** različite osobine imaju različiti stupanj kanaliziranosti. Što je veći utjecaj bioloških faktora, to je veća i kanaliziranost razvoja u određenom smjeru. Što je manja biološka određenost, to je kanaliziranost manja i okolinski utjecaji mogu više utjecati. NPR: osobina visine: visoko je kanalizirana i najviše ovisi o genotipu, a okolinski utjecaj je samo minimalan. Kanaliziranost nije čitav život konstantna.

ZAKLJUČAK

- Međusobna djelovanja gena i okoline vrlo su složena.
- Npr. intelektualna aktivnost ovisi o prikladnom funkcioniranju nekoliko stotina gena, a mogu postati još složenija nakon otkrića koja nagovještavaju kako se organizacija gena na DNA molekuli s vremenom može promijeniti.
- Genetika (zasad) ne može dati konačne odgovore jer se genetički procesi uvijek odvijaju u kontekstu okoline

5. PRENATALNI RAZVOJ, POROD I STANJE NOVOROĐENČETA

1) ZAČEĆE, TRI FAZE PRENATALNOG RAZVOJA I PRENATALNA OKOLINA

Začecé

- Prenatalni razvoj započinje začecém (oplodnjom), u kojem genetski materijal iz muške spolne stanice (spermij) ulazi u žensku spolnu stanicu (jajašce); tim spajanjem nastaje nova stanica = **zigota**
- Glava spermija uz pomoću enzima prodire kroz membranu u trajanju od 1h. Nakon prodiranja, jajna stanice počinje bubriti, te je uslijed zadebljanja onemogućen ulazak ostalim spermijima (spriječena je **poliploidija**)
- U jajnoj stanici udružuju se jezgra jajašca (23 kr.) i jezgra spermija (23 kr.) u zajedničku jezgru koja ima potpuni broj kromosoma ($2n = 46$)
- Oplodnja je gotova
- Novi život, ima sve predispozicije da se razvije u potpunog čovjeka
- Novonastala zigota podvostručuje svoje kromosome i priprema se za prvu mitotičnu diobu

TRI FAZE PRENATALNOG RAZVOJA (0. - 9. MJ.)

1. RAZDOBLJE ZIGOTE: 0-2. TJEDNA

2. RAZDOBLJE EMBRIJA: 3.-8. TJEDNA

3. RAZDOBLJE FETUSA: 9.-38. TJEDNA

RAZDOBLJE ZIGOTE (0-2. tjedna)

• FAZA BRAZDANJA

Zigota putuje kroz jajovod (brojne mitoze). Od oplodnje do dvostaničnog oblika potrebno je oko 30 sati. Nakon 72 sata zigota se pretvorila u zametni mjehurić **blastocitu**. Do maternice stiže za 4 dana, a veličine je duda i zove se MORULA.

• IMPLANTACIJA

Šestog dana nakon oplodnje, stanice zigote postanu ljepljive i pričvrste se za stjenku maternice. Implantacija traje oko tjedan dana (zigota stvara putove kojima prodire u sluznicu stjenke maternice, omogućujući sebi time pristup hranjivim tvarima iz majčine krvi). Na kraju implantacije (2 tjedna nakon oplodnje, što odgovara prvom izostanku menstruacije) zigota je potpuno ukopana u stjenku maternice.

RAZDOBLJE EMBRIJA (3. do 8. tjedna)

Zigota je postala embrio, počinje faza **GASTRULACIJE**: stanice embrioblasta se poredaju u tri sloja:

- **Vanjski: ektoderm** ⇒ žs, osjetni organi i koža
- **Srednji: mezoderm** ⇒ mišići, kosti, krvožilni sustav, endokrini sustav, mokraćni i reproduktivni sustav
- **Unutarnji: endoderm** ⇒ probavni organi, jetra, pluća, žlijezde

Stanična masa se diferencira u različite organe i strukture, počinje **ORGANOGENEZA**: Tijekom 6 tjedana, nakupina stanica (nalik na plod dudu) preobražava se u složen i diferenciran organizam koji ima srce, bubrege, oči, uši, živčani sustav i mozak.

4. tjedan	⇒ embrio je cjevčica dužine 2,5-6 mm ⇒ 24. dana počinje kucati srce ⇒ razvijaju se pojedina mozgovna područja ⇒ okolina počinje utjecati na razvoj
5. tjedan	⇒ tijelo se malo mijenja, glava i mozak se naglo razvijaju ⇒ pojavljuju se oči, uši ⇒ formiraju se gornji i donji udovi
6. tjedan	⇒ glava i mozak brzo rastu ⇒ udovi se diferenciraju (lakat, prsti, šake)
7. tjedan	⇒ udovi se dalje naglo razvijaju ⇒ formira se leđna moždina
8. tjedan	⇒ embrio je dugačak 2.5-3 cm, težak 4g ⇒ 95 % svih organa je formirano (karakteristično ljudska obilježja) ⇒ stvorene su sve vanjske i unutarnje strukture

- **Homeotički geni**: regulacijski geni koji određuju slijed i vremenski raspored kojim se stanice diferenciraju da bi stvorile različite dijelove tijela
- Proizvode bjelančevine koje govore tijelu koji dio treba proizvesti

Prenatalna okolina

Dovršavaju se i *potporne strukture* koje su potrebne za zaštitu i rast - amnionska vreća, posteljica i pupčana vrpca.

- **Amnionska vreća**: šupljina ispunjena tekućinom i zaštićena nepropusnom membranom, koja okružuje i štiti embrio i fetus
- **Posteljica**: organ koji nastaje spajanjem tkiva embrija i tkiva maternice na mjestu na kojem se embrio pričvrsti za maternicu. Taj organ vrši izmjenu hranjivih tvari, kisika i otpadnih tvari između embrija ili fetusa i majke, kroz vrlo tanku membranu koja onemogućuje miješanje krvi.
- **Pupčana vrpca**: mekani kabel sačinjen od tkiva i krvnih žila koji povezuje fetus s posteljicom

RAZDOBLJE FETUSA (9.- 38. tjedna)

Rast fetusa sporiji je negoli rast embrija. Nastavlja se daljnji razvoj već oblikovanih organskih struktura, te porast težine i veličine (28 g i 7-8cm). Dijete se u tom razdoblju mora razviti kako bi nakon rođenja samostalno obavljalo osnovne fiziološke funkcije - disanje, probava odstranjivanje otpada metabolizma i reagiranje na različite podražaje iz okoline. Nastaje niz unutarnjih i vanjskih promjena.

3. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ nastaju prvi rudimentarni elementi lica⇒ glava u odnosu na ostali dio još uvijek dominira⇒ očni kapci se zatvore⇒ počinje androgenizacija muških fetusa i moguće je ustanoviti spol fetusa⇒ prva kretanja: pomicanje tijela, prsti i gutanje
4. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ oči i uši se pomiču prema naprijed⇒ pojavljuju se prvi pokreti sisanja i majka počinje osjećati pokrete fetusa⇒ pojavljuju se nokti i kosa počinje rasti⇒ fetus postaje osjetljiv na svjetlo⇒ dugačak je 14 cm, težine 200g
5. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ razvijaju se živčane stanice mozga⇒ fetus počinje reagirati na zvuk (čuje)⇒ fetus može plivati u amnionskoj vodi⇒ razlikuju se stanja budnosti i sna⇒ čitavo tijelo pokriva posebna kosa (LANUGO) koja se kasnije gubi⇒ dužina: 19 cm; težina: 450g
6. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ tijelo i dalje raste⇒ 6./7. mj. mozak je već dovoljno razvijen da organizam može: a) regulirati temperaturu, b) gutati, c) djelomično regulirati disanje. Zato postoje šanse da fetus preživi ako se sada rodi.⇒ problem: nema pluća i krvne žile su vrlo slabe
7. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ Vjerojatnost preživljavanja je veća (težina: 1000g)
8. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ pojavljuje se masno tkivo⇒ majčina antitijela prelaze na dijete i štite dijete do 6. mjeseca dok se ne razvije njegov imunološki sustav
9. mjesec	<ul style="list-style-type: none">⇒ normalni fetus spreman je suočiti se s vanjskim svijetom, 25-38 tj. (50 cm, 3400g)

Razdoblje fetusa

- **Prvo ponašanje:** (3. mjesec) Fetus pomiče tijelo i prste, počinje gutati
- **Sazrijevanje:** Fetus nije sposoban preživjeti prije 23 do 24 tjedna fetalne dobi (plućni mjehurići ne mogu prenijeti kisik u krv). Kako fetus sazrijeva, pluća postaju sve sposobnija, probavni sustav postaje sposoban iz hrane iskorištavati hranjive tvari, a pojavljuje se i masno tkivo (omogućuje izolaciju/tjelesna temp.).
- **Obrambeni sustav:** Tijekom posljednjih mjeseci prenatalnog razvoja fetus uzima od majke antitijela, kako bi se u prvim mjesecima nakon rođenja novorođenče zaštitilo od infekcije.
- **Osjetljiva razdoblja prenatalnog razvoja:** svaki organ i tjelesna struktura ima svoje osjetljivo razdoblje u kojem njegov razvoj može biti poremećen
- Fetalna aktivnost: **PLIVANJE, SISANJE PALCA, SPAVANJE**

2) LJUDSKI MOZAK I RAZVOJ ŽIVČANOG SUSTAVA

- Građa mozga

Djeluje putem komunikacijskih mreža koje obuhvaćaju:

- milijarde živčanih stanica
- nekoliko stotina tisuća milijardi veza među njima.
- Informacije putuju kroz živčane stanice u obliku električnih signala, koje primaju ulazni izdanci dendriti, a prenose ih izlazni izdanci aksoni. Neurotransmiteri omogućuju prijelaz informacija preko sinapsi.
- **3 glavna dijela**
 - a) moždano deblo,
 - b) srednji mozak i
 - c) veliki mozak
- Psihologe najviše zanima kora velikog mozga (upravlja mozgovnim funkcijama više razine; neka područja kore specijalizirana su za određene funkcije - vidne, slušne i dodirne osjete).

RAZVOJ ŽIVČANOG SUSTAVA

Razvoj mozga fetusa obuhvaća :

- **stvaranje stanica** (*proliferacija*) - 8. - 16. tj. (razvoj najbrniji; 250 000 živčanih stanica u minuti!!!). Stvaranje živčanih stanica traje do **28 tj.** i nakon rođenja nema više nastanka novih stanica.
- **seobu stanica** (*migracija*) - korteks se razvija iznutra prema van (stanice se stvaraju u sredini i putuju prema periferiji). Završava u **7. mj** trudnoće.
- **formiranje aksona i dendrita** (*diferencijacija*) (prvo aksoni; kasnije dendriti.)
- **elaboraciju stanica** (*povezivanje*) - stanice se povezuju (stvaraju se sinapse).
- Nije završen pri rođenju, već se sazrijevanje nastavlja:
 - 1) MIJELINIZACIJA vlakana (npr. asocijativnih područja ⇔ sve do puberteta)
 - 2) Stvara se sve veći broj novih veza među živčanim stanicama
 - 3) Povećava se debljina čitavog korteksa i pojedinih slojeva (neki slojevi korteksa pri rođenju nisu potpuno razvijeni).
 - 4) Poveća se i veličina stanica, struktura i duljina aksona i dendrita.

SPECIJALIZACIJA MOZGOVNIH POLUTKI

- Lijeva i desna polutka mozga u određenoj su mjeri *specijalizirane*.
- Rezultati istraživanja ukazuju da je već kod rođenja
 - **lijeva** strana mozga pripremljena za upravljanje **jezičnim** funkcioniranjem, a
 - **desna** za upravljanje **spacijalnim** (prostornim) i **matematičkim** funkcioniranjem (pod određenim okolnostima jedna moždana polutka može preuzeti funkciju druge).

ŽIVČANI SUSTAV PRILIKOM ROĐENJA

- Mozak teži 25 % težine odraslog, (tijelo 5 % odrasle osobe); do 3. god 80 % težine odraslog
- Najprije se razvijaju primarna i sekundarna područja (dodir, vid i sluh), a asocijativna područja se razvijaju najkasnije
- Nakon 28 tjedana trudnoće ne stvaraju se nove živčane stanice ali se njihova elaboracija nastavlja (godinama).
- Živčane stanice i sinapse stvaraju se u prekomjernom broju, a zatim se uklanjaju. Proces otklanjanja traje sve do adolescencije. Iskustvo (okolina) također utječu na to koje će živčane stanice i sinapse odumrijeti

3) UČINCI TRUDNOĆE NA MAJKU

- ANATOMSKE PROMJENE: Maternica raste, rastom djeteta unutrašnji organi su stisnuti; disanje je otežano.
- FIZIOLOŠKE PROMJENE: izostaju uobičajene cikličke varijacije u razini hormona (menstruacija je spriječena). Razina progesterona i estrogena se tijekom trudnoće postepeno povećava. To može dovesti do mučnine.
- PSHIČKE PROMJENE: Psihologija trudnica vrlo je složena. Psihološko stanje ovisi o tome da li se dijete "desilo" ili je ono stvarno željeno.

Faze psihičkih promjena

PRVO tromjesečje	Adaptacija na trudnoću. Izmjena faza zabrinutosti i zadovoljstva. Smanjena seksualna motivacija, a javlja se veća potreba za druženja s prijateljicama.
DRUGO tromjesečje	Raspoloženje se poboljšava. Osjeća pokrete fetusa. Pitanja kako će im dijete izgledati; razvija se svijest da je to dijete nešto što nisu one same. Odnos sa suprugom se poboljšava te se trudi uspostaviti harmoničan odnos.
TREĆE tromjesečje	Priprema na porod. Razmišlja o konkretnim pripremama za prihvat budućeg novorođenčeta (krevetić, košara, i sl.), lažni trudovi zbog uzbuđenja. 10 - 15 % muškaraca ima simptome trudnoće ⇒ uslijed uživljanja sa suprugom.

4) TERATOLOGIJA

Znanstveno područje koje se bavi istraživanjem činitelja (ili **teratogena**) koji ometaju normalan prenatalni razvoj. *Psihoteratologija* istražuje posljedice koje teratogeni imaju na ponašanje koje ne moraju uvijek biti vidljive u trenutku rođenja. Procjenjivanjem ponašanja mogu se otkriti posljedice teratogena čak i onda kada ne postoje nikakve fizičke posljedice.

Načela djelovanja teratogena:

- učinak teratogena ovisi o genetskoj strukturi izloženog organizma
- učinak ovisi o vremenu kada teratogen djeluje
- svaki teratogen može imati jedinstveni učinak
- posljedice teratogena mogu biti vrlo teška oštećenja, pa čak i smrt
- teratogeni dolaze do fetusa na različite načine
- posljedice teratogena povećavaju se sa stupnjem izloženosti

Prirodne opasnosti za razvoj/zdravlje embrija i fetusa

- **Izloženost majke infektivnim bolestima:** rubeola (sljepoća, gluhoća, MR), herpes: CMV i tip2 (oštećenja SŽS), sifilis (oštećenja SŽS i deformacije kostura) i AIDS (izobličenja, deformacije) mogu prouzročiti teška oštećenja.
- **Prehrana:** loša prehrana štetna (normalan rast fetusa=hrana bogata bjelančevinama, vitaminima (FK) i mineralima, a kasnije zbog razvoja mozga i proteinima; konačne posljedice slabe prehrane djelomice ovise o prehrani nakon rođenja, kao i razini podraživanja u okolini.)
- **Majčin psihički stres i iskustva:** snažne emocije izazivaju intenzivnije izlučivanje pojedinih hormona
- **Dob roditelja** - dokazano utječe na rizičnost normalnog razvoja fetusa. S porastom dobi raste opasnost od Down sindroma i ahondroplazije (nakon 35. god.). Maloljetne majke imaju veću vjerojatnost preranog rođenja i rađanja djece s malom porođajnom težinom. (Razlozi mogu biti više povezani sa socioekonomskim činiteljima nego s majčinom dobi.)

"Civilizacijske" opasnosti za razvoj embrija i fetusa

a) **Konzumiranje alkohola i droga:** Izloženost različitim drogama i kemijskim tvarima iz okoline mogu biti štetni za embrio i fetus u razvoju.

1. **Ulične droge:** ilegalne, sve dostupnije i mogu imati vrlo negativne posljedice na fetus. Djeca čije su majke ovisne o drogi mogu se roditi ovisna o drogi i imati brojne razvojne probleme (slabokrvnost, mala PT, razdražljivost, izobličenja).
2. **Lijekovi:** mogu biti štetni (talidomid). Spolni hormoni – učinci u pubertetu.
3. **Kofein, nikotin i alkohol:** (kemijske tvari koje su uobičajene; ne razmišljamo kao o drogama). O utjecaju konzumiranja kofeina za vrijeme trudnoće ne postoje nikakvi čvrsti zaključci. Rezultati ispitivanja redovito pokazuju da **pušenje štetno utječe** na rast fetusa; povećava rizik od preranog poroda; komplikacije pri porodu i kasnije (škola: pažnja-impulzivnost i čitanje). **Konzumiranje alkohola može dovesti do tjelesnih i intelektualnih nedostataka**, (npr. fetalni alkoholni sindrom: izobličenje udova i lica, urođene bolesti srca, nemogućnost dobivanja na težini u dojenačkoj dobi, anomalije vanjskog spolovila, zaostajanje u rastu, mentalna retardacija, teškoće učenja; razdražljiva, loše spavaju, problemi hranjenja, povraćanje; kad krenu u školu – teškoće s pažnjom, jezični problemi, motorika). Djelovanje alkohola može se pojačati pušenjem i drugim drogama.

b) **Izloženost majke kemikalijama iz okoline:** može se dogoditi i putem unošenja industrijskih kemijskih nusproizvoda (hrana, zrak). Dokazano je da živa i olovo imaju snažno teratogeno djelovanje.

- Brazil - Cubato 50% pobačaja manje kad se smanjilo onečišćenje
- Japan: živa u ribama – simptomi nalik dječjoj paralizi

Osjetljiva razdoblja prenatalnog razvoja za izloženost teratogenim faktorima

- **osjetljivo razdoblje** → predstavlja ograničen vremenski period u kojem je neki dio tijela ili neko ponašanje biološki spremno na brz razvoj, tj. razvoj je osobito osjetljiv na utjecaje iz okoline
 - Period zigote: prije usađivanja, teratogeni rijetko utječu na razvoj → ako se dogodi, obično je oštećenje nakupine stanica toliko da ona umire
 - Period embrija: period u kojem najčešće dolazi do velikih oštećenja, jer se u to vrijeme stvaraju temelji svih organa i tjelesnih struktura
 - Period fetusa: oštećenja su obično manja, ali na organima kao što su mozak, oči i spolovila ipak mogu nastati velika oštećenja
- učinci teratogena nisu ograničeni samo na neposredna tjelesna oštećenja, jer su neke posljedice za zdravlje vrlo suptilne i odgođene; na posredan način mogu nastati i psihološke posljedice, kao reakcija na tjelesna oštećenja
- Shematski prikaz osjetljivih ili kritičnih razdoblja u prenatalnom razvoju. Osjetljivost na teratogene je najveća u razdoblju od 3-9 tjedana poslije začeća kada dolazi do stvaranja organa. "Before we are born", K. L. Moore (1989; prema Vasta i sur., 1998, str. 135)

Prevenција, otkrivanje i liječenje urođenih poremećaja

- **Prevenција:** mogućnosti dijagnosticiranja i izlječenja prenatalnih oboljenja sve veća. Sprečavanje genetskim savjetovanjem
- **Otkrivanje:** dijagnostički postupci - prozor prenatalnog razvoja, (prije nekoliko desetljeća – nepoznat).
 - *Ultrazvuk:* poremećaji rasta (abnormalni rast glave).
 - *Amniocentezom* i *analizom uzoraka korionskih resica* dobivamo fetalne stanice koje se zatim mogu analizirati. Tom analizom mogu se otkriti kromosomski nedostaci i nekoliko genetskih problema te neke druge bolesti. Utvrđivanje poremećaja provedeno je i na embrijima u epruveti
- **Liječenje:** Može se poduzeti čak i za vrijeme kad je fetus još u maternici (nakon otkrivanja).
 - *medicinska terapija*, kao u slučaju kada postoji neka kemijska neravnoteža
 - *kirurški zahvati*
 - *terapija gena – (genetički inženjering):* budućnost (zamjena gena)

5) ROĐENJE I NOVOROĐENAČKA DOB 0-1 mjesec

ROĐENJE I "PRENATALNO RAZDOBLJE"

38 tjedana nakon oplodnje (266 dana; 40 tjedana od posljednje menstruacije).

- Prije kraja trudnoće fetus se (glava prema dolje) smješta na dno maternice (izlaz iz vagine). Taj položaj smanjuje pritisak na dijafragmu majke; disanje postaje lakše (olakšanje).
- Vrat maternice postaje vrlo podražljiv; dijete sve više pritišće glavom. Taj mehanički podražaj izaziva refleks koji preko hipotalamusa potiče lučenje hormona **OKSITOCINA** iz neurohipofize. Oksitocin izaziva ritmičke kontrakcije mišića maternice. Starost posteljice također potiče porod.
- Porod započinje pravilnim stezanjem mišića maternice (**trudovima**) i prolazi kroz tri faze. U početku trudovi se javljaju svakih 15-20 minuta, a kasnije u sve kraćim intervalima.

TRI FAZE PORODA

1. FAZA: **Stezanje i širenje** (dilatacija) **grlića maternice** (do 10 cm); pucanje vodenjaka (trajanje 6- 24 sata)
2. FAZA: **Poradanje djeteta** - Mišići maternice i trbušni mišići stežu se i istiskuju dijete kroz grlo maternice i rođnicu (porođajni kanal); pritisak na grlić kao 30 kg. Ako dijete nije okrenuto glavom prema dolje najčešće se provodi **carski rez**. (trajanje različito dugo: većina prvorotkinja 8-16 sati; 1 sat traje istiskivanje).
3. FAZA: **Izbacivanje posteljice**: 10 - 45 min. nakon rođenja djeteta ljušti se posteljica iz stijenke maternice i izbacuju se potporne strukture (uz gubitak hormona).

ROĐENJE

- Prekine se pupčana vrpca i dijete se okrene na glavu (izbacivanje amnionske tekućine iz pluća). Uslijed toga dijete ne dobiva više kisika od majke, razina CO₂ poraste što podražuje respiracijsko središte (u produženoj moždini).
- Dijete snažno udahne atmosferski zrak što zavibrira glasnice - **prvi plač** (znak da je počelo disati). Očekuje se unutar prvih 2-5 minuta. Nakon porođajnog napora dijete spava jedan čitav dan
- 3 indikatora rizičnosti za razvojne probleme kod djece: a) karakteristike majke i obitelji; b) fizička ugroženost novorođenčeta i c) djetetovo postignuće u ispitivanjima ponašanja (APGAR)

a) karakteristike majke i obitelji

- 85% rizika za razvojne probleme – nosi prenatalno razdoblje
- *BABY BLUES* = POSTNATALNA DEPRESIJA: nakon poroda psihičko stanje majke se može znatno pogoršati. Naime, gubitkom posteljice znatno se smanjuje količina estrogena i progesterona u krvi. Pad razine hormona uzrokuje privremeno stanje depresije.
- Činitelji rizika za razvojne probleme:
 - Utjecaj teratogenih faktora na trudnicu
 - Neželjena trudnoća
 - Djeca rođena s niskom porođajnom težinom i/ili prerano rođena djeca
 - Majke ovisnice o drogi
 - Alkoholizam roditelja
 - Maloljetnost majki
 - Majke koje nisu vjenčane
 - Majke koje nisu završile SŠ
 - Obitelji koje imaju prihode ispod državnog prosjeka

b) Porođajni rizici i opasnosti, te fizička ugroženost djeteta

Većina porođaja odvija se normalno, a ukoliko se jave komplikacije, one mogu biti:

- Dijete nije okrenuto na glavu ⇔ carski rez
- Ponekad se dijete mora izvući pomoću tzv. kliješta/vakuuma. Opasnost od ozlijede mozga, naročito motornih područja.
- Preuski porođajni kanal, poremećeno stanje fetusa (puls)
- Dijete tijekom poroda može *ostati bez kisika* (anoksija).
 - pupčana vrpca se omotala oko vrata, ili
 - ako se ona prekine prerano.
- Novorođenče mora ovladati s nekoliko funkcija:
 - **Disanje** – Ako od prekida pupčane vrpce ne udahne u roku od 2 - 5 min. nastupa anoksija. Dvije vrste problema:
 - **a) HIPOKSIJA** = smanjen dotok kisika ili
 - **b) ANOKSIJA** = prestanak dotoka kisika.

Ako stanje anoksije duže potraje, dijete umire ("mrtvorodenče"). Blaže i kratkotrajne hipoksije mogu za posledicu imati kasnije teškoće u učenju, probleme u ponašanju, poremećaje u motorici i teškoće u koncentraciji.

- **Uspostavljanje krvotoka** - krvotok se pri prvom udahu preusmjerava prema plućima (oksigenizacija). Povećava se dotok krvi, raste krvni tlak koji se stabilizira nakon 10 dana.

- **Regulacija temperature** – (u uterusu - tropi 37°C), vanjska okolina je hladna za novorođenče. Po rođenju mu temperatura pada; mora ga se toplo omotati jer 8-10 h ono još nije u stanju samostalno se ugrijati.
- **Pročišćavanje crijeva** - ostaci progutane amnionske tekućine treba izbaciti. Nakon toga dijete počinje jesti. Nema kontrole nad sfinkterom.
- **Uzimanje hrane** - sisanje majčinog mlijeka - temelji se na urođenom refleksu. Novorođenče jede svaka dva sata, a krajem 1. mjeseca 6 puta dnevno.
- **Izbacivanje otpada svog metabolizma** - mora ovladati uriniranjem i defekacijom, (nema kontrole).
- **Imunološki sustav** - antitijela se tijekom trudnoće prenose pupčanom vrpcom, a po rođenju dojenjem (majčino mlijeko - prirodno cjepivo).
- **Nezrelost jetre** - može rezultirati fiziološkom žuticom, koja se liječi osvjetljavanjem fluorescentnim svjetlom.

Dijete mora samo preuzeti tri osnovne funkcije:

- Odstranjivanje otpadnih tvari
- Samostalnu cirkulaciju krvi
- Disanje

Problem niske porođajne težine (> 2500 g)

- Teškoće u fizičkom prilagođavanju na život izvan majčine utrobe. (Prosjek: 3400g (50 cm)).
- Djetetova porođajna težina može biti niska iz dva razloga:
 - **prerano** rođena djeca (nedonošćad = prematurusi) rodila su se prije završetka normalnog razdoblja trudnoće. Djeca koja su teška samo 500 g imaju najmanje 25% izgleda za život, a djeca teška barem 1000 g imaju 90% izgleda za život. Često se suočavaju s problemima disanja
 - djeca koja su **mala za gestacijsku dob** (SGA djeca; u donjih 10%) - imaju nisku porođajnu težinu, mala za svoju gestacijsku dob jer je njihov rast u utrobi bio usporen; neuobičajeno su lagana za stupanj svojeg razvoja; imaju slab mišićni tonus; nije ih lako probuditi i slabo se usredotočuju na vidne podražaje
- Obje skupine djece pokazuju razlike u odnosu na djecu normalne porođajne težine. Te razlike mogu potrajati nekoliko godina. Do rane školske dobi razlike mogu nestati, barem kada se radi o prerano rođenoj djeci.

c) TESTIRANJE NOVOROĐENČADI: procjena ponašanja

Nakon rođenja potrebno je utvrditi u kakvom je fizičkom stanju dijete.

Testovi se upotrebljavaju kako bi se provjerilo postoje li kod djece kakvi poremećaji i je li novorođenče ovladalo vitalnim funkcijama poput: disanja, samostalne cirkulacije krvi, razvijenost refleksa (ŽS).

- **APGAR procjenjivanje**

Odmah nakon rođenja (10 min kasnije) za ispitivanje vitalnosti djeteta. Primjena - proširena i jednostavna. Ispitivanje 5 aspekata:

- **A** = *apperance* - izgled i boja kože
- **P** = *pulse* - kucanje srca (100 - 140 udara/min.)
- **G** = *grimase* - refleksna podražljivost
- **A** = *activity* - aktivnost
- **R** = *respiration* - disanje

Za svaku kategoriju dijete može dobiti rezultat od 0 - 2, što znači da može ukupno dobiti 10 bodova: **7 - 10** bodova = zdravo dijete; **5 - 7** = potrebna pomoć; **< 5** = kritično stanje. 6 % djece < 5.

Ostale procjene ponašanja

- **Prechtlov test** - APGAR testu pridodaje se i veći broj testiranja neuroloških funkcija: budnost, spontani pokreti i trzaji, izražaji lica, mišićni tonus, reakcije na stavljanje u različite tjelesne položaje i 15-tak reofleksa.
- **Brazeltonova ljestvica** za procjenjivanje ponašanja novorođenčadi; najopsežnija; dobije se uvid u djetetov stil i temperament; zadaci iz 4 opće kategorije ponašanja: pažnja i socijalna osjetljivost; mišićni tonus i tjelesni pokreti; kontrola budnosti (privikavanje na podražaje, razdražljivost i pobudljivost) i fiziološka reakcija na stres. (povećani rizik: ako se ne može priviknuti na ponavljani podražaj ili ne može ostati budno).

Zaključak

- Nijedan pokazatelj rizičnosti nije sam za sebe naročito dobar prediktor kasnije inteligencije ili ličnosti
- Čini se da je najbolji prediktor razvojnih problema **ukupan broj rizičnih činitelja** (što je on veći to je veća vjerojatnost da će dijete kasnije imati nekih problema)
- Osim toga, ishod rizično rođenog djeteta ovisi i o kvaliteti njegova odnosa s roditeljima, kvaliteti ranog podraživanja i socioekonomskom statusu u obitelji

6) ORGANIZIRANO NOVOROĐENČE

a) Šest stanja budnosti u dojenačkoj dobi (Peter Wolff)

Novorođenče provodi oko 70 % vremena (\approx 18 sati) spavajući, a 30 % budno.

- REM spavanje (eng. *Rapid eye movement*) ili spavanje s brzim pokretima očiju = za vrijeme aktivnog spavanja djeca se povremeno miču i nepravilno dišu, ali je najuočljivija značajka to što često pomiču oči amo-tamo, pri čemu su im očni kapci zatvoreni.
- Nekoliko aspekata stanja budnosti mijenjaju se s uzrastom
 - Novorođenče može iz jedne faze prijeći u bilo koju drugu fazu
 - Nakon 3. mjeseca ove faze se izmjenjuju pravilno. (novorođenče iz stanja budnosti redovito ulazi u REM spavanje; sa **3. mjeseca** ono prvo ulazi u n-REM fazu).
- Stanja budnosti s dobi postaju sve više međusobno odvojena (neki autori govore o sazrijevanju mozga.).
- Vremenska raspodjela stanja spavanja se mijenja.
 - Fetus koji ima 25 tjedana gestacijske dobi se gotovo isključivo nalazi u stanju aktivnog (REM) spavanja. Novorođenče u REM spavanju provodi $\approx 50\%$ vremena. Tek između **3.-5.** god. uspostavlja se ritam REM i n-REM spavanja kao i kod odraslih (tj. 20 : 80).

b) BIOLOŠKI RITMOVI

- Stanja budnosti pojavljuju se u ritmičkim ciklusima:
 - temeljni ciklus *odmaranja i aktivnosti* usklađen je s dužim ciklusom *spavanja - budnosti*.
 - Dijete se s dobi postupno prilagođava 24-satnom ciklusu svjetlosti i tame.
 - U dobi od 12 - 16 tjedana obrazac noćnog spavanja i dnevne budnosti prilično jasno je uspostavljen.
- Ritmovi novorođenčeta su uglavnom biološki determinirani, no, i okolinski faktori igraju ulogu: bebe koje su za vrijeme boravka u rodilištu zajedno sa svojim majkama ranije počinju razlikovati dan od noći. Provode više vremena u mirnom spavanju, a manje u plaču.

c) Refleksi

Sekretorne ili motorne reakcije, nastale tako da se uzbuđenje iz nekog receptora nasljeđem određenim putem proširilo do efektor (preko refleksnog luka). Prema tome, refleksi su *nenaučeni, urođeni* oblici reagiranja na podražaje.

3 karakteristike:

1. Osnivaju se na nasljeđem određenim neuronskim putevima
2. Centri refleksa se nalaze u subkortikalnoj razini
3. Oni su stereotipni, karakteristični za čitavu vrstu i više/manje nepromjenjivi.

Refleksi moraju postojati u određenoj životnoj dobi i njihova prisutnost/odsutnost ukazuje na razvijenost živčanog sustava. Refleksi koji bi trebali nestati tijekom 1. godine (razvojni tijek) pružaju nam važne podatke o funkcioniranju CNS-a.

REFLEKS	PODRAŽAJ	REAKCIJA	DOB NESTAJANJA	FUNKCIJA
ZATVARANJE OČIJU (ili REFLEKS OČNIH KAPAKA)	Usmjeriti sjajno svjetlo u djetetove oči ili pljesnuti rukama u blizini djetetove glave	Dijete brzo zatvara očne kapke	Trajan	Štiti dijete od prejakih podražaja.
REFLEKS POVLAČENJA STOPALA	Lagano ubosti iglom taban	Povlačenje stopala, uz pregibanje koljena i kuka	Slabi nakon 10 dana	Štiti dijete od neugodnih dodirnih podražaja.
REFLEKS TRAŽENJA USNAMA (ili REFLEKS HRANJENJA)	Pomilovati jedan obraščić tik uz kut usana	Okretanje glave prema izvoru podražaja	Tri tjedna (u toj dobi prelazi u voljno okretanje glave)	Pomaže djetetu pronaći dojku
REFLEKS SISANJA	Staviti prst u djetetova usta	Ritmičko sisanje prsta	Nakon četiri mjeseca zamjenjuje ga voljno sisanje	Omogućuje hranjenje
REFLEKS PLIVANJA	Staviti dijete u vodu licem okrenutim prema dolje	Dijete čini pokrete plivanja	4-6 mjeseci	Pomaže djetetu preživjeti kod pada u vodu
MORO REFLEKS	Položiti dijete na leđa i pustiti da mu glava lagano padne prema natrag ili proizvesti iznenadan glasni zvuk na površini na kojoj dijete leži	Dijete čini pokret grljenja, odnosno savija leđa i ispružuje noge te najprije širi ruke, a potom ih privija uz svoje tijelo	6 mjeseci	U čovjekovoj evolucijskoj prošlosti vjerojatno je pomagao djetetu da se uhvati za majku
REFLEKS HVATANJA (ili PALMARNI REFLEKS)	Položiti prst na djetetov dlan i lagano pritisnuti	Spontano hvatanje prsta	3-4 mjeseca	Priprema dijete za voljno hvatanje
TONIČKI VRATNI REFLEKS	Dok dijete u budnom stanju leži na leđima, okrenuti mu glavu u jednu stranu	Dijete leži u „položaju mačevaoca“. Ruka na strani na koju je okrenuta glava ispružena je ispred očiju. Suprotna ruka je savijena.	4 mjeseca	Vjerojatno priprema dijete za voljno dohvaćanje
REFLEKS KORAČANJA (ili AUTOMATSKOG HODANJA)	Držati dijete ispod pazuha i omogućiti mu da golim stopalima dodiruje ravnu površinu	Dijete pokreće jednu nogu za drugom, čineći pokrete koračanja.	2 mjeseca kod djece koja brzo povećavaju tjelesnu težinu; kod lakše djece se zadržava	Priprema dijete za voljno hodanje
REFLEKS BABINSKOG	Proći prstom do djetetovu tabanu od nožnih prstiju do pete	Nožni prsti lepezasto se šire i savijaju, a stopalo se izvija.	8-12 mjeseci	Nepoznata

d) UROĐENO ORGANIZIRANA PONAŠANJA

1. **gledanje** - u mraku širom otvara oči i pokreće ih
2. **sisanje** - je izrazito usklađena radnja, 5 funkcija:
 - dolazi do hrane,
 - sredstvo za istraživanje svijeta,
 - prva aktivnost koju prilagođava okolinskim uvjetima,
 - stvara se privrženost između djeteta i majke
 - štiti dijete od boli ili pretjeranog podraživanja
3. **plakanje** - ima dvije funkcije: pokazuje funkcioniranje SŽS-a i regulator socijalnih odnosa

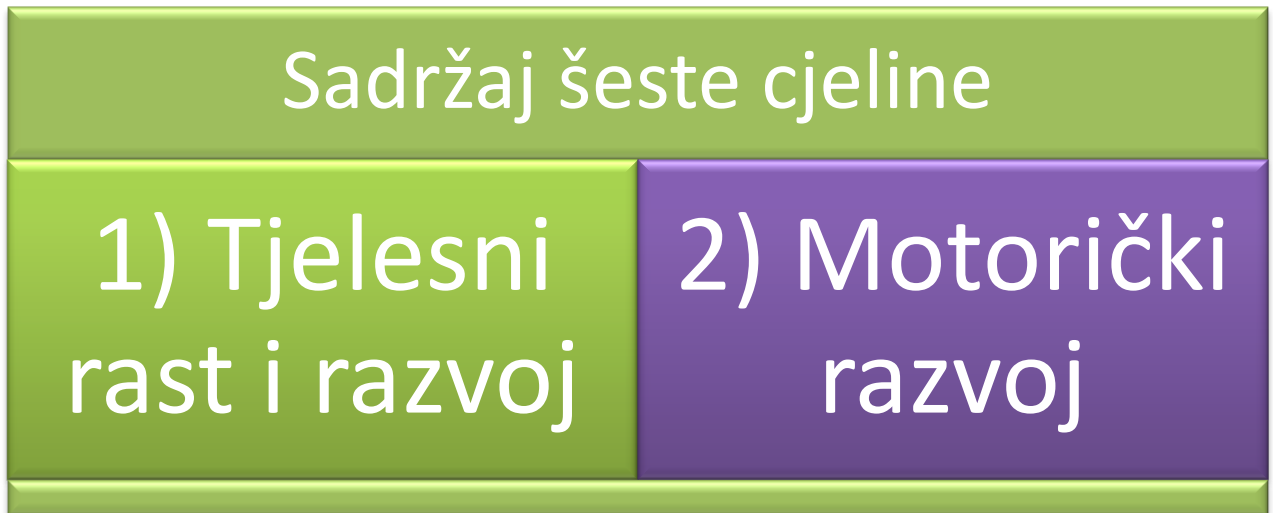
Gotova ponašanja koje dijete ima na raspolaganju za istraživanje i upravljanje fizičkim i socijalnim aspektima svijeta.

Iznenadna smrt novorođenčadi ("smrt u kolijevci"; SIDS): nije rijetkost u SAD; godišnje umire \approx 10 000 djece. Uzrok nije poznat, javlja se kod djece između 2. i 4. mj. (češće zimi i kod dječaka), rijetko kod djece starije od 6 mj.. Pretpostavlja se da postoji povezanost sa nezrelošću dišnog sustava i pulsa.

Poremećaj "nemogućnosti napredovanja": Nedovoljan rast koji nije uzrokovan nikakvim organskim poremećajima. No, zbog deprivacije od pažnje i ljubavi (provedeno istraživanje) dolazi do smanjenog unosa hrane, usporenog motoričkog, kognitivnog i emocionalnog razvoja, što značajno utječe na usporeni razvoj.

6. Fizički rast i motorički razvoj predškolskog djeteta

1) TJELESNI RAST I RAZVOJ

*«Razvoj se ne događa onako kako se napuhuje balon,
jednakom brzinom širenja svakog njegovog dijela.»*

(Arnold Gesell)

- Rast je kvantitativni proces povećanja dimenzija tijela i kvalitativni proces - promjene strukture, funkcije i reaktivnosti pojedinih tkiva i organa, promjene psihičkih svojstava djeteta, te njegovo prilagođavanje socijalnim i kulturnim uvjetima okoline.
- Rast u užem smislu je povećanje dimenzija tijela, ukupne mase tijela (koje se mogu mjeriti: tjelesna visina, masa, opseg glave, opseg prsa, debljina potkožnog nabora), ili povećanje dimenzija i mase pojedinih dijelova tijela, organa ili tkiva, stanica.
- Razvoj je kvalitativna promjena, to je složenije zbivanje koje obuhvaća promjene u građi, diferenciranje, sazrijevanje biokemijskog sastava, strukture i funkcije, reaktivnosti i prilagodbe tkiva, organa i funkcije organizma od začetka do kraja razvojne dobi. Podrazumijeva: tjelesni i psihički razvoj (kognitivni, emocionalni i socijalni).

Rast glave

Pratimo ga mjerenjem frontookcipitalnog opsega glave. Glava raste usporedno s rastom moždane mase, najbrže u prve 3 godine. Mali opseg glave/ Preveliki opseg glave - indikator oštećenja mozga.

Procjena zrelosti

Djeca se razlikuju i u brzini rasta i u sazrijevanju pojedinih organa ili funkcija. Brzina rasta i sazrijevanje funkcija i organa ne idu uvijek paralelno. Brže sazrijevanje znači raniji pubertet. Rast mjerimo tjelesnim mjerenjem. Razvoj dodatno ocjenjujemo (a time procjenjujemo i početak puberteta) – procjenom zrelosti.

Razvoj zubi

- Mliječni zubi (1. denticija): između 5. i 9. mj. života prvi zubi
- S 1 g. dijete ima 6-8 zubi
- S 2 g. ima svih 20 zubi
- Trajni zubi (2. denticija): počinje u 6./7.g. pojavljuje se 1.molar iza 5.mliječnog (tzv. šestica), pa donji sjekutići,
- završava u 13. godini

Novorođenče

Tjelesna težina (masa)~3,4 kg (2,5-4,1). U prvim danima izgubi 10%. Na kraju 1. mjeseca ima 10-20% više od porođajne težine. Tjelesna duljina~50cm (46-54), a opseg glave (OG) 33-36cm. Fontanele: Vezivni prostori između kostiju lubanje. Postoje prednja (velika) **fontanela**, koja se nalazi na gornjem dijelu glave iznad čeone kosti, ima oblik romba, velika je 2,5 cm, a zatvara se u dobi od 18 mjeseci (ili najkasnije do 22. mjeseca), te stražnja (mala) fontanela na zatiljnom dijelu lubanje, koja je trokutasta i veličine 0,5 cm. Ona će srasti oko 4. mjeseca života dojenčeta (katkad do 6. mjeseca).

Dojenče

U 1. tromjesečju dobiva 25g dnevno, 750g mjesečno.

U 2. tromjesečju 600g mj.

U 3. tromjesečju 450g mj.

U 4. tromjesečju 300g.

U dobi 5 mjeseci porođajna težina je podvostručena, a u dobi 12 mjeseci je potrostručena.

Poraste s 50cm na 75 cm na kraju 1. godine

Opseg glave (OG) s 34/35 pri rođenju, 42/44 cm s 6 mj., 45/47 s 12 mj.

Velika fontanela (VF) se zatvori do 18 mj (jedna od 6)

Predškolska dob

Smanjuje se brzina rasta:

u 2.g. dobije 2,5 kg i 12 cm--87 cm

u 3.g. dobije 2 kg i 7 cm--94 cm

Masno tkivo nakon 9. mj. se smanjuje u korist mišića

Mozak sporije raste - OG sporije raste:

u 2. g. - 2 cm

u 3. g. - 1 cm

Tijekom 3.,4.,5. godine: 2kg/godinu; visina: 6-8cm/godinu

Sa 6.g.: 20 kg i 105 cm

Rastu 6 cm/god i 2-3 kg/god

Rast i povećanje težine u djece od njihova rođenja do navršene sedme godine

Novorođenče dobiva 30 g dnevno na težini tako da sa 5. mj udvostruči porođajnu težinu (\approx 6-7 kg). sa 12 mj. težina se utrostručila (\approx 10 kg). Brzina rasta je nejednaka. Najveća je u prenatalnom razdoblju, vrlo velika u 1. god (\approx 15 cm), ostaje konstantna od puberteta (\approx 6-7 cm godišnje), da bi se u adolescenciji još jednom naglo povećala (nakon toga zaustavila). Porast veličine najbolje prikazuje krivulja rasta (za dječake i za djevojčice). Brzina rasta značajno se razlikuje kod različite djece, kao što se razlikuje njihova konačna tj. visina. Utvrđivanje starosti kostiju jedan je od načina na koji se može razlikovati dijete koje će u odrasloj dobi biti niskog rasta od djeteta koje sporo sazrijeva. Tjelesne mjere koje padaju između 5.i 95. Centilne krivulje - normalne i najčešće u populaciji. Pogodne su za dugoročno praćenje razvoja određenog djeteta. VISINA: do uzrasta od otprilike 4 godine se udvostručuje porođajna dužina ali se nakon toga rast usporava i porođajna dužina se ponovno udvostruči tek s 13 godina.

Promjene u tjelesnim proporcijama i građi

Različiti dijelovi tijela razvijaju se različitom brzinom pri čemu je smjer cefalokaudalni.

- Tjelesni organi također se razlikuju po brzini sazrijevanja.
 - Primjerice, mozak se razvija vrlo rano i proliferacija mozgovnih stanica je gotova sa 28 tjedana prenatalnog razvoja.
 - U 2. mjesecu trudnoće glava zauzima polovinu tijela
 - 5. mjesec trudnoće 1/3 čini glava,
 - novorođenčetu 20 %
 - odraslom čovjeku - 10 % ukupnog volumena tijela.

Promjene u tjelesnom rastu: odnos glave i tijela

Kod fetusa starog 2 mjeseca veličina glave iznosi 50 % ukupne tjelesne dužine; kod novorođenčeta 25%; kod odrasle osobe svega 10%. Ovakav slijed razvoja odražava cefalokaudalno načelo razvoja (od vrha prema dolje). U 3. godini, djeca počinju mršaviti i izduživati se. Zaokruženost beba – gubi se/počinje dominirati vitkost djetinjstva. Počinje intenzivniji razvoj abdominalnih mišića (polako nestaje trbušić). Produžuju se: noge, ruke i trup. Glava je i dalje relativno velika, no ostali dijelovi tijela polako dostižu ubrzani rast prethodnih organa. Dijete počinje nalikovati na odraslog čovjeka u minijaturi (slika, Vasta i sur., 1998, str. 198).

- ⊙ Promjene u izgledu odražavaju razvoj unutar tijela
- ⊙ Intenzivan razvoj miškulature i skeleta čini dijete jačim
- ⊙ Hrskavica se pretvara u kost puno brže nego prije -> kosti postaju čvršće i snažnije -> dijete poprima otporniji oblik -> ima bolje zaštićene unutrašnje organe
- ⊙ Ove promjene koordinirane sazrijevanjem mozga i ŽS-a predstavljaju logistiku za razvoj širokog spektra motoričkih vještina
- ⊙ Povećan kapacitet respiratornog i krvožilnog sustava gradi fizičku otpornost, te uz razvoj imunološkog sustava čuva djetetovo zdravlje
- ⊙ U 2. godini djetetu su izašli svih 20 mliječnih zubića, tako da ono može žvakati štogod želi

Faktori rasta: genski i okolinski

Zdrava djeca iste dobi značajno se razlikuju i u tjelesnim mjerama i u konačnoj dosegnutoj visini i težini na kraju rasta. Isto vrijedi i za razvoj tjelesnih, motoričkih, intelektualnih i drugih funkcija i sposobnosti (npr. hod, govor, hodanje po stubama, čitanje i pisanje). Rast i razvoj određeni su međudjelovanjem naslijeđenih i okolinskih faktora. Faktori rasta su: GENSKI I OKOLINSKI.

GENSKI: djeluju na brzinu sazrijevanja i na konačno dosegnutu razinu rasta (npr. visina djeteta, sazrijevanje kostiju, nicanje zubi, početak puberteta- ovise o stanju roditelja, braće i sestara). **Spol**: razlike pri porodu (dječaci veći), nestaju krajem 1.g., pa opet u pubertetu. "**Rasa**".

- ⊙ Louisville (Kentucky) - 30 godina provedeno istraživanje na 55 blizanaca
 - jednojajčani blizanci – do 4. godina postaju sve sličniji, - 4. god. – $r=0.94$ (tjel. visina)
 - dvojajčani blizanci
 - rođenje $r=0.77$
 - 2.godina $r=0.59$
 - 9.godina $R=0.49$ (tjel. visina)
- ⊙ jednojajčani u odnosu na dvojajčane
 - sličniji po razdobljima naglog ubrzanja i zastoja rasta
 - sličnost u dobi nicanja prvih zubi, brzini razvoja kostiju, razvoju dojki (djevojčice) i testisa (dječaci)
- ⊙ dob pojavljivanja menarhe
 - jednojajčane blizanke – razlika je u razdoblju od 4 mjeseca; odrasle odvojeno – prosjek razlike je 2.8 mjeseca
 - dvojajčane: 6-12 mjeseci razlike
 - povezanost majki i kćerki
 - značajna uloga gena (putem sustava koji upravljaju stvaranjem hormona)

Okolinski

- ⊙ Intrauterini uvjeti života
- ⊙ Životni uvjeti poslije rođenja: ekološki faktori, zemljopisni
- ⊙ Prehrana: ukoliko gladovanje nije bilo prejako i predugo, može se ubrzano nadoknaditi izgubljeno; kronično pothranjivanje sprječava ostvarenje genskog potencijala
- ⊙ Društveno i imovinsko stanje obitelji: utječe na brzinu rasta i na krajnje dosegnutu visinu a i težinu
- ⊙ Bolesti: akutne infekcije ne utječu, kronične bolesti usporuju al nakon ozdravljenja slijedi nadoknađivanje
- ⊙ Vježbanje (tjelesna aktivnost – povoljni utjecaji na razvoj; prekomjerno vježbanje – negativni učinci: smanjena brzina rasta, balerine – naporno vježbanje i mršavost – menarha u kasnijoj dobi, atletičarke – intenzivno treniranje – neredoviti menstrualni ciklusi)
- ⊙ Sezonske varijacije: brži rast u visinu u proljeće, veći porast mase u jesen
- ⊙ Sekularni porast: povećanje prosječne visine i težine djece i odraslih u određenoj populaciji tijekom nekoliko desetljeća. vjerojatno zbog boljih uvjeta života, prehrane, manjeg pobola: u Hr od kraja 19. do sredine 20. st.- porast visine za 5-10cm.

Prehrana

- pothranjenost - smanjene misaone sposobnosti; spori rast i kasniji početak puberteta
- nedostatna prehrana – posebno štetna u trudnoći i najranijim godinama života – tada je razvoj mozga najbrži. Čile – djeca su zbog neishranjenosti umrla u 1. ili 2. godini. Njihov mozak imao je manju težinu, manje bjelančevina, manji broj stanica i manje mijelina.
- moгуćnost ublažavanja posljedica slabe prehrane: ispravljanje manjkavosti u prehrani i poticajna okolina mogu imati značajne oporavljajuće učinke, međutim, neke negativne posljedice ne mogu se popraviti
- preventiva: istraživanja u Brazilu i Kolumbiji pokazuju da od sredine trudnoće do 3. godine nadopunjavanje prehrane ima povoljne učinke na visinu i težinu i to čak još 3 godine nakon prestanka nadopune
- loša prehrana – utječe na ukupnu razinu energije; bezvoljnost, smanjena energija za socijalne interakcije
- poremećaji navika hranjenja mogu se javiti i u predškolskoj dobi (preteče pretilosti, anoreksiji/bulimiji)

Dojenje

- nakon dugog vremena smanjene popularnosti dojenja, sve više žena odlučuje se na dojenje svoje djece
- međutim, dojenje je manje popularno među mlađim, siromašnijim ženama, te pripadnicama manjina

PREDNOSTI DOJENJA

- majčino mlijeko je kompletan izbor hranjivih tvari
- probavljivije je nego kravlje mlijeko

- manje vjerojatno je da će izazvati alergijske reakcije
- zbog drugačijeg načina sisanja dojke od sisanja bočice, zubi se bolje razvijaju
- dojena djeca bolje su zaštićena od proljeva, te bolesti kao što su upala pluća i bronhitis
- djeca manje tjelesne težine bolje apsorbiraju masnoću iz majčinog mlijeka nego iz kravljeg mlijeka
- emocionalne posljedice – kontakt majčinog i djetetovog tijela dovodi do zbližavanja i stvaranja emocionalnih veza

HRANJENJE NA BOČICU

- formule bazirane na kravljem ili sojinom mlijeku proizvedene su tako da sličje majčinom mlijeku, ali također sadrže i dopunske vitamine koje majčino mlijeko nema
- istraživanja su pokazala da ne postoje značajne razlike između dojene djece i djece hranjene na bočicu
- izgleda da je kvaliteta odnosa između majke i djeteta važnija od metode hranjenja

Ako se sisanje palca nastavi i iza 4. godine, istraživanja su pokazala da to izrazito loše utječe na kasniji rast, izgled i oblik trajnih zubi koji se već počinju razvijati u 6. godini. Pravilan način ishrane, kao i mirno noćno spavanje te održavanje dnevnog spavanja do 5. godine su osnove za pravilan fizički razvoj predškolskog djeteta. Prehrana predškolskog djeteta: Dnevna potreba za proteinima (2 čaše mlijeka i jedno jelo s mesom), Vitamin A: mrkva, špinat, itd., Vitamin C: citrusno voće, paradajzi i tamnozeleno povrće s lišćem, kalcij: broskva, mliječni proizvodi.

PREHRANA PREDŠKOLSKOG DJETETA

Treba se sastojati od 3 glavna obroka - doručka, ručka, večere - i dvaju manjih međuobroka – zajutarka i užine. Izbjegavati veće količine slatkiša, slatkih napitaka i gaziranih pića, čipsa i bombona koji sadrže puno kalorija a nedovoljno nutrijenata. Djeci koja imaju normalnu tjelesnu težinu i povećanu tjelesnu aktivnost može se ponuditi umjerena količina slatkiša, ali se preporučuju oni koji su nutritivno bogatiji, npr. puding, sladoled, kolač od cjelovitog brašna s voćem i slično. Piramida zdrave prehrane – u osnovi se nalaze proizvodi od žitarica; potom slijede voće i povrće, potom mliječni proizvodi i meso, a masti i slatkiše bi trebalo izbjegavati i jesti što manje.

Treba poticati dijete da...

- jede raznoliko;
- ne preskače doručak (utječe na IQ i uspjeh u školi);
- jede svakih 4 do 6 sati (za djecu do 10 god.), tj. da ima tri glavna obroka i dva međuobroka;
- uravnoteži unos hrane i tjelesnu aktivnost;
- u prehranu uključi dovoljno žitarica, koje su osnovni izvor energije, povrća i voća – baza piramide i drugi red piramide;
- u prehranu uključi dovoljno hrane koja sadrži kalcija i željeza te bjelančevina za kojima su potrebe povećane tijekom rasta – treći red piramide;
- izbjegava masnu, slanu i previše slatku hranu – vrh piramide.

Pravilnom prehranom mogu se spriječiti mnoge bolesti, npr. pretilost, dijabetes, osteoporoza, alergija..., i osigurati potpuni fizički i psihički razvoj djeteta, a dobre prehrambene navike koje dijete usvoji tijekom djetinjstva postaviti će temelje njegove prehrane u odrasloj dobi. Roditelji predstavljaju najbolji primjer svome djetetu – zdrave navike u prehrani i dovoljno tjelesne aktivnosti trebali bi biti svakodnevni dio života svake obitelji.

SPAVANJE PREDŠKOLSKOG DJETETA

Potreba za dnevnim spavanjem – do 5. godine. Predškolska djeca često odugovlače s odlaskom na spavanje: žele da svjetlo ostane upaljeno, žedni su, oslušuju i reagiraju na svaki šum, hladno im je, vruće im je, žele drugu pidžamu...

Prijelazni objekt: omiljena igračka ili dekica (pomaže djetetu u prijelazu iz ovisničkog ranog djetinjstva u samostalno kasno djetinjstvo) – vrlo čest i normalan.

Govor i hodanje u snu predškolskog djeteta – normalna i česta pojava (ako se nastavi i kasnije – mogući pokazatelj emocionalnih problema).

1. Oko 20-30% djece u svoje prve 4 godine odugovlače odlazak na spavanje i do 1 sat, te se često bude noću (spavanje s roditeljima u istom krevetu; obiteljski stres ili bolest; depresivne majke; majke podvojenih osjećaja prema djetetu; majke koje su prezaposlene i rijetko kod kuće)
2. Oko 25% djece u dobi od 3-8 godina, uglavnom dječaci, doživljavaju noćne more (intenzivni snovi s paničnim buđenjem) – obično nestaju do 6. godine (čest uzrok: ostajanje budnim do kasno, teška večera ili preveliko uzbuđenje tijekom dana)
3. Noćno mokrenje (enuresis) – uobičajeno, normalno i učestalo od 3-5 godine (problem: 2x tjedno zadnja 3 mjeseca nakon 5. godine); genetska osnova + sporo motoričko sazrijevanje/alergije/slaba bihevioralna kontrola (dijete se ne smije kriviti ili kažnjavati – nagraditi dijete svaki put kada ostane suho/buditi ga za mokrenje)

Generacijske razlike

u Europi i Sjevernoj Americi u XX. stoljeću prosječna tjelesna visina *po desetljeću* rasla je :

- kod djece stare od 5 do 7 godina – 1 do 2 cm
- kod djece stare od 10 do 14 godina – 2 do 3 cm
- kod odraslih, međutim, svega 0.6 cm

Prema tome, povećanje dječje visine očito u većoj mjeri odražava trend *sve bržeg sazrijevanja*, nego trend k sve većoj konačnoj visini. To ranije sazrijevanje može se objasniti boljim životnim uvjetima.

Zlostavljanje i psihička trauma – tjelesni rast

- *sindrom nemogućnosti napredovanja* karakterističan je za dojenčad koja ne uspijeva dobiti na težini bez drugih očiglednih razloga izuzev psihičkog uznemiravanja ili zlostavljanja od roditelja.

Istraživanje od Powell i suradnika (1967; prema Vasta i sur., 1998): uzorak – djeca od 3 do 11 godina (N=13) iz obitelji u kojima je postojala neuobičajeno visoka razina stresa (bračni sukobi, roditelji alkoholičari), rezultati: aktivnost hipofize u ove djece bila je abnormalno niska, a brzina njihova rasta narušena. Nakon odvajanja od roditelja povećalo se stvaranje hormona rasta u hipofizi i rast većine djece se ubrzao. Zaključak – očito je da postoji barem *djelomičan utjecaj okoline* za osobinu (tjelesni rast) za koju se smatralo da je pod gotovo isključivim nadzorom gena.

Zaključak

- visina i težina koju dijete postiže u svakoj pojedinoj razvojnoj fazi važna je za opći, pa i psihički razvoj djeteta
- ponajprije, to je uvjet za druge oblike razvoja
- visina i težina određuju djetetovu fizičku zrelost, tj. njegovu sposobnost da podnese tjelesne i psihičke napore koje pred njega stavljaju polazak u vrtić i školu.

2) MOTORIČKI RAZVOJ PREDŠKOLSKOG DJETETA (Starc i sur., 2004)

- Načela i slijed motoričkog razvoja
- Motorički razvoj može se podijeliti u dvije opće kategorije:
 - *pokretljivost i razvoj tjelesnog držanja, i*
 - *hvatanje (motorika ruke).*
- Razvoj oba područja motorike odvija se:
 - *proksimodistalno* (tj. nad dijelovima tijela koji se nalaze bliže sredini tijela kontrola se stječe prije nego nad udaljenijim dijelovima) i
 - *cefalokaudalno* (od glave prema stopalima).

Razvoj motorike do 2. godine

- ⊙ Do 2. godine razvijaju se rudimentarna ponašanja koja uključuju voljne aktivnosti: Pokretanje glave i gornjeg dijela trupa: Prevrtnje, Sjedenje, Puzanje, Stajanje, Hodanje
- ⊙ Razlog: slijed i tempo razvoja ŽS-a i mišićno-koštanog tkiva
- ⊙ U predškolskoj dobi prati se razvoj 7 osnovnih motoričkih sposobnosti:

- ✓ Ravnoteža (sp. održavanja tijela u izbalansiranom položaju)
- ✓ Koordinacija (spretnost i usklađenost pokretanja cijelog tijela)
- ✓ Snaga (mišićne sile koje pokreću tijelo ili neki teret)
- ✓ Brzina (sp. brzog izvođenja jednostavnih mot. zadataka)
- ✓ Gipkost (sp. izvođenja pokreta s velikom amplitudom)
- ✓ Preciznost (sp. izvođenja točno usmjerenih i odmjerenih pokreta)
- ✓ Izdržljivost (sp. dužeg izvođenja neke aktivnosti istim intenzitetom)

Razvoj motorike u dobi do 3 mjeseca

Motoričke aktivnosti novorođenčeta/dojenčeta su refleksne. Neki refleksi ostaju do kraja života (refleks očnih kapaka), a neki nestaju tijekom prve godine i zamjenjuju ih usvojene motoričke vještine (npr. Darwinov refleks hvatanja zamjenjuje voljno hvatanje i ispuštanje predmeta). Uz stereotipne pojavljuju se i prvi voljni pokreti. Započinje razvoj motoričkih sposobnosti, prvenstveno ravnoteže i koordinacije.

Voljni pokreti:

Kad leži na trbuhu, dijete se miče, diže i okreće glavu, čini pokrete puzanja; postupno se počinje pridizati pomoću ruku, šaka i laktova i s 3 mj. diže glavu i ramena. Sjedi uz oslonac i kratko drži glavu, do 3. mj. glavu drži uspravno i čvrsto kad ga se drži uspravno. Oko 3. mj. okreće se s boka na leđa i obratno. Poseže za predmetima s obje ruke.

Glavne prekretnice u motoričkom razvoju u predškolskoj dobi: prema Starc i sur., 2004., str. 18/19.

Razvoj motorike u dobi od 3-6 mjeseci

Javljaju se prve funkcionalne igre (služe za upoznavanje svojih osjetilnih i tjelesnih mogućnosti). Primarno se razvijaju ravnoteža i koordinacija. Refleksi nestaju (Darwinov refleks dlana i refleks traženja usnama: ¾. mj.; Moorov refleks: 5. mj.; refleks plivanja: 6. mj.).

Voljni pokreti:

Do 6. mj. dijete se dobro oslanja na laktove dok leži na trbuhu, noge su ispružene. Okreće se s trbuha na leđa; dodiruje i hvata nožne prste (5/6. mj.). Kad ga se uspravno pridržava, bolje drži glavu i ramena, cupka. Sjedi uz oslonac, a oko 6. mj. kratko sjedi samo. Grabi pelenu, vuče je k sebi, navlači na lice i pokušava skinuti. Pri dodiru hvata zvečku, trese; premješta igračku iz ruke u ruku. Poseže za predmetima s obje ruke (3 mj.), a zatim jednom (6 mj.) i okreće ručni zglob (da može vidjeti predmet). Drži veći predmet s dvije ruke. Hvata kocku skupljanjem svih prstiju – cijelom šakom (6 mj.). Lupa žlicom po stolu (gore-dolje). Predmete istražuje prstima, a ne samo stavljanjem u usta.

Razvoj motorike u dobi od 6-12 mjeseci

Djetetu raste kontrola kretanja i upravljanja vlastitim tijelom. Refleksi nestaju: plantarni refleks (8-12. mj.) i Babinskijev (krajem 1. g.).

Voljni pokreti:

Okreće se s leđa na trbuh oko 8 mj. Oko 9. mj. dijete sjedi bez oslonca i dočekuje se rukom kad se sruši unazad ili postrance, u krevetiću se samo podiže u sjedeći položaj. Počinje puzati oko 9. mj. Do 12. mj. puzanje je usavršeno – stigne svugdje. Puže uz stube (oko 13% djece ne puže). Stoji uz pridržavanje (9. mj.) uspravlja se samostalno (10. mj.), stoji uz oslonac i diže nogu. Hoda kad ga pridržavamo ispod pazuha (10. mj.); hoda uz namještaj. Hvata kocku čim je ugleda, svakom rukom hvata po jednu kocku, a treću gleda (7. mj.); udara jednom kockom o drugu (8-9 mj.). Ispušta jednu kocku da uzme treću (9. mj.); stavlja kocku u posudu (12. mj.). Baca igračke i uživa u tome (vježba voljno ispuštanje predmeta). Lupka/struže žlicom po stolu (7. mj.); uzima sitne predmete sa stola grebuci prstima (7. mj.), svim prstima i palcem (8. mj.), palcem i kažiprstom (10. mj.). Oponaša kretnje: plješće, maše, lupa žlicom po lončiću, šara.

Razvoj motorike u dobi od 1-2 godine

Većina djece prohoda između 12. i 15. mj.; do kraja 2. g. usvajaju sve prirodne oblike kretanja. Dijete počinje baratati predmetima i u praktične svrhe (služenje žlicom, lončićem i sl.); nastavlja se razvoj ravnoteže i koordinacije. Pokreti održavanja ravnoteže: stoji, saginje se da uzme igračku.

Pokreti kretanja: puzanje i penjanje (puže na koljenima s naizmjeničnim pokretima ruku/nogu; pokušava se popeti na sve što može). Hodanje (hoda uz pridržavanje za predmete ili za ruku odraslog; hoda samostalno (87% djece do 15. mj.); hoda široko razmaknutih stopala s rukama u zraku, zatrčava se; do kraja 2. g. hoda sigurnije, spuštenih ruku i suženijeg razmaka među stopalima; penje se i silazi stubama kad ga se drži-poslije 18. mj.). Trčanje (kreće se žustrim korakom, stopala su stalno u kontaktu s podlogom). Skakanje (pred kraj 2. g. koristi se jednom nogom kao odskokom s najniže stube).

Pokreti baratanja predmetima: odbacuje predmete, obožava bacati igračke; nogom gura, a s 18. mj. udara loptu; stavlja predmete-igračku u posudu, kutiju i sl.; okreće listove knjige; stavlja kocku na kocku (18. mj.), gradi tornjić od 3 kocke (21. mj.); oponaša šaranje olovkom, šara samostalno.

Uloga sazrijavanja i iskustva u pojavljivanju motoričkih vještina. Individualne razlike i učinci vježbanja, pružaju nam dokaze da motorički razvoj nije čvrsto genetički programiran. Budući da je motorički razvoj univerzalan (mali dobni raspon), vjerojatno postoji snažna genetska komponenta koja ga određuje. Genetski činitelji (jednim djelom) djeluju na taj način što određuju našu biološku građu, koja predstavlja ograničenja na to kako se razvijamo.

Psihološke posljedice motoričkog razvoja: Dijete stječe osjećaj moći (nad svojim tijelom), jednako kao i znanje o okolini, uključujući i znanje o prostornim odnosima, udaljenostima i visini, što ga motivira za daljnji napredak: motivacija za djelotvornošću i djelotvornost

MOTORIČKI RAZVOJ NAKON DOJENAČKE DOBI

Sve je veća usklađenost temeljnih pokreta (pokreti kretanja, pokreti baratanja predmetima i pokreti održavanja ravnoteže). Te vještine razvijaju se u tri faze: početna - samo osnovni i nekoordinirani pokreti, osnovna/prijelazna - bolji pokreti; još ne čine povezanu cjelinu, zrela - svi dijelovi su povezani u skladnu radnju. Usavršavanje motoričkih vještina u velikoj mjeri ovisi o razvoju mišića i živčanih vlakana koja njima upravljaju, ali i o osjetnim i perceptivnim sposobnostima.

DIJETE U DOBI OD 2-3 GODINE (OPĆENITO)

Dvogodišnje dijete je u pravilu: stabilno, motorički spretno, može verbalno komunicirati, povremeno se može strpjeti, izdržati malu frustraciju, uzeti u obzir tuđe želje, odreći se igračke, ljudi mu znače mnogo više nego prije, umiljato je, mazi se. To je kratak uravnoteženi period koji traje do oko dvije i pol godine... Onda se javlja, kriza treće godine:

- krutost, nefleksibilnost
- dominantnost, zahtjevnost
- burne emocije
- izrazita neodlučnost
- sve mora biti kako ono hoće i nikako drugačije, a istodobno hoće i ovo i ono
- u konfliktu je samo sa sobom, pa i sa svojom okolinom
- doba prkosa i otpora
- opire se odraslima da sve rade umjesto njega i počinje izražavati želju da nešto učini samo
- doba stjecanja prve autonomije

S 3 godine opet nastupa kratkotrajno smirenje. Učestalije govori "DA" i koristi se zamjenicom "MI". Sve više uživa u zajedništvu s drugima. Postaje sve sigurnije i više mu ne treba zaštita u obliku rituala i potreba da sve bude isto. Motorna spretnost pomaže u samostalnosti. Posebnu sigurnost u sebe mu pruža razvoj govora i kao sredstvo komunikacije i kao sredstvo mišljenja. Započinje istraživačko ponašanje i aktivno isprobavanje u svim područjima razvoja. *Osnovna dostignuća u razvoju motorike: daljnje usavršavanje stajanja, hodanja i radnji koje se izvode rukama, tj. razvoj ravnoteže i koordinacije*

POKRETI ODRŽAVANJA RAVNOTEŽE

Dijete se igra raznih igara balansiranja i ravnoteže. Čučne i ustane bez pomoći. Pokušava stajati na jednoj nozi – uz pridržavanje (oko 30 mjeseci). Stoji na nečemu (stolici i sl.). Okreće se oko sebe.

POKRETI KRETANJA

HODANJE: Hoda na koljenima. Znato usklađivanje koordinacije ruku i nogu – recipročni pokreti. Kreće se unazad, postrance, po suženoj površini pridružujući korak. Spretno mijenja smjer u hodu. Gura i vuče igračke. Uspinje se i silazi stubama pridružujući noge jednu k drugoj.

TRČANJE: Trči ukočeno na cijelom stopalu, ima teškoća u skretanju i naglom zaustavljanju. S 3 godine može se zaustaviti i promijeniti pravac kretanja.

POSKAKIVANJE I SKAKANJE: Sunožno poskakuje na mjestu. Može skočiti s niske stube – doskok na obje noge.

PENJANJE: Prelazi prepreke u visini trbuha (2 god.), u visini prsnog koša (3 god.). Voli penjalice; pokušava se popeti na vrh penjalice čak iako ne može sići.

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA

BACANJE I HVATANJE: Baca loptu, a da samo ne padne. Baca predmete u određenom smjeru. Baca iz ručnog zgloba, zatim i zamahom ruke. Hvata loptu na tijelu u visini prsa.

BARATANJE PREDMETIMA: Usavršava hvatanje prstima nasuprot palcu. Gradi toranj od 5 kocaka s 2 godine, 6-7 kocaka s 30 mjeseci, 8 kocaka s 3 godine. Stavlja kocku do kocke – gradi vlak. Gradi mostić od 3 kocke (30 mj.). Zavrće i odvrće poklopac. Pokušava saviti papir na dva dijela. Može se koristiti malim škarama (3 god.). U slikovnici lista stranice jednu po jednu. Samostalno obuva papuču (30 mj.). Oblači jednostavnije odjevne predmete (gaćice, hlače). Nosi vodu u čaši i ne proljeva (30 mj.). Samo pije iz čaše. Može se služiti vilicom.

ŠUTIRANJE: Gura loptu nogom (24 mj.), udara loptu (30 mj.).

CRTANJE: Povlači crte olovkom – okomito, vodoravno, točkasto, sitnije šare. Olovku drži cijelom šakom – pokret iz ramena zamjenjuje se pokretom iz zgloba šake; voli šarati, osobito kružne šare. Precrtava krug (3 god.). Oko 3. godine vidljiva je dominantna upotreba desne ili lijeve ruke i noge u oko 70% djece.

DIJETE U DOBI OD 3-4 GODINE (OPĆENITO)

- ☉ U četvrtu godinu dijete ulazi uravnoteženo i prilično sigurno u sebe i svoju okolinu. U tome mu pomaže već dobro razvijen govor i interes za jezik i komunikaciju – više voli govoriti nego slušati.
- ☉ S 3 i pol godine može se javiti nesigurnost, neravnoteža i nekoordinacija koja se očituje u jednom ili svim područjima ponašanja
- ☉ U motorici npr. može se pojaviti spoticanje, padanje, strah od visine, loša koordinacija u crtanju i građenju – individualne razlike su velike...
- ☉ Nespretnija djeca tek sad započinju s usvajanjem motoričkih vještina
- ☉ Mucanje koje se pojavi u tom periodu može ostati trajna teškoća
- ☉ Kod mnoge djece su izražena ponašanja koja smanjuju napetost: žmirkanje očima, sisanje palca, griženje noktiju, kopanje nosa
- ☉ Svoju emocionalnu nesigurnost u odnosu s drugima dijete može izražavati plačem, cendranjem, zahtjevima, ljubomorom; čas je sramežljivo, a čas nametljivo
- ☉ U ovoj dobi dijete također počinje zaista doživljavati uspjeh i neuspjeh, tako da se tu prepoznaju počeci samovrednovanja
- ☉ Djetetu treba pokloniti puno strpljenja, pažnje i razumijevanja – sklono je testirati svoje sposobnosti i preko dopuštenih granica, pa ga treba zaštititi od prevelikih konflikata s okolinom i opasnostima
- ☉ U 4-toj godini usavršava se hodanje i trčanje – ravnoteža i koordinacija

POKRETI ODRŽAVANJA RAVNOTEŽE: Stoji bez pomoći na jednoj nozi, te stoji i hoda na prstima.

POKRETI KRETANJA

HODANJE

- ⊙ Hoda kao odrasli – recipročni pokreti ruku i nogu
- ⊙ Hoda po crti – nogu pred nogu
- ⊙ Uspinje se stubama izmjenjujući nogu, silazi pridružujući nogu držeći se za ogradu

POSKAKIVANJE I SKAKANJE

- Sunožno poskakuje na mjestu
- Poskakuje na jednoj nozi – dominantnoj (4 god.)
- Skače s najniže stube
- Može skočiti u dalj s mjesta 25 cm (4 god.)

TRČANJE

- Trči skladnije, prepoznaje se faza leta kad su obje noge u zraku
- Naglo se zaustavlja i može vješto promijeniti smjer kretanja
- Uživa u trčanju; trči na veće udaljenosti

PENJANJE

- Penje se na prepreku u visini prsnog koša
- Penje se i spušta niz tobogan samo
- Penje se na penjalicu i silazi samo

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA

BACANJE I HVATANJE

- ✓ Baca loptu u cilj u visini glave na udaljenosti od 1,5 m
- ✓ Hvata loptu ispruženih ruku
- ✓ Uspješno hvata malu loptu (4 god.)

BARATANJE PREDMETIMA (fina motorika)

- Gradi toranj od 8 do 10 kocaka
- Gradi mostić od 5 kocaka (prema modelu)
- Umeće štapiće u ploču s rupicama (4 god)
- Miješe kuhačom, vrti ručku miksera, okreće ključ u bravi
- Niže velike kuglice
- Reže papir škarama
- Nalijeva s obje ruke iz malog vrča – uz prolijevanje
- Može se koristiti nožem za mazanje maslaca
- Otkapča gumbe, zakapča velike gumbe i drukere

ŠUTIRANJE

- Nogom snažno udara loptu

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA I SLOŽENE MOTORIČKE VJEŠTINE

CRTANJE

može držati olovku s tri prsta

- ✓ precrtava po modelu krug i križ (3 god.), kvadrat (4 god.)
- ✓ crta dijagonalu kad mu se pokaže
- ✓ Slika velikim kistom
- ✓ Može se koncentrirati na crtanje detalja
- ✓ Niže jedan pokraj drugog više likova
- ✓ Crtežu daje određeni sadržaj, imenuje nacrtano
- ✓ Crta čovjeka, tj. glavu i još nešto (npr. noge i ruke)
- ✓ Uspostavlja se lateralizacija ruke (do 5 god.)

SLOŽENE MOTORIČKE VJEŠTINE

- Vozi tricikl i može zaobići zapreku u velikom luku
- Ljulja se na ljuljački samo

DIJETE U DOBI OD 4-5 GODINA (OPĆENITO)

- Četverogodišnjak prolazi kroz prilično burnu razvojnu fazu
- Prelazi dozvoljene granice u mnogim područjima ponašanja: udara rukama i nogama, baca kamenje, razbija, bježi, bezrazložno se smije, ima ispade bijesa, a na zahtjeve odraslih često reagira prkosno i drsko
- Pojavljuju se izmišljeni prijatelji
- Ova potreba za samostalnošću i neovisnošću postupno opada -> potreba za preuzimanjem inicijative
- Oko 4 i pol godine dijete se polako počinje "smještati" u dozvoljene granice
- To je doba neizvjesnosti, nesigurnosti, provjeravanja
- Jača unutrašnja motivacija (dovršava započeto), bolja kontrola i usavršavanje mnogih vještina
- *To je period ekspanzije, bujanja i osvajanja prostora u kojem se dijete kreće. Dijete je stalno u pokretu i zbog viška energije ima veliku potrebu za hodanjem, trčanjem i penjanjem. Pokreti su snažni, brzi i efikasni. Dijete te dobi je vrlo aktivno pa se jasnije prepoznaje razvoj snage i brzine.*

POKRETI ODRŽAVANJA RAVNOTEŽE

- ☉ Stoji skupljenih nogu
- ☉ Stoji na dominantnoj nozi 3-5 sekundi
- ☉ Održava ravnotežu na gredi širine 20 cm (izmjeničnim korakom)
- ☉ Sjedi prekrštenih nogu (turski)

POKRETI KRETANJA

HODANJE

- Hoda ravno prema cilju i održava ritam u hodu kraće vrijeme
- Hoda sigurno naprijed, nazad, postrance, na prstima, dugim koracima
- Hoda po kružnoj liniji

- Uspinje se i silazi dugačkim stubama izmjenjujući nogu
- Prekoračuje prepreku visoku/široku 30 cm

POSKAKIVANJE I SKAKANJE

- Poskakuje na jednoj nozi – dominantnoj (4 -5 puta)
- Skače s podloge u visini koljena
- Skače s mjesta u vis, u dalj, u dubinu
- Preskakivanje prepreka ide teško; može preskočiti rupu, jarak širine 25 cm

TRČANJE

- Trči na prstima s nagibom gornjeg dijela tijela prema naprijed
- Trči brzo i žustro
- Trči na veće udaljenosti

PENJANJE

- Penje se na ljestve i sve vrste penjalica, silazi s jednakom lakoćom
- Provlači se ispod prepreka a da ne zapne i udari glavom

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA

BACANJE I HVATANJE

- Baca loptu jednom rukom, preko glave, u cilj udaljen 2 m

BARATANJE PREDMETIMA (fina motorika)

- Gradi toranj od 10 i više kocaka, stube od 6 kocaka
- Preklapa papir kvadratnog oblika po dijagonali
- Šilji olovke, navija igračke na ključ
- Reže papir škarama po ravnoj crti (4 god.), cik-cak, krug, valove (5 god.)
- Nalijeva iz malog vrča jednom rukom
- Otkapča i zakapča gumbe, povlači patentni zatvarač

CRTANJE

- Pravilno drži olovku ako mu se pokaže, aktivni su zapešće i prsti
- Precrtava po modelu kvadrat (4 god.), trokut (5 god.)
- Crta prve predmete i prva velika tiskana slova (I, O, T, H, A, V)
- Crtež ima formu i značenje
- Crta prepoznatljivog čovjeka (glava, noge, ruke, trup)
- Crtež je prepoznatljiv prema imenovanju djeteta

SLOŽENE MOTORIČKE VJEŠTINE

- Vozi tricikl, lako izvodi polukružni zaokret
- Spretnije je u igrama loptom (uspješno baca, hvata, šutira); može se koristiti reketom
- Pokušava kolut naprijed – stoji na glavi i sruši se postrance

DIJETE U DOBI OD 5-6 GODINA (OPĆENITO)

- Petogodišnje dijete je stabilno, pouzdano, dobro adaptirano
- Zadovoljno je onim što radi, a to što radi uglavnom radi dobro
- U toj dobi dijete želi biti dobro dijete, zadovoljiti zahtjeve i očekivanja odraslih
- Ova ravnoteža se narušava u 6-toj godini, što započinje oko 5 i pol godina i traje do 6 i pol godina: ponašanje slično ponašanju dvoipolgodišnjaka; ide iz krajnosti u krajnost; čas voli, čas mrzi; zahtjevno je i kruto u svakom pogledu; želi biti prvo, mora pobijediti, hoće imati najviše, ne može se opredijeliti između dva, hoće oba; ne podnosi kritiku, krivicu, kaznu, za neuspjeh su krivi drugi; istovremeno je to doba živosti i energije, spremnosti da se proba sve što je novo – jer to je doba ekspanzije.
- *Razvoj motorike: to je doba rasta. Osobito se izdužuju noge. Petogodišnje dijete kontroliranije je od četverogodišnjaka, ima dobru ravnotežu i koordinaciju pokreta. Može već dobro kombinirati pokrete u složene motoričke vještine. Ne može dugo sjediti. Vidljiv je napredak u koordinaciji fine motorike te u razvoju gipkosti i preciznosti. Individualne razlike su velike.*

POKRETI ODRŽAVANJA RAVNOTEŽE

- ✓ stoji na jednoj nozi 8-10 sekundi (prekriženih ruku s 5, zatvorenih očiju sa 6 god.)
- ✓ održava ravnotežu hodajući izmjeničnim korakom na uskoj (10 cm) i uzdignutoj (50 cm) površini – gredi
- ✓ može se sagnuti i dotaknuti nožne prste, a da ne savije koljena

POKRETI KRETANJA

HODANJE

- Opušteno hoda njišući rukama – kao odrasli
- Hoda točno po crti vez pogreške (oko 3 m)
- Kreće se skladno u ritmu glazbe
- Prekoračuje prepreku u visini koljena

TRČANJE

- Povezuje trčanje i skakanje; Trči i udara loptu; Trči uza stube

POSKAKIVANJE I SKAKANJE

- Skače uvis, udalj (60 cm s 6 g.)
- Poskakuje na jednoj nozi izmjenjujući nogu (skakuće s noge na nogu)
- Može 10 i više puta skočiti na jednoj nozi, 2-3 m unaprijed
- Skače preko konopca
- Igra se školice

PENJANJE

- Penje se na prepreke i preko prepreka kao odrasli
- Uspješno se penje i silazi dugim ljestvama

POKRETI BARATANJAPREDMETIMA

BACANJE I HVATANJE

- Baca u cilje udaljen 3 m
- Baca u dalj sa zamahom tijela
- Objema rukama hvata loptu iz različitih visina

BARATANJE PREDMETIMA (fina motorika)

- Gradi stube od 10 kocaka (po modelu)
- Izrezuje jednostavne oblike škarama
- Ispravno maže i lijepi
- Modelira predmete od gline
- Koristi se iglom i koncem, alatima – ako mu se pokaže, Voli čekić

CRTANJE

- Ispravno rabi olovku i kist
- Sigurno povlači okomite i vodoravne crte
- Spaja olovkom 2 točke
- Boji unutar linije
- Precrtava po modelu trokut (5 god.), romb (6 god.)
- Sklono je zrcalnom izvrtanju slova
- Crta čovjeka (glava s detaljima, ruke, noge, trup) – uspostavljena je desnorukost ili ljevorukost

SLOŽENE MOTORIČKE VJEŠTINE

- Može napraviti kolut naprijed – uz pomoć
- Može rabiti sanjke, koturaljke i klizaljke
- Pleše, plješeće i udaraljka dobro prati ritam

DIJETE U DOBI OD 6-7 GODINA (OPĆENITO)

- Šestogodišnje dijete po pravilu je spremno za nove avanture i često je neopravdano sigurno u sebe – ide “glavom kroz zid”. Ono je borac za svoja prava, branitelj svojeg vlasništva.
- U 7-oj godini dijete se obično smiruje, povlači u sebe. Ono će možda prigovarati i biti nezadovoljno, ali će rjeđe glasno tražiti svoja prava. Sedmogodišnjak se na neki način povlači, kao da više voli gledati, slušati “sa strane” i tako sređuje i izgrađuje svijest o sebi. Naravno, individualne su razlike velike.
- Usavršava se okulomotorna koordinacija, te preferira crtanje olovkom ili flomasterom u oštrim i određenim potezima.
- Često od sebe očekuje previše pa zadatak koji si postavlja nije u stanju završiti; sklono je pretjerati i naglo se iscrpljuje – zato je važno pomoći mu da odredi granice svojih realnih mogućnosti.
- *Motorika: dijete te dobi vrlo dobro vlada svojim tijelom. Ima dobru ravnotežu i koordinaciju pokreta što se vrlo dobro vidi stečenim motoričkim vještinama i u igrama u kojima sigurno kombinira raznovrsne pokrete i oblike kretanja. Sve motoričke sposobnosti se prepoznatljivo razvijaju i individualne razlike koje se u toj dobi vide imaju tendenciju da ostanu trajne.*

POKRETI ODRŽAVANJA RAVNOTEŽE

- stoji na jednoj nozi zatvorenih očiju 8-10 sekundi
- balansira na suženoj površini s dodatnim zadacima (npr. nosi loptu)

POKRETI KRETANJA

HODANJE

- Povezuje hodanje i trčanje, hodanje i prekoračivanje
- Prekoračuje više prepreka i međuprostora
- Hoda po crti stavljajući stopalo pred stopalo

SKAKANJE

- Skače uvis više od 40 cm
- Skače sunožno do 20 cm
- Skače u dalj 75 cm sa 6 god., a 1 metar sa 7 godina
- Skače u koracima preko prepreka
- Skače uvis i udalj sa zaletom

PENJANJE

- Povezuje trčanje i penjanje preko prepreke
- Penje se na drvo, na stup

TRČANJE

- Povezuje trčanje i bacanje; Brzo trči više od 40 metara

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA

BACANJE I HVATANJE

- Baca uz koordinaciju cijelog tijela i ekstremiteta
- Baca loptu jednom rukom i uspješno može pogoditi cilj udaljen 1,5 m
- Baca loptu u zid i hvata je, baca loptu u zrak (60 cm) i hvata je
- Hvata iz svih visina dobačaja

BACANJE I HVATANJE

- Ispravno i sigurno rabi olovku
- Sigurno povlači okomite, vodoravne i kose crte
- Precrtava po modelu robm
- Uspješnije piše slova i brojke, može naštampati svoje ime
- Još je sklono zrcalnom izvrtanju slova i brojki te likova koje precrtava

BARATANJE PREDMETIMA (fina motorika)

- Presavija papir po modelu (brod, kapa, čaša i slično)
- Točnije izrezuje različite oblike većim škarama
- Modelira složenije oblike od gline tehnikom izvlačenja
- Koristi se nožem za mazanje i rezanje

- Upotrebljava pri jelu nož i vilicu (dvije ruke surađuju)
- Veže mašnu, Može prišiti gumb

POKRETI BARATANJA PREDMETIMA

- ⊙ Uživa u aktivnostima i igrama spretnosti: igre loptom, trči, skače preko konopca, kliže, pliva, pleše...
- ⊙ Uspješno izvodi kolut naprijed
- ⊙ Razlikuje mišićnu napetost i opuštenost
- ⊙ Kontrolira mišiće lica (namiguje, fućka)
- ⊙ Oponaša emocionalne izraze lica (veselje, žalost, bijes, strah)

7. Osjetilno-perceptivni razvoj predškolskog djeteta

1) Teorije o razvoju osjetila i percepcije

UVOD

Tri su značajna pojma u osjetilno-perceptivnom razvoju:

1. **Osjeti** – zamjećivanje i razlikovanje osjetnih informacija, mogućnost da čujemo i razlikujemo visoke od niskih tonova. To je doživljaj izazvan podraživanjem osjetilnog organa.
2. **Percepcija** – tumačenje osjeta a uključuje uočavanje i prepoznavanje.
3. **Pažnja** – selektivnost percepcije, kao u slučaju kada dijete ne čuje da ga zove majka jer je usredotočeno na igru.

a) TEORIJE O UTJECAJU OKOLINE I UČENJA

Teoretičari učenja naglašavaju ulogu iskustva u perceptivnom razvoju.

Dijete stvara perceptivne dojmove putem stvaranja veza, a također putem iskustva djeca nauče povezivati ono što vide s onim što čuju, ono što dodiruju s onim što gledaju itd.

Istraživanja živčanog sustava pokazuju da iskustvo utječe i na funkcioniranje pojedinačnih živčanih stanica.

One stanice i veze koje se ne upotrebljavaju „umiru“ ili se njihove sinapse otklanjaju.

b) ETOLOŠKA TEORIJA

Etološki usmjereni teoretičari naglašavaju važnost prirodne opreme koju su životinje i ljudi razvili tijekom evolucije kako bi mogli prikupljati informacije iz svijeta koji ih okružuje. Posebna se pažnja poklanja građi osjetnih receptora.

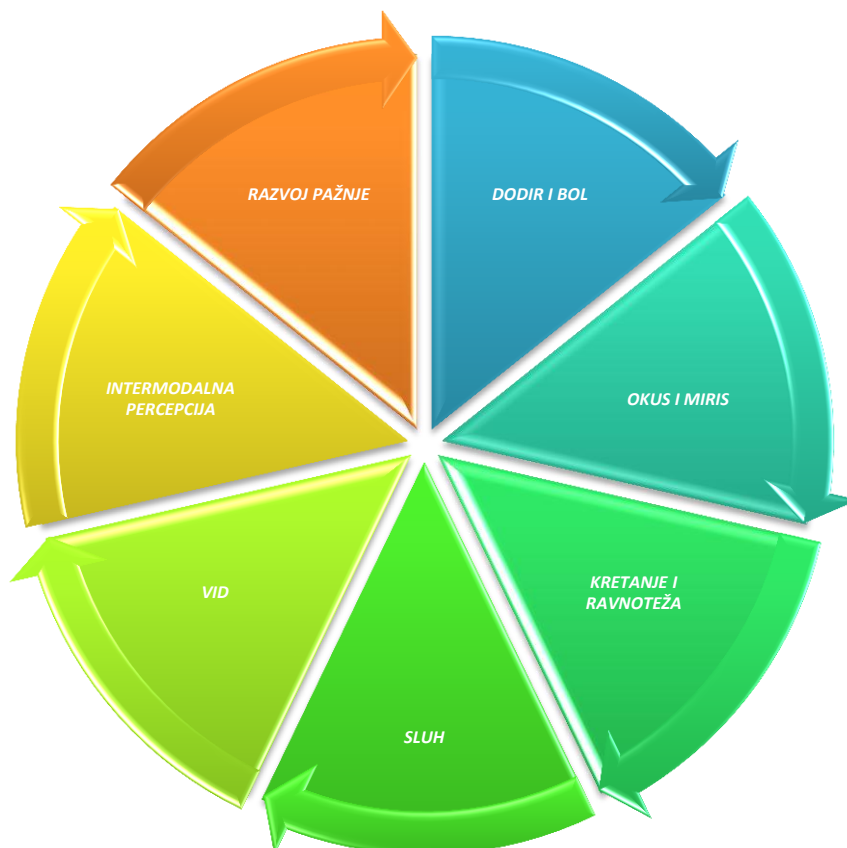
J. i E. Gibson razvili etološku teoriju perceptivnog razvoja: predmeti oko nas odašilju već organiziranu fizičku energiju koja se može percipirati u svojoj cjelovitosti.

Perceptivni razvoj se sastoji u povećanju djetetove osjetljivosti za organiziranje te energije, te za prepoznavanje onih svojstava predmeta i ljudi koja ostaju stabilna, kao i onih koji se mijenjaju.

c) KOGNITIVISTIČKO-RAZVOJNE TEORIJE

Kognitivističke teorije percepcije naglašavaju ulogu znanja u načinu na koji tumačimo svijet. Bruner (istraživanje s percepcijom veličine novčića kod djece različitog materijalnog statusa) smatrao da kognitivni procesi prethode percepciji. Piaget je vjerovao da stupanj djetetova razvoja određuje način na koji dijete percipira svijet.

Model obrade informacija govori da mozak, poput kompjutora, obrađuje informaciju kroz niz koraka: perceptivni ulaz, unutrašnje preinake, pamćenje i izlazni podaci. Ovdje je bitan način na koji se ti procesi mijenjaju s uzrastom, kao i to kako su te promjene povezane s količinom informacija koje dijete može obraditi.

DODIR I BOL, OKUS I MIRIS, KRETANJE I RAVNOTEŽA

- dobro su razvijeni već u trenutku rođenja.

2) DODIR I BOL

Sposobnost reakcije na dodir razvijena je već od embrionalnog razdoblja. Od 8. tjedna postoji osjetljivost na dodir: reagira na milovanje uz rub usta. Sa 9 tjedana prsti ruke već su dovoljno razvijeni da obuhvate predmet, a sa 12 tjedana može stisnuti prste u šaku te dodiruje strukture koje ga okružuju. U istraživanjima koja su primjenjivala 3D-ultrazvuk ispitivana je osjetljivost na dodir: najprije u području lica i genitalnih organa već u desetom tjednu trudnoće, zatim dlanova (11 tjedana) i tabana (12 tjedana).

Dodir je vrlo važan za stvaranje odnosa između djece i odraslih osoba. Haptička percepcija predstavlja aktivnu istraživačku potrebu dodira. Već krajem prve godine djeca mogu prepoznati poznati predmet samo na temelju istraživanja rukom. Kod starije dojenčadi dodirivanje dovodi do pozitivnih emocija i do vizualne pažnje.

Bol dijete osjeća na isti način kao i odrasla osoba. U prvoj godini života kožom dijete istražuje svijet: najprije koristi usnice i jezik koji su vrlo osjetljivi i nosi predmete u usta. Nakon toga ispituje ih rukama. Osjetljivost na dodir se povećava tijekom prvih dana života: ruka na prsima: smiruje plač, a nježno maženje može utišati čak i prerano rođenu djecu. Starija dojenčad: pozitivne emocije i vizualna pažnja.

Socijalno-emocionalna uloga dodira: J. Bowlby je u ispitivanjima privrženosti utvrdio da se stvara posebna povezanost između djece i njihovih negovatelja kada djeca dobivaju ustrajnu, toplu i odgovarajuću pozornost. Upravo na temelju toga djeca stvaraju snažnu privrženost kao posljedicu tople i odgovarajuće brige. Također, svakodnevno dodirivanje igra važnu ulogu u ranom razvoju mozga. Stoga je izrazito važno da se djecu što više nježno dodiruje: njihovo tjelesno, emocionalno i kognitivno zdravlje ovisi o tome. Sasvim mala djeca dodiranjem istražuju svoju okolinu (krajem 1. godine mogu prepoznati predmet samo dodiranjem).

3) MIRIS I OKUS

Oko 11-tog tjedna fetus prvi put mokri i guta amnionsku tekućinu. Osjet mirisa budućeg novorođenčeta razvija se prema toj tekućini i tvarima koje su u njoj otopljene. Preporučljivo je okružiti se za vrijeme trudnoće ugodnim mirisima. Više vole ugodne (banana, jagoda, vanilija-pozitivne ekspresije) nego neugodne mirise (pokvarena jaja, riba-negativne ekspresije). Razlikuju miris majčina tijela i mlijeka od mirisa drugih žena. Miris pokazuje novorođenčetu put prema izvoru hrane. Zahvaljujući iskustvu koje je steklo u utrobi majke, jasno razlikuje ugodne mirise (zadovoljan izraz lica) od neugodnih (mršti se, radi grimase, okreće glavu i pokazuje gađenje). Ovo mnoštvo mirisa je korisno za kognitivni razvoj u prvim mjesecima života. Čak i novorođenče okreće glavu od neugodnog mirisa, a na pozitivni miris reagira pozitivnim izražajem lica. Već u prvom tjednu djeca upotrebljavaju sposobnost razlikovanja mirisa kako bi razlikovala miris svoje majke.

Novorođenče ima snažan osjet okusa i odmah jasno pokazuje koje okuse voli. Okusni pupoljci raspoređeni su po čitavim ustima. Okusne papile javljaju se na jeziku u 12. tjednu trudnoće - Kod novorođenčeta su okusni poljupci raspoređeni po čitavim ustima, ne samo na jeziku. Razlikuju okuse kiselog, gorkog, slanog i slatkog (2 sata nakon rođenja); sišu snažnije kad dobivaju slađu tekućinu (konzumiraju u većoj količini; lakše se smire od plača). U dobi 4 mj. preferencija za slano (neugodno za novorođenčad). U prvoj godini osjet okusa ima značajnu ulogu u oblikovanju psihe i karaktera jer podrazumijeva izbor hrane koja stoji djetetu na raspolaganju.

Dijete će jednu vrstu hrane rado prihvatiti, a drugu će odbiti. Nakon osam mjeseci okusni pupoljci se nalaze u važnoj razvojnoj fazi. Okusi kojima dijete bude izloženo u ovom razdoblju imat će ključnu ulogu u razvoju zdravih životnih navika

4) VESTIBULARNA OSJETLJIVOST

Odnosi se na našu sposobnost zamjećivanja sile teže i kretanja našeg tijela, koja nam pomažu u održavanju tjelesnog položaja. Novorođenče je osjetljivo na vestibularno podraživanje duž sve tri osi okretanja: naprijed-natrag, gore-dolje i s jedne na drugu stranu. Položaj tijela utječe i na djetetovo reagiranje, tako da se djeca obično budnija u okomitom nego vodoravnom položaju. Novorođena djeca osjetljiva su na vestibularno podraživanje (sila teža i kretanje): reagiraju na položaj (stajanje, ležanje) i na kretanje tijela (njihanje i ljuhanje tijela – smiruje ih). Djeca se oslanjaju na vidne znakove, a ne na vestibularne, što se smanjuje s odrastanjem. Kada su vestibularni i vidni znakom neusklađeni, čak su i djeca starije dojenačke dobi sklona osloniti se na vid.

5) SLUH

Reakcije: O sposobnosti novorođenčeta da čuje saznajemo po zatvaranju kapaka, okretanju glave i očiju prema izvoru zvuka, tendenciji da se na zvuk umire, promjenama u puls i disanju.

Fetus može čuti već u dobi od 25 tjedana nakon začeća (el. snimanja reakcija mozga; reakcije stiskanja očnih kapaka), te i zapamtiti neke zvukove. Nježan govor s još nerođenim djetetom povoljno utječe na razvoj mozga. Novorođena djeca su manje osjetljiva na zvuk nego odrasle osobe (s udaljenosti od 1,5 m novorođenče može čuti jedino zvukove koji su glasniji tihog šapta). Tek rođena djeca razmjerno bolje čuju tonove niskih nego visokih frekvencija, do uzrasta od šest mjeseci zvučna se osjetljivost u većoj mjeri poboljša za visoke nego za niske tonove i postane jednako dobra kao i u odraslih.

Osjetljivost na zvukove povećava se samo do uzrasta od približno 10 godina. Osjetljivost na visoke tonove dostiže vrhunac i ne povećava se više nakon otprilike 4 i pol godine. Djeca su vrlo rano sposobna zamjećivati razlike u intenzitetu ili jačini zvuka. Djeca stara 12 mjeseci mogu zamijetiti i vrlo male razlike u intenzitetu zvuka. U dobi od 5 mjeseci djeca gotovo jednako dobro kao i odrasli mogu razlikovati mala variranja među tonovima visokih frekvencija. Niski tonovi su djelotvorniji u smirivanju djeteta. Djeca su posebno osjetljiva na značajke zvuka koje su važne za percepciju govora. Djeca dojenačke dobi najradije slušaju one zvukove koji spadaju u raspon frekvencija ljudskog glasa. Razlikuju uspavanke od pjesama za odrasle (i kad su iz druge kulture). Vole slušati otkucaje majčinog srca jer ga to smiruje.

Lokalizacija izvora zvuka: Čak i novorođenčad približno razabire mjesto s kojeg dolazi zvuk. Reakcija okretanja glave prema izvoru glasova ili zvečke javlja se odmah po rođenju i nestaje negdje oko 2 mjeseca pa se ponovno javlja s oko $\frac{3}{4}$ mjeseca i to u jačem obliku. Tijekom prvih godinu i pol dana života djeca su sposobna sve preciznije razlikovati zvučni prostor. Djeca imaju problem s lokalizacijom zato jer se stalno mijenja udaljenost između dva uha. Moraju neprekidno prilagođavati odnos između zvučnih znakova i onog što ti znakovi govore o

mjestu na kojem se nalazi predmet koji je izvor zvuka. Djeca već sa šest mjeseci pokazuju osjetljivost na udaljenost izvora zvuka, a bolje mogu razlikovati zvukove koji se približavaju.

6) VID

Prenatalni period: Buduće novorođenče otvara oči mnogo prije rođenja, ali organi vida se znatno sporije razvijaju. U majčinoj utrobi, u kojoj ne vlada potpuna tama, fetus ima vrlo malo prilike za bilo koji oblik intenzivne stimulacije, što pojašnjava djelomično kašnjenje u razvoju vida.

Porod. Vid je pri rođenju nesavršen: maglovit i nejasan. Novorođenče može jasno razlikovati intenzitet svjetlosti. U mraku širom otvara oči, a na jakoj svjetlosti ih zatvara. Obično gleda u svjetlost umjerene jačine.

Oštrina vida. Novorođenče će duže promatrati vidne podražaje koji imaju neki uzorak nego one koji su bez uzorka. Oštrina vida kod novorođenčadi iznosi oko 6/120m do 6/240m, dok normalna oštrina vida kod odraslih iznosi 6/6m. To znači da novorođenče sa 6 metara vidi ono što odrasla osoba vidi s udaljenosti od 120 do 240. Do tri mj. oštrina vida se povećava na oko 6/30, dok je u dobi od 12 mjeseci približno jednaka oštrini vida odraslih osoba.

Akomodacija leća. Djetetove očne leće se mijenjaju na drugačiji način nego odraslima s udaljenošću predmeta. Moždani krugovi odgovorni za akomodaciju očnih leća (mijenjanje žarišta leće kod promjene udaljenosti predmeta) nisu još dovoljno razvijeni. Sa šest mjeseci akomodacija leća gotovo je jednako dobra kao u odraslih.

Periferni vid 1-mjesečnog djeteta je znatno slabiji nego u odraslih; poboljšanje od 3 mj.

Boje. Djeca mogu razlikovati crvenu od zelene boje već u trenutku rođenja. U dobi od tri mjeseca djeca radije gledaju žutu i crvenu nego plavu i zelenu boju.

Usklađenost slika koje dobivaju oči naziva se binokularni vid. Djeca već u dobi od tri i pol mjeseca imaju dobro razvijen binokularni vid. Pri rođenju stereoskopski (3D) vid još ne postoji već se pojavljuje s dobi oko 3-5 mjeseci. (perc. dubine)

Interes. Novorođenčad duže promatra crtež koji ima neki uzorak nego crtež bez uzorka. Prvenstveno promatra rubove jakih kontrasta i pomiče oči preko kontrastnih rubova. Kako djeca postaju starija, počinju preferirati uzorke koji su gušći. Djecu najviše privlače oni crteži koji im nude maksimalan broj kontrastnih rubova koje u određenoj dobi mogu vidjeti. Najveća aktivnost mozga djeteta je kad dijete gleda ravno u rubove.

Vidna organizacija. Novorođenčad je osjetljiva samo na jako jednostavne odnose među podražajima, a u dobi od 1-3 mjeseca djeca zaista počinju povezivati stvari (počinju primjećivati organizaciju, a ne samo detalje). Sposobnost uviđanja vidne organizacije javlja se u dobi između 1 i 3 mjeseca starosti, ali se ona i dalje usavršava i pod utjecajem je kako znanja tako i znakova koje daje okolina.

Percepcija ljudskog lica: Ljudsko lice sadrži sklop vidnih elemenata za koji djeca pokazuju najveće zanimanje. Organizaciju dijelova ljudskog lica prepoznaju već u dobi od dva mjeseca. S uzrastom se mijenja važnost pojedinih dijelova lica u tim crtežima: u početku same oči, pa nos i oči, pa oči nos i usta. Mlađe dojenče

zadržava pogled na rubovima, dok starije istražuje unutrašnjost lica. Takve nalaze daju istraživanja s dvodimenzionalnim crtežima, a moguće je da se stvarna lica percipiraju i ranije.

Predmeti i njihova svojstva:

Neposredno podraživanje = fizička energija koja dolazi do oka (ili nekog drugog osjetnog organa). Udaljena svojstva predmeta, što se odnosi na osobine samog predmeta, njegovu boju, veličinu i dr. Dok udaljena svojstva predmeta ostaju nepromijenjena, neposredno podraživanje se mijenja s udaljenošću predmeta, njegovim položajem i osvjetljenošću. Djeca moraju naučiti održati perceptivnu konstantnost.

Perceptivne konstantnosti:

Konstantnost veličine je doživljaj da fizička veličina predmeta ostaje ista, unatoč tome što se veličina njegove slike u oku mijenja. Ova konstantnost ne postoji prije navršena 3 mjeseca života. Postoji određena konstantnost u dobi od 5-7 mjeseci, ali sposobnost procjenjivanja veličine predmeta s promjenom njihove udaljenosti od nas poboljšava se najmanje do uzrasta od 10 ili 11 godina.

Konstantnost oblika odnosi se na doživljaj da fizički oblik predmeta ostaje isti, iako se oblik njegove slike u oku mijenja. Određena konstantnost oblika postoji već kod djece stare 3 mjeseca (ali ne i za predmete nepravilnog oblika).

Konstantnost svjetline je doživljaj da svjetlina predmeta ostaje nepromijenjena, unatoč tome što se količina svjetlosti koja se od njega odbija u oko mijenja (zbog sjena ili razlike u osvjetljenju). Za predmete koji nisu isuviše mali ova konstantnost može postojati već u dobi od sedam tjedana.

Konstantnost boje se odnosi na doživljaj da se boja predmeta ne mijenja, unatoč tome što se duljina elektromagnetskih valova koji se od njega odbijaju u oko mijenja (zbog promjena u boji osvjetljenja). Konstantnost boja je moguća djelomice u dobi od 4 mjeseca.

Perceptivne invarijantnosti

Invarijantnost se odnosi na postojanost odnosa među nekim značajkama predmeta, dok se druge značajke ne mijenjaju. Npr. postojani odnosi među dijelovima predmeta daju onome koji gleda dovoljno znakova na temelju kojih može razviti pojam objekta, bez obzira na položaj predmeta. Djeca sa 7 mjeseci prepoznaju da se radi o istom licu kada se rotira. U dobi od 10 mjeseci djeca prepoznaju radosne izraze lica. Djeca su sposobna stvarati psihološke i perceptivne kategorije kojima organiziraju svoj svijet.

Savitljivost predmeta i njihovo kretanje

Djeca u dobi od 5 mjeseci mogu samo na temelju vida prepoznati razliku između predmeta koji su kruti i onih koji su savitljivi. Djeca su sposobna koristiti kretanje kako bi razumjela svojstva predmeta i organizirala svoju percepciju oblika.

Cjelovitost predmeta

Predmete poznajemo kao neprekinute i cjelovite čak i onda kad je naš pogled na njih djelomice spriječen. Novorođenčad nije sposobna uvidjeti da je djelomice pokriven predmet cjelovit čak ni onda kad se pomiče iza predmeta koji ga prekriva.

Položaj predmeta u prostoru: Dubina i udaljenost

Istraživanje: Gibson-ova i Walk (1960; prema Vasta i sur., 1998) su izumili poseban uređaj koji se naziva „umjetni ponor“ (prozirna ploča od pleksiglasa koja se nalazi na maloj platformi). Kod djece stare svega 2 mjeseca postoje fiziološke reakcije na spuštanje na nesigurnu površinu, odnosno površinu ispod koje je „ponor“. Djeca stara 9 mj. su se ponora bojala i nisu htjela prepuzati preko.

Za razvitak percepcije dubine bitna je paralaksa kretanja (doživljaj da se bliži predmet brže kreće vidnim poljem od udaljenijeg, dok se u stvarnosti oba predmeta kreću/stoje jednako a kreće se opažač). Bitno je spomenuti i monokularne (statičke) znakove udaljenosti. Djeca postanu osjetljiva na njih u dobi između 5-7 mjeseci. Pored njih, postoje i kinetički znakovi udaljenosti koji nastaju zbog kretanja opažača ili predmeta. Već u dobi od jednog mjeseca djeca više žmirkaju kada im se predmeti približavaju nego kad se udaljavaju. Kinetičke znakove djeca koriste u dobi od 1-3 mj., binokularne oko 4/5 mj., a statične monokularne oko 6/7 mj. Redoslijed razvoja percepcije dubine javlja se radi motoričkog razvoja.

7) INTERMODALNA PERCEPCIJA

Intermodalna percepcija je percepcija na temelju kombiniranja podražaja iz većeg broja osjetnih modaliteta. Piaget je smatrao da su osjetni modaliteti u trenutku rođenja odvojeni, te da ih dijete povezuje jedino putem iskustva. U istraživanjima se proučavalo rađaju li se djeca sa znanjem o prostoru koje mogu upotrebljavati u svim osjetnim područjima. To bi moglo poslužiti kao temelj za međusobno usklađivanje osjeta. Odgovor na taj istraživački problem je potvrđan. Pripremljeni odnosi su uređeni odnosi među različitim osjetnim područjima koji se zbog iskustva mogu mijenjati. U prvih 6 mj. života djeca imaju teškoća stvaranja iste misaone predodžbe na temelju podataka iz različitih osjetnih područja.

Odnos između sluha i vida

Djeca prirodno gledaju one događaje koji odgovaraju zvukovima koje čuju. U dobi od 4 mjeseca djeca pokazuju da imaju neki pojam o tome kakav će zvuk proizvesti nepozni predmet, ali sve do 9 mjeseci nema jasnih dokaza koji bi pokazivali da razumiju kako predmeti koji im se približavaju stvaraju sve glasniji zvuk. Dijete dojenačke dobi uparuje glas majke i njen lik, s 4 mjeseca dijete raspoznaje muški i ženski glas i uparuje s muškom ili ženskom osobom, između 2 i pol i 4 mjeseca osjetljiva su na neusklađenost između pokreta usana i zvukova koje čuju, a reagiraju i na neusklađenost raspoloženja u izraza lica i glasu. Različite intermodalne sposobnosti se javljaju u različito doba, a profinjeniji oblici intermodalne percepcije pojavljuju se korak po korak, kako dijete sazrijeva. Odnos između dodira i vida: Djetetovo upotrebljavanje veza između podataka koje dobiva dodiranjem i vidom pruža nam najraniji dokaz da podraživanje u različitim osjetnim područjima može aktivirati istu misaonu predodžbu. Djeca u dobi između 6-12 mjeseci jasnije pokazuju poveznicu vida s dodiranjem (haptička percepcija).

8) RAZVOJ PAŽNJE, PERCEPCIJA I DJELOVANJE

Razvoj pažnje. I novorođenčad obraća pažnju na lagane zvukove i vidne podražaje umjerenog intenziteta. Orijentacijski refleks je prirodna reakcija na nove podražaje koja pospješuje obradu podražaja, obuhvaća namještanje očiju i ušiju tako da se omogući najpovoljnije primanje podražaja, inhibiciju dotadašnje aktivnosti i brojne fiziološke promjene. Ako su podražaji preintenzivni javlja se obrambeni refleks koji predstavlja prirodnu reakciju na nove podražaje i koja štiti organizam od daljnjeg podraživanja, a može obuhvaćati okretanje osjetnih receptora od izvora podraživanja i brojne fiziološke promjene. Ova dva refleksa predstavljaju najranije oblike djetetove pozitivne i negativne pažnje. Selektivna pažnja predstavlja usredotočenost na neki podražaj ili događaj, pri čemu se drugi podražaj ili događaj zanemaruju. I novorođenčad ima sposobnost za jednostavne oblike selektivne pažnje. Kagan je dao najpotpuniji skup ideja o tome što upravlja djetetovom pažnjom: od rođenja pa do 3.mj. djeca obraćaju pažnju na podražajne sklopove koji sadrže obrise i pokret, od 3-12. mj. pažnju im privlače stvari koje im se čine da su u neskladu s onime što znaju, nakon 12 mj. pažnja im je usmjerena na događaje koji ih potiču na stvaranje hipoteza o tome što se događa. Tu, naravno postoje individualne razlike. Falvell je utvrdio 4 važna aspekta pažnje koja se mijenjaju s dobi: s dobi se poboljšava kontrola pažnje tako da se povećava trajanje i smanjuje lakoća s kojom se mijenja; prilagodljivost pažnje zahtjevima zadatka; planiranost mijenjanja pažnje; te djeca postaju sve uspješnija u prilagođavanju svojih strategija pažnje podacima koje dobivaju iz zadatka.

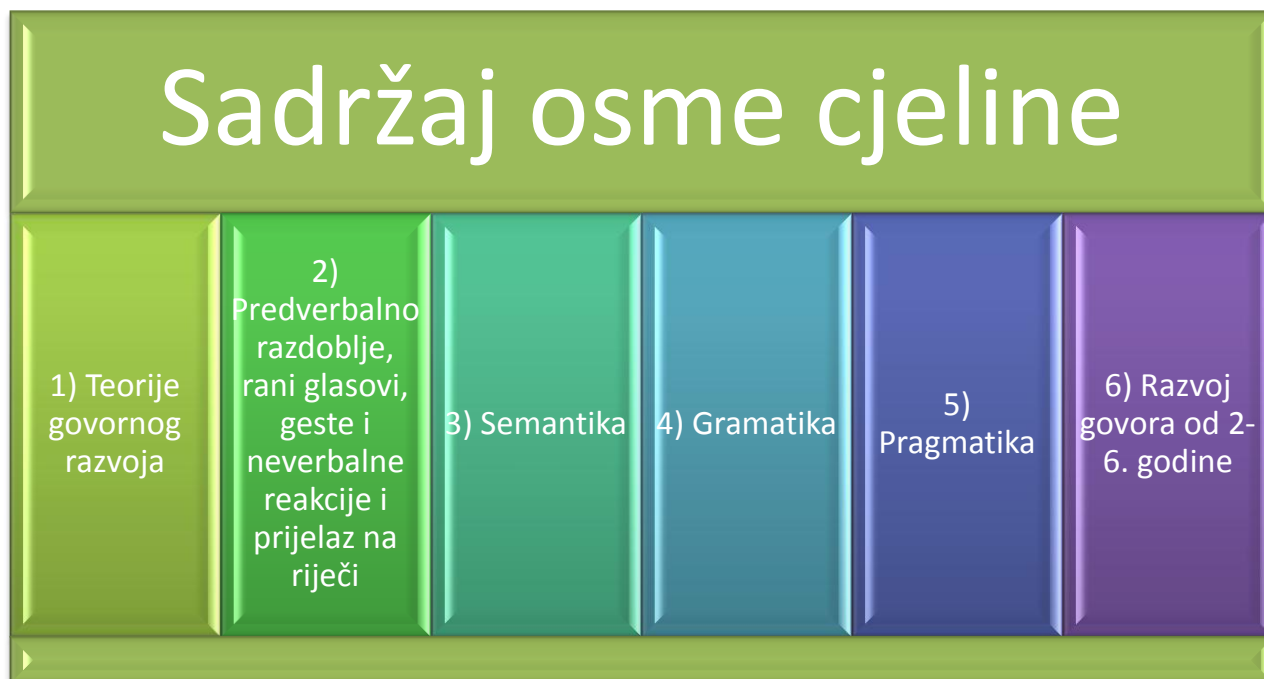
Percepcija i djelovanje. Čak je i za novorođenče percepcija pod utjecajem djelovanja. Njegove reakcije su odgovor na podražaje, ali one ujedno utječu i na to kako će i koje podražaje novorođenče nakon toga percipirati. Kako rastu, njihovi se postupci isprepliću s percepcijom u sve širim razmjerima. U početku se istražuje samo ono što se djetetu približi. Učinkovito zahvaćanje predmeta započinje u dobi od 5 mjeseci.

Sustavi djelovanja nastavljaju se razvijati tijekom čitavog djetinjstva. Kognitivne strategije imaju sve veću ulogu u njihovu razvoju. Jedno od ključnih obilježja razvoja je djetetova sposobnost razvijanja i primjenjivanja strategija za postizanje cilja. Mlađa djeca nemaju gotovo nikakve planove za postizanje cilja, za razliku od starije djece koja su djelotvornija. Taj prijelaz obično dolazi oko samog razdoblja prije školovanja i za vrijeme prvih godina, gdje dolazi do povećanja pažljivosti u strukturiranju informacija i prilagodljivost u istraživanju.

Vještina djelovanja su ponašanja koja zahtijevaju tjelesnu usklađenost, kao što su dohvaćanje, hodanje, hvatanje, tj. uključuju složeno međusobno ispreplitanje percepcije i različitih dijelova motoričkog sustava. Ona je još složenija zbog stalnog mijenjanja odnosa dužina i proporcija udova uslijed rasta. Što se tiče koordinacije pokreta, tek djeca stara 9 godina djelotvorno koriste povratne informacije o položaju nekog predmeta, 7-godišnjaci precjenjuju važnost povratnih informacija a 5-godišnjaci potcjenjuju. S dobi dolazi do povećanja prilagodljivosti u upotrebljavanju različiti vještina, kao i do povećanog korištenja različitih strategija.

8. RAZVOJ GOVORA PREDŠKOLSKOG DJETETA

1) TEORIJE GOVORNOG RAZVOJA

UVOD

- Govor - prirodna sposobnost čovjeka da se sporazumijeva, šalje i vraća misli/poruke pomoću artikuliranih glasova
- Jezik – apstraktan sustav znakova i normi kojima se ti znakovi kombiniraju
- Govor = konkretna realizacija jezika
- 3 osobine ljudskog jezika: produktivnost, nejedinstvo i razumijevanje jezika kojima su djeca izložena.
- Do 1960. – Operantno uvjetovanje (Skinner)
- Govor se usvaja pomoću urođenog sredstva za usvajanje jezika (psiholingvistički pristup)
- Znanje i pojmovi imaju važnu ulogu u razvoju (kognitivni pristup)
- Utjecaj socijalnog konteksta /okolina (empiristički pristup). Odrasli koriste majčinski stil govora: jednostavan i gramatički točan
- Dječja primarna motivacija – govor: sredstvo komunikacije. (Roditelji pospješuju ovaj proces sustavom jezične podrške – igre; gdje je tvoj nos,... imenovanja, pjesmice...) (funkcionalistički pristup).

a) **Utjecaj okoline i učenja**

- osnova jezika u utjecajima u djetetovoj okolini i socijalnim interakcijama

- 2 modela:

- pristup učenju (okolinski činitelji važni su za normalno usvajanje jezika: odrasli/roditelji-majčinski stil govora, oponašanje i povratna informacija)

- funkcionalistički pristup (naglašava uporabu jezika i kontekst u kojem se on razvija. Osnovna motivacija djeteta za usvajanje jezika je želja da izrazi svoje misli i da ga drugi razumiju. Naglasak je stavljen na pragmatiku/funkcionalnu uporabu jezika. Funkcionalisti se slažu sa kognitivistima=djeca iz govora izdvajaju značenje, a ne strukturu. Pripisuju mnogo veću ulogu dječjim socijalnim interakcijama u procesu učenja jezika)

b) **Psiholingvistički pristup** (Noam Chomsky)

- naglašava urođene mehanizme odvojene od spoznajnih procesa i biološkim mehanizmima
- mala djeca govor usvajaju brzo i lako i to tijekom razdoblja u kojem su njihove kognitivne sposobnosti još uvijek prilično nerazvijene
- odbacuje mogućnost da se jezik uči uvjetovanjem iz nekoliko razloga:
- odrasli ne potkrepljuju niti kažnjavaju djecu za tečnost govora
- učenje oponašanjem zahtijevalo bi da su djeca stalno izložena dobrim modelima govora i jezika
- djeca govore i ono što nikada nisu čula niti rekla (produktivnost)
- odrasli izravno ne podučavaju djecu pravilima točnog govora
- djeca su rođena s posebnim mozgovnim mehanizmima odvojenim od drugih kognitivnih procesa koji im dopuštaju da usvoje jezik tako brzo i lako

c) **Kognitivno-razvojni model**

- djeca ne usvajaju apstraktna jezična pravila nego jezične oblike i uklapaju ih u kognitivne promjene koje već imaju
- analiziraju govor na temelju značenja ili semantike, pojmova koji uključuju odnos među predmetima, radnjama i događajima
- PIGETOV koncept = jezik predstavlja refleksiju razine kognitivnog razvoja djeteta (autistični/unutarnji i egocentrični/vanjski: 2-7. godine; socijalni: od 7. godine)

2) Predverbalno razdoblje, rani glasovi, geste i neverbalne reakcije i prijelaz na riječi

PREDVERBALNO RAZDOBLJE

- prethodi razdoblju prvog spajanja riječi
- traje do 18. mjeseca

- *kategorijalna percepcija/percepcija govora* = sposobnost uočavanja razlika u govornim glasovima (odgovaraju razlikama u značenju) od najranije dobi, fonologija (proučavanje govornih glasova); prepoznavanje naglaska: od 9. mj.
- izloženost specifičnim kontrastima vlastitog jezika izoštrava njihovu sposobnost razlikovanja ovih kontrasta, dok se sposobnost razlikovanja drugih često gubi (18 mj)
- *preferiranje majčinog glasa*: djeca preferiraju govor (posebno majčin) u odnosu na druge zvukove, a osobito vole podizanje i spuštanje intonacije koje rabe odrasli kada govore s djecom (8 tonova višim glasom od uobičajenog).

RANI GLASOVI:

- ✓ Plač i fiziološki zvukovi (disanje) - prvi glasovi novorođenčadi
- ✓ Spontana vokalizacija: u 2. mj. dijete nejasno izgovara neke samoglasnike (a, e, o), a u 3. mj. i neke suglasnike (m, p, b, t)
- ✓ Gukanje se javlja s otprilike 2 mjeseca, dijete se primarno glasa vokalima: a, o, gu (2-5. mj.)
- ✓ Ponavljano slogovanje (5-7. mj.); beba proizvodi niz jednakih zvukova poput babababa. Jednako u svim kulturama.
- ✓ Brljanje: 7-12. mj.-dijete sve više brblja i producira sve više slogovnih nizova (pa-pa, ba-ba, ma-ma), često brblja uz socijalni poticaj, oponaša različite zvukove; govorna igra-govori zbog zadovoljstva
- ✓ Govorljivost: Potkraj prve godine slogovanje postaje po glasovima i intonaciji sve više nalik govoru (bu-ba; du-da).

GESTE I NEVERBALNE REAKCIJE

- ✓ početak u dobi od 8-10. mjeseci
- ✓ predverbalne geste u početku imaju oblik zahtjeva, dok je kasnija funkcija simbolička i one služe označavanju predmeta, događaja i osobina (raširi ruke da opiše avion...).
- ✓ gestovna i vokalna komunikacija su temeljene na kognitivnom razvoju
- ✓ Od 11-12. mjeseca: referencijalna komunikacija: govor o nečemu u okolini: pokazivanje (dijete prinosi predmet odrasloj osobi) i davanje
- ✓ Važna pozitivna povratna informacija
- ✓ Geste su "grub" način imenovanja dok ne budu zamijenjene verbalnom oznakom

PRIJELAZ NA RIJEČI: 12. MJ.

- predverbalno razdoblje je iznimno važno za razvoj kasnijeg jezika
- prve riječi su imenice (tata, mama), a onda glagoli (daj, neću)
- 12-18. mj. raspolaže s oko 50 riječi + prva slaganja rečenica od po dvije riječi: "Mama papa" (aktivan govor: koristi; pasivan govor: ne govori ali razumije), reagira na pitanja

- s interesom slušaju pjesmice i jednostavne priče
- izgovaranje posebnih glasove/glasovnih kombinacija: npr. di-di
- krajem prve godine se povećava broj dvosložnih riječi
- od 15 – 26. mj. počinje povezivati značenje dviju riječi. Obično su to imenica i glagol, npr. "Mama daj", "daj vode" i slično; imenuje dva dijela svoga tijela te izražava sve želje jednom riječi; oslovljava sebe po imenu

DOB POJAVE ISPRAVNOG IZGOVORA GLASOVA

1-2 godine	2-3 godine	3,5-4,5 godine	4,5-5 godine
A,O,E,P,B	I,U,F,V,T,D,N,NJ,M,K,G,H,J	S,Z,C,Š,Ž,L,LJ	Č,Ć,DŽ,Đ,R

3) SEMANTIKA

- Kako djeca usvajaju riječi i njihova značenja.
- Većina semantičkih istraživanja male djece odnosi se na to kako djeca stvaraju i imenuju kategorije objekata.
- Rani leksički razvoj: U početku djeca sporo usvajaju riječi. Kada njihov riječnik dosegne oko 50 riječi koje mogu izgovoriti, riječnik naglo raste - eksplozija imenovanja (do 6. g. nauče 10 000 riječi).
- Razumijevanje riječi obično prethodi produkciji (i djeca i odrasli razumiju puno više riječi nego što ih govore). Imenice (većina ranog rječnika). Aktivan/pasivan rječnik.

Semantika: razvoj u kontekstu

- Postoji razlika među djecom u omjeru korištenih imenica i naziva predmeta (referencijalni stil) od naglašenih izraza potrebe i socijalne interakcije (ekspresivni stil).
- Istraživanja socijalnog sloja, spola i redosljeda rođenja
 - a) Referencijalni stil – djevojčice, prvorodena, viši SES; izgovaranje velikog broja imenica, posebno imena predmeta, jezik se koristi ponajprije za imenovanje stvari
 - b) Ekspresivni stil – dječaci, drugorođeni, obitelji nižeg ili radničkog sloja; uključuje više vrsta riječi te je jezik stavljen u poziciju pragmatičnog sredstva za izražavanje potreba i za socijalne interakcije.
- Djeca koja dolaze iz nižeg ili radničkog sloja često sporije usvajaju riječi i lošije ih artikuliraju
- Roditelji s kćerima govore više nego sa sinovima a, koriste složeniji govor te bolju artikulaciju
- Razlike u redosljedu rođenja: količina vremena koju roditelji provode sa djecom, govor s prvorodnom djecom uključuje više sredstava za učenje, veća pažnja poklanja se razvoju jezičnih sposobnosti te prvorodenče dobiva većinu jezičnog poticaja od svojih roditelja. Kasnije rođeno dijete jezične poticaje najčešće dobiva od starijeg djeteta (brata ili sestre) te oni imaju manje složene jezične interakcije.
- Dokazano je i da su roditelji srednjeg ili višeg socioekonomskog statusa usmjereniji na djetetovo usvajanje jezika. Njihov govor uključuje bolje modele i više sredstava nego kod onih nižega sloja

Skala rasta dječjeg rječnika, prema podacima poznatog lingvиста Bullera

DOB	NAJMANJI BROJ	NAJVEĆI BROJ
12-14	3	58
15-17	4	232
18-20	44	383
21-23	67	707
27-30	171	1509
3-4 GODINE	598	2346

DJEČJE JEZIČNE POGREŠKE

1. Prekomjerno proširivanje: uobičajena pogreška, javlja se iz 2 razloga: ne razumiju pojam, nedostaje im riječ da bi izrazili pojam (npr. kućna pudlica je peso; kasnije sve što liči na psa je peso; peso može postati mačka, lisica, zec...).
2. Preuske kategorije pojmova (manje uobičajena u produkciji riječi; često se javlja u razumijevanju). Djeca ne koriste ime koje znaju za predmete za koje je ono prikladno (ptica; prije će pokazati leptira nego noja)
3. Izmišljanje (češalj za travu kada vide grablje) za ime predmeta koje još ne znaju.
4. Prva spajanja riječi (oko 2. g) koriste istu frazu za nekoliko značenja: tatin šešir: ime predmeta; zahtjev da skine šešir, ili opažanje da otac stavlja šešir

4) GRAMATIKA

- Proučavanje strukturalnih osobina jezika ili pravila ustroja jezika: poredak riječi –sintaksa, sprezanja i naglašavanje/intonacija.
- *RAZVOJ GRAMATIKE*: Jedna riječ (12. do 24. mj.), funkcije dječjih izraza napreduju (holofraze-1 riječ je zamjena za rečenicu). Dvije riječi (krajem 2. godine) uključuju pravila izgrađena oko pojedinih riječi (npr. kombiniranjem izraza “nema” s različitim imenicama- prvo sintaktičko pravilo). BOBO HAJE (Bobo želi spavati) OPTA ME (Daj mi loptu). Telegrafski govor javlja se kako rečenice postaju dulje; izbacuju nepotrebne riječi (članovi, prijedlozi) – npr. Filip, idemo na proslavu; Filip ide slava)

5) PRAGMATIKA

- Proučavanje jezika pod vidom socijalnog okruženja u kojem se odvija usvajanje jezika
- Važan motivator je frustracija
- Učinkovite komunikacijske sposobnosti uključuju usvajanje vještine govornika i vještine slušatelja.
- Govorni akti: u početku plač, facijalne ekspresije i geste. Usvajanjem jezika dodaju i govorne akte. Uče razumjevanje drugih ljudi. Relacijske riječi.

- Razgovor: Naizmjeničnost je jedno od prvih pravila razgovora koje djeca usvajaju. Druga pravila (odgovaranje na ono što je očito) teža su za naučiti i pojavljuju se tek u starije djece. Uporaba priča (scenarija) pomaže djeci u usvajanju pravila razgovora i njegova osmišljavanja.
- Govorni poremećaji
- Neki poremećaji pripisuju se posebnom stanju jezika, ne izraslim zubima, deformiranim ustima ili vilicama
- Većina ipak potječe od okolnih uzroka, pogrešnog učenja, imitacije lošeg uzora
- Slab sluh ili slabost mišića jezika zbog nedovoljne vježbe i pretjerane nervoze mogu biti uzroci govornih poremećaja
- Vrste govornih poremećaja dijele se u 2 klase: greške i defekte.
- Kod grešaka uzrok poremećaja je pogrešno učenje, a kod defekata emocionalnost i pogrešno formiranje usta. Greške u govoru: česti u ranom djetinjstvu, nestaju pri polasku djeteta u školu; 18. mjeseci – 4./5. godine (period govora malog djeteta, pokušaj izgovora onog što čuje, ispuštajući pritom složene pojedinosti ("kov" – krov). Defekti govora: šušketanje, nejasan govor, mucanje i zamuckivanje

6) RAZVOJ GOVORA OD DRUGE DO ŠESTE GODINE (prema Starc i sur., 2004)

- Do druge se godine priprema glasovna baza govora i razumijevanje. Na temelju toga pojavljuju se prve smislene riječi. Od tada razvoj govora se prati prema broju riječi koje dijete upotrebljava.
- Dakle, bogatstvo dječjeg rječnika se intenzivno razvija.
- Svako dijete ima dva rječnika: pasivan i aktivan
- Dvogodišnjik mnogo više razumije nego što može samostalno izraziti rječima. Izgovor većine glasova je još nejasan.
- U dobi od 2-6. godine izgovor glasova postaje razumljiv i jasan, rječnik se veoma obogaćuje i govor postaje gramatički ispravan.
- Od 2,5. – 3. godine dijete dobro razumije kratke priče i bajke.
- ispravno koristi pitanja (tko, što, gdje, kada..?)
- povezuje iskustva koristeći rečenice od 4 – 5 riječi
- prekomjerna generalizacija pravila (strukturna jezična pogreška koja se javlja u početku usvajanja jezika, pri čemu djeca primjenjuju pravila sklanjanja na nepravilne oblike)
- do 36. mjeseca roditelji razumiju oko 75 – 100% djetetovog govora
- > 36 mjeseci: koriste duže i kompleksnije rečenice, govor je sve sofisticiraniji, iako se još uvijek javljaju neke gramatičke pogreške
- Od 4.–6. godine razumije složene proširene rečenice, usvojilo je značenje većine gramatičkih kategorija pa ih uporablja i u vlastitom govoru.
- Tijekom razdoblja ranog i predškolskog djetinjstva stvorio se interes za čitanjem i pisanjem.

- Razvoj govora kod djeteta u dobi od 2-3 godine
- Doba intenzivnog savladavanja sintakse: struktura rečenice se širi – postupno se uključuju riječi koje su nedostajale u telegrafskom govoru.

Razvoj govora kod djeteta u dobi od 2-3 godine

Doba intenzivnog savladavanja sintakse: struktura rečenice se širi – postupno se uključuju riječi koje su nedostajale u telegrafskom govoru.

• **SLUH I SLUŠANJE**

- Još uvijek mu je za razumijevanje govora važna intonacija i ritam, nekad i važnija nego sam sadržaj i značenje riječi u poruci: npr. Pri naredbama, nalogima, pozivima...
- Rado sluša govor odraslih, ali još nije u stanju na nalog ponoviti rečenicu dužu od dvije riječi.

• **ARTIKULACIJA**

- Do kraja 3. godine dijete ispravno izgovara sve samoglasnike, te 10 do 15 suglasnika: p, b, m, n, j, t, d, k, g, v, l, f, c
- U izgovoru još ima mnogo pogrešaka. Češće u riječima ispušta suglasnike koji su mu teži za izgovor, ili ih zamjenjuje sličnima, ili ih izgovara iskrivljeno
- U riječima složenije glasovne strukture i s većim brojem slogova, kao i u manje frekventnima pojavljuju se leksičke dislalijske, npr. Dijete kaže za Zagreb – Zabreg, trokut – krotut i sl. Zbog takvih pogrešaka govor je još slabije razumljiv

• **RJEČNIK I GRAMATIKA**

- Javlja se specifičnosti: prekomjerno proširivanje i stvaranje novih riječi (dijete rabi riječi koje već zna za sadržaje čija imena još ne zna: npr. "pas" za zeca, konja i sl. Isto tako, u nedostatku riječi dijete može konstruirati vlastite riječi, npr. Za kišobran kaže "kišapad").
- Na kraju 3. godine dijete ima rječnik od 250-500 riječi, a razumije ih mnogo više
- Oko 30. mj. dijete počinje osvještavati sebe u odnosu na druge i počinje se pravilno koristiti zamjenicama: ja, ti mi.
- Upotrebljava posvojne zamjenice: moje, tvoje, naše
- Rabi glagolske oblike kojima označava prošlost, sadašnje i buduće vrijeme: išao sam, idem, ići ću – ali još uvijek ima pogrešaka u upotrebi
- Upotrebljava pridjeve: veliki, mali, lijep, dobar
- Upotrebljava negacije: ne, nije, nema
- Krajem 3. god. dijete rabi rečenicu od 3-4, pa i više riječi. Rabi imenice, glagole, zamjenice, pridjeve, priloge i veznike. Slaganje u rodu, broju i padežu je sve ispravnije.
- Pravilno upotrebljava imenice kad označava pripadnost, reći će ispravno: mamina torba
- Komparira pridjeve, no još nije naučilo iznimke, pa će reći: dobar – dobriji...
- U deklinaciji nema glasovne promjene, poštuje osnovnu riječ, pa će reći: nogi, ruki, lovacu

- Počinje usvajati prošlo vrijeme glagola i množinu imenica
- Vremenske priloge rabi nesigurnije od priloga mjesta. Tako će reći: Bio sam sutra kod tebe.
- U rečenici iskazuje složenije odnose: vršilac radnje – radnja – objekt radnje, počinje deklinacija, npr. “Mama nosi bebu”
- Modulira govor u jasnoći i intonaciji. Rečenice imaju odgovarajuću intonaciju, riječi imaju pravilne naglaske, a poštuje i dužinu sloga
- Dobro je ovladalo govornim disanjem, tako da mu se samo u velikom uzbuđenju dogodi da prekine rečenicu kako bi udahnuo
- Trogodišnjak osim jednostavnih i jednostavno-proširenih rečenica već se služi i sastavnim, rastavnim pa i objektnim, vremenskim i uzročnim rečenicama
- Temelji gramatički ispravnog govora su usvojeni
- **KOMUNIKACIJA**
- Govor trogodišnjaka je razumljiv i služi osnovnoj svrsi – komunikaciji
- Sve što kaže razumljivo je i stranim osobama
- Početkom 3. god. imenuje se vlastitim imenom, a potkraj 3. god. zamjenicom ja
- Pita kako se što zove, postavlja pitanja: Tko je?, Što je?, Gdje je?, Čije je?
- Odgovara na pitanja i vodi jednostavne razgovore
- Sposobno je ispričati kratku priču ili neki svoj doživljaj bez oslonca u neposrednoj aktivnosti ili situaciji, tj. sjećanje se može izazvati pomoću riječi
- Dok se igra, razgovara sam sa sobom i svojim igračkama – u dugim monolozima
- Zna napamet nekoliko dječjih pjesmica – ponekad i pjevati
- Sluša kratke priče i bajke te ako mu se sviđaju, traži ponavljanje
- Pokazuje slike poznatih predmeta ili same predmete kad ih tko spomene
- Glumi u igri, zamišlja ljude, životinje i predmete
- Imenuje i opisuje svoj crtež
- Češće upotrebljava negaciju – ne, želi djelovati nezavisno i samo
- Postavlja pitanje Zašto?, kojim želi doći do objašnjenja ili razloga za nešto što se događa. No još uvijek to pitanje ima više ulogu da se uspostavi kontakt ili da se skrene pažnja na sebe, što se vidi iz činjenice da dijete često i ne sasluša odgovor
- Prema 3. god. pojavljuje se period “imperativnog” govora, koji se očituje u prijetnjama, žalbama, a onda i u zahtjevima i nalogima
- U izražavanju svojih želja i potreba sve više zamjenjuje geste riječima
- Duža i složenija rečenica, usvojenost osnovnih gramatičkih pravila omogućava trogodišnjaku da rabi govor u slijedeće svrhe: da kaže nešto o onome što nije “sada i ovdje”; da može ispričati o onome što se zbilo u bliskoj prošlosti; da ispriča neku vrlo kratku priču; da kaže nešto o sebi (npr. “boli me”...“hoću”); da mu govor bude oslonac za mišljenje i pamćenje

- U toj dobi počinje početno razumijevanje funkcije značenja pisanog jezika
- Dijete prepoznaje da netko čita ili piše i počinje razumijevati da iz toga proizlazi neka poruka
- Trogodišnjak može zamuckivati u silnoj želji da nešto kaže, zato je važno to uzimati kao takvo, bez neprikladnih intervencija koje bi mogle dovesti do trajne teškoće
- Sumnjamo da nešto nije u redu: ako dijete do 30. mjeseca ne počne govoriti u rečenicama; tada treba zatražiti stručnu pomoć

Razvoj govora kod djeteta u dobi od 3-4 godine

S 3. god. Nastupa period naglog govornog razvitka. Dijete pokazuje veliki interes za jezik i komunikaciju. Voli puno pričati, govor mu je važniji od slušanja.

• **SLUH I SLUŠANJE**

- Fonemski je sluh već dobro razvijen i dijete razlikuje sve glasove materinskog jezika
- Već s 3 god. počinje primijećivati greške u riječima drugih koje ono pravilno čuje i govori
- Razumije riječi: tiho - glasno

• **ARTIKULACIJA** (u artikulaciji još ima odstupanja):

- Glasovi *s, z, c* – mogu biti blago nepravilni (tolerira se do 4,5 god.)
- Glasovi *l i r* trebali bi se korektno artikulirati do navršene 4. god. života
- Glasovi *š, ž, č, ć, dž i đ* također mogu biti nepravilni, tolerira se do 5,5 god.
- Osim teškoća u izgovoru pojedinih glasova, u toj dobi djeca mogu imati teškoće u izgovoru pojedinih riječi. Najčešća odstupanja jesu: zamjena glasova (npr. Trokut – tlokut), izostavljanje početnih fonema (škola – kola), premještanje unutar riječi ili sloga (kvadrat – kradvat), te asimilacija i disimilacija (nema – mema). To je tzv. fonetsko pojednostavljenje koje se u toj dobi smatra normalnim.

• **RJEČNIK I GRAMATIKA**

- Imenuje akciju na slici (4 god.)
- Odgovara na pitanje: Koji želiš?, imenujući predmet
- Upotrebljava osobnu zamjenicu ja kad govori o sebi
- Zna reći puno ime često i dob. Traži da mu se objasni značenje riječi
- Temeljna gramatika materinjeg jezika je usvojena, govor je razumljiv, gramatički sličan govoru odraslih. Već oko 3. god. pojavljuju se gotovi svi aspekti gramatičkih rješenja: padeži, vremena, broj, zamjenice i dr. No još nisu usvojeni svi detalji i najčešće pogreške su u upotrebi zamjenica i broja.
- Često se pojavljuju i pretjerana uopćavanja ili preširoka primjena pojedinih pravila, npr.: konj – konjovi, prema slon – slonovi. Ima i nepravilne upotrebe glagola u infinitivu
- Pridjeve koji se nepravilno kompariraju dijete komparira prema pravilima uobičajene komparacije, pa će tako umjesto bolji reći dobriji
- Za pridjeve koji zahtijevaju glasovnu promjenu reći će lakiji i jakiji umjesto lakši i jači.

• **KOMUNIKACIJA**

- U toj dobi dijete veliki interes za komunikaciju s okolinom – s djecom i odraslima. Beskonačno dugo postavlja pitanja koristeći i upitne zamjenice: Tko? Što? Gdje?
- S djetetom se sada može voditi razgovor o neprisutnim događajima, osobama i stvarima. Ono samo izvještava o svojim doživljajima i potrebama, postavlja pitanja, informira se o neposrednim događanjima. Dijete govorom prati ono što radi, a sve više govori i o onome što će raditi, tako da govor poprima ulogu planiranja, tj. postaje sredstvo za autoregulaciju ponašanja – dijete misli naglas. To mišljenje naglas će se oko 6. godine pounutriti (internalizirati).
- Povezano priča o nedavnim događajima i iskustvima
- Sluša i priča duže priče, nerijetko miješajući činjenice i maštu
- Početkom 4. godine spontano počinje postavljati pitanja: Zašto? Kada? Kako?
- Pitanja sve više imaju svrhu da dijete nešto dozna, a ne samo da se održava komunikacija
- Uživa u šalama i verbalnim nelogičnostima s odraslima (npr. *teta mama*)
- Pokazuje smisao za humor u rječima i aktivnostima
- Sklon je verbalnoj drskosti i prepirkama u igri s prijateljima
- Sukobe rješava sve više verbalnim prepirkama, a ne udarcima
- Može ga se u nešto uvjeriti verbalnim putem
- Ispravno provodi naloge koji uključuju dvije uzastopne radnje
- U okviru svojeg iskustva daje odgovor na pitanja: Što...ako...? Ili Što...kada...?
- Ispravno odgovara na pitanja o funkciji poznatih predmeta, npr.: Čemu služi...?
- Oslovljava se s ja, izražava svoje misli, informira o sebi
- Uz poticaj koristi izraze socijalne uljudnosti: molim, hvala, izvoli, dobar dan, laku noć...
- Razgovara sa svojim igračkama, samim sobom i zamišljenim prijateljima (monolog još zauzima vidljivo mjesto u njegovoj verbalizaciji)
- U toj dobi još može biti fiziološkog mucanja jer dijete toliko toga želi reći, ali govor još teško prati misaoni napredak.
- Private speech – mišljenje naglas

Razvoj govora kod djeteta u dobi od 4-5 godine

Petu godinu obilježava nagli razvoj rječnika. Dijete govori tečno. Ima sve glasove. Gramatika jedva da se razlikuje od odraslih.

• **SLUH I SLUŠANJE**

- Locira izvor poznatog zvuka, razumije riječi: blizu, daleko, Prepoznaje rimu, Pojavljuje se sposobnost prepoznavanja prvog, a u neke djece i posljednjeg glasa u riječi (glasovna analiza)

• **ARTIKULACIJA**

- Artikulira sve glasove, mada se još može buniti pri nekima u pojedinim kontekstima (u određenim riječima, u kombinaciji s nekim drugim fonemima)

- **RJEČNIK I GRAMATIKA**

- Neprestano zapitkuje o značenju riječi, o prostoru i vremenu, te uzroku i posljedici
- Ispituje o značenju apstraktnih riječi i koristi se njima pravilno ali i nepravilno
- Gramatika jedva da se razlikuje od one kojom se koriste odrasli, ali ipak nije u potpunosti ispravna, npr. Još uvijek griješi pri slaganju subjekta i predikata, kao nekih glagolskih vremena
- Rečenica je potpuna, zatupljene su sve vrste riječi

- Razvoj govora kod djeteta u dobi od 4-5 godine

- Dužinu rečenice povećava korištenjem veznika, najčešće veznika – i (sada rečenica ima 5 i više riječi)
- Govori o uzročnosti koristeći se veznikom jer; Razumije komparaciju pridjeva (lijep, ljepši, najljepši)
- Počinje usvajanje rječnika za pisani jezik: slovo, riječ, točka. Počinje shvaćati glasovnu strukturu riječi, tj. Da se svaka riječ sastoji od zasebnih glasova. Primjećuje i to da su napisane riječi zasebne jedinice

- **KOMUNIKACIJA**

- Govor djeteta sve više postaje razumljiv sam po sebi bez oslanjanja na danu situaciju. Dijete može govoriti o prošlim događajima i sve više razmišlja što će govoriti. Razumije duže i složene rečenice te može predvidjeti ono “što će se zatim dogoditi...”. Na taj način govor postaje u pravom smislu sredstvo za komunikaciju s djecom i odraslima.
- Razumije redosljed događanja kad mu se npr. kaže: “Prvo ćemo..., onda idemo.. ,a sutra ćemo.”
- U igru unosi usmene naredbe i upute, Neprestano zapitkuje, postavlja pitanja: “Kako?”, “Kada?”, “Zašto?”; Rješava problem s prijateljima koristeći se uvjerenjem i pregovaranjem
- Može voditi dužu konverzaciju s djecom i odraslima s kojima inače komunicira
- Može različito formulirati rečenice, birati riječi: kada se obraća djetetu ili odraslima
- Priča duže priče u kojima isprepliće stvarnost i maštu
- Govori o nedavnim događajima i iskustvima, a počinje i prepričavanje događaja “...kad sam bio mali...”
- Obožava da mu se čitaju ili pričaju priče, koje poslije s prijateljima može glumiti
- Voli pričati i igrati se riječima, smišlja šale koje prepričava unedogled
- Asocijacije mu se isprepliću tako da nerijetko započne jednu temu, a završi na sasvim drugoj
- Voli pitalice i zagonetke, Slaže rimu, npr.: tata, sata, brata...
- Odgovara na “Zdravo” i “Kako si?”; Započinje rečenice s “Hej!”, “Ali...”
- Traži informacije o nečemu, sam daje informacije i izražava svoje mišljenje, te govori o svojim potrebama i osjećajima
- Ako dijete do kraja 5. godine ima veće teškoće u izgovaranju fonema: zamjenjuje, izostavlja ili ih izrazito iskrivljeno izgovara – treba zatražiti stručnu pomoć.

Razvoj govora kod djeteta u dobi od 5-6 godine

Govor je po pravilu ispravan – artikulacijski i gramatički. To je doba brojnih dječjih pitanja i ubrzanog spoznavanja.

• **SLUH I SLUŠANJE**

- Uspoređuje zvukove po intenzitetu i visini: tiho – glasno, visoko – duboko
- Locira izvor zvuka: blizu – daleko
- Prepoznaje i imenuje izvor zvuka
- Raste sposobnost zamjećivanja glasovne strukture riječi: počinje primjećivati koji je početni, koji završni glas u riječi, a u neke djece glas koji slijedi iza prethodnog glasa u riječi (glasovna analiza)

• **ARTIKULACIJA**

- Još može biti blažih distorzija glasova: š, ž, č. Ć. Dž i đ, no i oni bi se, po pravilu trebali ispraviti do 5,5 godina

• **RJEČNIK I GRAMATIKA**

- Definira riječi opisno i funkcionalno, npr. “To je kad...” ili “Kao...”, “To je za...”
- Rabi riječi za apstraktne pojmove, mada još u potpunosti ne razumije njihovo značenje
- Osnovna gramatička struktura je usvojena, uključujući množinu, padeže, glagolska vremena, veznike, prijedloge...
- Još može griješiti pri slaganju subjekta i predikata i nekih glagolskih vremena
- Rabi sve vrste rečenica
- Dužinu rečenice povećava koristeći se veznicima: i, ili, a onda i dr.
- Zamjećuje greške u govoru drugih

• **KOMUNIKACIJA**

- Bez problema komunicira i održava razgovor s članovima obitelji, prijateljima i stranim osobama; Prepričava priče, uz glavni događaj daje i detalje
- Verbalno planira igru, dodjeljuje uloge; Pričanje mu je važno koliko i sama igra
- Dramatizira priču; Rado razgledava knjige duže vrijeme i traži da mu se čitaju
- Povećan je interes za slova, pisanu riječ, knjige
- Ljutnju sve više izražava verbalno; ruga se, naziva pogrđnim imenima, psuje
- Otpor prema zahtjevima odraslih se povećava, i to izražava verbalno: pravda se, svađa, kaže “Neću” i hvališe se
- Rabi izraze pristojnosti kao: molim, hvala, oprostite... te pozdrave
- Još uvijek je govor djeteta usko vezan uz njegove potrebe i aktivnosti. Također dominira situacijski govor, ali dijete počinje upotrebljavati i kontekstni. Više ne govori samo o onome što neposredno zapaža, radi ili želi, već i o budućem i prošlom.

Razvoj govora kod djeteta u dobi od 6-7 godine

Ima dobar izgovor i gramatički se ispravno služi govorom

• **SLUH I SLUŠANJE**

- Precizno locira zvuk
- Ispravno uspoređuje kvalitete zvuka: tiho – tiše, glasno – glasnije, visoko – više, duboko – dublje
- Poboljšava se sposobnost raščlambe riječi na glasove (glasovna analiza); prepoznaje glasovnu igru riječima i aliteraciju, sposobni su za svrstavanje riječi prema početnom i završnom glasu
- Poboljšava se sposobnost spajanja glasova u riječi (glasovna sinteza)

• **ARTIKULACIJA**

- Artikulacija je usvojena, no zbog ispadanja prednjih zubi, moguće su blage “nečistoće” u izgovoru: s, z, c, š, ž, č, ć, dž i đ.

• **RJEČNIK I GRAMATIKA**

- Pokazuje interes za pisanu riječ – za čitanje i pisanje slova i brojki
- Usvojilo je gramatička pravila, pa i iznimke, iako još uvijek više od odraslih griješi u padežima, broju, kao i u nekim drugim gramatičkim pravilima
- Rečenice su duže, s više veznika
- Rabi sve vrste rečenica, kao i odrasli

• **KOMUNIKACIJA**

- Bez poteškoća može priočiti svoje misli, potrebe i sojećaje te prepričati događaj ili priču
- Izlaže iskustva i jednostaven događaje logičnim slijedom
- Uspješno se dogovara s drugima, planira uloge
- Inicira i održava komunikaciju
- Odgovara na komunikaciju koju iniciraju drugi
- Sluša i sudjeluje u grupnom razgovoru
- Dogovorm razrješava manje konflikte
- Upotrebljava izraze uljudnosti i zna adekvatno pozdraviti
- Voli glumiti lutkama, isto tako voli glumiti junake iz filmova i priča – izraženo govorno stvaralaštvo
- Upotrebljava telefon
- Pred polazak u školu dobro je provjeriti djetetov izgovor, a isto tako dobro je provjeriti sposobnost glasovne analize i sinteze. Ako u tome ima teškoća treba zatražiti stručnu pomoć.

Bilingvizam

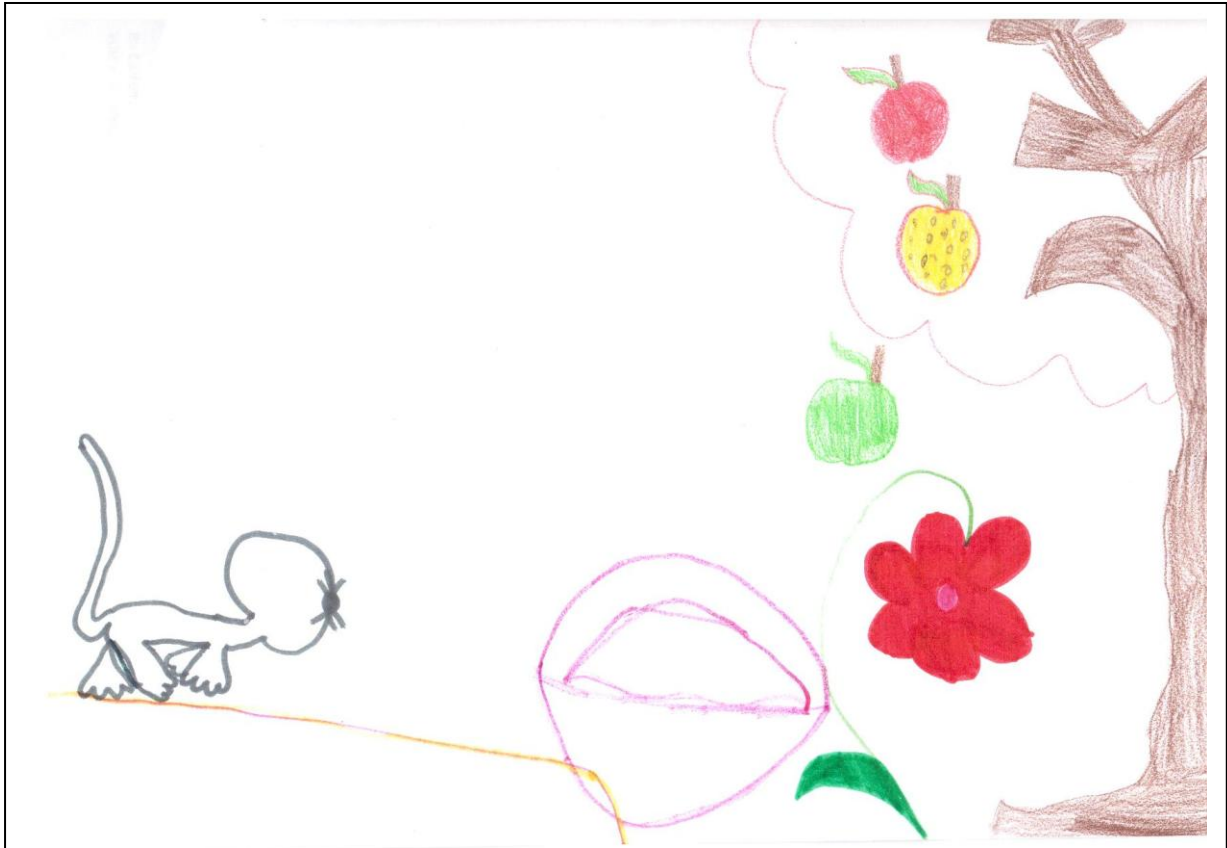
- Dvojezičnost (bilingvizam, *lat. bilinguis*) definira se kao sposobnost pojedinca, grupe ili naroda da se služi sa dva jezika bez vidljive veće sklonosti za jedan od njih
- djeca lakše usvajaju drugi jezik nego odrasli (ako započnu učiti drugi jezik prije 6. godine usvoje taj jezik bez stranog akcenta, između 7. i 11. godine strani akcent je obično neznan, a nakon 12. doći će do transfera akcenta materinskog jezika)
- većina istraživanja slaže se da postoje osjetljivi periodi za učenje drugog jezika
- osim bioloških razloga postoje i drugi (stariji učenici i odrasli, uče o jeziku svjesno učeći jezična pravila, a malu djecu ne zanima što je jezik, već što se s njime može uraditi)
- dvojezična djeca naprednija u mnogim kognitivnim aspektima

Dijete i stimulativna igra za razvoj govora

Na temelju brojnih psiholoških i pedagoških istraživanja utvrđeno je da je igranje glavna vrsta aktivnosti predškolca koja neposredno utječe na usklađeni razvoj svih psiholoških procesa – percepcije, intelekta, memorije, emocija, volje i cjelokupne osobnosti djeteta. Stimulativne igre se provode s djetetom u svrhu aktiviranja i stimulacije skladnog razvoja govora i sprječavanja mogućih odstupanja tijekom tog razvoja. To su igre koje možemo provoditi s djetetom kod kuće, u dječjem vrtiću i tijekom logopedskih vježbi.

IGRE:

- igre za razvoj kvalitete slušanja
- igre za razvoj govornog sluha
- igre za razvoj fonematske percepcije
- igre za razvoj disanja i glasa
- raznovrsne igre za stimulaciju motorike ruku

9. Emocionalni razvoj: rana interakcija, socijalizacija i razvoj osnovnih emocija

1) RANA INTERAKCIJA I SOCIALIZACIJA EMOCIJA

- Djeca imaju manje socijalnih odnosa, često imaju dugoročno značenje i oblikuju ih vrlo lako
- Etolozi: evolucija je osigurala reakcije nužne za djetetovo preživljavanje. Djeca imaju programirana ponašanja koja majku drže u blizini i potiču je da im pruže odgovarajuću njegu. Privrženost majke i djeteta polazi ih tih urođenih ponašanja.
- Emocije: unutrašnje reakcije ili osjećaji koji mogu biti pozitivni (radost) ili negativni (srdžba)
- Osnovne emocije se dijele na *pozitivne*: sreća, iznenađenje i *negativne*: ljutnja, tuga, strah, srdžba, gađenje.
- Emocije mogu biti intenzivne, kratkotrajne i praćene različitim fiziološkim promjenama.
- Djetetov prvi odnos s okolinom npr. s majkom, je emocionalan.
- Nezadovoljstvo - plač, zadovoljstvo – smješkanje, vokalizacija, gledanje u objekt koji mu je zanimljiv.
- Dvije su urođene facijalne ekspresije: pomno gledanje i gađenje
- Afekti: Vanjsko izražavanje emocija putem izraza lica, gesta, intonacije i slično

EMOCIJE, ČUVSTVA

- Unutarnja uzbuđenost vezana uz stanje organizma ili neki vanjski podražaj (fiziološka: organska promjena + intelektualna komponenta: naziv čuvstva)
- Ta unutarnja uzbuđenost uzrokuje tjelesne promjene i pokreće određena ponašanja, tj. osjećaji su pogonsko gorivo za djelovanje
- Emocionalna reakcija ili izražavanje=> spontane reakcije beba i male djece su naslijeđeni mehanizmi reagiranja pohranjeni u najstarijim dijelovima mozga; one su u funkciji preživljavanja, pomažu djetetu da okolina prepozna njegove potrebe i u funkciji su djetetovog usklađivanja u sve složenijim odnosima u njegovoj okolini
- Sličnost emocija i motiva:
 - Situacijski uvjetovana, tj. značenjem neke situacije za čovjeka, dok motivi ovise o fiziološkom stanju čovjeka
 - Za čuvstva ne postoje uhodani načini ponašanja, dok se motivima najčešće udovoljava na neke standardne načine
 - Čuvstvena su ponašanja (pogotovo ona intenzivna) često neorganizirana, dok su motivacijska ponašanja jasno upravljena k cilju.

SOCIJALIZACIJA EMOCIJA

Emocionalni razvoj je rezultat međusobnih utjecaja naslijeđenih mehanizama reagiranja na emocionalne situacije i procesa socijalizacije u obitelji i neposrednoj djetetovoj okolini.

Stoga se socijalizacija emocija odvija temeljne tri naredna načina:

1. PROMATRANJEM I OPONAŠANJEM (sposobnost viđenja okoline i ljudi nužna je da bi dijete ostvarilo kontakt s okolinom. Djeca vide, primjećuju, obraćaju pozornost. Većina ljudi odrastanjem odustaje od neposrednog gledanja i vide stvari i događaje u okviru naučenih shema i očekivanja)
2. U OKVIRU MODELA PONAŠANJA LJUDI IZ BLISKE OKOLINE (dijete oponaša način i intenzitet emocionalnog izražavanja. Način priopćavanja o svojim emocijama ujedno je i poziv okolini da sudjeluje u emocionalnom doživljaju. Pojedine obitelji, pa i kulture razlikuju se u načinu otvorenosti/suzdržanosti u izražavanju svojih osjećaja i uživanja u emocije svojih bližnjih)
3. NAMJERNIM ODGAJANJEM KONTROLE EMOCIJA OD STRANE RODITELJA, ODGAJATELJA (postavljanjem granica prihvatljivog i neprihvatljivog izražavanja emocija, naročito izražavanja srdžbe – dijete se usmjerava na smanjivanje intenziteta, potiče ga se na samokontrolu i uči odabiru društveno prihvatljivih oblika izražavanja).

2) Emocionalni razvoj do 2. godine

- Kontrola emocija: način izražavanja srdžbe koji se tijekom emocionalnog sazrijevanja bitno mijenja – od fizičke agresije (udaranje drugih, sebe) do verbalne (vikanje, ruganje, svađanje) i socijalne (isključenje, ignoriranje)
- Ima tipične razvojne faze do kojih dolazi zbog: 1) biološkog sazrijevanja organizma, 2) povećanja složenosti socijalnih situacija i 3) razvoja intelektualnih sposobnosti koji omogućuju razumijevanje situacije
- Npr. od primarnog straha u dojenačkoj dobi (urođena reakcija trzajem zbog iznenada zadanog bola, gubitka fizičkog oslonca) do strahova povezanih s razvijanjem mašte u 5. i 6. godini (strah od čudovišta, duhova i vještica)
- Dječje i odrasle emocije

Emocije djeteta predškolske dobi razlikuju se od emocija odrasle osobe:

- Dječje emocije su jednostavne, spontane i odmah nalaze odgovarajući izraz
- Česte su i kratkotrajne
- Snažne su i nestabilne
- Dijete se ne zna suzdržati i pokazuje svoje emocije otvoreno, što omogućuje lakši uvid u njegov svijet

Funkcija emocija

1. ADAPTACIJA I PREŽIVLJAVANJE

-npr. strah od mraka i naglih promjena u okolini

2. REGULACIJA

-utječu na odabir informacija kojima su djeca izložena u okolnom svijetu i ponašanja koja pokazuju

3. KOMUNIKACIJA

-koriste ih kako bi informirala druge o svojim osjećajima i potrebama (smijeh, plač)

Osmijeh

- REFLEKSNI SMIJEŠAK- nema veze s vanjskim podražajima, javlja se za vrijeme prvog mjeseca tijekom spavanja
- SOCIJALNI SMIJEŠAK- odgovor na vanjske podražaje (ljudski glas ili lice u pokretu), odražava ugodu

Dječji razvojni strahovi

- Dojenačko razdoblje (1-2 g.)
 - ✓ novorođenče -refleksni strah od gubitka podloge i jakog zvuka
 - ✓ 6 mj. - javlja se separacijski strah i strah od nepoznatih osoba i situacija
- Rano djetinjstvo (3-6 g.):
 - ✓ pojava straha od imaginarnih stvari (vještica, babaroga, duhova, čudovišta, ružnih snova...)

- Srednje djetinjstvo (7-11):
 - ✓ strahovi realniji, npr. strah od gubitka roditelja, smrti, prirodnih pojava i sl.

Pláč

- najvažniji oblik komunikacije novorođenčeta
- postoje najmanje tri vrste plača: zbog boli, gladi i straha, ali i zbog "pune" pelene
- visina plača - ukazuje na intenzitet nelagode
- plač kao sredstvo kontrole majčine pažnje

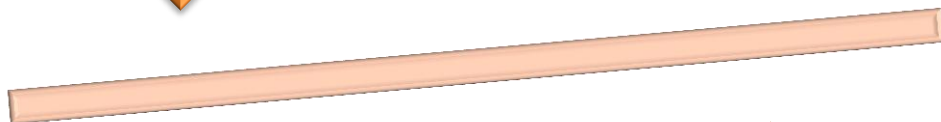
Trebamo li reagirati na dječji plač tješanjem?

**AINSWORTH, 1979. &
BOWLBY, 1989.**

DA!

-odgovaranje na dječji
plač je bitan faktor u
razvoju "zdrave"
privrženosti i povjerenja 😊

WATSON, 1928.

NE!

-time samo
potkrepljujemo plač i
povećavamo njegovu
učestalost... 😞

3) UZAJAMNA REGULACIJA DJETETA I MAJKE

- Privrženost između majke i djeteta počinje rođenjem i ovisi o komunikaciji
- U početku interakcije često se javlja plač. Uskoro majka i dijete uzajamno reguliraju svoja ponašanja afektivnim ekspresijama i prepoznavanjem afektivnih ekspresija onoga drugoga (*“ples majke i djeteta”*)
- Razvoj i izražavanje emocija: javljaju se relativno jednostavne emocije izrazom lica unutar prva dva mjeseca, dok se izražavanje emocija koje zahtijevaju viši stupanj kognitivnog razvoja javlja kasnije
- Npr. osmijeh se javlja s 3-4 tjedna (izražava ugodu; reakcija na glas, lice), a žalost, srdžba s 3-4 mj. (oduzimanje dode; ograničavanje pokreta)
- Interakcija licem u lice: istraživanjima interakcije licem u lice (tehnika Mikroanalize – 2 kamere) dobivene su tipične interakcije tijekom prva 3 - 4 mjeseca

Prikaz rezultata istraživanja

- Najveći broj istraživanja 1960-70-tih godina: Mary Ainsworth
- Vidljivo je: kako djeca variraju iz stanja pažnje u stanje nepažnje, tako majke usklađuju vlastita ponašanja s tim ciklusima (interakcijska usklađenost – sinkronost ponašanja). Te se interakcije postupno razvijaju u obrazac naizmjeničnih reakcija, koji je možda najraniji oblik konverzacije.
- Eksperimentalno mijenjanje majčinog prirodnog ponašanja prema djetetu – POSTUPAK NEPOMIČNOG LICA (zaleđen pogled, ukočeno lice): Dijete pokušava privući majčinu pažnju dozivanjem, vokalizacijom, znatiželjnim promatranjem; kad majka ne odgovara počinje pokazivati znakove uznemirenosti i protesta i dolazi do negativnih reakcija.
- DEPRESIVNE MAJKE - lošije u davanju pozitivne stimulacije djetetu i nisu usklađene s njegovim ponašanjem. Djeca takvih majki više plaču i pokazuju znakove uznemirenosti.
- Interakcija – vrhunac dostiže u 3-4 mjesecu; nakon toga dijete se zanima za predmete oko njega.
- Temelj kasnijeg razvoja privrženosti

4) RAZVOJ IZRAŽAVANJA EMOCIJA

Razvoj izražavanja emocija do 2. godine

- 0 - 4. tjedna: javlja se osmijeh, plač na sve neugode, zanimanja za lica.
- Do 8. tjedna: početak nejasnog izražavanja srdžbe, razvoj socijalnog osmijeha, nejasno izražavanje tuge
- Do 3. mjeseca: interakcija - komunicira mimikom, gestikulacijom i glasovima
- 3 – 4 mjeseca: mimikom iskazuje oduševljenje, tugu i iznenađenje
- 4 – 6 mjeseca: sve jasnije izražavanje srdžbe te radosti glasnim smijehom i glasanjem, povezivanje glasova s odgovarajućim izrazima lica
- 6 mjeseci: strah od novog i nepoznatog, jačanje emocionalnih veza
- 7 – 12 mjeseci: česta izražavanja srdžbe i straha, sramežljivost, «jačanje afekta», pokazivanje naklonosti, oponašanje - učenje novih obrazaca ponašanja
- 18 – 24 mjeseca: stid, neugoda, prvo suosjećanje, prkos

Razvoj razumijevanja tuđih emocija

- 0-6 mjeseci: reagiranje na emocionalne izraze i ton glasa u okolini; empatija: plakanje kao reakcija na plač drugog djeteta (nediferenciranost od okoline)
- 7-12 mjeseci: razumijevanje značenja emocionalnih signala iz okoline
- 12 mjeseci: traženje emocionalnih signala roditelja za tumačenje emocionalnog značenja situacije; empatija: prva pojava izražavanja empatije, pokušaji tješnja milovanjem
- 1-2 godine: širenje broja riječi koje označavaju emocionalni doživljaj; empatija: oblici tješnja rastu u složenosti s kognitivnim razvojem i razvojem rječnika

Prepoznavanje emocija

- Djeca počinju razlikovati facijalne ekspresije unutar 6 mjeseci života
- Razumijevanje tih ekspresija nije vidljivo do druge polovice prve godine, a tek pred kraj prve godine ovo razumijevanje koriste za upravljanje vlastitim ponašanjem
- Gledaju u majku ili oca kada nisu sigurna što treba činiti, ili kada uđe nepoznata osoba = Proces socijalnog zaključivanja ili upućenost na socijalno okruženje
- Tuđe ekspresije postaju vodič njihovog ponašanja

Učenje izražavanja emocija

- Emocije kao subjektivni doživljaji se ne uče, već se uči kako i kada će dijete svoje emocije doživjeti i iskazati
- Socijalna okolina ima značajnu ulogu u razvoju emocionalnih reakcija i to putem: modeliranja, potkrepljivanja, svakodnevnih iskustava i utjecaja kulture
- Emocionalna stabilnost uvjetovana je životom u emocionalno stabilnoj okolini, te između njih postoji značajna pozitivna korelacija

Razvoj emocionalnog izražavanja

- Sviđanje (ugoda): smješkom, vokalizacijom i fiksiranjem pogledom i nesviđanje (neugoda): plačem, mrštenjem i izrazom gađenja
- Postupno se iz njih razvijaju sve jasniji signali koji upućuju na prisutnost 6 temeljnih emocija i mogu se jasno prepoznati izrazi straha, srdžbe, veselja, tuge, znatiželje i gađenja
- Daljnjim razvojem izrazi emocija sve su prepoznatljiviji
- Pri kraju 2. godine života razvijaju se emocije koje su povezane s djetetovim rastućim osjećajem sebe kao zasebnog bića i sve jasnijim pojmom o sebi
- Emocije "višeg reda" kao i stid, neugoda, krivnja, ponos i zavist
- Odnose se na opasnost od smanjenja vlastite vrijednosti (stid, neugoda, krivnja) na doživljaj povećanja vlastite vrijednosti (ponos) ili na njezinu ugroženost (zavist)
- 3-6 godine: započinje uporaba svjesne kontrole emocija i samoregulacija ponašanja

- Već tijekom prvih mjeseci života djeca raspoznaju emocionalne poruke koje im šalju odrasli i prilagođavaju se emocionalnom tonu odrasle osobe u neposrednom dodiru s njom
- Međusobni odnos izražavanja vlastitih i razumijevanja tuđih emocija najjasnije se očituje u razvoju empatije: em. odgovor uživljavanjem u emocije koje dijete primjećuje u drugoga
- Empatija se razvija od primitivnog oblika kad dijete reagira nesvjesno istom emocijom koju primjećuje kod drugoga, jer nije svjesno svoje odvojenosti i zasebnosti
- Poslije: zreliji oblici empatije kad dijete postaje sposobno razumjeti tuđu emocionalnu situaciju i reakciju, zauzimajući tuđe stajalište, i na tu emocionalnu reakciju reagira vlastitom emocijom razumijevajući “kako bi njemu bilo da mu se to dogodi”
- Razvoj govora izrazito utječe na razvoj empatije, ali i roditelji/odgajatelji, koji služe kao model za oponašanje, a i potiču razumijevanje tuđih emocija i prosocijalno ponašanje djece
- 3-6. godine: povećava se razumijevanje emocionalnih signala, kao i njihovih uzroka i posljedica; emocionalna reakcija postaje složenija, temeljena na razvoju rječnika i sve boljem uživljavanju u situaciju drugoga; sve veće oslanjanje na govor kao način pružanja utjehe

5) Emocionalni razvoj od 2-6. godine

RAZVOJ EMOCIJA OD 2-3. GODINE

- Razvoj prepoznavanja i izražavanja emocija:
 - *Druga godina je doba mnogih strahova:* Dijete se boji jakih zvukova (grmljavine, usisavača), tamnih boja, promjene u prostoru, vjetra, kiše, divljih životinja, odvajanja od majke u vrijeme odlaska na spavanje, mraka, samoće, odvajanja). Postoji snažna potreba za prijelaznim objektom pri uspavlivanju. Strah od odvajanja i stranih lica je u opadanju oko 2. godine, ali se može ponovno javiti u svim novim i nepoznatim situacijama (izleti, zimovanja, ljetovanja)
- *Početak učenja prihvatljivog izražavanja emocija:*
 - Glavni mehanizam učenja je učenje oponašanjem (imitacija) bliskih odraslih osoba
- *Privrženost*
 - Dijete je sposobno prihvatiti kraće rastanke bez burnog reagiranja
 - Sada se očituje u potrebi da odrasli bude nazočan, da prati ono što dijete radi
 - Ljubomora koja je u toj dobi vrlo izražena također je jedan oblik privrženosti

RAZVOJ EMOCIJA OD 3-4. GODINE

- Razvoj prepoznavanja i izražavanja emocija:
- **Emocije su još uvijek kratkotrajne i snažne**
 - **Strah:** do 4. godine raste strah od životinja, stranih ljudi, predmeta, ružnih lica, maski, nakaza, mraka, policajaca, lopova, insekata; na stvaranje straha djeluje neočekivanost

- **Ljutnja:** vrhunac čuvstva ljutnje, srdžbe; ljutnjom reagira na odgojne postupke odraslih i na konflikte s drugom djecom; manifestacije ljutnje su ujedanje, guranje, štipanje, pljuvanje, bacanje na pod, vrištanje
- **Ljubomora:** vrhunac čuvstva ljubomore u braće i sestara (češće u sestara pri razlici od 1,5 do 3,5 godine)
- **Humor:** pojavljuje se osjećaj za smiješno; smije se grimasama; smije se namjernim nezgrapnostima odraslih, šalama, izvrtanjima stvari (npr. striček Martina, teta Vjeko...)
- **Ponašanja koja smanjuju napetost:** sisanje prsta, kopanje nosa, griženje noktiju i žmirkanje očima; vrlo izraženo cendranje-osobito oko 3,5 godine
- **Privrženost:** Lakše prihvaća rastanke, odvajanje ako je na to pripremljeno i ako mu je to jednostavno objašnjeno
- **Emocionalna samoregulacija**
 - Je otupljivanje emocija ograničavanjem osjetnog ulaza (pokrivanje očiju ili ušiju). Razgovor sa samim sobom u vidu tješnja. Mijenjanje ciljeva (ja se zapravo ne želim igrati s vama, nakon što su me isključili iz igre)

RAZVOJ EMOCIJA OD 4-5. GODINE

- Razvoj prepoznavanja i izražavanja emocija:
- **U toj dobi dolazi do vrlo burnih emocionalnih reakcija**
 - **Strah:** opada strah od poznatih životinja; raste strah od divljih životinja, od mraka i samoće, majčinog večernjeg izlaska i odvajanja; pojavljuju se noćne more; oko 5. godine pojavljuje se strah od imaginarnih bića (vještica, zmajeva i sl.) ali počinju uviđati i potencijalne opasnosti (npr. od zmija)
 - **Ljutnja:** najčešće zbog prepreka, teškoća u igri (prekid igre, neslaganje zbog gračaka), kažnjavanja; manifestacije ljutnje su sve češća verbalna agresija, izgovara ružne riječi, prijeti bježanjem od kuće, prijeti ubijanjem onoga koji je izazvao ljutnju, ruga se, oponaša, radi ono što je zabranjeno, može čak nanositi povrede sebi i štetu (uništavati stvari i odjeću onoga koji je izazvao ljutnju)
 - **Humor:** dijete se najviše smije tuđoj nezgrapnosti ili neuspjehu
- **Oko 5. godine pokazuje čuvstva stida, zabrinutosti, razočaranja i zavisti.**
 - **Ponašanja koja smanjuju napetost:** sisanje prsta samo pred spavanje; potreba da mokri i hvatanje za genitalije kada je emocionalno uzbuđeno; bol u truhu i povraćanje u stresu; grize nokte; kopa nos i pravi grimase
 - Intenzivan stid povezan s osjećajima osobne neadekvatnosti (npr. glup sam) – preveliki prijekori okoline – smanjiti ih

RAZVOJ EMOCIJA OD 5-6. GODINE

- Razvoj prepoznavanja i izražavanja emocija:

U toj dobi izraženo je učenje izražavanja emocija na društveno prihvatljiv način

- *Strah*: porast straha od nesretnih slučajeva, bolesti, mraka i imaginarnih bića, nepoznatih osoba, duhova, lopova koji se skrivaju pod krevetom ili u ormaru te straha da se majka neće vratiti kući; porast stvarnih strahova od ozljeđivanja, pada, psa, a smanjuje se strah od ružnih ljudi i nakaza
- *Ljutnja*: reagira ljutnjom najčešće zbog osujećivanja planova, odbacivanja njegovih zamisli, vrijeđanja ponosa, onemogućivanja afirmacije i inicijative; tipične manifestacije ljutnje su sve rjeđe direktna agresija već su prisutni podsmjehivanje, psovanje, hvalisanje i ruganje
- *Ljubomora*: iz obiteljskog kruga se prenosi na društvo izvan kuće (u vrtić); reagira smijehom u situacijama kad je nadmoćno

RAZVOJ EMOCIJA OD 6-7. GODINE

Razvoj prepoznavanja i izražavanja emocija:

Strah sa 6 godina

- 6-godišnjak hrabro podnosi ozbiljnije povrede, a boji se trna, posjekotine, krvi
- Strah od nekih zvukova (glasanje kukaca i ptica)
- Strah od duhova, vještica, da je netko pod krevetom
- Strah da će se netko izgubiti, da će se mami nešto dogoditi, da bi mogla umrijeti
- Strah od vode, groma, munje
- Strah od samoće (spavati sam u krevetu, biti sam kod kuće)

Strah sa 7 godina

- Strah od mraka, tavana, podruma, sjena, duhova, vještica, špijuna, ljudi koji se skrivaju u ormaru, pod krevetom
- Strahovi koji nastaju nakon pričanja strašnih priča, filmova, gledanja TV-a
- Pojačava se strah od gubitka ljubavi (roditelja, odgojitelja)

Ljutnja: Sve su rjeđe eksplozije bijesa, a bijes se češće izražava verbalnom agresijom (ruganje, izazivanjem svađanje, vrijeđanje)

Kontrola emocija: Sve uspješnija kontrola izražavanja emocija; kontrolira svoje ponašanje; samousmjeravajućim govorom; uviđa negativan učinak nekontroliranog emocionalnog reagiranja

6) Istraživanja: internalizacija i istovremena čuvstva

Istraživanje o emocionalnom razvoju stida, ponosa, internalizacije (Harter, 1993)

- ✓ Pročitane su dvije priče djeci u dobi od 4-8 godina
- ✓ 1. priča: dijete uzima novac nakon što mu je rečeno da to ne radi
- ✓ 2. priča: dijete izvodi tešku i zahtjevnu gimnastičku vježbu

- ✓ Svaka je priča ispričana u dvije verzije: jedna u kojoj roditelj vidi ponašanje djeteta i druga u kojoj ne vidi. Na kraju pitanje: Kako bi se djeca i roditelji osjećali u svakoj situaciji
- ✓ Rezultati:
 - Djeca u dobi od 4 i 5 godina nisu rekla da će oni ili njihovi roditelji osjećati ponos ili sram
 - Djeca od 5 i 6 godina su rekla da će se njihovi roditelji biti posramljeni ili ponosni na njih ali nisu rekli da bi i oni to mogli osjećati
 - Djeca od 6 i 7 godina su rekla da će se osjećati ponosno ili posramljeno ali samo ako ih se promatra
 - Djeca od 7 i 8 godina su rekla da bi se osjećala posramljeno ili ponosno bez obzira na to da li ih netko gleda ili ne. Do ove dobi standardi koji proizvode ponos i stid izgleda da su potpuno internalizirani. Dok se to ne dogodi djeci je potrebno da ih roditelji nadgledaju

Istraživanje: istovremena čuvstva (Harter i Buddin, 1987)

- ✓ Jedan od razloga zašto su djeca prilično zbunjena kada pokušavaju shvatiti svoje osjećaje nalazi se u njihovoj nemogućnosti da prepoznaju da mogu iskusiti različita čuvstva u isto vrijeme
- ✓ Ovaj problem ima 2 dimenzije: kvalitetu emocije (pozitivna i negativna) i cilj prema kojem je usmjerena
- ✓ U istraživanju utvrđeno da djeca postepeno stječu razumijevanje istovremenih emocija dok prolaze kroz 5 razvojnih razina između 4 i 12. godine (Harter i Buddin, 1987)
 - ❖ *0. razina:* u početku djeca uopće ne razumiju da dva osjećaju mogu koegzistirati, pa mogu reći: “*Ne možeš imati dva osjećaja u isto vrijeme jer imaš samo jednu glavu*”; ne može čak niti osvijestiti da osjeća dvije slične emocije, kao što su npr. sreća i zadovoljstvo
 - ❖ *1. razina:* djeca mogu biti svjesna dviju emocija ali samo ako su obje pozitivne ili negativne te ako su usmjerene prema istom cilju: “*Ako me brat udari, bit ću ljut i tužan*”; ne razumiju doživljaj dviju paralelnih emocija prema različitim osobama ili doživljaj suprotnih emocija prema istoj osobi
 - ❖ *2. razina:* djeca mogu prepoznati da osjećaju dvije slične emocije koje su usmjerene prema različitim ciljevima “*Bila sam uzbuđena što idem na Krk i sretna što ću vidjeti nonu i nonića*”; ne mogu shvatiti doživljaj od dva suprotna osjećaja: “*Ne mogu biti sretna i uplašena u isto vrijeme, trebala bi biti onda dvoje ljudi odjednom*”
 - ❖ *3. razina:* djeca sada mogu razumjeti da istovremeno osjećaju dvije suprotne emocije, ali samo ako su usmjerene prema različitim osobama; Maja može izraziti negativan osjećaj prema mlađem bratu “*Bila sam ljta na Tonija pa sam ga uštípнула*”, i pozitivan osjećaj prema tati “*Bila sam sretna što me tata nije istukao radi toga*”; ali ne može shvatiti da ima pozitivne i negativne osjećaje (ljutnju i ljubav) prema obojici
 - ❖ *4. razina:* na ovoj razini djeca mogu opisati suprotne osjećaje prema istoj osobi “*Uzbuđen sam zbog polaska u novu školu, ali isto tako i malo uplašen*”

Rezultati istraživanja: djeca ne razumiju konfliktne emocije prije 10/11. godine

- ✓ No, u jednom kasnijem istraživanju, djeca po završetku predškolskog perioda, pogotovo djevojčice, su pokazala takvo razumijevanje (Brown i Dunn, 1996)

- ✓ Razlika u metodologiji (u prvom su djecu pitali da sami ispričaju svoje priče suprotnih osjećaja, a u drugom su im predstavljene priče u kojima su trebali prepoznati suprotne emocije i objasniti ih)
- ✓ Individualne razlike u razumijevanju emocija se javljaju već od 3. godine
- ✓ U toj dobi djeca mogu prepoznati da li je lice sretno ili tužno i mogu objasniti što lutka osjeća kada je aktivna u situaciji koja uključuje sreću, tugu, ljutnju ili strah, a pred kraj predškolskog doba bolje mogu objasniti suprotne emocije – ta djeca obično dolaze iz obitelji u kojima se priča o tome zašto se ljudi ponašaju na određeni način

7) Metode za poticanje emocionalnog razvoja

Tehnike za poticanje emocionalnog razvoja

- Pokazivati emocije otvoreno; znati ih prepoznati i pronaći odgovarajući način za izražavanje osjećaja
- Djetetu treba osoba koja je znatiželjna i zainteresirana za njegov unutarnji svijet, koja je spremna podijeliti svoje vlastite doživljaje i očekivanja s njime i pritom jasno postaviti granice dozvoljenog ponašanja
- Priče koje obrađuju emocionalno nabijene situacije
- Opisi projektivnih tehnika koje omogućavaju poistovjećivanje sa zamišljenim likovima
- Likovne, glazbene i dramske ekspresivne tehnike koje omogućuju djeci otpuštanje i proradu potisnutih osjećaja
- Relaksirajuće i tjelesne aktivnosti koje omogućuju opuštanje ili pražnjenje nakupljene napetosti

Dijete treba pomoć odraslih kako bi:

- Došlo u dodir sa svojim vlastitim osjećajima, osvijestilo svoju potrebu i unutarnje stanje (*"Vidim da si srdit...što sad stvarno trebaš ili želiš...čega se bojiš...što te brine..."*)
- Naučilo imenovati i govoriti o svojim osjećajima, kakvih sve osjećaja ima, prepoznavati osjećaje kod drugih, dijeliti svoje osjećaje s drugima
- Steklo iskustvo izražavanja osjećaja na različite načine
- Razumjelo emocionalnu reakciju na neki događaj i steklo sposobnost predviđanja njenih posljedica
- Naučilo da je moguće odabirati načine izražavanja i ponašanja u emocionalnim situacijama

10. Razvoj privrženosti u ranom djetinjstvu i predškolskom periodu

1) DEFINIRANJE PRIVRŽENOSTI

- ✓ Definicija = tendencija potomaka da traže bliskost s određenim pojedincima (to su najčešće roditelji), te da se pored njih osjećaju sigurnijim
- ✓ Privrženost kod različitih vrsta:
 - Rhesus majmuni - privijaju se na prsa majke
 - Psići - pužu jedni preko drugih kako bi došli do majčine bradavice
 - Pilići - slijede majku (Utiskivanje)
 - Takva ponašanja imaju adaptivnu vrijednost
- ✓ Privrženost je čvrsta emocionalna veza između djeteta i odrasle osobe (skrbnika).
- ✓ Razvoj privrženosti nastaje kada dijete ima biološku potrebu za tjelesnim i oralnim kontaktom s odraslom osobom, a ta je potreba povezana sa razvojem živčanih struktura u mozgu.

Harlowljevo istraživanje privrženosti

- ✓ Uloga hranjenja u razvoju privrženosti
- ✓ Hipoteza: Budući da je hrana nužna za održavanje života, dijete postaje emocionalno privrženo majci jer je od nje dobiva
- ✓ Mladunčad *rhesus* majmuna i zamjenske majke

- ✓ 2 mjere za procjenu: količina vremena provedena uz pojedinu zamjensku majku i intenzitet sigurnosti kada je izazivan strah
- ✓ Rezultati: Više vremena provodili na "presvučenoj" majci neovisno o tome na koju je bila stavljena hrana (Harlow, 1959), tj. *udobnost* dodira kao najvažniji činitelj u razvoju privrženosti.
- ✓ Uplašena mladunčad traži prisutnost kod "presvučene" majke, a u njenoj odsutnosti im sama žičana majka nije pružala osjećaj sigurnosti
- ✓ Najvažniji činitelj u razvoju privrženosti *rhesus* majmuna je mogućnost hvatanja i priljublivanja uz majku (udobnost dodira), a ne mogućnost hranjenja
- ✓ Dokaz za to je da se neke vrste od početka hrane samostalno, a ipak razvijaju privrženost
- ✓ Ekstenzija istraživanja - u nepoznatoj situaciji su se uz prisutnost "presvučene" majke lakše upuštali u istraživanje okoline (Harlow, 1969)

2) Razvojni put privrženosti

- ✓ Djetetova privrženost započinje već nakon rođenja i otada se nastavlja
- ✓ Prvi put se opaža s 6-8 mjeseci
- ✓ Razlikuju se tri opća stupnja razvoja privrženosti:
 1. faza – nediskriminativne socijalne reakcije (od rođenja do 2. mjeseca: djeca socijalno reagiraju gotovo prema svakome. Tijekom prvih dana od rođenja novorođenče podjednako reagira na sve osobe u svojoj okolini, te im upućuju „signale privlačenja“: smiješak, grljenje, praćenje pogledom).
 2. faza – diskriminativne socijalne reakcije (od 2. – 7. mjeseca: drugačije reakcije prema majci/skrbniku i drugim poznatim osobama - više smiješka i gukanja, brže se umiruje u majčinom naručju, te još uvijek nema straha pri odvajanju od skrbnika. Djeca izravno socijalno reagiraju na članove obitelji i razvijaju jedinstveni afektivni komunikacijski sustav sa skrbnikom; gleda u njega kad je nesigurno... (druge osobe su u drugom planu). Kognitivna predodžba skrbnika (unutrašnji radni model) - koliko pouzdanim i vrijednim povjerenja dijete percipira skrbnika).
 3. faza – usmjerena privrženost (od 8. – 24. mjeseca: razvija se najjasnija privrženost i ostaje takva do 2. godine. Javljanje privrženosti jako je povezano s razvojem u području: a) emocionalnosti -> dominantna emocija je strah -> oprez pred nepoznatima, prosvjed zbog odvajanja i b) -fizički razvoj (puzanje) .

3) PROCJENA PRIVRŽENOSTI

Metoda procjene kvalitete i jačine privrženosti - *ispitivanje u nepoznatoj situaciji*. (Mary Ainsworth). Ovim je postupkom utvrđeno da postoje 3 uobičajena obrasca dječjeg reagiranja:

1. obrazac A ili anksiozno- izbjegavajući (25%): mala uznemirenost pri odvajanju; kad se majka vrati, izbjegavaju je
2. obrazac B ili sigurno privržen (65%): osjećaju se dovoljno sigurno i slobodno da se upuštaju u istraživanje; pokazuju uznemirenost ako majka ode; reagiraju s veseljem kad se vrati. Javlja se kad je majka osjetljiva na djetetove znakove i njegove potrebe (npr hranjenje). Rjeđe ignoriraju plač, brže na njega reagiraju, uspješnije su u tetošenju. Isto s kontaktom (zagrljaj- toplije zaigranije, nježnije)
3. obrazac C ili anksiozno-opirući (10%): Pokazuju znakove uznemirenosti, a posebno tijekom odvajanja; ponovni susret s majkom donosi olakšanje, ali i ljutnju na nju
4. Dodatni obrazac (Main & Solomon) Obrazac D; Neorganizirana i neorijentirana djeca: nekonzistentno ponašanje (10-15%); češći obrazac kod zlostavljane djece; rizik da razviju agresivno i asocijalno ponašanje

Odrednice privrženosti

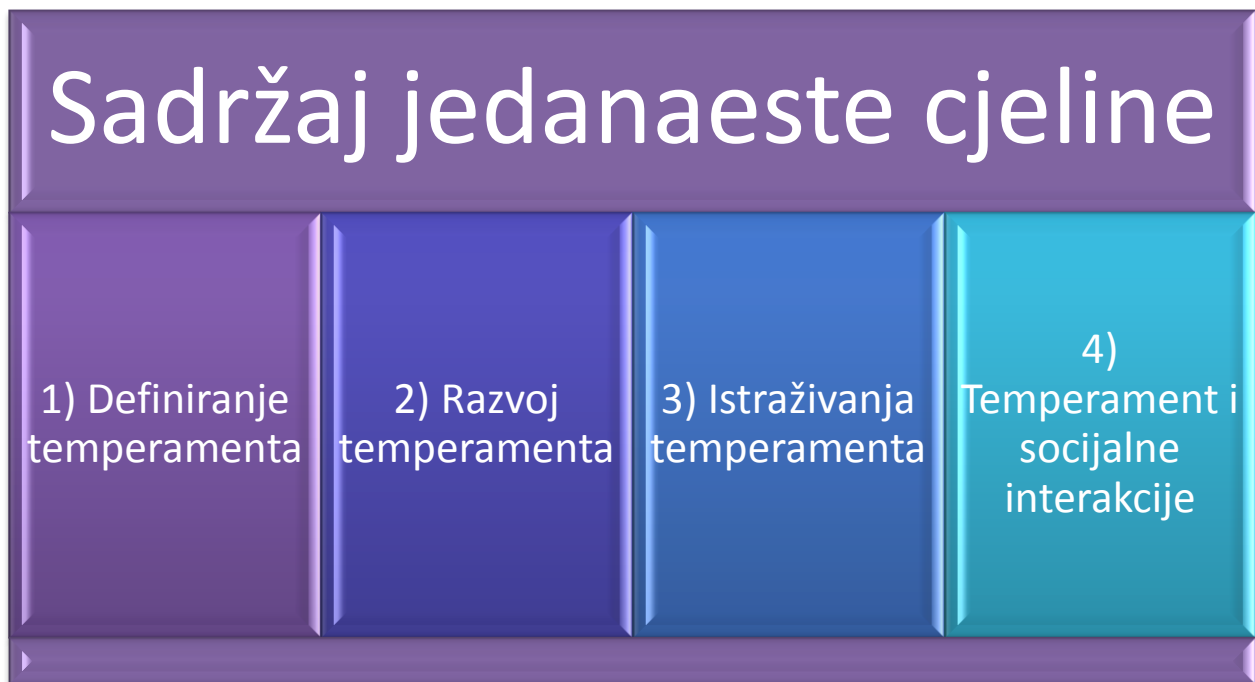
- ✓ Većina djece pokazuje ponašanje obrasca B (65%), no udio djece varira u raznim kulturama (odražavajući različite stavove u odgoju djece:
 - SAD: B obrazac
 - Njemačka: češći obrazac A (samostalnost)
 - Japan C: rijetko ostavljaju djecu s drugima
- ✓ Kvaliteta privrženosti između djeteta i majke proizlazi ponajprije iz majčine osjetljivosti. Majke koje su osjetljive na signale svoje djece i koje prilagođavaju svoje ponašanje tako da se ono poklapa s ponašanjem djece, češće razvijaju odnos sigurne privrženosti.
- ✓ Privrženost kroz generacije: majčina sjećanja iz njezina djetinjstva, kao i djetetov temperament, također igraju ulogu.

Učinci privrženosti na druga ponašanja

- ✓ Sigurna privrženost prema majci ima nekoliko pozitivnih učinaka na djetetov razvoj. Djeca obrasca B, na primjer, pokazuju veću:
 - kognitivnu (uspješnija u rješavanju problema, znatizeljna, sklonija istraživačkom ponašanju) i
 - socijalnu kompetentnost (spremnija na suradnju, poslušnija, bolje se slažu s vršnjacima) od djece koja su manje sigurno privržena.
- ✓ Rjeđe razvijaju emocionalne ili ponašajne probleme

11. Ličnost: individualne razlike predškolske djece

1) Definiranje temperamenta

Određenje temperamenta: djetetov ukupni stil reagiranja (ne što čini nego kako to čini; ljuljanje u kolijevci – reakcija može biti burna s oduševljenjem ili mirna, spavanje). Ne postoji jedinstvena definicija temperamenta, no mnogi istraživači drže da je temperament: genetski uvjetovan, stabilan i vidljiv veoma rano.

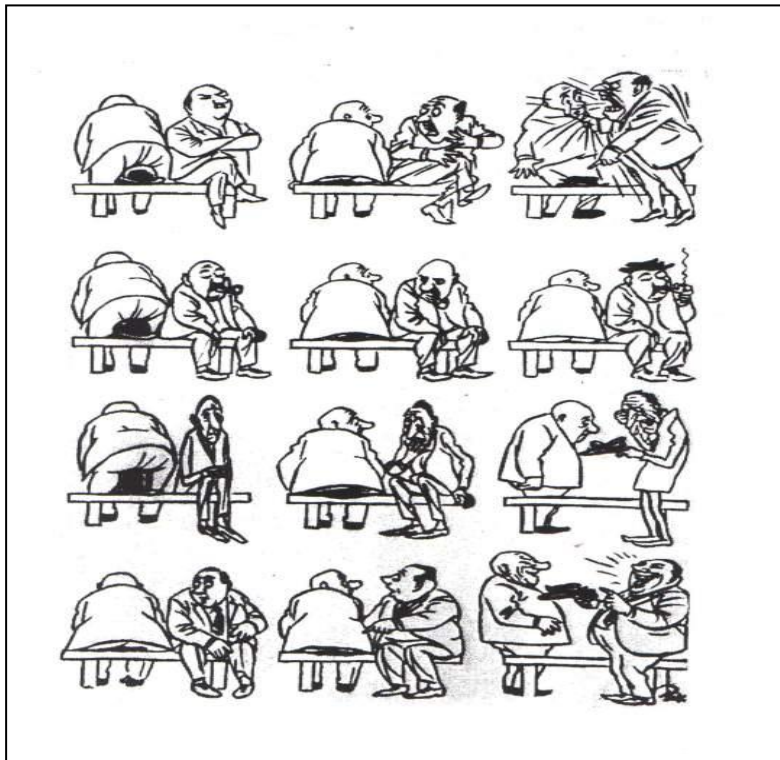
- ✓ Vrste temperamenta: ovisne su o pristupima istraživanja temperamenta.
- ✓ Reakcija svakog djeteta na okolinu i sposobnost samoreguliranja ponašanja, što se smatra nasljednim (Rothbart i sur., 2000.)
- ✓ Aspekt ličnosti proučavan u male djece, a uključuje dječju emocionalnu ekspresivnost i spremnost na odgovore na podražaje. (Vasta i sur., 1991.)

Je li temperament naslijeđen?

- Neki teoretičari smatraju da temperament čine samo aspekti djetetovih reakcija čije je porijeklo jasno genetičko (Buss i Plomin, 1984)
- Istraživanja na blizancima - znatna neslaganja oko toga koja ponašanja predstavljaju dječji temperament; a i za sva ta ponašanja nije dokazano da su genetski uvjetovana (čak i naslijeđena crta može biti pod utjecajem okoline)
- Procjene nasljednosti ovise i o tome je li mjera temperamenta izvještaj roditelja ili opažanje istraživača, te o dimenziji temperamenta koju se procjenjuje

Hipokrat (460.-377. pr.n.e.)

- Podijelio tipove temperamenta prema “tjelesnim sokovima” za koje je smatrao da utječu na emocionalno doživljavanje, a to su:
 - KOLERIK – prevladava “žuta žuč”
 - SANGVINIK – prevladava “krv”
 - MELANKOLIK – prevladava “crna žuč”
 - FLEGMATIK (slika) – prevladava “sluz”

KOLERIK Emocionalno ekstravert	nestabilan
FLEGMATIK Emocionalno introvert	stabilan
MELANKOLIK Emocionalno introvert	nestabilan
SANGVINIK Emocionalno ekstravert	stabilan

2) Razvoj temperamenta

Temperament u novorođenčeta

- Komponente temperamenta vidljive u novorođenčeta su: negativna emocionalnost, razina aktivacije, orijentacija i budnost te približavanje-povlačenje
- Novorođenče regulira razine stresa i zadovoljstva kroz reflekse povlačenja i približavanja te kroz samosmirivanje

Temperament u ranoj dojenačkoj dobi

- Sve komponente vidljive u novorođenčeta također postoje i u ovom periodu
- Pored njih nalazimo i pozitivne reakcije - smijanje, smješkanje i vokalizaciju
- Dijete može očekivati podražaje povezane sa znakovima u okolini, pa ono može aktivno tražiti i izbjegavati podražaje

Temperament u kasnoj dojenačkoj dobi

- Sve komponente vidljive u ranoj dojenačkoj dobi su također vidljive i u ovom periodu
- Dodane ovima su inhibicija prilaska (inhibicija reagiranja u prisustvu novosti i izazova), a razvija se i voljna kontrola (dijete se fokusira na na cilj pritom inhibirajući reakcije na neposredne podražaje)

Temperament u predškolskoj dobi i nadalje

- Sve komponente vidljive u kasnoj dojenačkoj dobi su vidljive i u ovom razdoblju
- Verbalni sadržaj dolazi u direktnu voljnu kontrolu
- Voljna kontrola se i dalje nastavlja razvijati

3) Istraživanja temperamenta

Njujorška longitudinalna studija (NYLS)

- ✓ NYLS projekt (New York longitudinalno istraživanje; povezanost ranog temperamenta s kasnijim socijalnim i emocionalnim teškoćama). 9 bihevioralnih dimenzija za procjenu dječjeg načina reagiranja:

- ✓ Na temelju intervjua s roditeljima utvrđena su 3 tipa temperamenta:
 - lako dijete = pravilni biol. ritmovi, pozitivno raspoloženo, lako se prilagođava novim situacijama; reakcije su niskog ili umjerenog intenziteta. (40%)
 - teško dijete = nepravilni biol. ritmovi, često plače i pokazuje loše raspoloženje, loše se adaptira na nove uvjete i snažno reagira na podražaje iz okoline (15%).
 - suzdržano dijete = slabo se prilagođava novim uvjetima, manje su aktivna, sklona povlačenju pred nepoznatim ljudima i situacijama, manje aktivno, reakcije niskog intenziteta (10%)
- ✓ 35% djece nije svrstano niti u jednu od navedenih kategorija
- ✓ Pristup je kritiziran zbog pretjeranog oslanjanja na izjave roditelja.

EAS(I) model

Plomin, R. (1980-tih); snažno biološki usmjeren model; temperament kao naslijeđena crta ličnosti koja se rano pojavljuje. Temperament djeteta se mjeri duž 3 dimenzije:

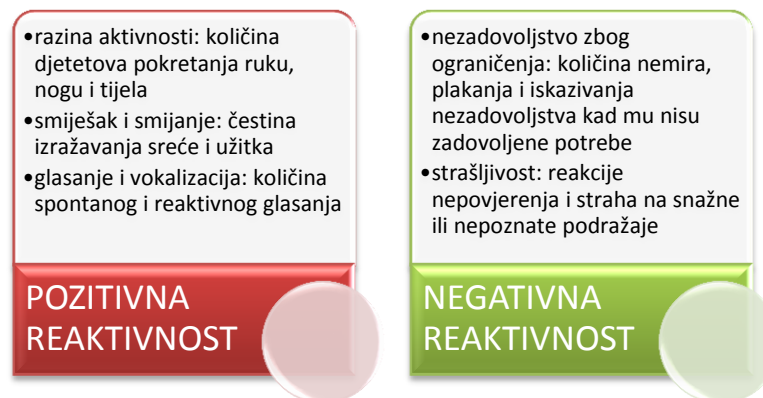
- EMOCIONALNOST (koliko dijete postaje uzbuđeno i reagira negativno na podražaje iz okoline, npr. brzo se budi na intenzivan zvuk i plače)
- AKTIVNOST (tempo korištenja energije; stalno u pokretu, istražujući nova mjesta u potrazi za novim aktivnostima)
- SOCIJABILNOST (preferencije da bude s drugima; nije mjera bliskosti).

Model Rothbartove

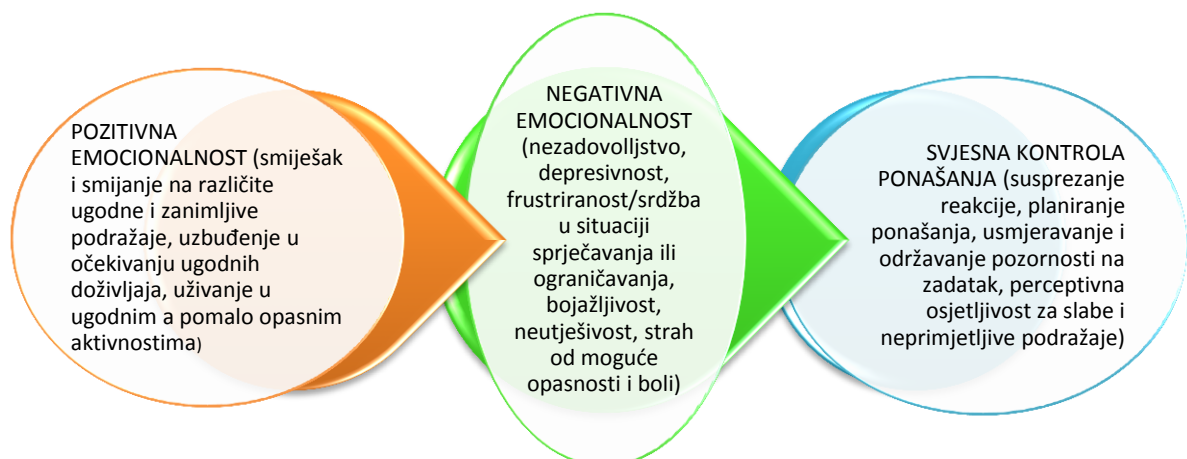
Rothbart, M.; biološki temelj; temperament odražava urođene razlike u dječjem fiziološkom funkcioniranju. Upitnici za roditelje & laboratorijske mjere i podaci koje istraživači prikupljaju u domu djeteta. Individualne razlike u 2 područja; REAKTIVNOST i SAMOREGULACIJA.

Urođene crte temperamenta u interakciji s djetetovom okolinom određuju kvalitetu i vrstu njegovih socijalnih interakcija, pa iako se djeca pri rođenju razlikuju u reaktivnosti i samoregulaciji, djetetova obitelj i fizička okolina imaju glavnu ulogu u određenju pravca razvoja.

Sastavnice dječjeg temperamenta u prvoj godini života (Rothbart i sur., 2000; prema Starc i sur., 2004)

Sastavnice dječjeg temperamenta od 2-7. godine (Rothbart i sur., 2000; prema Starc i sur., 2004)

4) TEMPERAMENT I SOCIJALNE INTERAKCIJE

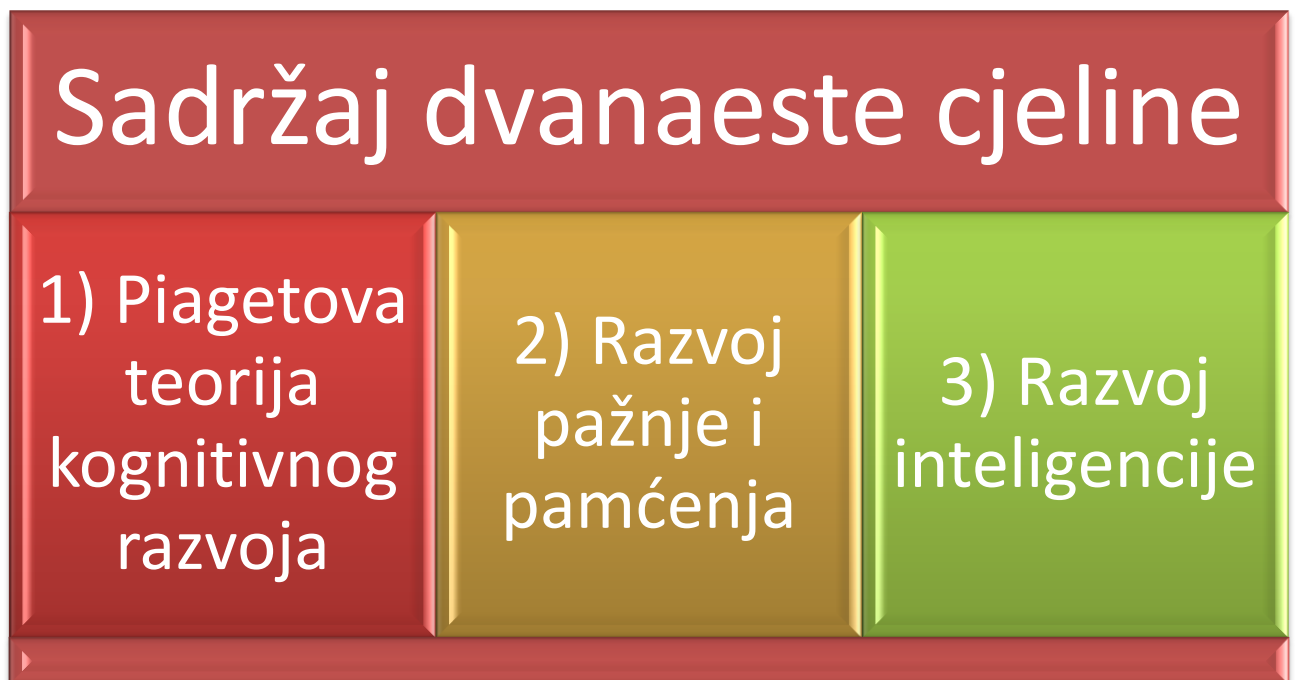
Interakcionistički pristup: Socijalne interakcije djeteta ovise o stupnju podudarnosti djetetove ličnosti sa djetetovom okolinom (očekivanja ili zahtjevi okoline; fizička okolina). Pretpostavlja se da temperament utječe na odnos majka - dijete i na privrženost preko stupnja podudaranosti - stupnja u kojem postoji podudaranje između djetetovih osobina temperamenta i fizičke i socijalne okoline. Na taj način utječe na razvoj privrženosti.

Temperament i problemi ponašanja

- ✓ Pretpostavlja se da je temperament u vezi s djetetovim kasnijim problemima u ponašanju.
- ✓ Pokazalo se da su djeca klasificirana kao teška, rizična u pogledu kasnijih poremećaja u ponašanju (mehanizam te veze ostaje nejasan), no najbolje podnose stresne i neočekivane situacije.
- ✓ Bojažljiva djeca mogu pokazati ranu zakočenost (osobina temperamenta), koja je vidljiva i u njihovim bihevioralnim interakcijama i u fiziološkim reakcijama na stresne situacije = Djeca koja na nepoznate situacije i ljude reagiraju bojažljivo i izbjegavajuće.
- ✓ Neka "teška djeca" nisu pokazivala teškoće u ranoj odrasloj dobi.
- ✓ U brojnim istraživanjima pokazalo se da se djetetov temperament u prvim godinama života mogao predvidjeti procjenom majčinih osobina ličnosti i očekivanjima dok je dijete bilo još u maternici.
- ✓ Zakočena - inhibirana djeca: Stidljiva, plaha, bojažljiva djeca (nepoznati ljudi i situacije); Istraživanje na 2-god djeci (2 skupine: inhibirana i neinhibirana): 75% djece pokazuje konzistentno ponašanje čak i 6 godina kasnije; Većina djece iz zakočene skupine razvila je i druge strahove i tjeskobe (strah od mraka, odlaska na izlet...). Inhibirana djeca imaju češće depresivne majke.

12. Kognitivni razvoj i inteligencija predškolskog djeteta

1) Piagetova teorija kognitivnog razvoja

TEORIJA STUPNJEVITOG KOGNITIVNOG RAZVOJA; Jean Piaget (1896-1980)

Inteligencija: crta (sposobnost) ili proces?

- Piaget je bio uključen u istraživanje testova inteligencije (Binet-ov laboratorij u Parizu)
- Za razliku od tog pristupa gdje je inteligencija promatrana kao sposobnost osobe s naglaskom na individualnoj različitosti, on se bavio proučavanjem općeg procesa koji svaka osoba prolazi tijekom svojeg (kognitivnog ili intelektualnog) razvoja
- U svojem proučavanju ispitivanja inteligencije on se posebno bavio neočekivanim odgovorima želeći otkriti procese koji su potakli krive odgovore. Smatrao je da pogrešni odgovori bolje ukazuju na to kako oni misle nego ispravni. Utvrdio da djeca određene dobi čine kvalitativno različite pogreške od djece drugih dobnih skupina
- Piaget se nije bavio količinom (koliko?) odgovora već procesom (kako?) mišljenja

Priroda intelektualnog razvoja

- Piaget je definirao INTELIGENCIJU kao "cjelovit sistem kognitivne adaptacije ljudske vrste, koji se sastoji od znanja i kognitivnih funkcija integrirane u vidu reprezentacije znanja (knowledge representation)".
- Time je formirao teoriju znanja poznatu kao KONSTRUKTIVIZAM, koja se razlikuje od RACIONALIZMA (teorije o urođenosti znanja) i ASOCIJATIVIZAM (teoriju koja ukazuje da je znanje pasivno registriranje asocijacija u svijetu).

- Piaget je promatrao inteligenciju kao PROCES koji se mijenja kroz vrijeme i koji reprezentira bazično značenje putem kojeg se ljudska jedinka adaptira na okolinu. Taj proces uključuje individualno nastajanje KONSTRUKCIJA razumijevanja realiteta putem INTERAKCIJE s njime.
- Znanje nije gotovo dano već mora bit otkriveno aktivnim putem. Ono se ne sastoji "niti od kopije vanjske stvarnosti niti od razvijanja struktura postojećih unutar subjekta, već predstavlja set struktura progresivno konstruiranih putem interakcije između subjekta i vanjskog svijeta" (Piaget,1970).

PITANJE: Ako mi na početku rođenja posjedujemo neovisne urođene reflekse kako se te sheme mijenjaju i razvijaju?

- To se događa putem procesa ASIMILACIJE, AKOMODACIJE i EKVILIBRACIJE.
- U početku kroz sisanje dijete reagira isto na svaki podražaj na usnama (bradavica ili prst). To znači da dijete primjenjuje sheme koje posjeduje tako što sišući sve predmete na manje ili više isti način ono asimilira njih.
- Putem razvoja razvija se motorika i različiti su zahtjevi i dijete počinje sisati na različite načine (pijući iz šalice ili čaše) razvijajući sheme se mijenjaju odnos dolazi do akomodacije.
- To znači da putem asimilacije mi primjenjujemo sheme koje već posjedujemo i pokušavamo uklopiti vanjski svijet (okolinu) u njih, dok kod akomodacije mi mijenjamo već postojeće sheme da bi se uklopili zahtjevima okoline i na taj način postigli ekvilibrijum.
- Asimilacije i akomodacije predstvaljaju dva nužna i komplementarna dijela koji zajedno sačinjavaju ADAPTACIJU (koja predstvalja izjednačavanje asimilacije i akomodacije)

Periodi kognitivnog razvoja

- Sva djeca postepeno prolaze kroz te stupnjeve kognitivnog razvoja i to istim redom.

1. SENZOMOTORNA FAZA (0 - 2 g.)

(1) faza postignuća OBJEKTNE KONSTANTNOSTI

(2) faza postignuća OPĆIH SIMBOLIČKIH FUNKCIJA

(1) faza postignuća OBJEKTNE KONSTANTNOSTI (STALNOSTI)

Inteligencija je uglavnom PRAKTIČNA

- dijete je u interakciji s okolinom senzornim ili motornim putem, odnosno dijete "misli" kroz akciju prema objektu ili percipirajući ga.
- Nakon akcije taj objekt ne postoji.
- Kombinacija prirodnog promatranja i eksperimentalne manipulacije

Po Piagetu početak razvoja karakterizira nepostojanju objektne konstantnosti.

- ovu fazu karakterizira djetetov EGOCENTRIZAM.

- dijete ne prepoznaje granicu između sebe i vanjskog svijeta, tako da ništa nema svoje neovisno i odvojeno postojanje.
- egocentrizam nalazimo i kasnije u drugom značenju kada dijete ne može razlikovati vlastiti način gledanja od tuđih načina gledanja.
- Piaget zapaža da prije 18 mjeseca dijete ne može uzeti u obzir postojanje nečega što nije neposredno predočeno, kada počinje razvoj objektne konstantnosti.

(2) faza postignuća OPĆIH SIMBOLIČKIH FUNKCIJA

Ovo razdoblje karakterizira razvoj **opće simboličke funkcije** čija jedna od manifestacija je razvoj jezika.

- Piaget shvaća **jezik** kao **refleksiju mišljenja** koja izvire iz **akcije**.
- Piaget razlikuje SIMBOLE koji sličje predmetima koje reprezentiraju (mentalni imidži) od ZNAKOVA koji stoje umjesto pojedinih predmeta (u tu kasniju kategoriju Piaget svrstava jezik).
- Kada dijete reprezentira objekt u formi **mentalne slike (imidža)** ono nije više ovisno o fizičkom istraživanju i manipulaciji objektom, već može prorađivati u glavi - time čime započinje mišljenje.

MANIFESTACIJE OPĆE SIMBOLIČKE FUNKCIJE su:

1. sposobnost da se nešto imitira ili reproducira (što je vidio ili čuo) kada "model" nije više prisutan - ukazuje na djetetovu **sposobnost pamćenja**.
2. sposobnost da se neki objekt upotrijebi kao da je neki drugi, što omogućava djetetu da formira mentalne slike predmeta i osoba koje su odsutne (tranzitorni /prijelazni/ objekt).

Spoznaja tijekom najranijeg djetinjstva

Senzomotoričko razdoblje – 6 stupnjeva

1. stupanj: Vježbanje refleksa (od rođenja do 1. mjeseca)

- Prilagodba novorođenčeta ograničena je na jednostavno, biološki određene reflekse; „Urođena organizirana ponašanja“
- Imitira neke facijalne ekspresije
- Dijete usmjerava svoje ponašanje na sve veći broj predmeta i događaja; prati predmet ali ignorira nestanak
- Postupna promjena početnog krutog ponašanja

2. stupanj: Razvoj shema (od 1. do 4. mjeseca)

- Dijete upoznaje svijet pomoću ponašanja kao što su sisanje, hvatanje, gledanje ili baratanje predmetima
- Gleda u mjesto nestanka objekta
- Usklađuje različite osjetne kanale, više ga zanimaju prsti nego igračka
- Dijete upotrebljava sheme iz čistog zadovoljstva
- Ponavlja vlastito ponašanje praćeno mimikom

3. stupanj: Postupci otkrivanja (od 4. do 8. mjeseca)

- Zanimanje djeteta za vanjski svijet

- Otkriva postupke kojima može ponoviti zanimljive događaje
- ponavlja pokrete usmjerene k vanjskom objektu; zanima se za vanjski svijet; spoznaje što može učiniti da bi postiglo željeni cilj (slučajno udari lutku koja se nije i kasnije to ponavlja 10 min.). Ne može unaprijed zamisliti kako će proizvesti željeni učinak
- Imitacija vlastitog ponašanja
- traži (ograničeno) djelomično skriven predmet. Različita važnost ovisno o tome tko je sakrio predmet. Ako se ruka u kojoj drži igračku pokrije tkaninom – zbunjeno je

4. stupanj: Namjerno ponašanje (od 8. do 12. mjeseci)

- Prvo istinsko namjerno ponašanje: Igračka – između jastuk – miče jastuk u stranu; ml. dijete radi s jastukom ono što bi s igračkom = prvo stvarno inteligentno ponašanje
- Sposobnost razdvajanja sredstva od cilja
- Počinje imitirati nove odgovore
- usvaja koncept objekta i pronalazi nevidljive predmete (loptu ispod naslonjača – pronalazi; ispod kreveta - teže dohvaća; ponovno traži ispod naslonjača; Kad se nekoliko puta lopta sakrije ispod jastuka – pronalazi; ispod pokrivača- vidi ali ponovno traži ispod jastuka)

AB pogreška: je jedan od najčešće proučavanih aspekata stalnosti predmeta. AB pogreška se odnosi na djetetovu sklonost istraživanju početnog mjesta za skrivanje predmeta, umjesto mjesta na kojem je predmet zapravo nestao. Novija istraživanja pokazuju da postoji niz činitelja koji mogu djelovati na vjerojatnost pojavljivanja: pogreška može ovisiti o broju mogućih lokacija, o opterećenju pamćenja zadatkom i dr. Ta istraživanja ukazuju na to da je AB pogreška stvaran fenomen, premda mnogo složeniji nego što je to Piaget pretpostavljao. Sazrijevanja pojedinih područja mozga koja posreduju u procesima pamćenja i inhibicije poklapa se s uspješnošću rješavanja AB zadatka.

5. stupanj: Novost i istraživanje (12-18 mj.)

- Otkriće novih sredstava pomoću aktivnog istraživanja
- Počinje smišljeno i sustavno mijenjati svoje ponašanje stvarajući tako nove sheme i nove učinke; ne ponavlja prethodna rješenja
- U petom stupnju dijete uči o svijetu oko sebe, eksperimentira zbog čistog zadovoljstva eksperimentiranja (štap – baratanje udaljenim predmetima, visoka stolica...)
- sistematski imitira nove odgovore
- traži i pronalazi objekt

6. stupanj: Mentalno predočavanje (18-24 mj.)

- Dijete je sposobno misliti i planirati aktivnost iznutra, a ne kroz vanjsko djelovanje
- Pojava mentalnih predodžbi: počeci rješavanja problema na simboličkoj razini; dijete može predočiti, planirati aktivnost iznutra
- polako imitira ponašanje odsutnih modela
- Stalnost objekta je POTPUNO RAZVIJENA; traži i pronalazi one objekte čije skrivanje nije vidjelo

NA KRAJU SENZOMOTORNOG PERIODA DJECA STJEČU (ILI SU SAVLADALA):

2. PREDOPERACIJSKA FAZA 2-7 godine

- Stvaraju se simboličke sheme (*mentalne reprezentacije objekata i akcija*) - djeca stječu mogućnost predočavanja. To im omogućuje rješavanje problema na mentalnom planu, a ne putem pokušaja i pogrešaka. Sastoji se od a) predkonceptualnog (2-4) i b) intuitivnog (4-7) perioda

a) razvijaju se prvi djetetovi pojmovi (koncepti), iako primitivni; intenzivan razvoj govora; simboličko mišljenje; egocentrizam

b) djeca u ovoj fazi više pogađaju o realnosti nego što racionalno zaključuju; način mišljenja je intuitivan, nije logičan; dijete ne može raditi usporedbu veličine i oblika – klasifikaciju i konzervaciju. Između 2. - 5. god. ne mogu ništa klasificirati, a do 7. godine klasifikacija je nekonzistentna.

KLASIFIKACIJA (stvaranje odnosa cjelina – dio; spremanje objekata u podskupine)

- Primjer: 20 drvenih kuglica; 5 bijelih i 15 smeđih; zna koliko ima bijelih ; koliko smeđih i od kojeg su materijala. Na pitanje da li ima više smeđih ili drvenih – odgovara smeđih. Intuitivni, a ne logični odgovor (perceptivno najizrazitija karakteristika)

KONZERVACIJA - prosudba količine. Dijete nije usvojilo dvije primarne operacije:

- ✓ **REVERZIBILNOST** – sposobnost da se u mislima domisli početno/prijašnje stanje nečega (razbijena vaza).

- ✓ **KOMPENZACIJA** – sposobnost da se odjednom usmjeri na različite aspekte problema (vanjski znaci, a ne spolna obilježja).

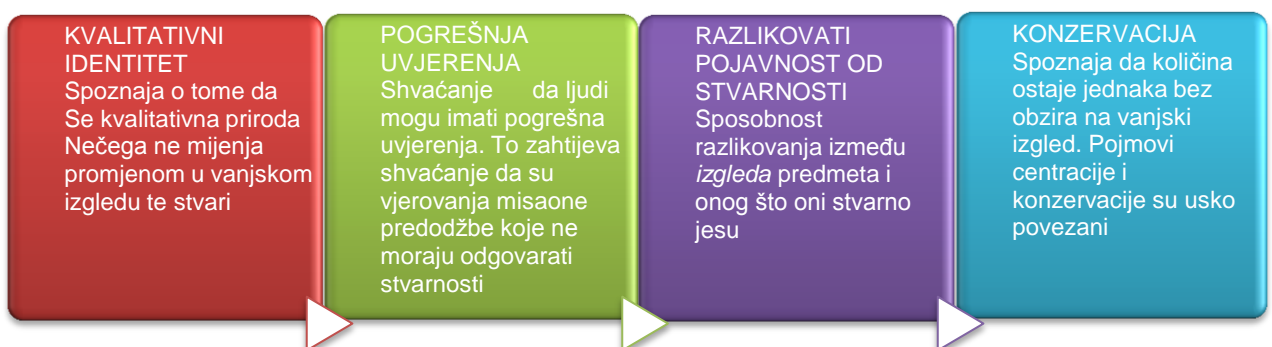
- Problemi konzervacije, u odnosu na: BROJ, KOLIČINU, DUŽINU i MASU.

OGRAIČENJA PREDOPERACIJSKE MISLI:

Mišljenje je semilogičko (semi = pola) jer djeca ne mogu logički manipulirati i transformirati mentalne reprezentacije.

- **EGOCENTRIZAM** - egocentrizam na *predodžbenoj* razini - ograničene sposobnosti predočavanja psihičkog iskustva drugih. Teško se može otrgnuti od vlastitog gledišta. Smatra da svi dijele njegov pogled na svijet (*egocentričan govor*; slušatelj zna ono što on zna).
- **CENTRACIJA** - Dijete je sklono usmjeriti se samo na jedan aspekt problema. Centracija je osnovni razlog zašto djeca ne uspijevaju u zadacima konzervacije: jer su *centrirani*.
- **ARTIFICIJELIZAM** - vjerovanje da su sve objekte napravili ljudi, tj. da je sve produkt ljudskog stvaralaštva (npr. noć su napravili ljudi da bi mogli spavati).
- **REALIZAM** - vjerovanje da neki psihički fenomeni imaju stvarnu materijalnu formu (npr. snovi su stvarni događaji oko nas dok spavamo; 5.-6.godina; snovi su iz glave, ali se odvijaju izvan nas)
- **ANIMIZAM** - pripisivanje osobina živih objekata neživim stvarima (sunce sja zato što to želi); tek oko 12. godine djeca shvaćaju razliku živo-neživo. a) Najprije se misli da su sve stvari svjesne i žive; b) zatim - nisu sve stvari žive, ali mogu postati sjedište svih psihičkih procesa (ako udarimo zid - to ga boli; komad papira boli ako ga se reže), c) žive su sve stvari koje se kreću (rijeka, auto, vjetar); d) žive su sve stvari koje se kreću, a za koje ne poznaje uzrok kretanja (oblaci, mjesec).
- **TRANSDUKTIVNO RASUĐIVANJE** - zaključivanje s jednog pojedinačnog na drugo pojedinačno te se ne razmatraju opća načela koja povezuju pojedinačne događaje (npr: Svako popodne spava, a jedan put ne ⇒ *zaključak*: danas nema popodneva).
- **INKLUZIJA KLASA** - djeca ne razumiju odnos nadređenog i podređenog, tj. klasa i podklasa

NA KRAJU PREDOPERACIJSKE FAZE DJECA MOGU:

3. PERIOD KONKRETNIH OPERACIJA (7.-12.)

- Operacione kognitivne sheme ili operacije = različiti oblici mentalnih akcija kojima se mogu vršiti logičke manipulacije i transformacije simbola. Međutim te operacije se mogu primjenjivati samo na *konkretni* materijal (teškoće s apstraktnim materijalima).
- Djeca počinju misliti *sustavno i logično* (*decentracija* u mišljenju). Mišljenje je postalo *reverzibilno*.

POSTIGNUĆA OVOG PERIODA:

- **LOGIKA KLASA (KLASIFIKACIJA)** = shvaćanje da ovisno o svojstvima objekti mogu pripadati različitim klasama, a to je moguće jer je mišljenje više decentrirano.
- **LOGIKA RELACIJE** = predoperacijska djeca nisu mogla poredati štapiće po npr. veličini, ali u ovom razdoblju djeca mogu rješavati zadatke **SERIJACIJE**.
- **LOGIČKI PRINCIP TRANZITIVNOSTI** ($a > b$, $b > c$ onda je $a > c$) = djeca mogu na osnovi dvaju objekata zaključivati o trećem (**TRANZITIVNO ZAKLJUČIVANJE**).
- **PRINCIP KONZERVACIJE** = shvaćaju da se kvantitativna svojstva objekata **ne** mijenjaju s promjenom izgleda. Prilikom ispitivanja **konzervacije** redovito se traže i objašnjenja, te djeca objašnjavaju svoje odgovore na tri načina:
- **OBJAŠNJENJE REVERZIBILNOŠĆU** - ako opet prelije vodu iz široke u usku čašu, biti će isto.
- **NAČELO IDENTITETA** - ista voda u obje čaše
- **NAČELO KOMPENZACIJE** - ova čaša je uža pa **zato** izgleda više (to je najviši stupanj objašnjenja).
- **PROSTORNO REZONIRANJE** = pravilnije shvaćanje prostora (mentalne rotacije).

4. PERIOD FORMALNIH OPERACIJA (>12 godina)

- Zakoni logike mogu se primjenjivati i na apstraktne sadržaje.
- Mišljenje je hipotetički - deduktivno (oblik rješavanja problema stvaranjem i provjerom hipoteza i izvođenja logičkih zaključaka).
- Mišljenje na razini formalnih operacija ovisi o **SADRŽAJU**, javlja se na području na kojem su obrazovani i eksperti (rješavaju na taj način zadatke koji su povezani s njihovom strukom), a ovisi i o situaciji (nećemo baš uvijek formalno -logički misliti).
- Istraživače je zanimalo **KADA** zapravo nastupa taj period i da li uopće svi dođu do njega: po nekim istraživanjima samo 50% ljudi dođe u fazu formalnih operacija (od kojih su 25% ljudi normalne inteligencije, 75% visoko inteligentnih ljudi).

2) RAZVOJ PAŽNJE I PAMĆENJA

- Pažnja, učenje i pamćenje kod dojenčadi
- dijete rođenjem dolazi iz svijeta ograničenih informacija u vanjski svijet pun događaja i objekata
- Postoje dvije svrhe pažnje: AROUSAL (aktivacija) i SELEKTIVNOST, a moguće je i "USMJERAVANJE PAŽNJE" (napor). Mjerenje pažnje pomoću: krvnog tlaka, širenja i skupljanja zjenice, EEG-a i prestanka sisanja
- Promjene u pažnji koje predstavljaju pamćenje i učenje ispituju se preko habituacije
- zadatak habituacije je najčešće korišten u eksperimentima s dojenčadi, jer habituacija predstavlja temeljni fenomen pažnje koji je normalni dio dojenčevog svakodnevnog ponašanja
- dvije metode za ispitivanje habituacije: (postupak fiksnih podražaja i kontrolni postupak)
- Ušteda: kod dojenčadi se ovaj fenomen može demonstrirati preko zadatka habituacije: dijete kraće gleda u objekt na koji se već ranije habituira

Novorođenče: Pažnja -> selekcija

- većinu vremena provodi spavajući, no to se brzo mijenja kroz nekoliko mjeseci
- od rođenja se dijete selektivno fiksira na vizualni svijet
- novorođenčad dulje gleda podražaj s uzorkom, ali s umjerenim brojem elemenata, dok starija dojenčad dulje gleda podražaj s većim brojem elemenata
- duže gledaju shematska crno-bijela lica nego druge podražaje
- do 2. mj. preferiraju poznate podražaje spram nepoznatih, dok starija dojenčad preferira nove spram poznatih sadržaja
- *Dosjećanje*: čini se da novorođenče može učiti i sjećati se dijelova iz iskustva; teško je demonstrirati uvjetovanje i habituaciju kod novorođenčadi; ne postoje studije dosjećanja informacija kod novorođenčadi kroz interval vremena, već samo ispitivanje retencije.

Prva tri mjeseca

Pažnja -> pozornost

- regulacija cikličkih stanja
- novorođenče -> labilno, nasumično
- dojenče -> duži periodi budnosti,
- regulirani ciklusi budnost/san
- više prilike za produženo učenje
- povećan broj istraživanja u odnosu na novorođenčad

Dosjećanje

- serija istraživanja pokazuje uspješno učenje habituacijom
- porast kapaciteta retencije u ovoj dobi
- dokazano pamćenje dugo i do 4 tjedna nakon uvježbavanja

- još ne postoje slični podaci za prepoznavanje, niti se zna mnogo o razvoju dugoročnog pamćenja kroz ove rane mjesece

3- 6. mjesec

Pažnja -> pozornost

- postoje dugi periodi održavanja pažnje
- ograničenost kretanja
- "kooperativnost" subjekta
- povećan broj istraživanja

Pažnja -> selekcija

- pažnju privlače veliki objekti, pokret, iznenadne promjene u osvjetljenju i glasni zvukovi
- preferira gledanje u elemente s više detalja; vizualnu kompleksnost
- razvoj koordinacije između gledanja i hvatanja

Dosjećanje

- kognitivni procesi utječu na to kako će informacija izvana biti interpretirana
- u ovom periodu javlja se izvrsna dugoročna retencija
- ako je dojenče jednom kodiralo vizualno iskustvo nije vjerojatno da će slijedeće iskustvo interferirati

Baze znanja i izvedba

- nakon 3.mj. dojenčad može razlikovati majku od nepoznate žene
- smijanje postaje potaknuto glasom i licima
- javljaju se mnoga istraživačka ponašanja
- preciznija motorika ruku
- uči sjediti bez pomoći
- javlja se glasno smijanje i pokušaji vokalizacije

6- 12. mjesec

- razvitak perceptivnih i senzornih sposobnosti
- porast baze podataka
- mogućnost grupiranja i klasificiranja
- mogućnost imitacije
- razvoj habituacije i uvjetovanog učenja
- razvoj klasa i kategorija

12- 24. mjesec

- malo istraživanja o razvoju učenja i pamćenja u ovom razdoblju
- razvoj sposobnosti dosjećanja

- razvoj sposobnosti imitacije
- razvoj simboličkog mišljenja
- jedna od najdubljih promjena u ovom razdoblju je upotreba govora

Pažnja tijekom ranog djetinjstva

- Pобољшanje kontinuirane pažnje
- Bolja u planiranju i kreiranju slijeda postupaka
- Bolji u planiranju kod jednostavnih zadataka
- Teškoće kod usporedbe slika s mnogo detalja; kod složenih zadataka
- Lako distraktibilni

Pamćenje kod starije djece

- 3 moguća doprinosa razvojnem poboljšanju pamćenja:
- bolja upotreba mnemotehničkih strategija
- bolje znanje o pamćenju
- snažnije kognitivne strukture

Uloga strategija

- MNEMOTEHNIČKE STRATEGIJE -> tehnike koje ljudi upotrebljavaju kako bi nešto lakše zapamtili
- NEDOSTATNA ISKORIŠTENOST -> neuspjeh novostečene mnemotehničke strategije da poboljša pamćenje
- NEDOSTATNOST IZVEDBE -> neuspjeh u spontanoj primjeni mnemotehničke strategije
- METAMEMORIJA -> spoznaja o vlastitom pamćenju

3) RAZVOJ INTELIGENCIJE

Inteligencija-od latinske riječi *intellegere* – razabirati, razumijevati

- Nema jednoznačne definicije
- Bistroča, oštroumnost, sposobnost razumijevanja, sposobnost da se uči iz iskustva
- Najčešće: *sposobnost snalaženja u novim situacijama ili sposobnost rješavanja problema, u kojima prijašnja iskustva ne mogu pomoći*
- Definiranje ovisilo o načinu mjerenja i o tome koji se njezin aspekt naglašava
- Inteligencija nije jedinstvena sposobnost, pa se koristi izraz *intelekt*, čime se želi istaknuti širina intelektualnog funkcioniranja

Pristupi u definiranju inteligencije: 1)

- Do sada su prikazani istraživači koji su zastupali psihometrijsko shvaćanje inteligencije: sposobnost (snalaženja u novim situacijama, rješavanja problema, apstraktnog mišljenja, itd.) o kojoj ovisi mogući intelektualni doseg pojedinca, tj. razina njegovih obrazovnih i profesionalnih dostignuća
- Pojedinci se razlikuju u stupnju razvijenosti te sposobnosti, a njihove individualne razlike su relativno stabilne i mogu se mjeriti pomoću odgovarajućih testova inteligencije
- Inteligencija je nepromjenljiva nasljedna osobina, stoga su razlike u inteligenciji stabilne i jednim većim dijelom naslijeđene
- Inteligencija je ono što je primijenjeni testovi inteligencije mjere
- Dvije struje unutar psihometrijskog pristupa u definiranju:
 - Jedni misle da je inteligencija jedinstvena opća kognitivna sposobnost koja dolazi do izražaja u svakom intelektualnom zadatku (Binet, Spearman)
 - Drugi pak zastupaju multifaktorsko stajalište koje ne priznaje postojanje G-faktora već samo širih ili užih grupnih faktora inteligencije (Thurstone, Guilford, Vernon)

Pristupi u definiranju inteligencije: 2)

- Alternativne koncepcije inteligencije (Sternberg, Berry, Gardner)– kao reakcija na prethodni pristup
- To što testovi inteligencije mjere nije uvijek relevantno za inteligentno ponašanje jedinki u realnom životu, a niti je relevantno za sve manifestacije inteligencije u različitim kulturama
- Kontekstualistički pristup: inteligenciju treba definirati sukladno ekološkom i kulturalnom kontekstu u kojem pojedinci djeluju
- Inteligencija: je samo konvencionalni naziv za sklop osobina i dispozicija koje u različitim kombinacijama rezultiraju u reakcijama uspješnog prilagođavanja
- Iz svega toga proizlazi tzv. "Kulturalni relativizam": nema jedinstvenog pojma inteligencije koji bi bio prikladan za sve kulture pa stoga ni usporedbe inteligencije između pripadnika različitih kultura nemaju opravdanja

Howard Gardner: inteligencija nije entitet složen od više sposobnosti, već da je riječ o 8 nezavisnih multiplih inteligencija: *logičko-matematička, lingvistički-verbalna, vizualno-spacijalna, tjelesno-kinestetička, prirodoslovna, glazbena, interpersonalna i intrapersonalna*.

Teorija **Roberta Sternberga** je *triarhična teorija inteligencije* i govori o tri aspekta, tj. tri podteorije:

- Komponentna (posredujuće komponente : metakomponente, komponente usvajanja znanja i komponente uratka)
- Kontekstualna (veza inteligencije i okoline)
- Iskustvena (mehanizam modificiranja inteligencije kroz iskustvo)

Mjerenje inteligencije

- Početkom mjerenja inteligencije smatra se rad Alfreda Bineta na konstrukciji testa inteligencije. Konstruirao je prvi uspješan test inteligencije koji se sastojao od problema i zadatka: omogućavao razvrstavanje djece sposobne za školu i one kojoj je potrebna pomoć
- Najpoznatiju izmijenjenu verziju testa konstruirao je Lewis Terman 1916. godine i nazvao je po sveučilištu na kojem je napravljena Stanford-Binet
- Uz Binet-Simonovu skalu vezan je i pojam kvocijenta inteligencije (IQ) – 1912. godine Wilhelm Stern
- Danas se rezultati na svim testovima inteligencije više ne izražavaju u jedinicama klasičnog kvocijenta, nego u obliku devijacionog kvocijenta inteligencije.
- Uz Binet-Simonovu skalu danas postoji čitav niz testova inteligencije: – WISC, WPPSI, individualni, skupnih testova, verbalne testove, neverbalne testove, testove brzine i testove snage
- Za djecu: Wechsler Intelligence Scale for Children koji je namijenjen djeci u dobi od 6-16 godina, i Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence koji je namijenjen djeci u dobi od 4-6 i pol godina.
- Testovi inteligencije konstruirani su tako da mjere sposobnosti relevantne za školsku uspješnost pa kvocijent inteligencije pozitivno korelira s akademskim postignućem

IQ: MD/KDx100

- KVOCIJENT INTELIGENCIJE: pokazatelj intelektualne razvijenosti
- Osjetljivo pitanje jer: podložno greškama i pogrešno se tumači, testovi int. mjere int. kapacitet ali indirektno preko postignuća; IQ i inteligencija nisu sinonimi; Mjera koja označava relativnu vrijednost pojedinčeva rezultata u odnosu prema rezultatima drugih pojedinaca i njegove vršnjačke skupine
- MD – mentalna dob određuje se tako što svaki riješeni zadatak u testu donosi određeni broj mjeseci mentalne dobi, a njihovim zbrajanjem dobiva se MD; što su MD i KD sličnije, to je pojedinac bliži prosjeku svojih vršnjaka; znatno veća MD od KD označava natprosječni IQ, a obrnuto, ispodprosječni IQ; pored ovog modela postoje i drugi (model devijacijskog kvocijenta inteligencije)

Razvoj inteligencije

- jednostavne sposobnosti (senzorne) = razvoj na osnovi naslijeđa
- složenije aktivnosti (penjanje) = razvoj na osnovi vježbanja
- NASLIJEĐE (org. dispozicije): određuje granice razvoja int. (dokaz=heterozigotni u istoj okolini više se razlikuju od monozigotnih u različitim okolinama: 0,63/0,77)
- OKOLINA: dokaz=monozigotni blizanci u različitim okolinama više se razlikuju od monozigotnih u istim okolinama: 0,77/0,88; 4 različita oblika (fizički i socijalni, emocionalni i psihički) različito utječu na razvoj int, uglavnom putem govora; ali, o tome koliko će pojedinac iskoristavati okolne utjecaje (a to ovisi o sposobnostima) ovisi djelotvornost okoline na razvoj int.
- AKTIVNOST POJEDINCA: dispozicije se aktualiziraju tek s aktivnošću

Inteligencija i dob

- rastom dobi primjetan je brži i veći pad u brzini nego u snazi intelektualnog funkcioniranja
- 7 primarnih intelektualnih sposobnosti nemaju jednak razvoj: vizualno-spacijalna vrsta inteligencije pokazuje brži razvoj prvih 19 godina nego verbalno-lingvistička, koja pak sporije slabi u starosti
- u djetinjstvu je bitan razvoj G-faktora, a s porastom dobi specifični faktori, jer s razvojem nastaje diferencijacija int. funkcija
- R. B. Cattell: od 20-50 godine kristalizirana inteligencija (tip B, konkretna, pod utjecajem okoline i učenja) blago raste, fluidna (tip A, apstraktna, pod utjecajem dispozicijjskih faktora) naglo pada
- Stabilnost IQ: (predviđanja iz ranog djetinjstva i tijekom djetinjstva; porijeklo individualnih razlika - govori o odnosu odgoja i nasljeđa; istraživanja obitelji, posvojenja, blizanaca; pojam heritabilnosti)

Inteligencija kod djece

U središtu pažnje funkcionalističkog pristupa je odvijanje kognitivnih funkcija pa inteligenciju tretira kao:

- sposobnost adaptacije
- kapacitet za učenje
- apstraktno mišljenje
- sposobnost komunikacije

Iskustvo i inteligencija, obitelj

- Loša rana okolina može smanjiti dječju inteligenciju, ali kasnija poboljšanja u okolini mogu dovesti do povećanja inteligencije
- **Model konfluencije (Zajonc):** veća intelektualna razina u obitelji veća intelektualna razina djeteta
- **Intelektualna razina ovisi o nizu činitelja:** broj odraslih u kući; broj djece u kući; vremenski razmak rođenja među pojedinom djecom
- **Doprinosi škole** (Učinci koje školovanje može imati na inteligenciju):
 - Školovana djeca bolje uspijevaju u zadacima pamćenja
 - bolja su u uporabi mnemoničkih strategija
 - Školovanje djeluje na to kako djeca razvrstavaju predmete.
 - školovanje može povećati inteligenciju

Etološki pristup inteligenciji

Teoretičari koji raspravljaju o inteligenciji iz etološke perspektive drže da se inteligentno ponašanje razvilo jer je igralo važnu ulogu u razvoju ljudske vrste. Prema njihovu shvaćanju ljudska inteligencija je potaknuta svijetom oko nas, i uključuje isto rješavanje problema i iste okolinske izazove. Etolozi naglašavaju važnost proučavanja u prirodnim uvjetima, i smatraju da učinak na jednom laboratorijskom testu ne može zahvatiti cijeli raspon ljudske inteligencije.

13. Razvoj pojma o sebi i samoregulacija u predškolskoj dobi

1) TEORIJE POJMA O SEBI

KOGNITIVNO – RAZVOJNI PRISTUP

- Kognitivno-razvojni model (temeljem intervjua; 5 stupnjeva) ide od toga da dijete ne može razlikovati tjelesno i psihološko “ja” ,a završava u razdoblju adolescencije (neki aspekti “ja” ostaju nesvjesni i nepoznatljivi)
- Teoretičari koji zastupaju stajalište obrade informacija smatraju da djeca oblikuju sheme o sebi koje koriste da bi organizirali informacije koje se odnose na pojam o sebi i koje utječu na to kako ona percipiraju svijet oko sebe i komuniciraju s njim
- Istraživači teorije Jeana Piageta promatrali su razvoj samopoimanja unutar konteksta senzomotoričkog, predoperacijskog, konkretnog i formalnog razdoblja kognitivnog razvoja

TEORIJA SOCIJALNOG UČENJA

- U okviru **teorije učenja** razvijen je model pojma o sebi (Bandura). Prosudbe o samoučinkovitosti netočne su u ranom djetinjstvu, no postupno se poboljšavaju uz pomoć 4 procesa:
 - verbalnih uputa roditelja i drugih odraslih
 - doživljaja uspjeha i neuspjeha
 - opažanja relevantnih modela
 - zamjećivanja unutrašnjih tjelesnih reakcija

- Prosudbe o samoučinkovitosti imaju važan utjecaj na dječje ponašanje.
- Samoregulacija javlja kada djeca internaliziraju standarde do kojih su došla vanjskim procesima. Tada ona koriste samovrednovanje kako bi svoje ponašanje uskladila s tim standardima.

SOCIO-SPOZNAJNI RAZVOJ

- Dijete postupno postaje zainteresirano ne samo za prirodnu i tehničku okolinu koja ga okružuje već i za svoju osobu (sebe) i ljude oko sebe
- I u tom području se djetetova spoznaja razvija od konkretnog prema apstraktnom: od opažanja vlastitog i tuđeg ponašanja pa do razumijevanja svojih i tuđih unutarnjih stanja: želja, osjećaja, misli, namjera i sposobnosti
- Razvoj samopoimanja kod djece je jedno od najvažnijih područja u psihologiji kada govorimo o osobnom i socijalnom razvoju pojedinca
- No kada zapravo mi shvaćamo tko smo? Pojam o sebi ili svijest o vlastitom postojanju razvija se postupno odvajanjem djeteta od okoline

2) DEFINIRANJE POJMA O SEBI

- Tradicionalno stajalište podijelilo je pojam o sebi na dva aspekta: «ja» (egzistencijalni pojam o sebi) i «mene» (empirijski pojam o sebi)
- «Ja» = subjektivni doživljaj shvaćanja i postojanja koji se odnosi na osobno djelovanje i svijest o postojanju tijekom razvoja
- «Mene» = objektivnije razumijevanje nečijih osobnih obilježja, kao npr. socijalnog statusa, osobina ličnosti, kognitivnih sposobnosti...

SUSTAV POJMA O SEBI

Neke od suvremenijih klasifikacijskih sheme za proučavanje pojma o sebi jesu:

ZNANJE O SEBI: naziva se još i svijest o sebi. Odnosi se na poimanje djetetovog znanja o sebi i povezivanjem s razumijevanjem drugih aspekata njihove socijalne i fizičke okoline.

- **SAMOVREDNOVANJE:** Samovrednovanje ili samoevaluacija se ne odnosi samo na samoopis nego i na komentare i usporedbe s drugom djecom koje im nameće njihova okolina. Na temelju tih poticaja iz okoline djeca počinju procjenjivati i vrednovati svoje osobine te razvija samopoštovanje ili samovrednovanje
- **SAMOREGULACIJA:** Samoregulacija je upravljanje vlastitim ponašanjem i uspostavljanje samokontrole, tj. vladanje sobom. Pojavljivanje samokontrole javlja se kod djece u razdoblju oko 3. godine a najčešći primjer je kad dijete ne želi poslušati naredbu roditelja već neku radnju obavlja prema vlastitoj namjeri

Drugim riječima, SLIKA O SEBI (SAMOPOIMANJE) sastoji se od:

1. Znanje o sebi – tko sam ja?

(spol, rasa, zanimanje, socijalni status, tjelesni izgled, ponašanje prema drugima, političko opredjeljenje, moralne osobine, itd.) *stvarno "ja"* – ono što jesam +

2. Očekivanja od sebe – ono što bismo mogli biti

Idealno "ja" – ono što bih želio biti (želje, nade)

Očekivano "ja" – ono što bih trebao biti (dužnosti, obveze, odgovornosti)

3. Vrednovanje sebe – kakav sam ja?

procjene onog što jesmo i kakvi jesmo, s onim što bismo željeli, mogli ili trebali biti. Rezultat je **samopoštovanje**:

- *osjećaj vlastite vrijednosti* – odnosi se na naše uvjerenje da smo vrijedni poštovanja, da zaslužujemo postignuće, uspjeh, sreću, prijateljstvo, ljubav,

- *samopouzdanje* – uvjerenje kako smo sposobni suočiti se sa životnim izazovima, sposobni učiti, donositi odluke, itd.

postignut uspjeh

Samopoštovanje = -----

očekivanja

ČIMBENICI KOJI POMAŽU PRI USPOSTAVLJANJU POJMA O SEBI

- Osjećaj vlastitog utjecaja na materijalnu okolinu: udaranjem zvečke dijete počinje uočavati pokrete svoga tijela kao uzrok, a zvuk zvečke kao posljedicu, dakle dvije odvojene pojave

- Osjećaj vlastitog utjecaja na ljude oko sebe: svojim reagiranje na djetetov plač, pozive, smiješak i različite verbalizacije okolina djetetu također daje podatke da njegovo osobno djelovanje može proizvesti učinke

- Osjećaj posjedovanja i vlasništva predmeta: dijete sve češće i odlučnije potvrđuje vlasništvo nad nekim predmetom, koristeći oko 2. godine posvojnu zamjenicu "moj", te ono što u male djece percipiramo kao sebičnost zapravo su pokušaji utvrđivanja sve jasnijih granica između sebe i okolnog svijeta

- Uporaba jezika za označavanje sebe: jasna primjena zamjenica "ja" i "moj" označava potpunu razvijenost djetetova pojma o sebi (krajem 2. godine)

Nakon uspostavljenog pojma o sebi

- Omogućuje djetetu da se suprotstavi okolini pokazujući neposlušnost i otpor prema nametanju zahtjeva
- Dijete pokazuje prividnu sebičnost, nastojeći na svaki način potvrditi posjedovanje i vlasništvo nad "svojim" predmetima i nemogućnost "dijeljenja" svojeg vlasništva
- Omogućuje nastanak mnogih emocionalnih i socijalnih vještina kao što su empatija, prosocijalno ponašanje i igre oponašanja
- Omogućuje suradnju u zajedničkoj igri, zajedničko rješavanje jednostavnih problema i traženje pomoći od odraslih

3) SAMOPREPOZNAVANJE

- Oko 2. godine djeca počinju često koristiti zamjenice poput «ja» ili «moje» iako ponekada ne koriste te riječi u točnom kontekstu
- No, osim toga u ovom razdoblju je vrlo zanimljiva i dječja sposobnost prepoznavanja vlastitog izgleda
- Vizualno samoprepoznavanje odnosi se na istraživanja vezana uz reakcije djece na vlastiti odraz u zrcalu
- U prosjeku najveći broj djece pokazuje samoprepoznavanje u 18. Mjesecu, raspon pojave prepoznavanja svojeg odraza u zrcalu se kreće od 15. – 20. mjeseci

Samoprepoznavanje kod zlostavljane djece

- ✓ Ako se govori o samoprepoznavanju kod djece koja su bila na neki način zlostavljana onda se pretpostavlja da dijete negativno reagira na svoj odraz u zrcalu što možemo pripisati slabom samoprepoznavanju i samovrednovanju
- ✓ Zlostavljana djeca u svom govoru manje koriste samoopise i opise svojih osjećaja i unutarnjeg stanja
- ✓ Nedavna istraživanja s djecom koja nisu zlostavljana potvrdila su da privržena djeca bolje razumiju mogućnost osobnog djelovanja i bolje shvaćaju tjelesne osobine od djece koja su bila zlostavljana
- ✓ Odnos sigurne privrženosti pridonosi razvoju pojma o sebi

4) Samoopis i samovrednovanje

- ✓ Oko 2. godine djeca uz potkrepljivanje iz okoline uče svoje osnovne osobine: znaju da su djeca a ne odrasli, znaju svoj spol
- ✓ U daljnjem razvoju znanje o sebi je usklađeno sa spoznajnim razvojem te u predškolskoj fazi raspoznaju svoje posebne tjelesne osobine, vlasništvo, znaju što vole a što ne
- ✓ Znanje o sebi ne sadrži samo samoopis već ubrzo djeca počinju na temelju pohvale i komentara iz okoline, kao i iz usporedbe s ostalom djecom, procjenjivati i vrednovati svoje osobine te se postupno razvija svijest o vlastitoj vrijednosti (samopoštovanje, samovrednovanje)
- ✓ Samopoštovanje=svijest o vlastitoj vrijednosti: sadrži istodobno znanje o vlastitim osobinama, procjenu vrijednosti tih osobina i emocionalnu reakciju na to znanje
- ✓ već 3-godišnje dijete osjeća neku vrstu stida ili ponosa kao reakciju na samoprocjenu nekog svog postupka i osobine

Samopoštovanje postupno postaje sve složenije. Predškolsko dijete oblikuje svoje samopoštovanje u dva područja: a) *Socijalno prihvaćanje* (koliko me drugi vole) i b) *Kompetencija* (koliko sam sposoban nešto načiniti ili izvesti).

Predškolsko dijete većinom ima visoko samopoštovanje i nerealističnu samoprocjenu – Tek kad se počnu uspoređivati s drugom djecom, što započinje u posljednjoj godini pohađanja vrtića, a osobito pri polasku u školu, samopoštovanje djece počinje opadati, tj. najniže je u prvim razredima OŠ

Na razvoj samopoštovanja djeluju slijedeći čimbenici:

1. Opća društvena klima koja stavlja manji ili veći naglasak na usporedbu djece, natjecanje, uspješnost i ocjenjivanje, te
2. Postupci roditelja/odgojitelja mogu pomoći stvaranju većeg ili manjeg samopoštovanja djeteta
 - Visoko samopoštovanje imat će djeca čiji roditelji/odgojitelji pokazuju realistična (ni previsoka ni preniska) očekivanja, prihvaćaju dijete s toplinom i daju mu osjećaj da je vrijedno i sposobno ljudsko biće. Suprotno, kritiziranje i omalovažavanje djetetovih pokušaja, kao i pretjerano kontroliranje i naređivanje djetetu bez omogućivanja razvoja djetetove samostalnosti, u djetetu će izazvati osjećaj manje vrijednosti i nepovjerenja u vlastite snage
 - Samopoštovanje ima veliku važnost i za djetetovu motiviranost i za uspješnost u svemu što poduzima
 - Dijete koje ima nisko samopoštovanje neće imati ni samopouzdanja, što znači da će se bojati i započeti neku aktivnost jer neće vjerovati u mogućnost uspjeha
 - Povjerenje u vlastite sposobnosti (samopouzdanje) povećat će djetetovu želju da započne neku aktivnost, njegovo ustrajanje u aktivnosti i djetetovu stvarnu uspješnost
 - Dijete visokog samopoštovanja bit će bolje i radije prihvaćeno od vršnjaka, što će dalje povećavati njegovo samopoštovanje

Kako pomoći djeci da razviju visoko samopoštovanje?

- ☞ Prihvatite djecu onakvom kakva jesu*
- ☞ Učiti ih natjecanju sa samim sobom*
- ☞ Stvarajte okruženje da su svi vrijedni i da su svi tu da se igraju i nešto nauče*
- ☞ Učiti ih postavljati realne ciljeve*
- ☞ Nemaju svi iste osobine i sposobnosti, svatko ima svoju vrijednost, vrednovati individualni napredak i njegovati dječji uspjeh*
- ☞ Naglašavati pozitivno i izgrađivati pozitivan odnos s djetetom*
- ☞ Nikada ne govorite djetetu kako je nesposobno i kako ne može obaviti zadatak, takav stav izrazito jako negativno djeluje na djetetovo samopoštovanje*
- ☞ Postaviti pravila: kratka i jasna*
- ☞ Nikada ne radite podjelu djece u grupe prema sposobnostima*
- ☞ Ne izjednačavati sposobnosti s osobnom vrijednošću*
- ☞ Ne stvarajte mišljenje kako postoje djeca visokih i niskih sposobnosti*
- ☞ Uzimati u obzir njihove probleme i interese*
- ☞ Podržati slobodu izbora*
- ☞ Podržati djetetove emocije*
- ☞ Dijete odgajati na topao i racionalan način*

5) Svijest o drugima

- Istodobno s razvijanjem pojma o sebi dijete postaje svjesno različitosti i odvojenosti od drugih, pa prema tome i o postojanju drugih kao zasebnih osoba
- O djetetovoj razvijenosti svijesti o drugima možemo zaključiti iz slijedećeg djetetova ponašanja:
 1. Usklađeno ponašanje, tj. igranje sličnim igračkama i na sličan način kao drugo dijete započinje oko 18. mjeseca i upućuje na to da je dijete donekle svjesno aktivnosti i namjera drugog djeteta
 2. Reakcije empatije, brige i tješnja drugoga pokazuju svijest djeteta o osjećajima drugoga
- Svijest o drugima bit će bolje razvijena u one djece koja su razvila pojam o sebi
- Djeca stara 18 mjeseci koja se prepoznaju u zrcalu pokazuju razvijenije oblike igre oponašanja druge djece, a djeca stara 20 mjeseci koja se prepoznaju u zrcalu pokazivat će znakove empatije i tješnja drugih u nevolji

SELMANOVI STADIJI RAZVOJA SPOSOBNOSTI ZAUZIMANJA PERSPEKTIVE

STADIJ	PRIBLIŽNI DOBNI RASPONI	OPIS
RAZINA 0: neizdiferencirano zauzimanje perspektive	3-6	Dijete uviđa da ono i drugi mogu imati različite misli i osjećaje, ali ih često međusobno brka.
RAZINA 1: zauzimanje perspektive na temelju socijalnih informacija	4-9	Djeca razumiju da se mogu pojaviti razlike u perspektivi jer ljudi imaju pristup različitim informacijama.
RAZINA 2: zauzimanje perspektive utemeljeno na razmišljanju o sebi	7-12	Djeca mogu „ući u tuđu kožu“ i opažati vlastite misli, osjećaje i ponašanje iz perspektive druge osobe. Ona također prepoznaju da i drugi mogu učiniti to isto.
RAZINA 3: zauzimanje perspektive treće osobe	10-15	Djeca mogu napraviti iskorak iz situacije dviju osoba i zamisliti kako njih same i drugu osobu vidi treća, neutralna strana.
RAZINA 4: društveno zauzimanje perspektive	14-ODRASLA DOB	Pojedinci razumiju kako zauzimanje perspektive neke treće strane može biti pod utjecajem jednog ili više sustava širih društvenih vrijednosti

Razvoj djetetova znanja o unutarnjim stanjima svijesti

- Usporedo s razvojem pojma o sebi, razvija se djetetova spoznaja o tome da svaki pojedinac doživljava neko unutarnje stanje o kojem samo ono zna i nitko drugi “izvana”
- Već s 2 i pol godine dijete može govoriti o svojim unutarnjim procesima kao “želim”, “mislim” i “bojim se”
- Djetetovo shvaćanje unutarnjih doživljaja, svijest, počinje se razvijati od 3. godine
- Od te dobi pa nadalje dijete sve bolje razumije dvije vrste unutarnjih doživljaja: emocije povezane sa željom i emocije povezane s mišljenjem
- Ono razumije da smo veseli kad nam se neka želja ostvari (dobijemo željeni dar), a žalosni ako nam se želja ne ostvari (ne dobijemo željeni dar)

- Također, oko 4. godine dijete razumije da ćemo osjećati iznenađenje ako se ne dogodi ono što smo očekivali (iznenadit će nas kiša ako smo očekivali sunce)
- Između 4. i 5. godine dijete može zamisliti da čovjek može imati “pogrešno uvjerenje”, tj. dijete može “podmetnuti” lažni trag kako bi navelo drugoga na “pogrešno uvjerenje”, primjerice da se sakrilo na jednom mjestu, a ono se sakrilo na drugom
- Između 6. i 7. godine dijete u potpunosti razumije da se njegovo unutarnje stanje razlikuje od unutarnjeg stanja drugog čovjeka – to mu omogućuje izlaz iz egocentrizma

6) Samoregulacija

Pojavljivanje samokontrole - preokret od vanjske kontrole ka unutrašnjoj regulaciji

- Tijekom 1. godine života samoregulacije praktički nema. Tijekom 2. godine, dječje je voljno ponašanje pod kontrolom okoline (poslušnost dovodi do pažnje ili odobravanja), a tijekom **treće** godine dio se te kontrole postupno prebacuje na dijete (žele nešto učiniti sami), u obliku samoupravljenog govora (ne, ne kad žele uzeti nešto što ne smiju) i na kraju samoupravljenih misli.
- Nakon 3. godine strategije samokontrole postaju sve složenije i brojnije.

Oblici postupnog razvoja samokontrole jesu:

- **RAZVOJ UNUTARNJEG GOVORA:** djeca tijekom socijalnih interakcija i zajedničkog rješavanja problema s roditeljima, *usvajaju njihov regulirajući govor i internaliziraju ga kao misli*. Učinci govora na dječje inhibirano ponašanje: djeca u dobi od oko 5 g. mogu kontrolirati vlastito ponašanje, koristeći internalizirani, samoupravljeni govor.
- **ODUPIRANJE ISKUŠENJU:** Koristeći tehniku zabranjene igranje, istraživači su ustanovili da je sposobnost odupiranja iskušenju pod utjecajem brojnih činitelja, uključujući i korištenje odgovarajućih rečenica upućenih sebi, modeliranje, te navođenje dobrog razloga ili razvijanje strategije za suzdržavanje od zabranjenog čina.
- **ODGODA ZADOVOLJENJA:** Istraživanja odgode zadovoljenja istražuju dječju sposobnost da odustanu od manje neposredne nagrade kako bi kasnije dobili veću. Činitelji koji utječu na duljinu vremena čekanja su *rečenice upućene sebi* (samoupute) i različite metode *odvraćanja pažnje* od iskušavajuće, neposredno dostupne nagrade. Dječje razumijevanje učinkovitih strategija odgode povećava se s dobi.

U sva 3 oblika razvoja samokontrole primijećeno je da je verbalna uputa odraslog znatno pomagala djeci u stjecanju samokontrole, a da je djeci sve važniji sadržaj upute što su odraslija.

7) Razvoj samoregulacije

- Samoregulacija=upravljanje vlastitim ponašanjem, a njezin najsvršeniji oblik je uspostavljanje samokontrole – vladanja sobom
- Uspostavljanjem samokontrole dijete postaje sposobno za prilagođavanje nužnostima okolnog svijeta
- To prilagođavanje u ranim razvojnim razdobljima provode roditelji govoreći, pokazujući i zahtijevajući od djeteta određene prilagodbe (vanjska kontrola ponašanja), te dijete postupno postaje sposobno razumjeti vanjske zahtjeve za određena ponašanja, stječe znanje kako tim zahtjevima može udovoljiti i uvježbava ponašanje koje je najučinkovitije za to prilagođavanje
- Ponašanje temeljeno na tim spoznajama i vještinama se zove samoregulirano ponašanje, a njegova je najvažnija oznaka razvoj samokontrole
- Pojava samokontrole=u 3. godini kad dijete ne želi poslušati naredbu roditelja (vanjska kontrola) nego želi učiniti nešto prema vlastitoj namjeri
- Potom ono preuzima roditeljske naredbe kao svoje vlastite (govoreći samo sebi riječi roditeljske zabrane)
- Kad dođe do potpune internalizacije vanjske kontrole, tj. kad dijete više ne mora glasno ponavljati roditeljske riječi (naredbe ili zabrane) već one postaju njegove vlastite misli, onda započinje pravi proces razvoja samokontrole a to se događa poslije 3. rođendana
- Samokontrola omogućuje djetetu da se strpi, nauči naizmjeničnost (sad ja – sad ti), prepusti prednost drugima, svlada strah te nastavi raditi i onda kad je ono što radi teško i dosadno
- Da bi to moglo, ono najprije treba naučiti odgoditi zadovoljenje, pričekati na nagradu, odreći se manje nagrade da bi poslije dobilo veću

Samokontrola: Djeci za postizanje samokontrole pomažu i neke strategije:

1. brojanje u sebi
2. razmišljanje o nekim drugim «ljepšim» stvarima
3. zamišljanje povoljnih rezultata
4. odgađanje zadovoljenja
5. postizanje veće nagrade
6. povezivanje povećanog samopoštovanja s pokazanom samokontrolom

8) Razvoj slike o sebi

DOB	POJAM O SEBI	SAMOPOŠTOVANJE	SVIJEST O DRUGOME	SPOZNAJA VL. I TUĐIH UNUT. STANJA	RAZVOJ SAMOREGULACIJE
18-24 mj.		Pojavljuju se prve samoprocjene			Počinje razvoj poslušnosti; razvoj odgode zadovoljenja
24 mj.	Potpuno prepoznavanje odraza u zrcalu Upotrba zamjenica «ja» i «moje»		Pomaganje i tješnje drugih svrstavanje ljudi prema izrazitim svojstvima	Početak razumijevanja razlike između unutarstana i ponašanja	
18-30 mj.	Svrstavanje sebe u skupine: dijete, dječak				
4 god.				Razumijevanje povezanosti pogrešnih uvjerenje i neprimjerenog ponašanja	
3-5 god.		Samopoštovanje vrlo visoko- sastoji se od socijalnog prihvaćanja i kompetencije (vole me, ja sve mogu)	Percepcija drugih sadrži izrazita svojstva i emocije koje su s njima povezane	Jasno razumijevanje postojanja unutarstana (želja i emocija)	Za uspostavljanje kontrole dijete se služi ponavljanjem govora odraslog
3-6 god.			Ograničena mogućnost zauzimanja tuđeg motrišta i stajališta		Poboljšava se odgoda zadovoljenja; upotreba strategija samokontrole; samokontrola se počinje rabiti za moralnu regulaciju
6 god.			Shvaćanje drugoga na temelju ličnosti i socijalne usporedbe; manji egocentrizam	Usavršava se razumijevanje utjecaja pogrešnih uvjerenja na ponašanje	Samokontrola postaje fleksibilna sposobnost verbalne regulacije

Razvoj slike o sebi od 2-3. godine

Znanje o sebi

- Dijete te dobi već dosta jasno poznaje svoje tijelo, poznaje dijelove tijela, zna lokalizirati osjete koji dolaze iz tijela

- Prepoznaje svoj lik u ogledalu, na slici, zna svoje ime i spol
- Oko 2. godine pokazuje elemente poznavanja spolnih uloga (povezuje sliku muškarca i žene s predmetima koji im pripadaju: odjeća, oruđe, razni pribor)
- Zanima ga različit položaj pri mokenju u dječaka i djevojčica
- Pokazuje svjesnost sebe kao osobe i počinje se vrednovati uz pokazivanje početnih predodžbi sebe: dobar, loš, lijep, ružan...

Samoregulacija

- Dijete nastoji da se njegove želje ostvare sad i ovdje, nije sposobno za duže odlaganje svojih želja i potreba. Pri kraju 2. godine počinje postupni razvoj odgode zadovoljenja potreba
- Počinje usmjeravati svoje ponašanje na sličan način na koji je to činila majka
- Dio verbalne kontrole djetetova ponašanja počinje se premještati s vanjskih izvora (majka, drugi odrasli) na samo dijete
- Usmjerava svoje ponašanje svojim glasnim govorom (ne-ne, stavi žlicu u šalicu i sl.)
- Pokazuje poslušnost slijedeći naredbe ili zahtjeve drugih
- Kako poslušnost često dovodi do socijalnog odobravanja, djeca u toj dobi katkad slijede upute jednostavno zato što uživaju u tom odobravanju
- Ipak ponašanje je dobrim dijelom pod vanjskom kontrolom, a samoregulacija tek u začetima

Razvoj pojma o sebi od 3-4. godine

Znanje o sebi

- Samoopis je usmjeren na tjelesne osobine, oznake posjedovanja
- S 3 godine gotovo sva djeca iskazuju spolni identitet (ja sam dječak/djevojčica po odijevaju, kosi...)
- Razlikuje igračke kojima se češće igraju djevojčice, tj. dječaci (autići, lutke)
- Zna koliko ima godina
- Povezuje ime i spol
- Povećan interes za vlastito tijelo i njegovo funkcioniranje

Samovrednovanje

- Najkasnije do 3,5 godine sva djeca doživljavaju i pokazuju uspjeh i neuspjeh u pravom smislu riječi
- Uspjeh: ponosno širi ruke, diže pogled, sja od sreće
- Neuspjeh: saginje glavu, spušta pogled, ruke uz tijelo
- Između 3. i 4,5. godine dijete nije u stanju priznati neuspjeh te dolazi u konflikte s onim tko ga je proglasio neuspješnim, poriče neuspjeh (npr. kaže: "Ja sam pobjednik")
- 50% djece pokazuje želju za natjecanjem – kao izraz potrebe za samopotvrđivanjem

Samoregulacija

- Nakon 3. godine dijete internalizira kontrolu, usmjeravajući svoje ponašanje tiho, uputama u mislima, a ne glasnim govorom

- Govor odraslog može kontrolirati i započinjanje i zaustavljanje djetetove aktivnosti
- Dječji vlastiti samousmjeravajući govor može navesti dijete na započinjanje radnje, ali ne i na zaustavljanje radnje

Razvoj pojma o sebi od 4-5. godine

Znanje o sebi

- Oko 4. godine pojavljuje se spolna stabilnost – “Kad narastem bit ću žena/muškarac”
- 4-godišnjak povezuje određene boje s muškarcima, a druge sa ženama
- 4-godišnjak može opisati sebe: svojim tjelesnim osobinama (“Imam pjegice”); oznakama posjedovanja (“Imam bicikl”); i preferencijama (“Volim sladoled”)
- Zna svoj grad, ulicu, bitne informacije o članovima obitelji

Samovrednovanje

- Vlastiti uspjeh procjenjuje iz uspoređivanja s drugom djecom, zato nastaje suparništvo (težnja djeteta da bude prvo, da se hvali kako je najbolje, najjače i najspretnije, što osobito pokazuju u nazočnosti odraslih)
- Djeca starija od 4,5 godine pokušavaju prihvatiti neuspjeh

Samoregulacija

- Dijete može kontrolirati svoje ponašanje pomoću samousmjeravajućeg govora jednako dobro kao i kad ga govorom kontrolira odrasla osoba
- Dijete počinje usmjeravati svoje reakcije tihim uputama

Razvoj pojma o sebi od 5-6. godine

Znanje o sebi

Oko 5. godine pojavljuje se spolna dosljednost. Dijete zna:

- Da ne može promijeniti svoj spol, spol ne može promijeniti odjećom, frizurom i sl.
- O spolno tipiziranom ponašanju u društvu, npr.: muške osobine - agresija, dominacija, te ženske osobine - ljubaznost, emocionalnost
- Osim usmjerenosti na tjelesne karakteristike, oznake posjedovanja i preferencije, zna nešto i o svojim sposobnostima i počinje razlikovati osnovne emocije

Samovrednovanje

- Slobodno priznaje svoj neuspjeh pred drugima
- Sa 6 godina je vrlo osjetljivo na kritiku i tada razvija mehanizme kojima izbjegava neuspjeh (niti ne započinje, odugovlači, nalazi drugi posao umjesto zadanog i sl.)
- Da bi se zaštitilo od doživljaja neuspjeha, u toj se dobi pojavljuje protektivna laž

Samoregulacija

- Dijete u dobi oko 5 godina može kontrolirati vlastito ponašanje koristeći se internaliziranim, samoupravljenim govorom

Razvoj pojma o sebi od 6-7. godine

Znanje o sebi

Sa 6 godina sposobno je pri opisivanju sebe staviti naglasak na:

- Svoje ponašanje
- Svoje sposobnosti i vještine
- Na socijalnu usporedbu s drugom djecom
- Na emocije
- U tom razdoblju naglašava svoju pripadnost nekoj kategoriji

Samovrednovanje

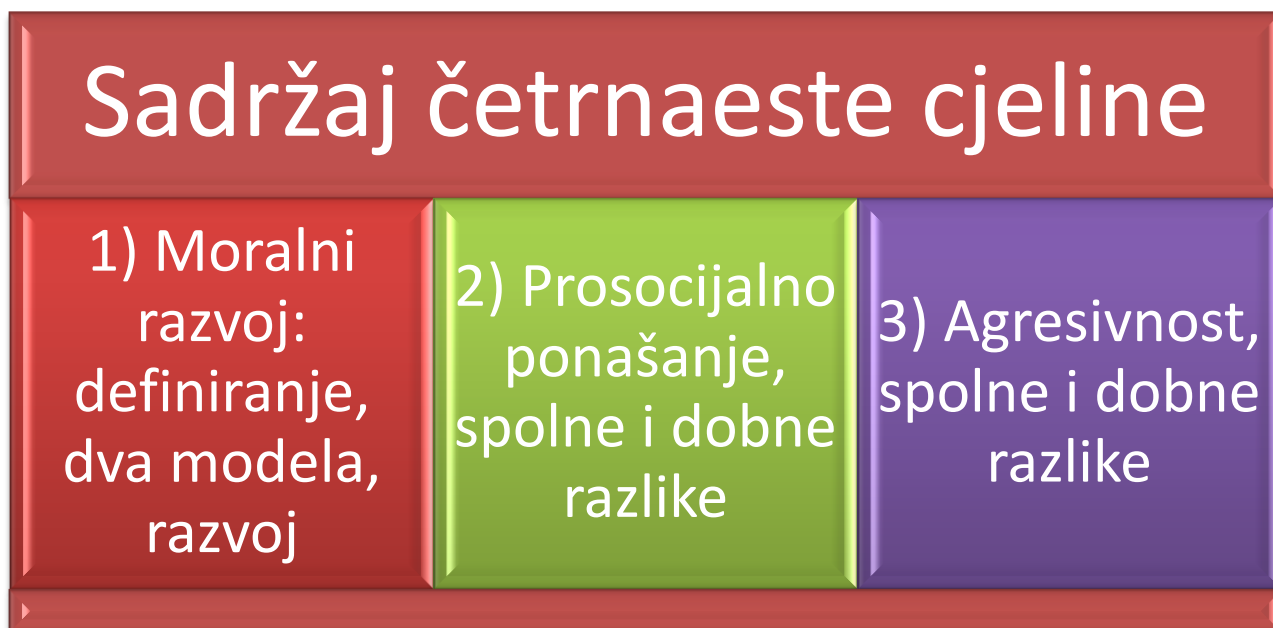
- Djetetu su vršnjaci osnovni kriterij za uspoređivanje i vrednovanje (prihvatanje ili neprihvatanje)
- Lakše podnosi neuspjeh, te su suradnja i natjecanje u naglom razvoju
- 6-godišnjak je osobito sklon usvajanju "bespomoćnosti" (osjećaj nekompetentnosti) koji proizlazi iz ponavljane kritike, osobito odraslih osoba

Samoregulacija

- U potpunosti kontrolira svoje ponašanje samousmjeravajućim govorom
- Internalizira upute te ga je moguće podučavati strategijama samokontrole

14. Moralni razvoj, prosocijalno ponašanje i agresivnost predškolskog djeteta

1) Moralni razvoj: definiranje, dva modela, razvoj

Moralno razumijevanje i ponašanje:

- Moralno rezoniranje/moralno ponašanje
- Teorije moralnog razvoja:
 - ✓ Kognitivističke (Piaget i Kohlberg)
 - ✓ Teorije socijalnog učenja, etološke, psihodinamske

MORAL = skup pravila, načela, principa koja omogućuju razlikovanje dobrog i lošeg te ponašanje u skladu s time. Moralna pravila štite dobrobit pojedinaca i osiguravaju ostvarenje ljudskih prava (npr. ne ubiti, ne krasti).

⇒ Univerzalna su, tj. kulturno/ideološki nezavisna.

Društvene norme = dogovorena pravila koja upravljaju svakodnevnim postupcima i održavaju red u društvu (npr. čekanje u redu, prepuštanje sjedala starijem) ⇒ Ovisi o konkretnom društvu.

Moralno rasuđivanje = razmišljanje o vlastitim i tuđim postupcima u kontekstu morala.

Moralno zrele osobe su internalizirale moralna pravila i sposobne su pridržavati ih se prema svojoj savjesti, tj. i onda kada *ne* postoji neka vanjska opasnost, tj. bez vanjskih sankcija. Zrela moralnost nije regulirana izvana (nagrade i kazne), već je **savjest** regulator.

Moralno zrelo ponašanje ima 4 elementa: a) Sposobnost prepoznavanja situacije moralne dileme; b) Moralno rasuđivanje i donošenje odluka; c) Uzimaju se u obzir različiti situacijski uvjeti ⇒ oni ili govore u prilog i protiv moralnog ponašanja; d) Bihevioralni aspekt ⇒ provođenje moralne odluke u djelo.

Psihologijska istraživanja morala ispituju 3 aspekta moralnosti:

1. **Afektivni** (*emocionalni*) - moralni osjećaji, grižnja savijesti: proučavaju se pomoću projekivnih nedovršenih priča. Pretpostavka je da će osoba u priču projicirati svoje osjećaje.
2. **Kognitivni** (*spoznaja*) - kako moralno rasuđujemo: ispituje se postavljajući osobu u situaciju moralne dileme.
3. **Bihevioralni** - moralno ponašanje: a) osobe se postavljaju situacije kušnje da mogu prevariti, a da misle da neće biti otkriveni i b) koriste se također nedovršene priče.

Kognitivističko-razvojni modeli moralnog razvoja

- ⊙ Kognitivističke teorije moralnog razvoja: Jean Piaget i Lawrence Kohlberg
- ⊙ Središnji interes usmjeren na moralno rasuđivanje
- ⊙ Kognitivni razvoj je temelj moralnog razvoja
- ⊙ Bolje razvijene kognitivne sposobnosti vode zrelijem moralnom ponašanju
- ⊙ Moralno ponašanje proizlazi iz moralnog rasuđivanja – najveća slabost teorija
- ⊙ Moralno ponašanje je situacijski dosljedno
- ⊙ Faze razvoja moralnog rasuđivanja

A. Kognitivno-razvojni modeli: J. PIAGET

1. Predmoralni period (2.-4. god.) - djeca ne shvaćaju što je to moralnost i ne razumiju zašto se valja držati pravila. Igre npr. nemaju ni pravila ni cilj.

2. Heteronomna moralnost ili moralni realizam (5.-7. god.) - Djeca počinju slijediti pravila. (vrlo se kruto pridržavaju pravila jer su ona dana od višeg autoriteta pa zato **apsolutna**). Pravila za njih imaju objektivnu realnost, pa se ova faza naziva fazom moralnog realizma. **Obilježja:** a) **objektivna odgovornost** (djeca svoje moralne procjene temelje uglavnom na objektivnim (fizičkim) posljedicama nekog postupka), b) **uvjerenje o bezuvjetnoj pravdi** (nakon svakog kršenja pravila nužno slijedi kazna).

3. Autonomni moral ili moralni relativizam (8.-11. god.) - djeca pravilima pristupaju mnogo **fleksibilnije** (shvaćaju da je moral relativan, nešto dogovoreno, a ne apsolutno). Moralnost nekog ponašanja sada procjenjuju s obzirom na razne **situacijske** i **subjektivne činitelje** (poput namjere pojedinca). Dakle, namjera a ne fizičke posljedice postupaka. Prestaju vjerovati u bezuvjetnu pravdu. Kako se više se druže sa vršnjacima proširuje im se perspektiva, a istodobno postepeno napuštaju egoentričan način mišljenja. Shvaćanje da su pravila rezultat dogovora i da se mogu mijenjati. Pridržavaju se pravila zbog vlastite odluke o suradnji, a ne zbog poštivanja autoriteta.

4. FAZA (11. god. na dalje) završna faza: Pretpostavka dostizanja ovog stupnja jest razvijesnost formalno-logičkog mišljenja i prevazilaženje egocentičnosti. Djeca tada mogu stvarati nova pravila i počinju proširivati svoje moralno rasuđivanje s osobnog na društveni i politički plan.

Evaluacija PIAGETOVA MODELA

☉ **DOBRO** ⇒ Rezultati istraživanja uglavnom potvrđuju Piagetove zamisli: **a)** djeca zaista vjeruju u bezuvjetnu pravdu; **b)** postoji povezanost između razine kognitivnog i moralnog funkcioniranja, i **c)** hipoteza o važnosti uloga vršnjaka se pokazala točnom.

☉ **LOŠE** ⇒ Piaget je **potcijenio** moralno rasuđivanje mlađe djece (u pričama je prvo opisivao namjere aktera, a kasnije učinak akcije; “Da li je veća šteta namjerno proliti malo soka po tepihu ili slučajno proliti puno soka po tepihu?” Djeca su zaboravila namjere i usredotočila se na posljedice akcije. Ako se u moralnim dilemama *više istaknu namjere* lika, tu informaciju mogu i predškolarci upotrijebiti pri moralnoj procjeni).

Djeca razlikuju kršenje društvenih i moralnih normi: Kršenje moralnih normi shvaćaju ozbiljnije i kažnjavaju. Kršenje društvenih normi samo ismijavaju. Piaget nije bio u pravu smatrajući da roditelji koče moralni razvoj. Pokazalo se da oni pospješuju moralni razvoj (moralno rezoniranje roditelja i njihove djece vrlo je slično).

B. Kognitivno-razvojni modeli: Kohlberg

3 razine moralnog rasuđivanja: pretkonvencionalna, konvencionalna i postkonvencionalna. Svaka se dijeli na dvije podfaze koje slijede jedna drugu. Svaka od tih šest faza sastoji se od dvije komponente: **društvene** i **moralne**. Kohlberg tvrdi da mnogi ljudi ostaju na konvencionalnoj razini moralnog rasuđivanja, osobito na 4. fazi, tijekom cijelog života. Mali postotak napreduje na 5. fazu, a tek rijetki na 6. Fazu.

Kohlbergova teorija moralnog razvoja (1958, 1969, 1976, 1986)

I. PRETKONVENCIONALNA RAZINA	
1. Heteronomna moralnost	Moral proizlazi iz moći i autoriteta
2. Individualnost i instrumentalnost	Biti moralan znači voditi brigu o sebi
II. KONVENCIONALNA RAZINA	
3. Prilagodavanje drugima	Biti moralan znači činiti ono zbog čega ćete drugi voljeti
4. Red i zakon	Ispravno je ono što je u skladu sa zakonom
III. POSTKONVENCIONALNA RAZINA	
5. Društveni ugovor	Ljudska prava su važnija od zakona
6. Univerzalna etička pravila	Moralnost je stvar osobne savjesti

☉ **Pretkonvencionalna razina (4-10 g)** – rezoniranje kao pojedinac, ne kao član društva

- 1. faza: Poslušnost i izbjegavanje kazne
- 2. faza: Individualnost, instrumentalnost, "usluga za uslugu" i traženje nagrada

☉ **Konvencionalna razina (10-13 g)**

- 3. faza: Prilagođavanje drugima (traženje odobravanja i dobri međuljudski odnosi)
- 4. faza: Red i zakon, održavanje društvenog poretka

☉ **Postkonvencionalna razina (> 13 g)**

- 5. faza: Društveni ugovor i individualna prava (svi ljudi imaju jednaka prava i zaštita tih prava važnija je od poštivanja zakona)
- 6. faza: Univerzalna etička načela (individualna savjest, osobni, a ne društveni kut gledanja)

Prijelaz iz faze u fazu događa se kad dijete doživi **kognitivni sukob**. To se događa kad djeca zajedno s drugima sudjeluju u donošenju odluka i pritom razmijenjuju mišljenja o moralnim pitanjima. Zbog suprotstavljenih gledišta tj. kad dijete više ne može više vladati novim informacijama u okviru postojećeg pogleda na svijet, ona taj misaoni sukob razriješe promjenom načina mišljenja, tj. prelaskom na višu fazu rasuđivanja.

Evaluacija KOHLBERGOVA MODELA

DOBRO:

- 1) Eksperimentalne provjere postavke da su neke kognitivne sposobnosti i sposobnosti uživljavanja u tuđe iskustvo preduvjeti za razvoj moralnog rasuđivanja (ali ne i jedini dovoljan uvijet).
- 2) Empirijski podaci u skladu su i s Kohlbergovim gledištem o tome da je moralno rasuđivanje **dosljedno** u različitim situacijama (60 % dosljednost unutar iste faze) kao i da se dječji moralni razvoj odvija kroz faze s unaprijed određenim redosljedom.
- 3) Razgovori sa osobama na višem nivou moralnog rezoniranja vode do razvojnog pomaka (najčešće za jednu fazu). Eksperimenti potvrđuju Kohlbergovo uvjerenje da svaka faza pretstavlja **reorganizaciju** koja proizlazi iz **spoznajnog sukoba**.

LOŠE:

- 1) Univerzalnost modela nije u potpunosti potvrđena. Međukulturalna istraživanja pokazuju sličnosti moralnog razvoja u različitim društvima, postoje kulture u kojima Kohlbergov model ne vrijedi (npr. u Kini).
- 2) Neki istraživači dovode u pitanje i primjenjivost tog modela na žene i muškarce. Kohlberg je za ispitanike imao samo dječake i uzet je samo aspekt moralnosti, a ne uzima se aspekt brige i ljubavi prema nekome (što je više karakteristika žena). Zato kritičari smatraju da je to **teorija moralnog rezoniranja kod muškaraca**.

Mjerenje moralnog razvoja

Kohlberg (1963): "Heinzova dilema"

- ☉ *Jednoj ženi prijete smrt od raka. Potreban joj je lijek koji je izumio jedan farmaceut i naplaćuje ga deset puta više od troškova izrade lijeka. Muž te žene, Heinz, uspio je prikupiti samo polovicu potrebnog iznosa.*

Zamolio je farmaceuta da mu jeftinije proda lijek jer će njegova žena umrijeti. Farmaceut je to odbio. Heinz je provalio u ljekarnu i ukrao lijek za svoju ženu.

- ☉ Je li to trebao učiniti i zašto?

Pretkonvencionalna razina

1. faza: Heinz nije smio ukrasti lijek. On bi zbog toga bio lopov i bio bi kažnjen slanjem u zatvor
 2. faza: Smio je to učiniti, jer se njegova žena mora brinuti za njegovu djecu; Ako voli svoju ženu, onda je učinio dobro, ali ako se želi oženiti drugom, onda to nije trebao učiniti; Dobro je učinio, jer će mu žena uzvratiti uslugu; Dobro je učinio, jer se farmaceut nije htio dogovoriti.
- ☉ Društveno motrište: Ovaj stupanj posjeduje egocentrično motrište. Osoba na ovom stupnju ne razmišlja o tuđim interesima, niti razumije da se razlikuju od njegovih, te ne povezuje dva različita motrišta. Činovi se prosuđuju u smislu fizičkih posljedica, a ne u smislu psihičkih interesa drugih. Motrište se autoriteta brka s vlastitim.

Konvencionalna razina

3. faza: Heinz je trebao ukrasti lijek. To je prava stvar koju je trebao učiniti jer bi ga drugi više cijenili i njegova žena bi to očekivala od njega. Heinz je imao dobre namjere, bio je dobar čovjek i htio je spasiti svoju ženu, a farmaceut je sebičan i škrt.
- ☉ Društveno motrište: Ovaj stupanj posjeduje stvarno individualističko motrište. Osoba koja je dosegla ovaj stupanj razlikuje vlastite interese i motrišta od interesa i motrišta autoriteta i drugih ljudi. Ta je osoba svjesna da svatko ima osobne interese koje želi ostvariti, a oni su često sukobljeni, pa je stoga "ispravnost" relativan pojam (u stvarnom, individualističkom smislu). Pojedinaac združuje ili povezuje sukobljene individualne interese pomoću svrhovite razmjene usluga, pomoću svrhovite potrebe za injgima i njihovom dobrom voljom, ili pomoću poštena nastupa, dajući svakome jednak dio.
4. faza: Heinz nije smio ukrasti lijek. Ako bi svi radili slične stvari, ne bi bilo zakona i reda. Svačija je dužnost pridržavati se zakona. Razumijem Heinzov očaj, ali mu ne odobravam krađu, jer kad bi se svi tako ponašali nastao bi kaos
- ☉ Društveno motrište: Ovaj stupanj razlikuje društveno motrište od interpersonalnog dogovora i motiva. Osoba na ovom stupnju zauzima motrište sustava koji određuje uloge i pravila. Ova osoba razmišlja o pojedinačnim odnosima u odnosu na njihovo mjesto u sustavu.

Postkonvencionalna razina

5. faza: Heinz je trebao ukrasti lijek. Ljekarnik je taj koji je kriv jer je tražio previše za lijek; ljekarnik je pravilo koristio nepravedno i zbog toga trpi dobrobit drugih. Tu se radi o sukobu prava i morala, ali je najvažnije od svega pravo Heinzove žene na život – život je daleko važniji od novca.

6. faza: Heinz je trebao ukrasti lijek. Život je važniji od vlasništva ili novaca, ljudi zaslužuju živjeti bez obzira na sve. Farmaceut bi trebao shvatiti da se i on može naći u ženinu položaju i da bi mu tada sva imovina bila beskorisna; život je važniji od svega.

- ☉ Prijelazno društveno motrište: Na ovom se stupnju zauzima motrište pojedinca koji se nalazi izvan vlastitoga društva i sebe smatra pojedincem šio donosi odluke bez općenite obveze ili ugovora s društvom. Obveze se koje su u svakom pojedinom društvu drugačije određene stoga mogu izdvojiti i odabrati, ali to pojedinac ne čini na temelju načela.

Moralni razvoj u okviru teorija socijalnog učenja

- ☉ Suprotstavljanje kognitivističkim teorijama i fazama moralnog razvoja
- ☉ Isticanje odvojenosti moralnog rezoniranja i ponašanja
- ☉ Razvoj moralnih postupaka ovisi ponajviše o okolini u kojoj dijete raste i o njegovim osobnim iskustvima
- ☉ Istraživanja utemeljena na teorijama socijalnog učenja bavila su se moralnim ponašanjem, a ne moralnim rasuđivanjem. Smatraju da su moralno rasuđivanje i moralno ponašanje najčešće odvojeni procesi na koje utječu različiti činitelji
- ☉ Moralno ponašanje se uči – Bandura

TEORIJE SOCIJALNOG UČENJA: Dakle, moralno rasuđivanje i moralno ponašanje su *odvojeni procesi*. Ne očekuje se dosljednost u dječjem moralnom ponašanju ili podudarnost između znanja i ponašanja

- ☉ Glavne odrednice dječjeg moralnog ponašanja su principi nagrade (povećava vjerojatnost moralnog ponašanja), kazne (smanjuje vjerojatnost ponašanja), tj. potkrepljenje, učenje opažanjem i samoregulacija ponašanja
- ☉ Tijekom razvoja djeca internaliziraju različita potkrepljenja i procese opažanja i uče ih upotrebljavati za upravljanje vlastitim ponašanjem.

ETOLOŠKA TEORIJA: moralni razvoj objašnjavaju pomoću evolucijskih načela

1.) ALTRUIZAM: ljudi su genetički preprogramirani da pomažu drugima jer - postoji **potreba za preživljavanjem gena** (ne pojedinca). To se odigrava putem procesa "odabira srodnika" i "recipročnog altruizma" (koji povećavaju vjerojatnost uzvratne pomoći).

2.) AGRESIJA: pomoću agresivnosti nastaje **ljestvica moći** koja smanjuje broj sukoba u grupi. Na temelju Belskyjeva modela može se očekivati da će se u djece razviti različite strategije za nastavak vrste ovisno o okolini u kojoj su rasla. Zaštitnička okolina pomaže u razvoju zanimanja za odnose s drugim ljudima, brak, djecu i prosocijalno ponašanje.

Odrastajući u nestabilnom okruženju, djeca će vjerojatno postati oportunisti, usmjerena na sebe i antisocijalna. Takva djeca nisu sklona razmnožavanju i podizanju potomaka.

PSIHOANALITIČKA TEORIJA MORALNOG RAZVOJA

- ⊙ temelji se na povezivanju psihoseksualnog razvoja sa procesima usvajanja moralnih vrijednosti
- ⊙ dijete je, prema ovoj teoriji, u početku hedonističko i amoralno
- ⊙ na taj se način razvija *superego* kojeg tvore interiorizirane društvene vrijednosti
- ⊙ djetetov ego-ideal postaju roditeljski nazori o dobrome, a superego o lošem

OSTALI OBLICI MORALNOG RASUĐIVANJA

- Pravda prilikom dijeljenja

Dječja raspodjela nagrade slijedi predvidljiv obrazac počevši od:

- 1) usmjerenosti na sebe (do 4 g.), preko
- 2) jednakosti (5 i 6 g.) do
- 3) pravednosti (od 7 g.).

Način podjele nagrade određuju i neke situacijske varijable (više će dati kojima više treba, koja su ljubazna).

- Pravda kazne:

Dječje rasuđivanje o određivanju kazne slično je onom u odraslih: Je li učinjena šteta? Ako jest, ja li dotična osoba odgovorna za to? Ako jest, treba li je kazniti?

DRUŠTVENI UTJECAJI

- **Druženje s vršnjacima:** Istraživanja potvrđuju da druženje s vršnjacima, osobito u situacijama moralnog sukoba, potiče moralni razvoj.
- **Modeliranje:** Istraživači su uspjeli postići i nazadovanje dječjeg moralnog rasuđivanja pomoću tehnika modeliranja te izravnog i posrednog potkrepljenja. No, za sad se na zna koliko takve promjene traju.
- **Roditeljski disciplinski postupci** utječu na moralno rasuđivanje i na usvajanje moralnih pravila kod djece. Postoje tri skupine roditeljskih kazni: a) **Pokazivanje moći** - naredbe, prijetnje, tjelesna sila; b) **Uskraćivanje ljubavi** - verbalno neodobravanje, uskraćivanje nježnosti, ismijavanje; c) **Indukcija** - razgovori u kojima se djeci objašnjava zašto su neki postupci zabranjeni (*nemoralni*) Djetetu se ukazuje da je neki postupak mogao dovesti do štete ili neugode drugoj osobi (razumijevanje, savjest, osjećaj krivice). Pokazalo se da su djeca kojima roditelji *objašnjavaju* moralna pravila na najvišem stupnju moralnog razvoja (pokazivanje moći –

najniža razina). No, dječje prihvaćanje pravila ovisi o njihovoj sposobnosti obrade informacija sadržanih u kazni, zajedno s emocionalnom reakcijom na kaznu (npr. Razumijevanje – odgovor na pitanje zašto i empatija povećavaju vjerojatnost usvajanja nekog pravila).

ODNOS moralnog ponašanja i rasuđivanja

U proučavanju moralnog razvoja glavno pitanje tiče se odnosa između moralnog rasuđivanja i moralnog ponašanja. Kohlberg tvrdi da bi oni trebali biti usko povezani, ali ta postavka **nije** u potpunosti potvrđena.

1) Utvrđeno je da svi ponekad varaju, no, osobe na višoj moralnoj razini to čine rijede, (na višim razinama nesklad između ponašanja i rasuđivanja manji).

2) Kad se radi o hipotetskim problemima ili prilikom procjenjivanja *tuđeg* ponašanja, ljudi rezoniraju na višoj razini, no kad se radi i praktičnim, pogotovo o nekim *osobnim* problemima, onda razina moralnog rasuđivanja opada.

Moralni razvoj djeteta u dobi od 2-3. godine

- ☉ Između 2. i 3. godine pojavljuje se empatija za osjećaje drugih, prihvaćanje tuđe uloge
- ☉ Sposobno je doživljavati sućut ili "globalnu simpatiju" iako još može odgovoriti na nevolju drugih osjećajem vlastite nevolje
- ☉ Od 2. do 4. godine ne shvaća što je moralnost i moralna pravila (npr. ne razlikuje dobro od lošeg)
- ☉ Uglavnom se igra igara u kojima nema formalnih pravila, iako katkad uvodi ograničenja koja su dio igre, npr. sve zelene kocke u kutiju
- ☉ Nema postojanog osjećaja krivice, nego se on pojavljuje samo pred osobama koje su određene postupke proglasile pogrešnima, i to samo kad to one izražavaju
- ☉ Štetu nanesenu drugom djetetu prepoznaje samo po reakcijama drugih

Moralni razvoj djeteta u dobi od 3-4. godine

- ☉ Dijete je još u predmoralnom periodu. Moralnost određuju samo autoritetu i njihova pravila treba poštivati
- ☉ Pokazuje empatiju i simpatiju; dobrovoljno ili samoinicijativno obavlja nešto za drugog
- ☉ Dijete mlađe od 4 godine dijeli nagradu prema vlastitom interesu (sebi će uzeti veći dio)
- ☉ U moralnim dilemama postupke koji uzorkuju veću štetu smatra moralno lošijima od onih koji čine manje štete neovisno o motivima i namjerama počinitelja. Koncem 4. godine uočava se tzv. Moralni realizam: dijete može poštivati unaprijed dogovorena pravila ali im pristupa vrlo kruto.
- ☉ Ne preispituje smisao ili ispravnost pravila čak ni onda kad mu se ne sviđaju
- ☉ Nerado mijenja pravila čak i kad bi mu to odgovaralo i činilo igru zabavnijom

Moralni razvoj djeteta u dobi od 5-6. godine

Od 5. do 7. godine vrhunac je moralnog realizma. Zbog takve apsolutističke orijentacije djeca u toj fazi razvoja morala imaju dvije zanimljive osobine:

1. *Neprihvatljivim djelima pripisuju tzv. objektivnu odgovornost*

- Pri procjeni moralnih situacija uzimaju u obzir jedino fizičke (objektivne) posljedice nekog postupka
- U moralnim dilemama, postupke koji uzrokuju veću štetu, smatraju moralno lošijima od onih koji čine manje štete, neovisno o motivima i namjerama počinitelja

2. *U procjeni postupaka rabe načelo bezuvjetne pravde*

- Čvrsto uvjerenje u nepovredljivost pravila
- Smatraju da će svako kršenje pravila biti kažnjeno, bez obzira na to je li to otkriveno ili ne (ako dijete potajno uzme keks, a sutra izgubi loptu, smatrat će da je time kažnjeno)
- Djeca stara 5 do 6 godina počinju dijeliti nagradu prema pravilu jednakosti: svakom djetetu daju jednak dio bez obzira na "zasluženo"
- S 5 godina vrlo je razvijena empatija i simpatija

Moralni razvoj djeteta u dobi od 6-7. godine

- ☉ Još uvijek traje faza moralnog realizma
- ☉ Svaki čin procjenjuje po njegovim posljedicama, a ne po namjeri
- ☉ Pravila nametnuta od vanjskih autoriteta shvaća kao objektivno postojeća, apsolutna i nepromjenjiva
- ☉ Vrednovanje događaja i ljudi je crno-bijelo bez prijelaza
- ☉ S otprilike 7 godina dijete počinje rabiti pravednost kao načelo raspodjele nagrade: djeci i koja su npr. više radila dat će veći dio zarade, premda ne uvijek u točnom omjeru

2) Prosocijalno ponašanje, spolne i dobne razlike

PROSOCIJALNO PONAŠANJE: uključuje **dijeljenje s drugima, suradnju i pomaganje**. Ponašanje kojemu je namjera drugome učiniti neku korist ili dobit (pomaganje, dijeljenje, tješjenje)

DOBNE I SPOLE RAZLIKE u prosocijalnom ponašanju:

Čak i sasvim mala djeca pokazuju neke oblike prosocijalnog ponašanja. S dobi raste učestalost prosocijalnih ponašanja, premda ne pravocrtno. Tipični eksperimentalni postupci katkada preuveličavaju razlike između mlađe i starije djece u djeljenju od mlađe. (Npr. starija djeca su dijelila novac tek pošto im je rečeno da je to dobro, da sudjeluju u eksperimentu i da ih eksperimentator promatra).

Premda su prema procjenama učitelja i vršnjaka djevojčice općenito altruističnije od dječaka, *razlike u stvarnom ponašanju dječaka i djevojčica su neznatne.*

ČIMBENICI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

KOGNITIVNE I EMOCIONALNE odrednice:

Razina dječjeg moralnog **rasuđivanja**, mjerena odgovorima na prosocijalne dileme, u niskoj je pozitivnoj korelaciji s altruističnim ponašanjem.

Uživljavanje ili empatija u tuđi fizički, društveni i emocionalni položaj u umjerenosti je visokoj pozitivnoj korelaciji s altruističnim djelima. Empatija se razvija postupno tijekom djetinjstva i vjeruje se da je rezultat nasljednih procesa i socijalizacije. Osobito važnima se čine roditeljske odgojne metode.

DRUŠTVENE I OBITELJSKE odrednice:

Dva okolinska činitelja izrazito utječu na prosocijalno ponašanje.

- a) Sustavno **potkrepljivanje** jača altruizam, bilo u laboratoriju bilo u školi. Potkrepljivanje djeluje i u prirodnim uvjetima gdje vršnjaci i roditelji često pokazuju odobravanje za altruistične postupke.
- b) **Modeliranje** može pojačati prosocijalne reakcije u laboratorijskim uvjetima. Također je utvrđeno da **televizijske emisije** s prosocijalnim sadržajem također jačaju dječji altruizam.

ALTRUIZAM

- ⊙ Altruističko ponašanje koristi drugoj osobi, a istodobno ne pruža očitu dobit onome tko tako postupaju
- ⊙ Takvi postupci su primjerice davanje novaca sirotinji, dijeljenje s nekim, čak i dovođenje u opasnost vlastitog života radi spašavanja tuđeg
- ⊙ Altruističko ponašanje je nesebično prosocijalno ponašanje

3) Agresivnost, spolne i dobne razlike

Određenje agresivnog ponašanja

Definicije zasnovane na namjeri: **AP je ponašanje izvršeno s namjerom da se nekome ili nečemu nanese bilo koja vrsta štete ili povrede** (Dollard et al. (1939), Berkowitz (1988), Žužul (1989), Coie & Dodge (1997)).

Definicije zasnovane na posljedicama: **AP je ponašanje koje ima za posljedicu nanošenje bilo kakve vrste štete ili povrede** (A. Buss (1961), A. Bandura (1983), Loeber).

Razvoj agresivnog (AP) i prosocijalnog ponašanja (PP)

- ⊙ Rano javljanje (krajem 1. g)
- ⊙ Učestalost AP s dobi se smanjuje, a PP povećava ALI – razlike s obzirom na vrstu AP
- ⊙ Dojenačka i predškolska dob: instrumentalna, fizička, direktna A
- ⊙ Školska dob: hostilna, interpersonalna, osvetnička, verbalna, indirektna A
- ⊙ Kod školske djece agresivnost raste s dobi

- ☉ S dobi se povećava ozbiljnost AP

SPOLNE RAZLIKE

Dječaci su agresivniji od djevojčica. Dječaka agresija prema dječacima je uglavnom tjelesna, dok prema djevojčicama agresije gotovo i nema. Kod djevojaka u mladenačkoj dobi osobito je izražena verbalna agresija, ponajviše prema djevojkama.

FAKTORI AGRESIVNOSTI

BIOLOŠKI: Budući da je tijekom životnog vijeka agresija stabilna osobina, ona se često tumači biološkim činiteljima. Tako se agresija povezuje: a) s naslijeđem (genetika), b) s razinom hormona **testosterona** u krvi; c) s "teškim" temperamentom u djetinjstvu i d) agresija ima evoucijski značaj jer se pomoću nje razvija tzv. *hijerarhija nadmoći* koja smanjuje količinu agresije u grupi.

OBITELJ (struktura, dinamika i SES obitelji): na agresiju djeluju socijalni faktori među kojima se najčešće spominju principi **socijalnog učenja** i to a) potkrepljivanje, b) kazna i c) učenje opažanjem. U **obiteljima** agresivne djece vladaju odnosi prisile, što znači da članovi obitelji upravljaju jedni drugima pomoću različitih oblika agresivnog ponašanja

ŠIRI DRUŠTVENI I OKOLINSKI: Mediji, Vršnjaci, Nasilje u okolini, Socijalni stresori i Ideologija i Kultura. Gledanje nasilja na **TV** povećava vjerojatnost dječjih agresivnih postupaka i to pomoću izravnog oponašanja nasilnog ponašanja, povećanjem ukupne količine agresije ili jačanjem dječje tolerancije tuđe agresije.

KOGNITIVNI: agresivna djeca imaju teškoće u kognitivnom području primjerice u moralnom rasuđivanju i empatiji. Takva djeca teško tumače socijalne znakove i drugoj djeci često pripisuju neprijateljske namjere, tj. često interpretiraju tuđa ponašanja kao negativna, neprijateljska i ugrožavajuća po njih.

Razvoj agresivnosti objašnjava se teorijama socijalnog učenja.

Istraživanja agresije

- Velik broj istraživanja agresije bio je usmjeren na otkrivanje njezinih uzroka.
- Dokazano je da se osobna razina agresije tijekom godina gotovo ne mijenja. Prema rezultatima longitudinalnih istraživanja, vršnjačke procjene agresivnosti u dobi od osam godina izvrstan su prediktor agresivnosti i drugih antisocijalnih ponašanja u dobi od trideset godina. Takva stabilnost već sama po sebi govori da je riječ o genetski ili biološki uvjetovanom ponašanju. Ono se objašnjava hormonima, urođenim temperamentom i mehanizmima dominacije.

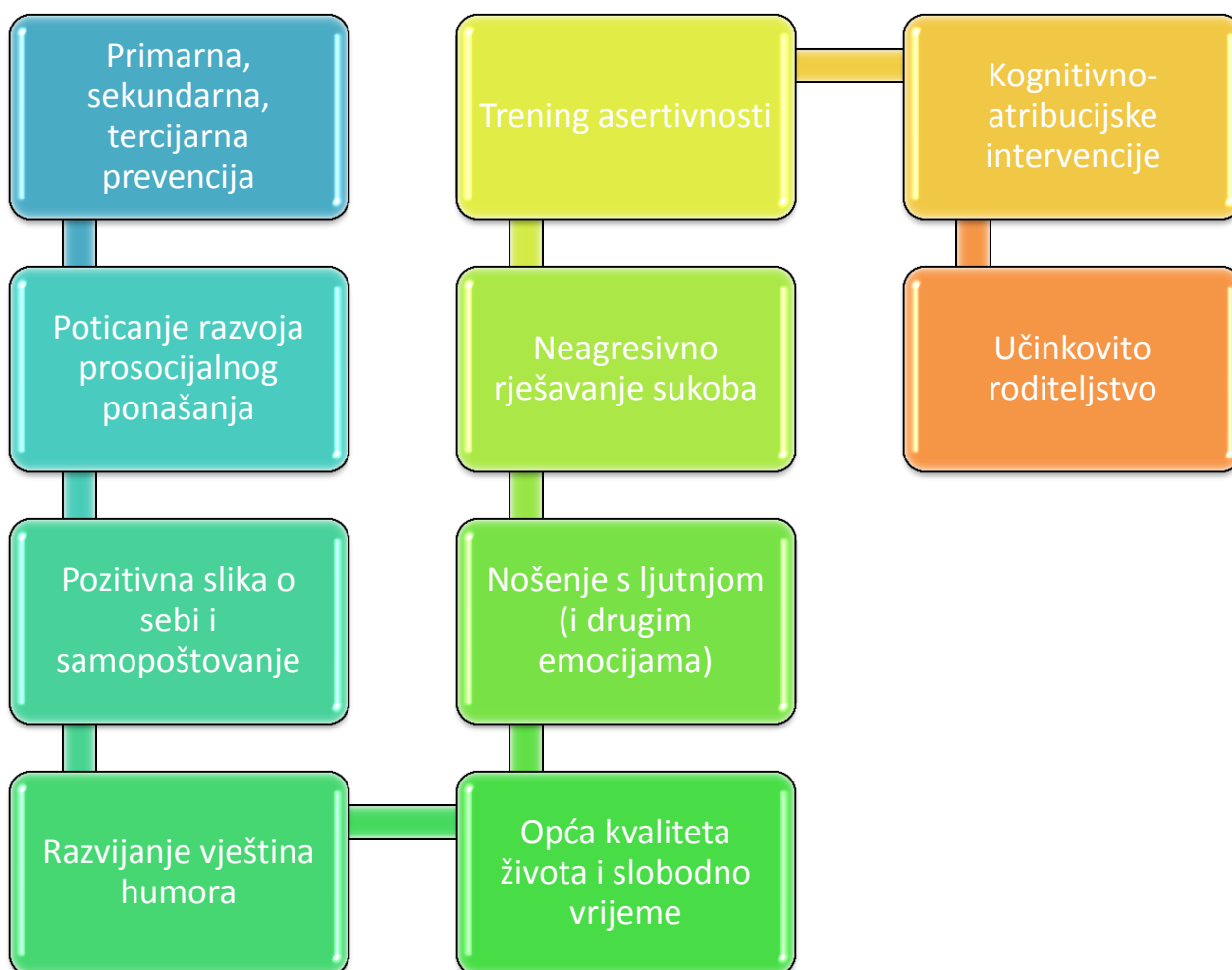
Rizični i zaštitni činitelji razvoja: AP u nepovoljnim okolnostima

KONTROLA agresije: Za kontroliranje dječje agresije upotrebljavane su različite metode. Tehnike utemeljene na principima katarze nisu se pokazale djelotvornima.

S druge strane, **podučavanje roditelja** učinkovitijim načinima ophođenja s djecom bilo je vrlo uspješno, isto kao i kognitivni pristupi usmjereni na mijenjanje dječjih uvjerenja i stavova o nasilju među ljudima.

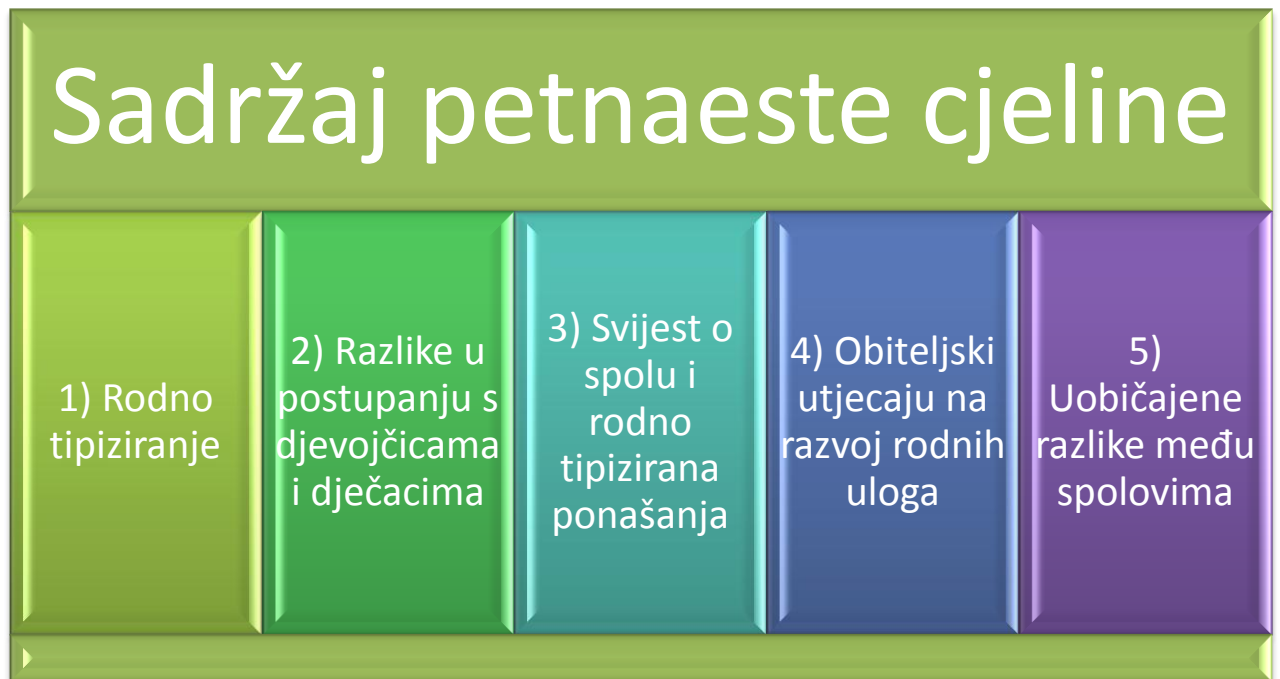
IQ i roditeljsko ponašanje – najznačajniji činitelji (Masten et al., 1999)

Prevenција i tretman

15. Razvoj rodnih uloga u predškolskoj dobi

1) Rodno tipiziranje

UVOD

- Ljudi se rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali uče kako biti djevojčice i dječaci koji će postati žene i muškarci.
- *Rod* je kategorija za podjelu ljudi. Odnosi se na razmišljanja, objašnjenja, ponašanja, pretpostavke i djelovanja koja proizvode razlike između žena i muškaraca.
- *Spol* se odnosi na biološko određenje pojedinca kao muškarca ili žene.

Rano rodno tipiziranje:

- proces tijekom kojeg djeca uče ponašanja i stječu uvjerenja koja se smatraju prikladnima za njihov spol i rod
- je temelj razvoja rodni uloga
- jedva je primjetno u tek rođene djece i u djece do druge godine života
- sudjeluju 3 mehanizma: a) biološki; b) kognitivni; i c) društveni
- djeca starija od dvije godine pokazuju želju za igračkama i aktivnostima koje se tradicionalno vežu uz određeni spol
- dječaci imaju uže interese od djevojčica koje se češće uključuju i u aktivnosti suprotnog spola

- u tom razdoblju počinje razdvajanje spolova i prilično je izraženo tijekom cijelog djetinjstva

Rane rodne razlike

1. Dojenačka dob i rano djetinjstvo

- pri rođenju, vidljive su samo anatomske spolne razlike
- dječaci su motorički aktivniji, a djevojčice duže zadržavaju kontakt očima
- tijekom prve dvije godine počinju se javljati i nove razlike: djevojčice prije počinju govoriti, a dječaci su skloniji obolijevanju

2. Predškolsko razdoblje

- u 2.god. života počinju se javljati jasne razlike među spolovima
- pojavljuju se i razlike u druženju s drugima
- prvi put se javlja *razdvajanje spolova* ili *rascjep spolova*

2) RAZLIKE U POSTUPANJU S: DJEVOJČICAMA I DJEČACIMA

- Postupanje s djetetom od rođenja je određeno njegovim spolom
- Novorođenčad je odmah izložena tradicionalnom razlikovanju što ga određuje kultura, a roditelji i drugi odrasli postupaju s dječacima i djevojčicama na stereotipne načine
- U predškolskom razdoblju razlike u postupanju s djecom različitog spola postaju sve izraženije:
 - Roditelji djeci daju igračke i potiču ih na postupke koji odgovaraju djetetovu spolu.
 - Odgajatelji u jaslicama i vrtićima, te vršnjaci, odobravaju ili ne odobravaju postupke koji odgovaraju djetetovu spolu. Djevojčicama se dopušta veći raspon ponašanja, dok se dječacima prigovara kad odstupe od mnogo uže određene muške uloge.
- 1. Dojenačka dob i rano djetinjstvo: spol djeteta određuje kakva će biti njegova soba i igračke; važne su razlike u postupanju roditelja s djecom.
- 2. Predškolsko razdoblje: nakon 2.god. razlike u postupanju s dječacima i djevojčicama postaju izraženije; roditelji pozitivno reaguju na djetetovu igru kada ona odgovara njegovu spolu.
- MODELIRANJE: Rodno tipiziranje postiže se i modeliranjem:
 - Laboratorijska istraživanja pokazuju da djeca više pažnje obraćaju na model istog spola i češće oponašaju njegove postupke (u djevojčica se opaža i oponašanje postupaka muškog modela)
 - U svakodnevnom životu većina djece ima mnogo modela tradicionalnih rodni uloga. Televizijske emisije i reklame te karikature u novinama također prikazuju ljude na rodno stereotipnan način – važan izvor informacija su dakle i mediji
 - Djeca se bolje sjećaju modela istog spola i oponašaju njihove postupke
 - Modeliranje počinje u roditeljskom domu
- **OČEVI i spolno tipiziranje:** Očevi se više od majki brinu o održavanju tradicionalnih rodni uloga kod djece. Očevi s izraženijim rodni stereotipima imaju djecu koja ranije nauče razlikovati spolove.

Etološka i biološka objašnjenja: Proces spolne diferencijacije pokreću geni i hormoni, tj. biološki elementi, dok ga okolinski uvjeti održavaju i dovršavaju.

Kognitivističko-razvojni modeli

1. Model razvojnih faza
 - razvija se spolni identitet
 - spolna stabilnost
 - spolna dosljednost
2. Modeli obrade informacija
 - spolna shema
 - spolni scenarij

RAZUMIJEVANJE RODNIH ULOGA I STEREOTIPA

Svijest o rodnim ulogama uključuje znanja o vlastitom spolu, ali znanja o osobinama rodnih uloga i očekivanjima drugih ljudi. Istančana svijest o spolu razvija se kroz 3 faze:

- spolni identitet (oko 3. godine; ja sam muško/žensko)
- spolna stabilnost ili nepromjenjivost (oko 4. godine; ja ću biti muško/žensko cijeli život)
- spolna dosljednost (oko 5. godine; ostat ću muško/žensko i ako ne izgledam kao muško/žensko)

Pojam stalnosti spola povezan je s Piagetovim pojmom konzervacijskih sposobnosti.

3) Svijest o spolu i rodno tipizirana ponašanja

Znanje o rodnim ulogama uključuje svijest o pojmovima muško - žensko i kulturalno određene stereotipe. Djeca obično oko druge godine razumiju temeljne pojmove muško i žensko. Svrstavanje igračaka na muške i ženske započinja obično oko treće godine, a svijest o rodno tipiziranim osobinama ličnosti javlja se oko pete godine. Odrastanjem djeca sve više uviđaju da rodne uloge određuje društvo i zahvaljujući tome njihova uvjerenja o kršenju spolnih uloga postaju manje kruta.

UČINCI rodno tipiziranih oznaka: Pridavanje rodnih oznaka utječe na dječje ponašanje. Kad postoji mišljenje da su neke aktivnosti ili predmeti prikladni za određeni spol, djeca pokazuju sklonost aktivnostima koje odgovaraju vlastitom spolu, a izbjegavaju one prikladne za suprotan spol. Osim toga djeca su uspješnija u aktivnostima koje odgovaraju vlastitom spolu nego u onim "rezerviranim" za suprotan spol.

Svijest o rodnim ulogama

- Dvomjesečne bebe mogu razlikovati muški i ženski glas
- Petomjesečne bebe mogu naučiti različito reagirati na sliku muškarca i žene

- S devet mjeseci mogu spojiti ženski glas sa slikom žene
- Znanje o rodnim ulogama – svijest da su “muško” i “žensko” odvojene kategorije
- Oko pete godine javlja se znanje o rodno tipiziranom ponašanju u društvu
- Tijekom predškolskog razdoblja djeca većinom misle da su spolne uloge nepromjenjive i apsolutne

Pojava spolne stalnosti ili točno poznavanje rodnih uloga mora prethoditi rodno tipiziranom ponašanju. Znanje o rodnim ulogama mora biti povezano s postupcima prikladnim određenom spolu.

4) OBITELJSKI UTJECAJI NA RAZVOJ RODNIH ULOGA

Obitelj je najutjecajnije socijalno okruženje u kojem nastaje rodno tipiziranje. Različite karakteristike obitelji utječu na stjecanje znanja o rodnim ulogama i na rodno tipizirano ponašanje.

- ♦ SOCIOEKONOMSKI STATUS: Djeca iz obitelji višeg socioekonomskog položaja obično imaju manje rodnih stereotipa u ponašanju i uvjerenjima. To se najbolje vidi u starije djece i adolescenata.
- ♦ SAMOHRANI RODITELJI: Djeca iz obitelji s jednim roditeljem, (obično majkom) imaju manje izražene rodne stereotipe od djece iz tradicionalnih obitelji sa oba roditelja. To je vjerojatno zbog odsutnosti oca ili zbog toga što jedan roditelj modelira postupke oba spola. Djeca majki zaposlenih izvan kuće također imaju manje rodnih stereotipa od djece majki koja su kod kuće. To je osobito vidljivo u dječaka i mlađe djece, a sve manje vidljivo kako djeca odrastaju.
- ♦ RODITELJSKA UVJERENJA: Roditeljska uvjerenja i ponašanja povezana sa spolom utječu na stjecanje rodnih stereotipa u djece. Najjači dokaz za to je sličnost između roditeljskih i dječjih uvjerenja.
- ♦ ODRASTANJE U OBITELJI S JEDNIM RODITELJEM: Dječaci u pravilu nepovoljnije reagiraju na razvod od djevojčica. Javljaju se poremećaji u ponašanju kao agresija i neposluš, što može trajati i nekoliko godina nakon razvoda braka. U kućanstvima gdje nema oca, dječaci obično pokazuju manje muških rodno tipiziranih ponašanja i uvjerenja. Ako u obitelji postoji još jedan muškarac (npr. stariji brat) teškoće su obično rijeđe. Učinci razvoda na djevojčice nisu tako jasni, one ne reagiraju tako nepovoljno kao dječaci. Emocionalno uzbuđenje zbog razvoda nestaje tijekom prve dvije godine, a problemi u ponašanju se javljaju (ako) tijekom adolescencije. Djevojke znaju imati poteškoće u ophođenju s mladićima svoje dobi, postaju stidljive i povučene ili pak pretjerano "nametljive". Ponovni brak često pojača probleme, naročito kod djevojčica.

5) UOBIČAJENE RAZLIKE MEĐU SPOLOVIMA

Razlike među djecom različitog spola nisu samo urođene već su stečene, naučene. One u spoznajnom i društvenom području postoje i nakon ranog djetinstva.

1. KOGNITIVNE RAZLIKE:

Jezične i verbalne sposobnosti: djevojčice su uspješnije od dječaka u stjecanju jezika i u verbalnim sposobnostima premda te razlike nestaju tijekom adolescencije. Takve razlike vjerojatno su uzrokovane zajedničkim djelovanjem bioloških faktora i majčinim češćim verbalnim ophođenjem s kćeri.

Numeričke sposobnosti: Premda u srednjem djetinstvu djevojčice počinju ranije brojati i bolje računaju, tijekom adolescencije dječaci postaju bolji u matematici, osobito u matematičkom rasuđivanju. Pretpostavlja se da su za to odgovorni i biološki i socijalizacijski činitelji.

Sposobnosti prostornog predočavanja: Dječaci su uspješniji od djevojčica u zadacima prostornog predočavanja i ta se razlika u funkciji dobi povećava. Ona se može djelomično objasniti biološkim i socijalizacijskim činiteljima.

Složeni kognitivni procesi: Uočene su razlike među spolovima u složenim kognitivnim procesima poput pamćenja, no moguće je da oni naprosto odražavaju razlike u verbalnim i numeričkim sposobnostima.

2. DRUŠTVENE RAZLIKE I RAZLIKE U OSOBINAMA LIČNOSTI

Aktivnost i istraživanje

- Dječaci su tjelesno aktivniji, treba im više prostora i više se igraju grubih igara od djevojčica. Dječaci dojenačke dobi češće istražuju predmete dodirujući ih i kad su sami;
- Djevojčice iste dobi češće istražuju predmete pogledom te kad za to dobiju podršku i ohrabrenje. Uzroci tome mogu biti biološki, ali i odgojni. Majke se ophode sa sinovima tako da potiču njihovu samostalnost i nezavisnost, dok u djevojčica više potiču bliskost s drugim ljudima.

Društveni utjecaj: kod dječaka se često sastoji od prijatni i upotrebe tjelesne sile, dok djevojčice češće odabiru nagovaranje i rasuđivanje.

Prosocialno ponašanje: Djevojčice se općenito opisuju altruističnijima, spremnijima na pomaganje i suradnju, premda je utvrđeno malo razlika između dječaka i djevojčica u njihovu stvarnom ponašanju.

Agresija: Tijekom djetinjstva dječaci su skloniji tjelesnoj agresiji od djevojčica, no ta razlika smanjuje se s odrastanjem. Kasnije se, međutim, pojavljuju drugi oblici agresije.

3. BIOLOŠKI UTJECAJI NA RAZVOJ SPOLNIH ULOGA

- *Spolni dimorfizam* – muškarci i žene se biološki razlikuju u svrhu reprodukcije
- *Spolna diferencijacija* – proces tijekom kojeg se pojavljuju takve biološke razlike
- U prvim tjednima trudnoće, muški i ženski embriji su identični
- Možemo ih razlikovati jedino po spolnim kromosomima (XY za dječake i XX za djevojčice)
- Muškarci i žene razlikuju se kad je riječ o funkciji razmnožavanja

1. GENETSKI UTJECAJ: *Spolni kromosomi:* Stanice ljudskog tijela imaju 46 kromosoma, uključujući i dva spolna kromosoma. Žene imaju dva ista spolna kromosoma, koji se označuju slovom X (46,XX), dok muškarci imaju jedan X i jedan Y spolni kromosom (46,XY). Spolni kromosomi u embriju utječu na razvoj testisa

odnosno janjika. *Kromosomske anomalije*: Kromosomske anomalije dovode do nepravilnog rasporeda spolnih kromosoma. Primjeri takvih anomalija su Turnerov sindrom (X0), Klinefelterov sindrom (XXY) i Sindrom 47, XYY.

Osobine povezane sa spolom: Osobine koje prenose geni koji se nalaze samo na spolnim kromosomima (obično na X kromosomu) nazivaju se osobinama povezanim sa spolom ili s X kromosomom. Obično se nasljeđuju recesivno i često su opasne. Osobine s X kromosomom uvijek se nalaze u muškaraca kod kojih Y kromosom ne uspijeva spriječiti djelovanje problematičnog recesivnog gena. *Spolno ograničene osobine*: Spolno ograničene osobine prenose geni koji se ne nalaze u spolnim kromosomima, ali su za njihovu pojavu potrebni muški ili ženski spolni hormoni.

2. HORMONALNI UTJECAJI: Glavni hormoni fetusa su testosteron u dječaka, te estrogeni i progesteron u djevočica. Izlučivanje *testosterona* iz testisa potrebno je da bi se embrij razvio kao muško. Testosteron utječe i na organizaciju mozga fetusa.

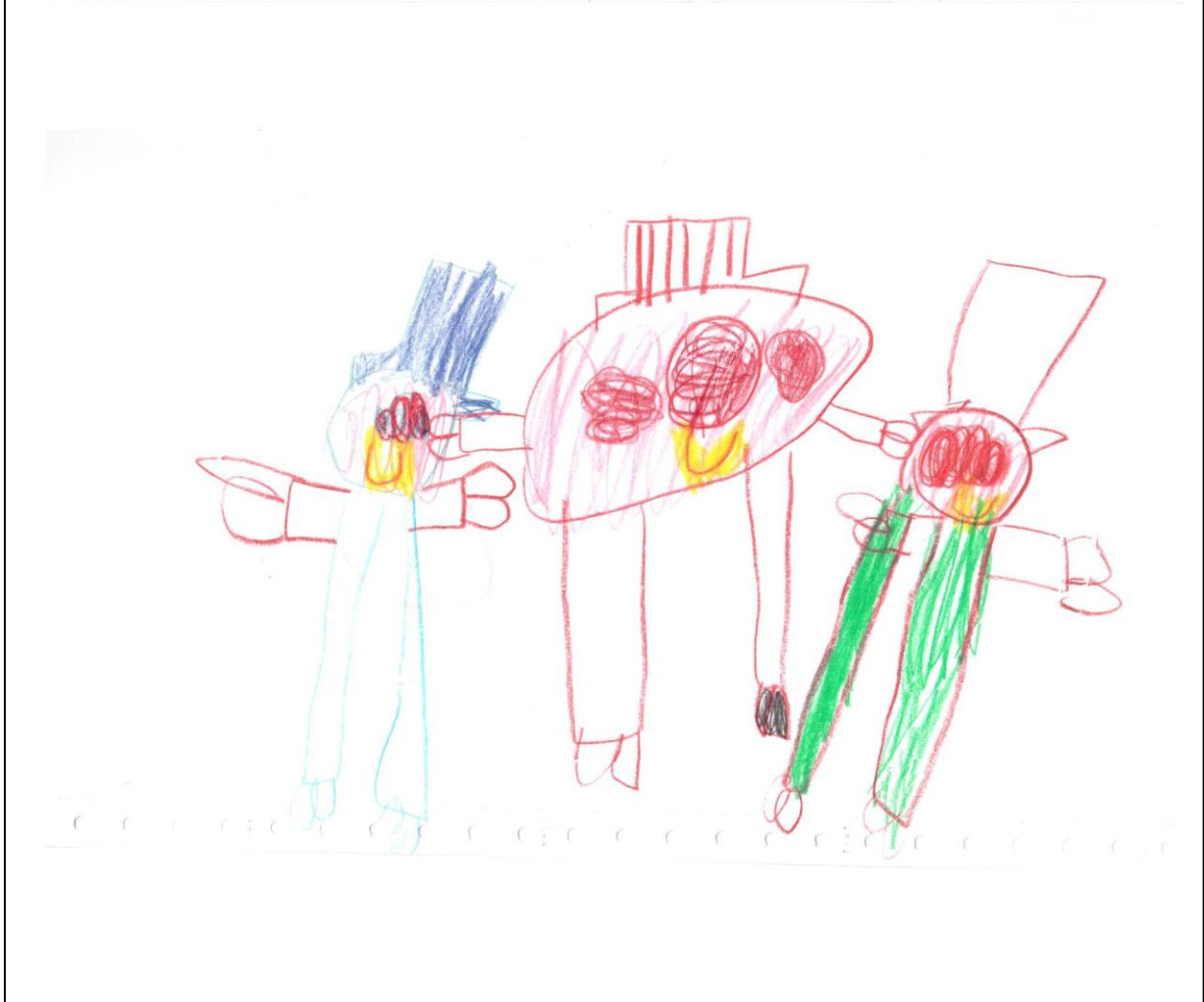
HORMONALNE ANOMALIJE koje se javljaju u ljudi ocrtavaju ulogu hormona u ponašanju vezanim uz određeni spol. 1.) *Kongenitalna adrenalna hiperplazija* nastaje zbog pretjeranog lučenja testosterona tijekom trudnoće. Žene s tom anomalijom ostaju maskulizirane (velike spolne organe i muške osobine ličnosti) čak i kad su podvrgnute tretmanu. Muškarci s kongenitalnom adrenalnom hiperplazijom samo su malo više maskulizirani od normalnih muškaraca. 2.) *Neosjetljivost na testosteron* - odnosi se na genetski utemeljenu nesposobnost tjelesnih stanica da reagiraju na testosteron. Muškarci s tom anomalijom su feminizirani.

3. MOZGOVNA LATERALIZACIJA: Mozgovna lateralizacija je specijalizacija funkcija mozgovnih polutki (hemisfera). Svaka od njih upravlja i prima podražaje sa suprotne strane tijela. Desna polutka uglavnom upravlja numeričkim i spacijalnim sposobnostima, dok je lijeva više uključena u verbalne sposobnosti. Muškarci imaju više lateraliziran mozak od žena, njihova lijeva i desna polutka funkcioniraju mnogo neovisnije jedna o drugoj nego što je to slučaj kod žena. Takva razlika među spolovima može biti povezana s razlikama u postignuću na verbalnim zadacima i zadacima prostornog predočavanja.

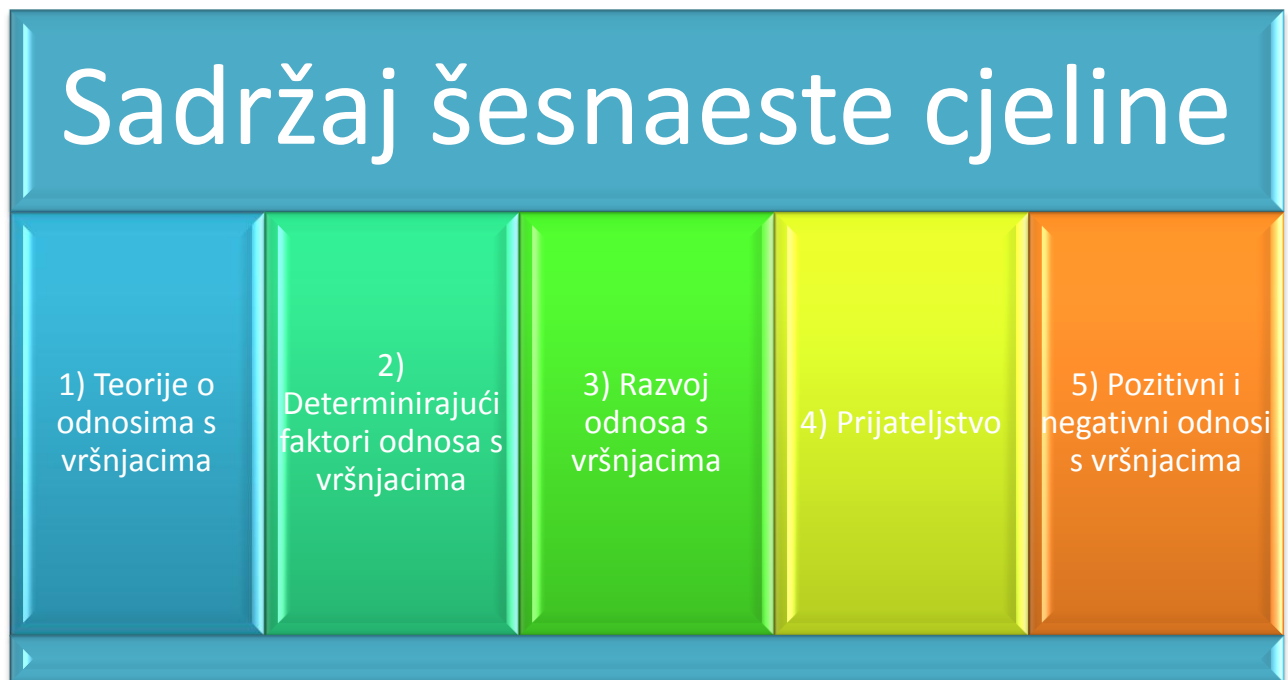
ANDROGINOST

Proučavanja tipično "muških" i "ženskih" osobina ličnosti utvrdila su postojanje dva sklopa osobina:

- Muška spolna uloga uključuje uglavnom ono što bi se moglo nazvati *instrumentalnim* osobinama, kao npr.: nezavisnost, ambicioznost i samopouzdanje.
- Žensku spolnu ulogu najviše karakteriziraju *ekspresivne* osobine poput suosjećanja, osjetljivosti i topline.
- U psihologiji se prije smatralo da takvi sklopovi osobina predstavljaju suprotne krajeve kontinuuma, i da je najbolje ako osoba prihvati onaj sklop osobina koji odgovara njezinu spolu.
- Suvremeni izazov takvim gledištima temelji se na pojmu *androgenosti*. Prema njemu muške i ženske osobine nisu suprotni krajevi jedne dimenzije, već su to dvije odvojene dimenzije. Prema tome, osoba može imati osobine obiju dimenzija. Smatra se da su androgini pojedinci psihološki najzdraviji, tj. oni s mješavinom poželjnih osobina iz muškog i ženskog sklopa osobina. Prednost je velika fleksibilnost i prilagodljivost zbog širokog raspona ponašanja koje može upotrijebiti u različitim situacijama.

16. Odnosi s vršnjacima u predškolskoj dobi

1) TEORIJE O ODNOSIMA S VRŠNJACIMA

1. **KOGNITIVISTIČKO-RAZVOJNE TEORIJE** (promatra vršnjake kao objekte ponašanja i izvor promjena, djetetova spoznajna razina važna je odrednica njegova ponašanja)
 - Piaget
 - Kohlberg
 - L. Vigotski
2. **TEORIJE OKOLINE I UČENJA** (princip recipročnog determinizma gdje se pokušava objasniti međudjelovanje tri činitelja: osobe, njezina ponašanja i okoline)
3. **ETOLOŠKE TEORIJE** (naglasak na urođenoj osnovi ponašanja koja je uspostavljena tijekom evolucije rasta)

2) Determinirajući faktori odnosa s vršnjacima

Odnose među vršnjacima determiniraju tri faktora: a) dob djece, b) osobine djeteta i c) situacijski čimbenici.

- a) **PROMJENE U FUNKCIJI DOBI:** Dojenačka dob: interakcije su pod vodstvom odraslih, ali svejedno postoji interes za druženje. Najočiglednija razvojna promjena u odnosima s vršnjacima je povećanje količine vremena koje dijete provodi s drugom djecom. U dobi od 1-2 god. vrijeme koje se provodi s vršnjacima iznosi $\approx 30\%$. a sa 10-11 god. ona iznosi 60% . S druge strane vrijeme koje se provodi s

roditeljima opada sa 55% (1. i 2. god.), na samo 10% (10-11 god.). Predškolsko razdoblje: dolazi do širenja odnosa s vršnjacima, a glavni oblik "druženja" je dječja igra. Postoji nekoliko podjela igara, između ostalog, s obzirom na spoznajnu (funkcionalna, konstruktivna, igra pretvaranja, igre s pravilima) i društvenu razinu (promatranje, samostalna, usporedna, povezujuća, suradnička). Česta su oponašanja vršnjaka da bi se stekli prijatelji.

b) OSOBINE DJETETA: TEMPERAMENT I KOGNITIVNI ČINITELJI

Uloga temperamenta u odnosima s vršnjacima od iznimnog je značaja, s obzirom da djeca s lakim temperamentom brže ostvaruju kontakte s drugom djecom, otvorenija su i komunikativnija, te se lakše prilagođavaju drugoj djeci kroz interakciju. Drugi tipovi temperamenta usljed svojih specifičnosti negativno djeluju na stvaranje i održavanje pozitivnih odnosa s vršnjacima.

Postoji pozitivna korelacija između kognitivnog razvoja i razvijenosti odnosa s vršnjacima. Način dječjeg razmišljanja o vršnjacima (tj. razni aspekti socijalne kognicije) ima utjecaj na ponašanje prema njima. Bitni su: sposobnost uživanja u tuđi položaj (decentralizacija), empatija, moralno rasuđivanje, sposobnost pravilne interpretacije namjere i ponašanja drugih, vještine potrebne za rješavanje društvenih problema te komunikacijske vještine. Kognitivni razvoj samo je jedan od faktora koji određuje odnos s vršnjacima.

PROMJENE U FUNKCIJI DOBI - Općenito govoreći, napredak u spoznajnom i društvenom području teče vrlo slično: od jednostavnih, ograničenih i neprikladnih reakcija k sve složenijim i sve bolje prilagođenim akcijama. Postepeno dolazi do decentracije, a također se i dječja igra sve više razvija od usmjerenosti na objekte prema usmjerenosti prema vršnjacima i postaje sve više simbolična.

UTJECAJ PODUČAVANJA - Uglavnom se pokazalo da podučavanje određenim kognitivnim vještinama u određenoj mjeri utječe na ponašanje s vršnjacima. Npr. podučavanje u empatiji dovodi do smanjenja agresije i jačanja želje za pomaganjem i suradnjom. Podučavanje djece vještinama rješavanja društvenih problema vodi poboljšanju prosocijalnog ponašanja i općenito boljoj socijalnoj prilagodbi.

c) SITUACIJSKI FAKTORI

PROSTOR - Na druženje utječe veličina prostora kao i broj djece koja se nalaze u tom prostoru. Vrlo mali prostor podiže razinu pobuđenosti i uzrokuje nelagodu. Ona se najčešće pretvara u agresiju, što dalje razultira negativnim interakcijama.

OSTALE MOGUĆNOSTI OKOLINE - Također i broj i vrsta igračaka utječu na interakciju. Kod male djece prisutnost igračaka olakšava druženje. No, mali broj igračaka može i povećati stupanj interakcije zato što takva okolina djetetu nije posebno zanimljiva. Vrsta igračaka također igra ulogu. Tako će knjige i individualne igre više poticati samostalne ili usporedne igre, dok će lutke i sl. poticati na suradničke i dramske igre.

POZNATOST – Na stvaranje pozitivnih odnosa s vršnjacima značajno utječe razina poznatosti grupe, s obzirom da će se u poznatim grupama djeca brže povezivati i komunicirati, te time lakše ulaziti i održavati odnose s vršnjacima.

VELIČINA GRUPE – U manjim grupama se, općenito, pa tako i kod djece predškolske dobi, lakše i brže ostvaruje komunikacije, što izravno utječe na kvalitetu međuvrnjačkih odnosa.

3) Razvoj odnosa s vršnjacima

Odnosi s vršnjacima kod djece u dobi od 2-3. godine

- Interakcija djetete – djetete je sve češća ali usputna i kratka
- Rivalstvo s drugom djecom i ljubomora dovode do čestih sukoba zbog:
 - Privilegiranog mjesta u prostoriji
 - Igračka
 - Želje da se pridobiju simpatije odraslog
 - Osjećaja vlasništva predmeta, igračaka
- Najčešći uzroci sukoba s odraslima:
 - Kontrola fizioloških potreba
 - Izgrađivanje higijenskih navika
 - Podvrgavanje hranjenja i spavanja socijalnim normama
 - Postavljanje granica samostalnosti djeteta

Odnosi s vršnjacima kod djece u dobi od 3-4. godine

- Djetete je u fazi egocentrizma ili predsocijalnoj fazi:
 - Kontakti s drugom, nepoznatom djecom su više slučajni i česti su sukobi
 - Eventualni harmonični odnosi su slučajni i po pravilu površni, ali iz usamljene aktivnosti prelazi na suparništvo, antagonizam, protivljenje
 - U dobi od 3 godine 12% djece se spontano obraća drugoj djeci, s 4 godine taj postotak je oko 40%
 - Odraslog tretira kao vršnjaka i traži od njega pomoć i informaciju
 - U odnosu s odraslim je vrlo imperativno u svojim zahtjevima
 - Fizički odnos prema okolini prelazi u verbalni

Odnosi s vršnjacima kod djece u dobi od 4-5. godine

- Postaje pristupačnije za suradnju
- Radije je u društvu s djecom nego s odraslima
- Stvara prijateljstva
- Pojava natjecanja, ali s obzirom na to da još nije zrelo za pravu kooperaciju česti su sukobi
- Želi postići odobravanje odraslih i trudi se da izbjegne njihovu osudu
- Agresivnije je i upornije u odnosu na autoritet
- Slijedi upute zadane grupi
- Voli voditi drugu djecu i zapovijedati im (čest izvor konflikata) te često za društvo bira mlađe djetete koje je spremno podčiniti se.

Odnosi s vršnjacima kod djece u dobi od 5-6. godine

- Nakon 5. godine uspostavlja prijateljstva:
 - Zna surađivati s drugom djecom
 - Velikodušno je prema drugima
 - Poštuje prava i svojinu drugih
 - Zauzima zaštitnički odnos prema mlađoj braći
 - Manje se druže sa suprotnim spolom nego prije. 5-godišnja djeca navode oko 20% prijatelja suprotnog spola
 - Zbog potrebe da se isproba kao aktivno i uspješno dijete, u toj se dobi povećava otpor prema odraslima, i to u verbalnom obliku
 - Oko 6. godine u odnosu s odraslima ponovno je vidljiva tvrdoglavost
 - Pri kraju razdoblja ponovno bolje prihvaća autoritet odraslih

Odnosi s vršnjacima kod djece u dobi od 6-7. godine

- Sve veći interes za kooperativni grupni rad s vršnjacima
- Krug prijatelja stvara po kriteriju blizine stanovanja ili pohađanja istog vrtića
- Konflikti među vršnjacima su česti ali kratkotrajni, dijete je spremno dogovoriti se
- Suradnja i natjecanje među vršnjacima su u naglom porastu
- Oko 7. godine gotovo niti jedan dječak i djevojčica neće reći da imaju najboljeg prijatelja suprotnog spola

4) PRIJATELJSTVO

- postoje različita shvaćanja prijateljstva, ovisno o dobi
- prijatelje biramo po sličnostima, ponajprije po dobi, spolu...
- Gottmanovo istraživanje o nastanku prijateljstva

PONAŠANJE PREMA PRIJATELJIMA

- prosocijalno ponašnje - društvu poželjno i poticano
- sukob - kao negativni oblik ponašanja prema prijateljima
- prisnost - jesu li prijatelji prisniji od ostale djece?
- istraživanja o prisnosti - djeca se često osjećaju sputano kad znaju da ih netko promatra ili pak snima
- prijatelji ili ona djeca među kojima nastaje prijateljstvo češće govore o svojim osjećajima i sebi od poznanika

Tablica modela razvojnih stupnjeva u stjecanju i shvaćanju pojma prijateljstvo

Model razvojnih stupnjeva u stjecanju i shvaćanju pojma prijateljstvo	Razvojni stupanj	Opis	Uobičajene izjave
	1.razina (od cca 5. do 7. godine)	S prijateljima se družim, oni su dobri prema meni.Prijateljstvo lako nastaje i prestaje.	“On mi je prijatelj jer se igra sa mnom i daje mi puno igračaka” “Ona me voli jer joj dopuštam da dođe u moju kuću i da se sa mnom igra.”
	2.razina (od cca 8.do 10. godine)	Prijatelji su ljudi koji pomažu i vjeruju jedan drugome.Prijatelja voliš jer ima određene osobine, a ne samo zbog zajedničkog igranja.	“Prijatelj je netko tko ti pomaže kad, npr. padneš s bicikla.” “Za prijatelje ćeš sve učiniti, kao i oni za tebe i možeš im vjerovati.”
	3.razina (otprilike 11 godina)	Prijatelji su ljudi koji pomažu jedan drugoga i međusobno dijele svoje misli i osjećaje.Prijateljstvo je trajan odnos koji se temelji na usklađenosti interesa i ličnosti.	“Prijatelj je netko s kim možeš razgovarati i reći mu što te muči, a on će i te razumjeti.” “Prijatelji vole iste stvari i sve mogu reći jedan drugome.”

5) POZITIVNI I NEGATIVNI ODNOSI S VRŠNJACIMA

ODREDNICE OMILJENOSTI

- postoje omiljena i neomiljena djeca, pa su u obitelji redovito omiljena najmlađa djeca, a ne ona srednja ili najstarija
- s omiljenošću je povezana i tjelesna privlačnost pa razlikujemo razmjerno privlačnu i neprivlačnu djecu
- osobine omiljene djece i njihove interakcije s drugom djecom - socijalne vještine koje dijete čine omiljenim važne su i u stvaranju i u održavanju prijateljstva

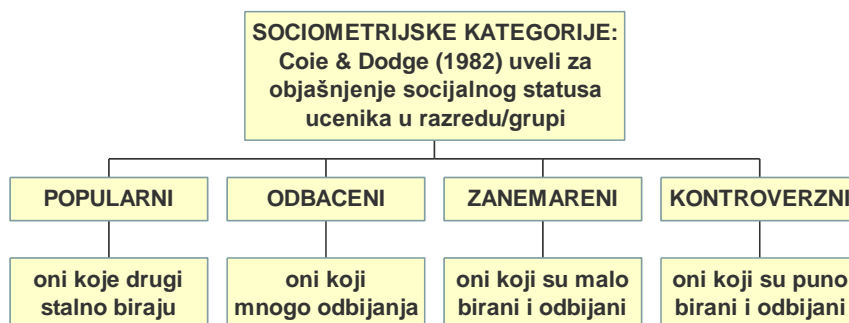
TEŠKOĆE U ODNOSIMA S VRŠNJACIMA

- utvrđivanje i mjerenje teškoća
- odrednice teškoća u odnosima s vršnjacima
- odbačena djeca - njihovo ponašanje pridonosi teškoćama u druženju s vršnjacima, natprosječno su agresivni i često postupaju antisocijalno, neprikladno situaciji i remete grupne aktivnosti
- zapostavljena djeca - vršnjaci ih smatraju stidljivima, manje su aktivna u grupi i manje govore.Rijeđe pokušavaju ući u grupu i steći prijatelje, jako oklijevaju i brzo odustaju

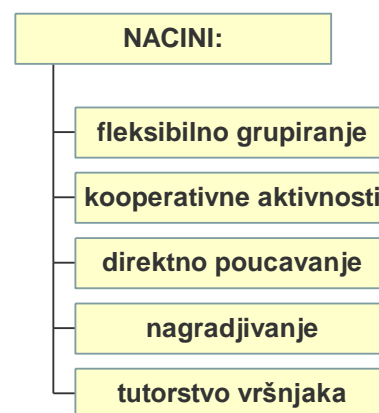
- kontroverzna djeca - kod njih se opaža mješavina pozitivnih i negativnih društvenih postupaka. Postižu visoke rezultate na mjerama agresivnosti, ali i društvenosti
- intervencije: neke na teoriji socijalnog učenja, neke na kognitivno - razvojnoj tradiciji
- intervencije imaju povoljan učinak

INTERAKCIJE MEĐU VRŠNJACIMA

- Druženje s vršnjacima i položaj djeteta u grupi određuje njegovu prilagodbu
- Struktura međusobnih odnosa utječe na emoc. i soc. klimu u grupi
- Popularna djeca imaju više prilika za učenje i vježbu naučenog, dobivaju više pozitivnih reakcija, a kod neuspjeha im se češće "progleda kroz prste"

- Mnogi autori smatraju da su neodgovarajuća ponašanja indikator nedovoljne socijalne kompetencije djece (sposobnost razumijevanja tuđih i vlastitih osjećaja, misli i ponašanja ljudi u interpersonalnim situacijama, kao i odgovarajućeg ponašanja temeljenog na tom razumijevanju)
- Učenici se u socijalnim vještinama mogu poučavati na različite načine:

RODITELJI I VRŠNJAČKI ODNOSI

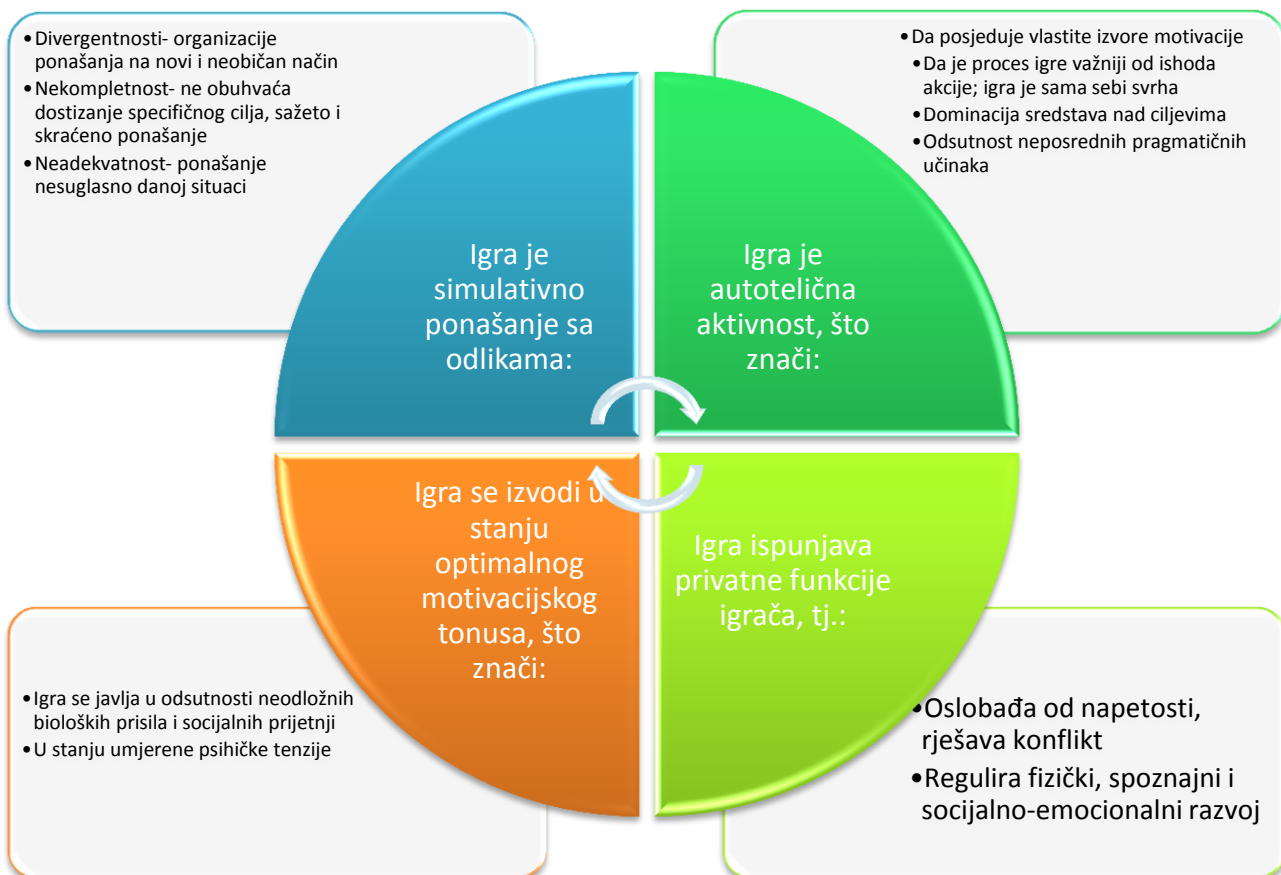
- na djetetov odnos s vršnjacima utječe: a) roditeljski utjecaj, b) privrženost roditelja prema djeci, c) igre djece i roditelja.
- Ladd - kako roditelji mogu utjecati na učestalost i prirodu djetetovih interakcija s vršnjacima (kao "stvaratelji", kao "posrednici", kao "nadglednici", kao "savjetodavci")
- odgojne metode kontroliranja i kažnjavanja djeteta

17. Uloga igre i dječjeg crteža u razvoju predškolskog djeteta

ŠTO JE IGRA?

UVOD

- Igra je aktivnost svojstvena djetetu i nužna je za njegov potpuni razvoj
- Igra je jedina aktivnost u kojoj se testiraju različite mogućnosti spontano, dobrovoljno i bez osjećaja neuspjeha
- Roditelji imaju veliku ulogu u razvoju djetetove igre: *Oni trebaju djetetu osigurati osjećaj prijateljstva, topline, opuštenosti, sigurnosti i iskazivati ljubav*
- Predmeti s kojima se dijete igra nazivaju se IGRAČKAMA
- Igračke bi trebale služiti PSIHIČKOM RAZVOJU DJECE

DJEČJE IGRAČKE

- ZNAČENJE IGRAČKE
- osnovu dječje igre čini igračka, koja igri daje ideju i sadržaj.
- igračka je sredstvo koje potiče dijete:
 - da opaža
 - da razvija različite vještine
 - da razmišlja i kombinira
 - potiče ga na ustrajnost i suradnju
 - bogati dječje mišljenje i osjećaje
 - uvodi ga u sve širu društvenu sredinu

VRSTE IGRAČAKA

- igračke za razgibavanje
- igračke za milovanje
- igračke koje bude dječiju maštu i kreativnost
- razne društvene igračke
- prigodne igračke

KOGNITIVNI RAZVOJ IGRE

- Kognitivni razvoj igre prati Piagetove stupnjeve kognitivnog razvoja
- S obzirom na stupnjeve kognitivnog razvoja razlikuju se tri faze igre: funkcionalna igra, simbolička igra i igra s pravilima.

Funkcionalna igra

Dijete s jedne strane ispituje svoje funkcije a sa druge strane osobitosti objekata. Takva igra je određena ranom socijalnom interakcijom, onoliko koliko i senzomotorička inteligencija.

Simbolička igra

Predstavlja izraz forme neadekvatnog mišljenja. Simbolička igra odgovara predoperacionalnom mišljenju i za njega je oblik reprezentacije stvarnosti

Igre s pravilima

- Igre sa senzomotoričkim kombinacijama
- Igre sa intelektualnim kombinacijama

SENZOMOTORNA FAZA (od rođenja do 2. godine) - Ovu fazu karakterizira funkcionalna igra

- Ovo su motoričke, osjetne, perceptivne funkcije koje s vremenom dozrijevaju.
- Funkcionalna igra može se nazvati i igra upravljanja jer dolazi do ponavljanja novih motornih shema nad kojim se uspostavlja upravljanje
- Igračke koje je najbolje dati djetetu do prve godine su glazbene kutijice
- Od prve do druge godine dobre su igračke koje je lako sastaviti, npr. kockice za slaganje, knjige s likovima, blok uz pastele i bojice

PREDOPERACIJSKA FAZA (od 2. do 6. godine)

- Ovu fazu karakterizira simbolička igra koja se javlja s pojavom simboličke funkcije, odnosno s pojavom mentalnog predočavanja
- Prema Piagetu simbolička funkcija se javlja između 18. i 24. mjeseca
- Igre u predoperacijskom razdoblju su društvene igre
- Počinje zanimanje za ljude oko sebe
- Djeci će biti zabavno rastaviti neku igračku na dijelove jer svaki dio zasebno može poslužiti kao igračka
- Prava igračka treba pridonijeti stvaralačkoj aktivnosti djeteta
- Važna igračka je i scenska LUTKA
- Česte su govorne igre
- brojalice

FAZA KONKRETNIH OPERACIJA (od 6. do 11/12. godine)

- Piaget ovu vrstu igara smatra bitnima zbog moralnog razvoja
- Igre s pravilima karakteristika su faze konkretnih operacija

FAZA FORMALNIH OPERACIJA (od 11/12. godine)

- Piaget smatra da se igre s pravilima pojavljuju oko 7. godine i traju tijekom cijelog života. Igre odraslome čovjeku služe kao razonoda
- Ne postoji aktivnost koja ne bi mogla biti povod za igru

STRUKTURA IGRE

a) PRAVILA: *osnovna, specifična i opća*

b) TIP ODVIJANJA IGRE

- LINEARNI tip odvijanja igre s utvrđenim redoslijedom po principu „ZATIM“
- RAZGRANATI tip igre s utvrđenim redoslijedom po principu „AKO DA ONDA...“
- RAZGRANATI tip odvijanja igre bez fiksnog redoslijeda

c) PROPISNA IGROVNA INTERAKCIJA

- *interakcija utvrđena odnosom između GRUPA: odnos MI i DRUGI*
- *interakcija utvrđena odnosom MEĐU POJEDNICIMA: odnos JA i TI*
- *interakcija utvrđena odnosom između JEDNOG CENTRALNOG IGRAČA i OSTALIH: odnos JA i DRUGI*

d) SIMBOLIČKA KOMPONENTA

- *ZAPOČINJANJE IGRE, PODJELA ULOGA, POZIV NA IGRU*

e) KRAJ IGRE

- *LINEARAN tip*
- *RAZGRANATI tip odvijanja igre s fiksnim redoslijedom „AKO DA ONDA...“*
- *RAZGRANATI tip igre bez fiksnog redoslijeda*

Igre imaju veliki utjecaj u ovoj dobi

- Igre s obzirom na spoznajnu razinu: funkcionalne, konstruktivne, igre pretvaranja i igre s pravilima
- Igre s obzirom na društvenu razinu: promatranje, samostalna, usporedna, povezujuća i suradnička igra

Igre s obzirom na spoznajnu razinu

<i>Vrsta igre</i>	<i>Opis</i>	<i>Primjer</i>
Funkcionalna	Jednostavni mišićni pokreti koji se pojavljuju s predmetima ili bez njih	Igranje sa zvečkom, skakanje gore-dolje
Konstruktivna	Baratanje predmetima s namjerom da se od njih nešto stvori	Gradnja kule od kocaka, rezanje i ljepljenje slika
Igra pretvaranja ili simbolička igra	Uporaba predmeta ili ljudi kao simbola za nešto što oni inače nisu	Pretvaranje da je trup broda, igranje Batmana i Robina Hooda s prijateljem
Igre s pravilima	Igranje igara u skladu s unaprijed poznatim pravilima i ograničenjima	"Čovječe, ne ljuti se", Mikado

Igre s obzirom na društvenu razinu

Vrste igara	Opis
Promatranje	Gledanje drugih kako se igraju bez uključivanja u igru
Samostalna	Samostalno i nezavisno igranje bez pokušaja približavanja drugoj djeci
Usporedna	Igranje pokraj druge djece sa sličnim materijalom, ali bez pravog druženja ili suradnje
Povezujuća	Igranje s drugom djecom nečeg svima bliskog, ali bez podjele rada ili podređenosti nekom općem grupnom cilju
Suradnička	Igranje u grupi koja je stvorena radi obavljanja neke aktivnosti ili postizanja nekog cilja, gdje su postupci pojedinih članova usklađeni radi ostvarenja zajedničkog cilja

Razvoj igre kod djece u dobi od 2-3. godine

Spoznajna razina igre:

- *Igre pretvaranja* – razvija se u odnosu na spoznajnu razinu. Predmet se rabi kao simbol nečeg drugog. Sadržaj igara pretvaranja je rezultat djetetovog iskustva u interaciji s odraslima. U igru dijete uljučuje predmete koji zamjenjuju realne i daje im nazive prema potrebi igre. Predmetne radnje iz ranije faze dijete sada povezuje i slijedi redoslijed realnih aktivnosti (lutka pere ruke, jede, spava...). Najčešće u igri pretvaranja još ne preuzima cijelu ulogu, već samo elemente radnje.
- *Funkcionalna igra* – ogleda se u istraživanju i praktičnom djelovanju djeteta
- *Konstruktivna igra* – rezultat je manipulacije elementima nekog materijala, nastaju prve dječje tvorevine

Društvena razina igre

- Igra postaje nešto složenija, iako postoje i oni oblici iz ranijih razdoblja
- *Suradnička socijalna igra pretvaranja* (simbolička igra, "kao da") u kojoj dvoje djece preuzima komplementarne uloge u igri pretvaranja: mama/tata, liječnik/pacijent, mama/dijete... Dijete se sve manje igra usporedne igre, a sve više ima suradničkih igara. Dijete oponaša u igri. Djeca koja ranije počnu s ovakvim načinom igre, obično su društvenija, više prijateljski i prosocijalno usmjerena te manje agresivna

U toj dobi se počinju pojavljivati bazični stilovi igre. Neka djeca su sklonija konstrukcijama – njihova igra je povezana sa svojstvima materijala kojim se igraju (oblikovanje, građenje, nizanje), druga su pak sklonija simboli i dramatizaciji – materijal kojim se igraju im je podrška za stvaranje priča i socijalnih interakcija. Pokazalo se da s 2 godine djeca pokazuju preferenciju jednog od ta dva stila, i iako će oko 3. godine rabiti oba stila, i dalje će preferirati jedan. Nijedan od ta dva stila nije bolji. Oni su jednostavno različiti.

Razvoj igre kod djece u dobi od 3-4. godine

Spoznajna razina igre: Prisutne su sve igre kao i u ranijim stadijima, ali se proširuje njihov sadržaj i složenije su zbog višeg stupnja spoznajnog razvoja

- *Konstruktivne igre* postaju sve složenije (grade se jednostavne strukture, kombiniraju se igračke u igri)
- U *igrama pretvaranja* predmet potiče dijete na radnju koja pripada repertoaru neke uloge, tj. uloga je određena karakterom radnje (žlica – hranjenje lutke – mama), a ne obrnuto. Sličan je odnos i prema vlastitom crtežu – najprije nacрта, a onda imenuje. Radnje koje dijete u igri pretvaranja obavlja sastoje se od niza aktivnosti koje se ponavljaju, a logika radnje se još uvijek lako remeti. Imitiranje u igri uključuje standarde koje je dijete naučilo u svakidašnjem životu. Osobitost sadržaja igre pretvaranja je govorenje s igračkom, sa samim sobom... Moguće je postojanje imaginarnog prijatelja u igri.

Društvena razina igre

- *Suradnička socijalna igra pretvaranja* postaje sve složenija. Iako postoje oba stila (sklonost konstrukciji i sklonost simbolici), jasnije su preferencije stila u djeteta. Skupne aktivnosti traju sve duže, dijete počinje dijeliti stvari s drugima, i počinje čekati svoj red.
- Sve je naglašenija emocionalnost u igri.

Razvoj igre kod djece u dobi od 4-5. godine

Spoznajna razina igre: Povećava se složenost i kreativnost. Širi se sadržaj igre

- *Konstruktivne igre* – osobito su izražene u toj dobi. Dijete koristi različite materijale (pijesak, glina, papir, drvo...), kombinira građevni materijal, namještaj i razne igre. Dijete te dobi čini složene konstrukcije (kuće, farme, ceste, dvorac...).
- *Igre pretvaranja* – predmet više nije centar interesa, već je samo sredstvo za igru. Dijete te dobi voli se preoblačiti u igri i iskazuje stvaralaštvo u upotrebi materijala. U igri se imenuju uloge i pojavljuje se podjela funkcija. Preuzeta uloga može se prepoznati po radnjama koje dijete obavlja i po govoru koji rabi u skladu sa zahtjevima uloge. Redoslijed radnji određene uloge slijedi realni život (kako je dijete doživjelo). Narušavanje igre nekim drugim redoslijedom se ne prihvaća i izaziva protest suigrača ("Ne radi se to tako!").

Društvena razina igre: Mijenja se složenost igre.

- *Složena socijalna igra pretvaranja* – puno planiranja, ali i prekidanja fiktivne razine igre, da bi se na realističnoj razini "dogovorilo kako se treba ponašati" u ulozi. U tim složenim igrama djeca dijele fantaziju, pravila, materijale, improviziraju događaje i razgovore. Sve ono što se uključuje u igru, doživljeno je u svakidašnjem životu.
- *Natjecanja, društvene igre* – pojavljuju se s povećanom suradnjom. To su najčešće igre skrivanja i nalaženja i dogovaranje poretka u igri. Dijete te dobi voli voditi drugu djecu u igri i zapovijedati im, pa je to izvor čestih konflikata u igri. Za suigrača bira partnera istih interesa.

Razvoj igre kod djece u dobi od 5-6. godine

Spoznajna razina igre

Planiranje u igri prethodi akciji. Dijete te dobi se igra po planu, ali i mijenja plan i karakter igre prema raspoloženju. Planiranje je važna spoznajna aktivnost igre, način upravljanja i praćenja vlastite aktivnosti i odnosa jednog djeteta prema drugom. Pričanje o igri i planiranje igre važno je koliko i sama igra.

- *Igre pretvaranja* – u potpunosti preuzima ulogu. Imenuje ulogu prije početka igre. Uloga koju je dijete prihvatilo određuje logiku i karakter radnji koje obavlja u igri. Dijete se drži pravila. Govor ima obilježje uloge. Kroz ulogu dijete odražava odnos prema drugima. Dijete ne dopušta narušavanje logike radnje i pravila. Uloge su odraz doživljenog u svakidašnjem životu. Te igre su izrazito stvaralačke, a dijete ove dobi voli birati ulogu u kojoj vodi i ima inicijativu. U igri s lutkama projicira odnose iz svoje okoline (obitelj, vrtić). Važna funkcija je poigravanje konflikata, osobito konflikta između potrebe za zaštitom i potrebe za nezavisnošću i odvajanjem.
- *Igre s pravilima* – igre u skladu s unaprijed poznatim pravilima i ograničenjima
- *Funkcionalne igre* – nastavljaju se u cijelom razdoblju djetinjstva jer dijete bira igre u kojima provjerava svoju spretnost i uživa u njima. Ti tipovi igara se očituju u sportskim i društvenim igrama, u natjecanjima i igrama na spravama i rekvizitima na igralištu.
- *Konstruktivne igre* – dijete ove dobi voli raznovrsni građevni i konstrukcijski materijal, pomno planira detalje konstrukcije koju izrađuje, zanima se za ono što je započelo i nerado odustaje od toga.

Društvena razina igre

- Voli igre koje zahtijevaju sudjelovanje većeg broja odraslih i djece, a najčešća grupa za igru broji 4-5 djece. Iako je u svom razvoju dijete prošlo put od individualne igre do složene suradničke igre, sve vrste igara se nastavljaju kontinuirano, tako da se i u ovoj dobi dijete u različitim intervalima još uvijek igra i samo i s drugom djecom.

Razvoj igre kod djece u dobi od 6-7. godine

- Sve do sada razvijeno u igri s obzirom na spoznajnu razinu i s obzirom na društvenu razinu i sada postoji, a dalje se obogaćuje stvaralaštvom djeteta te dobi, pa igra odražava veliko bogatstvo iskustva i mašte. Igre djece traju i po nekoliko sati, a mogu se obogaćivati i ponavljati danima.
- Kao što se i dalje razvija suradnička igra, osobito vezano uz nastanak grupe djece koja se druži na sadržajan i strukturiran način te uz razvoj osjećaja pripadnosti, i u ovom razdoblju vidi se i samostalna igra djeteta koja proizlazi iz djetetove potrebe da se ponekad osami u svojoj igri i aktivnosti.

DJECA UČE KROZ IGRU

- razvoj solidarnosti, suradnje, strpljenja i samokontrole
- razvoj samopouzdanja
- iskazuje sve ono što u stvarnom životu nije dozvoljeno

- kroz igru rješava najjednostavnije sukobe te uči o svijetu ljudi i njihovih odnosa
- jedan od elemenata igre je tjelesna aktivnost kroz koju iskorištava svoje mogućnosti
- bitna funkcija igre je učenje
- razvoj mašte i kreativnosti
- razvoj pamćenja, promatranja i produžavanja koncentracije

DJEČJA IGRA U POSEBNIM OKOLNOSTIMA

IGRA LIJEČI

→ dijete na najlakši i najprikladniji način rješava svoje konflikte, strahove i poteškoće u igri

→ u igri dijete nije pasivno, prepušteno na milost i nemilost odraslih, dijete ima inicijativu, aktivan je sudionik u situaciji koja je izazvala strah

→ na taj način polako savladava strah te ga čak i pobijedi

IGRA DJETETA S POSEBNIM POTREBAMA

→ dijete s posebnim potrebama se igra kako mu to nalaže njegova spretnost i sposobnost, a prije svega kako to nalaže stupanj njegovog psihomotoričkog razvoja

→ upravo je igra, ona aktivnost koje dijete s posebnim potrebama zaokuplja i veseli, ali ga također i razvija

→ njegov mali, skromni svijet, igra napravi lijepim i sretnim

PRIMJERI DJEČJIH IGARA (vidi Duran, 2004).

2) RAZVOJ DJEČJEG CRTEŽA

- Dječji crtež je izraz djetetova iskustva i mijenja se s porastom tog iskustva
- Osim kognitivnog razvoja, crtež pokazuje i emocionalni odnos djeteta prema onome što crta

Faze u razvoju dječjeg crteža

- **Faza šaranja-** traje do 3. godine života.
- **Predsimbolička i simbolička faza-** traje od 3. do 6-7. godine
- **Realistička faza-** traje od 6-7. do 11-12. godine

Faza šaranja (1,5 godina do 3 godine)

- dijete pronalazi smisao i značenje u okolini istraživanjem, baratanjem i pokretom te kreiranjem novih rezultata i promjena u okolini
- u ovoj fazi dijete je najviše zainteresirano za pokrete ruku, a najmanje za šare koje su posljedica njegovih pokreta olovkom po papiru
- crte su obično zakrivljene, polukružnog oblika ili smjera gore-dolje

Faza slučajne reprezentacije: otkrivanje crte, oblika i boje (3-5 godina)

- s usredotočenosti na pokret na usredotočenost na likovne elemente
- pojavljuje se prvi oblik: krug
- dijete započinje crtež bez jasne zamisli, pridajući crtežu ime prema slučajnoj sličnosti
- pridodavanje imena crtežu
- prva reprezentacija čovjeka – „punoglavac“

Faza pokušaja postizanja namjerne sličnosti predmeta i crteža (4-6 godina)

- svjesno i namjerno oponašanje predmeta i stvarnosti
- otkriva se cijela površina papira i nastoji se ispuniti
- ta je faza ujedno najkreativnije razdoblje djetetova likovnog razvoja

Faza nastanka jednostavnih slika (5-7 godina)

- djeca su okupirana pojavnim skupinama: ljudi, kuće, životinje
- crteži su sve bogatiji pojedinostima i sve sličniji stvarnosti
- crtežom se želi ispričati priču

Optimalni uvjeti za razvoj likovnih sposobnosti

- dobro emocionalno okruženje
- poštovanje djetetove usredotočenosti

- dostupnost likovnog materijala
- razgovor o djetetovu likovnom produktu

Razvoj crteža kod djece od 2-3 godine

- dominira povlačenje crte olovkom -okomito, vodoravno, točkasto, sitnije šare
- olovku drži cijelom šakom - pokret iz ramena zamjenjuje se pokretom iz zgloba šake
- voli šarati, osobito kružnim pokretima
- u dobi od 3 godine precrtava krug

Razvoj crteža kod djece od 3-4 godine

- može držati olovku s tri prsta
- precrtava po modelu kruga i križa (3 god.), kvadrat (4 god.)
- crta dijagonalu kad mu se pokaže, slika velikim kistom
- može se koncentrirati na crtanje detalja
- niže jedan pokraj drugog više likova
- crtežu daje određeni sadržaj, imenuje nacrtano
- crta čovjeka, tj. glavu i još nešto (npr.noge i ruke)

Razvoj crteža kod djece od 4-5 godine

- pravilno drži olovku ako mu se pokaže, aktivni su i zapešće i prsti
- precrtava po modelu kvadrat (4 god.), trokut (5 god.)
- crta prve predmete i prva velika tiskana slova (I,O,T,H,A,V)
- crtež ima formu i značenje
- crta prepoznatljivog čovjeka (glava, ruke, noge, trup)
- crtež je prepoznatljiv prema imenovanju djeteta

Razvoj crteža kod djece od 5-6 godine

- ispravno rabi olovku i kist
- sigurno povlači okomite i vodoravne crte
- spaja olovkom dvije točke
- boji unutar linije
- precrtava po modelu trokut (5 god.), romb (6 god.)
- sklono je zrcalnom izvrtnju slova
- crta čovjeka (glava s detaljima, ruke, noge, trup)

Razvoj crteža kod djece od 6-7 godine

- ispravno i sigurno rabi olovku (7 god.)
- sigurno povlači okomite, vodoravne i kose crte
- precrtava po modelu romb
- uspješnije piše slova i brojke, može naštampati svoje ime
- još je sklono zrcalnom izvrtanju slova i brojki te likova koje precrtava

3) KREATIVNOST

- *Kreativnost se počela promatrati kao jedna od bitnih sastavnica darovitosti...*
- Ima dva značenja:
 - Kao stvaralaštvo, stvaranje novih i originalnih umjetničkih, tehničkih, znanstvenih tvorevina = kreativni pojedinac uočava stvari na nov, neuobičajen način
 - Kao osobina ili skup osobina koje će stvaralaštvo omogućiti potaknuti, izazvati = kreativni pojedinac proizvodi nove ideje i djela
- To je ona sposobnost koju u djece možemo naslutiti u njihovim originalnim i neuobičajenim pitanjima i odgovorima, u neuobičajenim i mudrim izjavama, njihovoj maštovitosti.....
- Kao takva uključuje stvaranje, pronalaženje novih značenja i velike količine novih odnosa

Manifestacija kreativnosti

1. Fluentnost, fleksibilnost i originalnost mišljenja
2. Znatiželja, mentalna razigranost, otvorenost za novo iskustvo; tolerancija za ono što je novo i različito u vlastitom i tuđem mišljenju, postupcima i produkciji; spremnost reagiranja i stupanja u akciju na neki vanjski izazov ili na poticaj vlastitih ideja i osjećaja; spremnost za rizik u mišljenju i akciji
3. Samopouzdanje, odsutnost straha od greške ili neuspjeha, nezavisnost u mišljenju
4. Osjetljivost za detalje, estetska kvaliteta misli i produkata
 - Divergentno mišljenje (stvaranje novih, prije nepostojećih rješenja nekog problema uz stvaranje novih problema/pitanja)
 - Značajke DM: Fluentnost, Originalnost, Fleksibilnost, Elaboracija

Prepoznavanje kreativnosti

Guilford i Löwenfeld (1958) postavili su osam kriterija po kojima se prepoznaje kreativnost:

1. *Osjetljivost za probleme*
2. *Sposobnost da se očuva stanje receptivnosti*
3. *Pokretljivost*
4. *Originalnost*

5. *Sposobnost preoblikovanja*
6. *Sposobnost analize i apstrakcije*
7. *Sinteza*
8. *Koherentna organizacija*

Razvoj kreativnosti

- Ako se dozvoli da se kreativnost slobodno razvija, bez vanjske namjerne intervencije, ona pokazuje karakterističan razvojni tok
- Mala djeca već u 1. godini života pokazuju urođenu znatiželju. Ona opažaju sve što je neobično, drugačije, novo i čudno. Znatiželja ih tjera da otkrivaju - eksperimentiranjem, baratanjem, preuređivanjem stvari i njihovih odnosa. To je prirodna karakteristika, zajednička svoj djeci koja imaju normalan tijek psihofizičkog razvoja i koja dobivaju osjećaj sigurnosti koji proizlazi iz roditeljske ljubavi i brige.
- Nakon 2. godine, kad dijete počinje upotrebljavati simboličke zamjene za stvari i pojave u okolini, ovo se kreativno istraživanje nastavlja u "simboličkom uređivanju" stvari: kroz igru, priču, izmišljanje i zamišljanje, stvaranje neobičnih kombinacija riječi, ili boja, ili plesnih pokreta, uočavanje sličnosti unutar nekog modaliteta (sličnost oblika) ili između modaliteta (boja-zvuk; emocija-boja). Ova spremnost za primjećivanje analogija i za rekombinaciju elemenata u nove cjeline stvara jedan rani oblik originalnosti, koji nije potpuno svjestan, ali sigurno nije niti sasvim slučajan.

Inteligencija i kreativnost

- Na osnovi mnogih istraživanja Torrance (1962) je zaključio da se inteligencija i kreativnost ne preklapaju
- Spolne razlike u kreativnosti: muška i ženska djeca podjednako su kreativna
- U skladu s ispravnim shvaćanjem kreativnosti, Torrance govori svima onima koji se bave djecom na koji način trebaju postupati s djecom a da pritom ne guše dječju kreativnost:
- «Poštovati pitanja djece i dovesti ih do toga da sama pronađu odgovor. Poštovati neobične, originalne ideje i nastojati da dijete otkrije njihovu vrijednost. Pokazati djetetu da njegove ideje imaju neku vrijednost. Preuzeti one koje je moguće prihvatiti u čitavoj grupi. Dati slobodan rad djeci bez prijetnji ocjenjivanja ili sudova vrijednosti ili kritike. Nikada ne iznositi sud o ponašanju djeteta a da se ne objasne uzroci i posljedice».

Tehnike za razvijanje kreativnosti

TKO JE "DAROVITO DIJETE"?

- *Darovitost je sklop osobina koje omogućuju pojedincu da dosljedno postiže izrazito iznad prosječan uradak u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi.*
- O kojoj je djeci riječ:
 - On je prije većine....
 - Ona uvijek više od svojih vršnjaka.....

- Ona uvijek brže od svih....
- Ona uspješnije od svojih vršnjaka....
- On uvijek bolje od drugih...
- Ona najčešće drukčije od svih.....

Različita shvaćanja nadarenosti

- Nadarenost kao visoka opća intelektualna sposobnost
- Nadarenost kao opća sposobnost divergentnog mišljenja (produkcija novih ideja)
- Nadarenost kao visoka opća ili specifična sposobnost (višestruka nadarenost)
- Nadarenost kao produktivno-kreativna sposobnost
- Nadarenost kao sposobnost kvalitete upotrebe misaonih procesa
- Nadarenost kao visoka područno-specifična sposobnost

Pojavni oblici nadarenosti:

- Nadareno dijete (pokazuje u svojem ponašanju da ima uvjeta da se razvije u stvaraoca)
- Čudo od djeteta (poseban slučaj nadarenog djeteta)
- Idiot-mudraci (oblik neuravnoteženog i neravnomjernog razvoja neke specifične sposobnosti)
- Genij (IQ>160 + velika produkcija djela, npr. umjetničkih)
- Talent (manifestirana nadarenost)

KAKVA SU ZAPRAVO DAROVITA DJECA?

- *Manje je pogrešno uvrstiti u grupu darovitih i neko nedarovito dijete, nego neko darovito dijete proglasiti nedarovitim i ne osigurati mu daljnje poticanje za razvoj njegove darovitosti.*

Darovita djeca iskazuju osobine koje ukazuju na superioran razvoj njihovih sposobnosti, nekih osobina ličnosti i kreativnosti

Glavne karakteristike različitih shvaćanja nadarenosti (vidi Čudina-Obradović, 1991, str. 14/15).

OSNOVNE SASTAVNICE DAROVITOSTI...

Troprstenasta koncepcija darovitosti:

- Iznad prosječno razvijene sposobnosti
- Osobine ličnosti (slika o sebi, hrabrost, karakter, intuicija, šarm/karizma, potreba za postizanjem uspjeha, snaga ličnosti, osjećaj posvećenosti i osobna privlačnost), osobine okoline (SES obitelji, ličnosti roditelja, obrazovanje roditelja, stimuliranje dječjih interesa, postignuto obrazovanje, prisutnost modela uloge, zdravlje, duh vremena, slučajni faktori: rastava), posebno specifična motivacija za rad
- Kreativnost

Razlike između bistrog i darovitog djeteta:

- Bistro djetete odgajatelji obično uočavaju bez većih poteškoća, što nije uvijek slučaj s darovitom djecom.
- *Darovito djetete možemo prepoznati u tri skupine:*
 - *Djeca s visokim postignućima u aktivnostima kojima se bave..*
 - *Djeca s problemima u ponašanju...*
 - *“Neprijetnu” darovitu djecu...*

ŠTO I KAKO RADITI S DAROVITOM DJECOM?

Važno je: Rano otkrivanje i identificiranje darovitih; Pružanje odgojno- obrazovne podrške njihovom razvoju odgovarajućim programima, uz njihovo vrednovanje tijekom primjene; Odgovarajuća podrška njihovom; profesionalnom razvoju i angažiranju.

Pogreške u prepoznavanju darovite djece:

- *Najčešće se javljaju zbog precjenjivanja ili podcjenjivanja nekih njihovih značajki:*
- Obiteljski status djeteta, ponašanje djeteta, znanje djeteta, tjelesni izgled djeteta.

Znakovi nadarenosti: predškolski uzrast

Vanjsko ponašanje:

- Znatiželja, postavljanje mnogobrojnih pitanja
- Lakoća izražavanja, bogat rječnik koji daleko nadmašuje izražavanje vršnjaka
- Razumijevanje i lakoća baratanja brojevima
- Rano čitanje, često samouko
- Izrazito dobro pamćenje
- Dobra memorija za melodije i složenije upute

Kvalitativne razlike:

- Smislenija i kvalitetnija pitanja
- Kvalitetniji odgovori na pitanja, veće mogućnosti davanja obrazloženja uz odgovor, mogućnosti elaboriranja – razrade odgovora
- Brzo usvajanje novih i neobičnih pojmova
- Primjena prije stečenog znanja u novim situacijama
- Učenje bez direktnog poučavanja (samostalne učenje, učenje imitacijom, nenamjerno učenje – učenje “usput”)
- Formuliranje plana rada i mijenjanje plana prema potrebi
- Organiziranje informacija
- Metamemorija – posjedovanje svijesti o vlastitim procesima pamćenja

Specifične karakteristike koje pokazuju samo nekima:

- Kreativnost koja proizlazi iz divergentnog mišljenja
- Smisao za humor
- Velika koncentracija i dugo bavljenje zadatkom (perzistencija)
- Motivacija oslonjena na imitaciju i identifikaciju s modelom

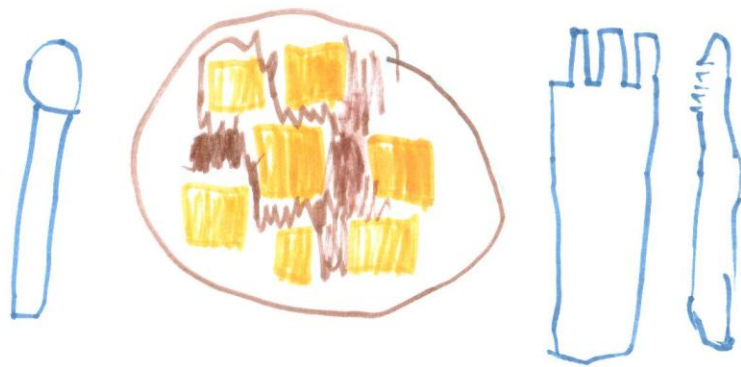
Negativni aspekti karakteristika nadarenosti:

- Moguća znatna razlika između motorne i intelektualne razvijenosti, što može frustrirati dijete i okolinu
- Moguća dosada koja proizlazi iz prevelike jednostavnosti aktivnosti u vrtiću i školi
- Različiti oblici nediscipline kao reakcije na dosadu
- Različiti oblici nediscipline kao posljedica velike znatiželje

Podsjetnik za roditelje i odgajatelje: osobine nadarene djece predškolskog uzrasta

Dijete izrazito pokazuje jednu ili nekoliko osobina između slijedećih:

1. Ima neobično razvijen rječnik za svoj uzrast
2. Ima veliko skladište informacija o različitim sadržajima
3. Brzo uočava vezu uzrok-posljedica
4. Ima oštro i živo zapažanje; obično “vidi više” i “prima više” iz filma, priče i sl.
5. Mnogo samostalno čita
6. Često je jako koncentrirano i duboko zainteresirano za neki sadržaj
7. Nastoji postići “savršenstvo” u onom šta radi; često je samokritično
8. Zainteresirano je za mnoge probleme odraslih: religija, politika, seks i sl.
9. Voli organizirati i uspostaviti red i poredak
10. Pokazuje veliku znatiželju za mnoge stvari
11. Pokazuje osjećaj humora: vidi smiješno u situacijama koje drugima nisu smiješne
12. Lako se prilagođava na nove situacije

18. Obitelj i razvoj predškolskog djeteta, te stilovi roditeljstva

1) Definicije obitelji

Antropološka: *Obitelj je skupina sastavljena od žene, njezine djece i barem jednog muškarca vezanog brakom ili krvnim srodstvom (Haviland)*

Statistička: Sastoji se od roditelja i njihove djece, koja nisu u braku, od muža i žene bez djece ili muškarca i žene koji žive u izvanbračnoj zajednici (Statistički ljetopis, 2001); Dvije ili više osoba povezanih krvno, brakom ili posvajanjem koje žive u istom kućanstvu (US Bureau of the Census, 2000)

Sociološke definicije:

Obitelj je društvena skupina koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska suradnja i reprodukcija. Obuhvaća odrasle osobe oba spola od kojih barem dvije održavaju društveno prihvaćenu spolnu vezu, + jedno ili više djece, vlastite ili usvojene, odraslih osoba koje su seksualni partneri. (Murdock, 1949)

Obitelj se sastoji od dvije ili više osoba koje žive zajedno u dužem periodu i dijele jedno ili više od sljedećeg: Rad (za plaće i kuću); Seks; Brigu i hranjenje djece; te Intelektualne, duhovne i rekreacijske aktivnosti (D'Antonio, 1983)

Obitelj se odnosi na one osobe koje dijele zajedničku povijest, koji se vole, koji su živjeli veći dio života zajedno, i koji dijele profesionalne interese, ekonomske potrebe, političke poglede ili seksualne preference. (Lindsey, 1981)

ŠTO JE OBITELJ?

Grupa ljudi povezana krvnim srodstvom, brakom ili usvajanjem, čiji članovi žive zajedno, ekonomski surađuju i skrbe za potomstvo

Dinamički sustav u kojem svaki član utječe na druge članove, tj. sustav koji se tijekom vremena razvija

Transakcijska priroda obiteljskog sustava = neki događaj ili promjena u bilo kojem dijelu obitelji utječu na svakoga (npr. rađanje djeteta)

Vremenom obitelj prolazi kroz promjene: tradicionalna obitelj je sve rjeđa zbog promjena vrijednosti i stila života (od 1960-tih godina) => produžena adolescencija; sužena obitelj; zaposlene majke; 50% razvoda brakova; višestruki monogamni brakovi; itd. – moderna obitelj...

2) VRSTE OBITELJI

- **Mješovite obitelji:** obitelji u kojima supružnici imaju djecu iz prethodnih veza/brakova, i pored toga mogu imati i svoju djecu
 - **Samci:** prednost obrazovanju i karijeri; žene na tržištu rada; itd.
 - **Parovi:** supružnici ili ne, bez djece, fokusirani jedan na drugog
 - **Nuklearna obitelji:** supružnici sa svojom djecom
 - **Obitelji samohranih roditelja:** obitelji s jednim roditeljem i djecom
 - **Usvojiteljske obitelji:** obitelji s usvojenom djecom
 - **Zakonski skrbnici:** npr. kod smrti bioloških roditelja
 - **Trenutne posvojiteljske obitelji:** djeca se smještaju u određenu obitelj dok čekaju stalno posvojenje
- Obiteljski zakon u HR razlikuje tri vrste obitelji: - bračna obitelj, izvanbračna obitelj i obitelj po posvojenju. Bračna obitelj se osniva na braku, a sastoji se od bračnih drugova i njihovih potomaka. Izvanbračna obitelj je životna zajednica neudane žene i neudanog muškarca, a obuhvaća i njihovu djecu. Obitelj po posvojenju nastaje na temelju pravomoćne odluke o posvojenju.

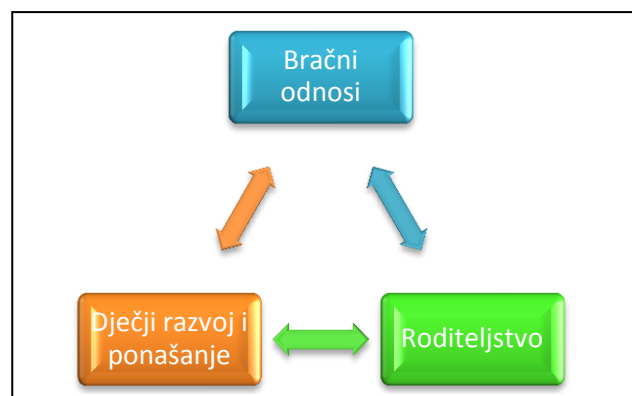
OBITELJ KAO SUSTAV:

SMJEROVI UTJECAJA OBITELJI

Nekad: socijalizacija između roditelja i djece je jednosmjernan proces- djeca su produkti roditeljskih socijalizacijskih metoda.

Danas: dijada roditelj-dijete je recipročna.

Recipročna socijalizacija=dvosmjerna socijalizacija gdje djeca socijaliziraju roditelje jednako kao što roditelji socijaliziraju djecu.

KOMPETENTAN RODITELJ

Dijete se razvojno mijenja. KR=onaj koji mijenja svoje ponašanje u skladu s tim promjenama. Ne može se jednako postupati s 2-god. i 5-godišnjakom. Roditelj mnogo lakše održava disciplinu srednjeg i kasnog djetinjstva, nego ranog djetinjstva zbog razine kognitivnog razvoja. **TREBA PRILAGODITI RODITELJSTVO RAZVOJNIM PROMJENAMA DJETETA.**

3) STILOVI RODITELJSTVA

Niz rezultata istraživanja upućuje na to da je dječje socijalno ponašanje pod utjecajem roditeljskog stila odgoja, odnosno dvije dimenzije roditeljstva. Razlikuju se 4 opća stila roditeljstva koja nastaju kombinacijom dviju dimenzija roditeljstva (roditeljska toplina i nadzor): autoritativni, autoritarni, popustljivi i ravnodušni (kao što je prikazano u tablici. Djeca autoritarnih, ravnodušnih ili popustljivih roditelja često pokazuju socijalne i ponašajne probleme. Autoritativni roditelji imaju najnezavisniju i socijalno najkompetentniju djecu.

	AUTORITARNI	
	AUTORITATIVNI skrbni, osjetljivi, postavljaju jasne granice, održavaju okolinu predvidivom; djeca: znatiželjna, samouvjerena, uspješna, nezavisna	zahtjevni, stroga kontrola nad ponašanjem, prisila, prijetnje, kažnjavanja djeca: lako se uznemire, ćudljiva, agresivna, problemi u ponašanju
VISOKI NADZOR		
NISKI	POPUSTLJIVI puni ljubavi, emocionalno osjetljivi, malo ograničenja; prihvaćaju i ohrabruju svoju djecu, ne pružaju strukturu i predvidivost djeca: slična djeci autoritarnih roditelja; impulzivna, nezrela, bez kontrole	RAVNODUŠNI malo ograničenja, malo pažnje, zanimanja i emocionalne podrške djeca: zahtjevna, neposlušna, ne sudjeluju primjereno u igri i socijalnim interakcijama
	VISOKA TOPLINA	NISKA

4) ULOGE U OBITELJI

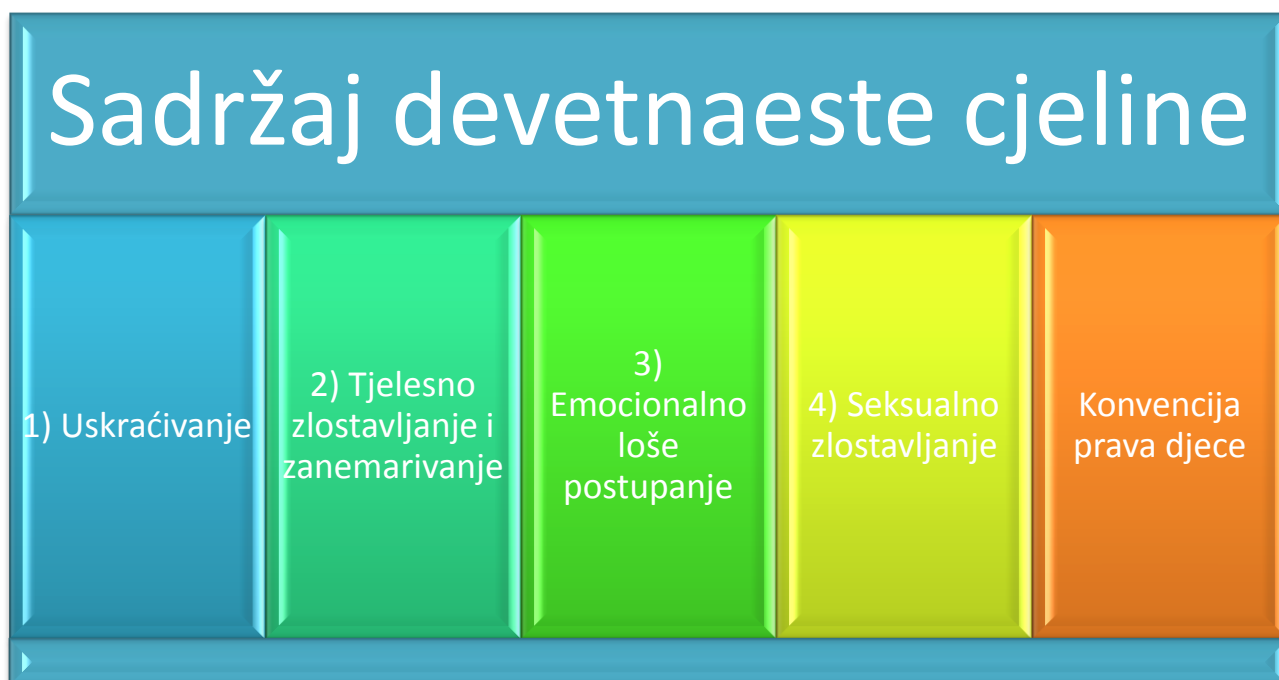
Uloga oca: Djeca mogu razviti snažan odnos privrženosti s očevima, što ovisi o očevoj osjetljivosti. Međutim, snažna privrženost između djeteta i oca nije tako snažna kao odnos između djeteta i majke. Otac ima utjecaja na moralni razvoj (naročito dječaka).

Uloga djedova i baka: općenito su najuključeniji u djetetov život ako je riječ o obitelji s jednim roditeljem. Liberalnije shvaćaju odgoj jer nemaju odgovornosti. U pubertetu dječaci postaju bliskiji sa svojim djedovima i bakama, dok se djevojčice od njih udaljuju.

Zaposlene majke: Prilično nov čimbenik u ranom razvoju djeteta. U nekim je istraživanjima utvrđeno da majke i djeca koja pohađaju jaslice imaju slabiji odnos privrženosti, no značenje i važnost tih nalaza zasad nisu sasvim jasni.

19. LOŠE POSTUPANJE PREMA DJETETU U OBITELJI

UVOD-LOŠE POSTUPANJE PREMA DJETETU

1. Uskraćivanje
2. Tjelesno zlostavljanje i zanemarivanje
3. Emocionalno loše postupanje
4. Seksualno zlostavljanje

Tjelesne ozljede među djecom su česte, no ozljede od strane skrbnika kojeg dijete doživljava kao voljenog, zaštićujućeg i utješnog one su koje zlostavljanje čine traumatičnim.

Loše postupanje je izrazita devijacija od normalnog roditeljstva.

Zlostavljanje djece=multideterminirano, uključujući međuodnos varijabli iz svih konteksta.

1) USKRAĆIVANJE

Djeca koja su ne samo lišena odgovarajuće majčinske skrbi, već je nikad nisu niti imala (npr. domovi za siročad). Majčinstvo nije sentimentalni luksuz već bitna odrednica zdravog psihološkog razvoja.

Uskraćivanje (odsutnost brige i odgovarajućeg podraživanja) onemogućuje normalan psihološki razvoj.

Istraživanje Spitz (1945) u domovima za siročad: na 20 dojenčadi po jedan odgajatelj – djeca umirala od marazme. Nakon zapošljavanja po jednog odgajatelja na jedno dijete, prestala umiranja...

Učinci uskraćivanja na razvoj

Promjene se javljaju tek nakon 2-5 mjeseci. Usporenje ili nepojavljivanje dobi primjerenog ponašanja. Jezik i socijalne veze (funkcije koje ovise o interpersonalnim odnosima) najviše pogođeni; motorički razvoj najmanje. Dominira afektivna ravnodušnost i nedostatak inicijative. Nema privrženosti za jednu odraslu osobu i prevladava

ravnodušnost prema odraslim osobama. Reakcije na igračke su također bile ravnodušne; nema eksperimentiranja ili istraživačkog ponašanja. Sjedenje, stajanje i hodanje su kasnili. Postoje nauobičajena motorička ponašanja (ljuljanje na sve četiri, mahanje rukama izauzimanje položaja). Velike mogućnosti oporavka kad se promijene uvjeti!!!

2) TJELESNO ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE

Fizičko zlostavljanje=prisutnost ozljeda koje nisu nastale zbog nezgoda već su posljedica aktivnosti odraslih osoba koje skrbe o djetetu. Teže ozljede uključuju oštećenja mozga, ozljede unutarnjih organa, opekline, veće razne rane, ogrebotine i laceracije. Ovakve ozljede mogu biti posljedica određene aktivnosti ili posljedica propusta tijekom kojeg su ili ugroženi djetetov život, zdravlje ili sigurnost zbog iznimnog zanemarivanja. Definicija zanemarivanja proširena je tako da uključi deprivaciju od potreba koje pruža skrbnik, kao što su prehrana, zaštita, zdravstvena skrb, nadzor i edukacija.

Zlostavljano dijete

2/3 djece prema kojoj se loše postupa su djeca koja doživljavaju zanemarivanje, a 88% od onih koja su tjelesno zlostavljana zadobiju samo lakše tjelesne ozljede. Zanemarivanje je češće u dojenačkoj dobi i predškolskom periodu a fizičko zlostavljanje se javlja u tri razdoblja: dojenaštva, predškolskom i adolescenciji.

Razvojni put: dojenaštvo (privrženost)

Zlostavljanje djece može štetiti djetetovu kognitivnom i socijalnom razvoju. Djeca su privržena majkama zlostavljačima, no odnos privrženosti nije siguran. Djeca majki koja imaju prekomjerno stimulirajući stil skrbi (sile dijete da radi ono što one žele; hrane ga prije nego je gladno; povezano je s tjelesnim zlostavljanjem, batinjanje, udaranje) pokazuju anksiozno-izbjegavajuću privrženost (A obrazac). Odbacujuće/neprijateljske majke. Djeca nedovoljno stimulirajućih majki (briga poprima oblik povlačenja i neuključenosti; tjelesno i emocionalno zanemarivanje) pokazuju anksiozno-opirući obrazac (C). Zanemarujuće majke: Dva su dodatna obrasca zamjećena kod zlostavljane djece: A-C obrazac (izbjegavaju majku, plaču, odbijaju istraživanje prostorije, opiru se majčinih pokušajima da im se približi) i obrazac D ili neorjentirana i neorganizirana djeca (neobične reakcije poput hladnoće, neuobičajeni položaji, izrazi; pokreti koji su isprekidani ili u krivo vrijeme). Djeca u riziku za agresivna, antisocijalna ponašanja.

Predškolska dob: interpersonalni odnosi

Zlostavljana djeca počinju svoju nesigurnost iz prethodnog razvojnog perioda koju su razvili prema majci preslikavati i na sve ostale socijalne odnose. Izbjegavaju kontakte s poznatim osobama koje nisu s njima loše postupale, agresivno reagiraju na prosocijalne kontakte s odraslima i vršnjacima. U socijalnim kontaktima pokazuju mješavinu pristupanja i izbjegavanja: krenu prema drugom djetetu a onda se naglo okrenu ili pristupaju skrbniku okrenute glave ili očiju. Na nedaće vršnjaka reagiraju agresijom, difuznom srdžbom ili nelagodom, a ne sa simpatijom ili brižno. Manje se uključuju u paralelne i grupne igre, više su agresivna i manje razgovaraju s drugom djecom (igra je na nižoj razini zrelosti). S odraslim osobama komuniciraju na isti prosocijalni način kao i ostala djeca.

Vidno samoprepoznavanje

Zlostavljana djeca imaju odgođeno vidno samoprepoznavanje. Kada je i prisutno reagiraju negativnim ili neutralnim afektom nakon promatranja svojeg lica u ogledalu. Imaju manje riječi za opisivanje svojih unutarnjih stanja i za opisivanje unutarnjih stanja drugih. Kasne u procesu individuacije. Općenito pogođeni su: privrženost, inicijativa, samokontrola, agresija, spoznaja i socijabilnost.

Roditelji zlostavljači

Odnos ženskih prema muškim zlostavljačima je 3:2. Žene su povezane više uz zanemarivanje, a muškarci uz fizičko zlostavljanje. Žene zlostavljači (uglavnom analize kod njih): obično mlađe dobi (do 20 godina) i u vrijeme prvog djeteta. Ovi su roditelji opisivani kao niže inteligentni i neprijateljski raspoloženi, impulzivni, samousmjereni, rigidni, dominirajući, ovisni, narcistični, poput djece i pasivni, socijalno izolirani. Imaju više tjelesnih i emocionalnih simptoma (nezadovoljstvo, promjene raspoloženja i tjelesne zdravstvene probleme). Roditelji koji zanemaruju djecu = češće psihijatrijske dg. Roditelji koji fizički zlostavljaju djecu = slaba kontrola poriva i niža tolerancija na frustraciju. Zanemarivanje je posljedica kronične neadekvatnosti i neuspjeha odraslih osoba, veće količine stresa i nezadovoljenih potreba, više usamljenosti i nezadovoljstva, a na tjelesno zlostavljanje više utječu trenutni događaji. Roditelji zlostavljači i sami zlostavljani = pretjerana izjava (tek njih 30% kasnije ponovi zlostavljanje).

Stil roditeljstva roditelja zlostavljača

Majke koje zanemaruju djecu: manje komunikacije i stimuliranja dojenčadi. Majke zlostavljačice: neodgovarajuća komunikacija i povremeno neprijateljstvo. MZ: Manje pozitivne, više namećuće i nedosljedne, manje fleksibilne u tehnikama odgoja. Imaju nerealna očekivanja. Disciplina je neodgovarajuća, neučinkovita. Reagiraju negativno na djetetova prosocijalna ponašanja. Tjelesno zlostavljanje je posljedica sila koje prevagnu u uvijek prisutnoj napetosti između srdžbe i kontrole. Najčešće se događa, iako ne isključivo, u kontekstu discipline. Najčešća: autoritativna disciplina. Prisutan je pretjerani naglasak na tjelesnom kažnjavanju i neosjetljivosti na djetetove potrebe. Stres je katalizator koji tešku obiteljsku situaciju pretvara u zlostavljačku.

3) Emocionalno loše postupanje

Uključuju sve one načine na koje se ponaša odrasla osoba prema djetetu a koji su psihološki štetni za djecu i ometaju njihov zdravi razvoj, a to su: odbacivanje, zastrašivanje, izoliranje, ponižavanje, podmićivanje, iskorištavanje i poricanje emocionalne odgovornosti. Uključuju i one aktivnosti i situacije koje nisu direktno usmjerene prema djetetu ili nisu pod neposrednom roditeljskom kontrolom, kao što su stvaranje predrasuda, rastava i život u okolini s visokom stopom kriminala ili u ratnoj zoni. U kasnijim definicijama javljaju se još kategorije: nedosljednost, psihološka nedostupnost i emocionalna nereaktivnost. Vrlo mali broj istraživanja: može postojati samo za sebe ali uvijek prati tjelesno zlostavljanje; učinci emocionalno lošeg postupanja (neposluš, slaba samokontrola, manjak upornosti i entuzijazma, veća srditost i izbjegavanje roditelja, razvojno kašnjenje).

4) Seksualno zlostavljanje

Definicija uključuje 4 vrste: prisilni seksualni odnos; dodirivanje, ljubljenje ili trljanje o dječje tijelo; fotografiranje golog tijela ili egzibicionizam; te oralni ili analni seks. Nacionalno istraživanje Finkelhora i sur. (1990) s N=2626 američkih muškaraca i žena utvrdilo je da je 27% žena i 16% muškaraca navelo barem jedno od 4 vrste seksualnog zlostavljanja. Prosječna dob zlostavljanja je 10 godina za oba spola. Dječake su češće zlostavljale nepoznate osobe, a djevojčice članovi obitelji; većina zlostavljača su muškarci. Nema dokaza za češće seksualno zlostavljanje u novijoj prošlosti. Rasa i razina obrazovanja roditelja nisu u vezi sa zlostavljanjem. Seksualno zlostavljana djeca imaju više simptoma od nezlostavljane, no manje od skupine koja je upućena stručnjacima radi liječenja. Najčešći simptomi: strahovi, PTSP, problemi u ponašanju, seksualno provokativno ponašanje i nisko samopoštovanje.

Simptomi zlostavljanog djeteta: ne postoji skup simptoma koji bi mogao razlikovati seksualno zlostavljano dijete od tjelesno zlostavljanog djeteta...najčešće se javljaju: anksioznost, strah, posttraumatski stresni poremećaj, noćne more, depresija, nisko samopoštovanje, tjelesne tegobe, duševne bolesti, agresivna ponašanja, neprimjereno seksualno ponašanje, problemi s učenjem, složeni internalizirajući i eksternalizirajući simptomi, ovisnosti, problemi ponašanja.

Prevenција i pomoć

- Spriječiti pojavu zlostavljanja
- Djelovati na ranije stadije zlostavljanja
- Mediji, 24-satne telefonske linije i centri za krizna stanja, bolnice
- "Projekt 12 načina": pružanje pomoći u kući da bi se pomoglo obiteljima da se zlostavljanje ne dogodi, da se razviju vještine roditeljstva i vještine zdravog svakodnevnog življenja
- Projekti koji uče djecu o njihovom tijelu, o tome kako ga voljeti i poštivati, te kako prepoznati da nešto što im netko drugi radi, pa makar to bio roditelj, kao dobro ili loše, tj. dozvoljeno ili nedozvoljeno, zdravo ili nezdravo

Prevenција i pomoć - Podučavanje djece:

1. Djeca su vlasnici svojih tijela i imaju nadzor nad pristupom tijelu
2. Postoji kontinuum od "dobrog" do "lošeg" diranja
3. Odraslim osobama kojima se vjeruje treba reći nakon što su učinili nešto od čega se dijete osjeća neugodno ili neuobičajeno. Mogući zlostavljači su najčešće poznate osobe. Uče sve načine postupanja kod seksualnog zlostavljanja, kao što su vikanje "NE!" ili bježanje

Konvencija prava djece

Ti si dijete i ti si važan/na, najvažniji/ja.

Tvoje je prvo pravo, pravo na život.

Ti imaš svoje ime, imaš mamu i tatu i imaš domovinu.

Nitko ti ne smije oduzeti ni mamu ni tatu. Ako se oni i posvađaju imaš pravo viđati ih oboje.

Možeš reći što misliš i imaš pravo govoriti u svoje vlastito ime.

Slobodan si birati što ti se sviđa, imaš savjest i možeš izabrati u što ćeš vjerovati.

Možeš se udružiti s prijateljima i sastajati se s njima kako biste riješili svoje probleme. I kako biste se zabavili, naravno!

Tvoje su tajne samo tvoje i tvoja su pisma samo tvoja. Povjerit ćeš se onome tko to zaslužuje.

Tvoje zdravlje nije samo tvoja stvar. Ono se tiče tvoje obitelji, ali i svih koji te poznaju. Posebno tvog liječnika.

Tvoja sigurnost tiče se čitavog društva.

Imaš pravo da ti bude dobro koliko god je to moguće.

Ići u školu je tvoje pravo. Bez škole život je siromašan.

I mama i tata trebaju se brinuti za tebe dok ne odrasteš.

Tvoje je slobodno vrijeme ono kad se možeš odmarati do mile volje!

Ne smiješ biti ničiji rob niti dopustiti da te iskorištavaju.

Oni koji ti nude drogu nisu ti prijatelji.

Nitko te ne smije dirati po intimnim dijelovima ako ti se to ne sviđa i stvara neugodu. To ćeš dozvoliti kad to sam/a zaželiš, dobrovoljno i bez gađenja.

Ne smiju te tući, čak ni roditelji!

Ne smiju te zatvarati i hapsiti bez veze!

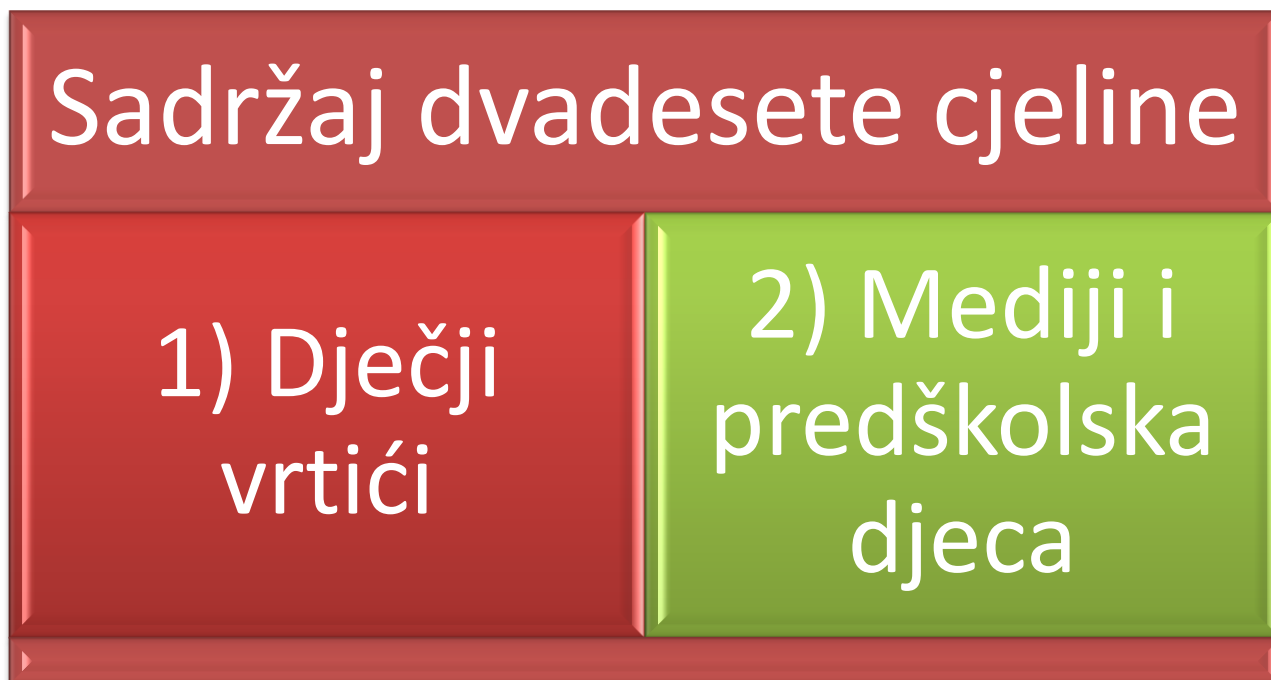
Čak i u popravnom domu ako tamo dospiješ, imaš svoje dostojanstvo i čast.

[Poster Konvencija UN-a o pravima djeteta na jeziku bliskom djeci](#)

[\(http://www.udrugaroditeljkapkj.hr/images/download/096_poster_un_konvencija_na_jeziku_bliskom_djeci.pdf\)](http://www.udrugaroditeljkapkj.hr/images/download/096_poster_un_konvencija_na_jeziku_bliskom_djeci.pdf)

20. Kontekst razvoja: vrtići i mediji

1) DJEČJI VRTIĆI

Dječji vrtić je:

- ustanova koja u okviru svoje djelatnosti predškolskog odgoja i obrazovanja, skrbi o djeci predškolske dobi ostvaruje programe odgoja, naobrazbe, zdravstvene zaštite, prehrane i socijalne skrbi djece predškolske dobi u skladu s razvojnim osobinama i potrebama djece, te socijalnim, kulturnim, vjerskim i drugim potrebama
- Ciljevi i zadaće redovitog programa u vrtićima su usmjereni na poticanje i razvoj svih djetetovih aktualnih i potencijalnih sposobnosti i vještina (tjelesnih, intelektualnih, socio-emocionalnih i izražajnih), uz naglašenu komunikacijsku i interakcijsku komponentu.
- mjesto druženja, igre i radosti u kojem se upotpunjuje i nadograđuje obiteljski odgoj kroz kvalitetan i maštovit odgojno-obrazovni rad
- začetnik: Friedrich Froebel, 1840. godine
- SAD: započeli 1919. godine; dramatičan porast od 1970-tih zbog naglog povećanja nataliteta
- Iako je osnovni cilj isti, vrtići se razlikuju po svojim programima (kurikulumima): u nekima je veći naglasak na socijalnom razvoju a negdje na kognitivnom razvoju djeteta

PLANIRANJE KURIKULUMA

Da bi svaki dječji vrtić mogao djelovati kao odgojno-obrazovna ustanova bitno je imati neki plan (kurikulum) po kojem će djelovati. Planiranje kurikuluma je obavezno jednom tjedno i odgajatelji ga moraju uvrstiti u svoj raspored. Svaki odgajatelj svoj pismeni plan oblikuje na način koji mu najbolje odgovara. Ovisno o tome kako je određen vrtić opremljen, raspolaže osnovnim i dodatnim programima.

Primjer iz prakse – Dječji vrtić Rijeka

U Dječjem vrtiću Rijeka temeljem članka 15. Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi (N.N. 10/97) ostvaruju se redoviti programi njege, odgoja, naobrazbe, zdravstvene zaštite, prehrane i socijalne skrbi djece predškolske dobi koji su prilagođeni razvojnim potrebama djece te njihovim mogućnostima i potrebama. Uz redovite programe provode se i programi:

- za djecu s teškoćama u razvoju
- za darovitu djecu predškolske dobi
- za djecu pripadnika etničkih i nacionalnih manjina
- programi predškole
- rekreativno-kreativni program: "Ljeto u Mirti"
- ranog učenja stranog jezika (engleski, talijanski; njemački u pripremi)
- drugi programi umjetničkog, kulturnog, vjerskog i sportskog sadržaja
- i drugi programi u skladu s potrebama djece i zahtjevima roditelja

Dječji vrtić Rijeka obavlja djelatnost na temelju Godišnjeg plana i programa rada kojeg donosi početkom svake pedagoške godine. Temeljno polazište svih programa u Dječjem vrtiću Rijeka čine dva dokumenta:

Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja te Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja.

Dječji vrtić je javna ustanova u kojoj se provodi redoviti 10,5-satni program predškolskog odgoja za djecu, od navršениh 6 mjeseci života do polaska u osnovnu školu. U cilju obogaćivanja odgojno-obrazovnog procesa, u pojedinim podcentrima (vrtićima) Dječjeg vrtića Rijeka redoviti program se obogaćuje različitim sadržajima: pristupom zasnovanim na: Integralnoj metodi, elementima programa Korak po korak, Reggio koncepcije, provođenjem projekta "Vrtić - dječja kuća", elementima Waldorfske pedagogije, Programom za poticanje darovitosti itd. Predškolski programi provode se svakodnevno u dva osnovna organizacijska oblika: jaslice od prve do treće godine života djeteta (od 2002/2003 pedagoške godine postoje i dvije jasličke skupine za bebe od 6 mjeseci do godine dana), te vrtić za djecu od 3 godine do polaska u školu. Osim redovitog programa, namjeravaju se i nadalje provoditi i usavršavati posebni, dodatni, kraći (specijalizirani) i drugi programi. Provode se slijedeći kraći programi:

- scenska igraonica
- igraonica za poticanje razvoja darovite djece "Bistrić"

- sportska igraonica "Loptići"
- igraonica Gardelinoteka

U pripremi su i slijedeći kraći programi:

- kreativna radionica za djecu
- igraonica za razvoj socijalnih vještina s elementima katoličkog vjerskog odgoja

Programi namijenjeni roditeljima:

Poštujući potrebe i prava obitelji na aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom radu, odgajatelji kreiraju i provode različite oblike suradnje (radionice, druženja, igraonice s roditeljima). Posebne oblike suradnje s roditeljima predstavljaju Škola djelotvornog roditeljstva i Savjetovalište za roditelje, programi koje provode stručni djelatnici Dječjeg vrtića te za koje je dobivena suglasnost Ministarstva prosvjete i sporta.

Program ranog učenja engleskog jezika s elementima informatičke pismenosti

Cilj: Razvijanje svijesti o širenju mogućnosti komuniciranja te lakšem pristupu informacijama kroz učenje stranog jezika kako u svakodnevnim aktivnostima, tako i u korištenju računalom.

Zadaci: Utjecati na usvajanje engleskog jezika njegovim korištenjem u svakodnevnim situacijama vezanim uz konkretne radnje i pojave. Razvijati svijest o korisnosti poznavanja engleskog jezika (komunikacija, zabava, učenje). Poticati razvoj spoznaje o različitim funkcijama računala (olakšavanje rada, izvor informacija, komuniciranje (Internet), igra).

Sadržaji: svakodnevno, kontinuirano korištenje engleskog jezika (u igri i životno-praktičnim aktivnostima), edukativne računalne igre prilagođene predškolskom uzrastu na engleskom jeziku, gledanje (slušanje) nesinkroniziranih animiranih i dokumentarnih filmova na engleskom jeziku, susreti sa osobama (strancima) koji komuniciraju engleskim jezikom, upoznavanje s različitim kulturama, učenje engleskog jezika kroz glazbu, stihove, pokretne igre, igre s pjevanjem, povezivanje sa drugim vrtićima putem Interneta (pisanje pisama, slanje fotografija, crteža); pronalaženje informacija koje nas posebno zanimaju na CD ROM enciklopedijama i publikacijama te putem Interneta.

Metode i oblici rada: Program bi se ostvarivao kao obogaćeni redovni program koji podrazumijeva individualni rad, rad u paru i rad u malim grupama (punktovi, centri).

Oblici suradnje sa roditeljima: (roditeljski sastanci, individualne konzultacije, kutić za roditelje, radionice i igraonice za djecu i roditelje, uključivanje roditelja u neposredan odgojno-obrazovni rad).

Vrste dječjih vrtića s obzirom na kurikulum (općenito):

a) Vrtić orijentiran prema djetetu (child-centered kindergarten): Program je usmjeren na cjelokupni psihofizički razvoj djeteta: fizički, kognitivni i socijalni. U fokusu rada su djetetovi interesi, potrebe, stil učenja i slično, te se dnevne aktivnosti prema tim značajkama planiraju i održavaju. Prevladava u SAD i u našoj zemlji.

b) Montessori pristup: Filozofija edukacije djece koja dozvoljava djeci slobodu i spontanost u izboru aktivnosti te prijelaz s jedne aktivnosti na drugu onako kako ona žele. Naglasak je na kognitivnom razvoju. Uglavnom u Italiji i gotovo svim europskim zemljama, ali ne u svim vrtićima.

c) Piagetov pristup: Naglasak je na kognitivnom razvoju djeteta. Program se temelji na temeljnim Piagetovim spoznajama, koje se primjenjuju u radu s djecom.

d) Pristup Reggio Emilie: Dijete je kompetentno. Dijete se potiče da uči istraživanjem i proučavanjem onih tema koje ga zanimaju. Koristi mnogo stimulirajućih medija i materijala.

- ▶ U Japanu prevladavaju takvi programi koji djecu od jasličke dobi pripremaju za stvaranje školskih navika i ostvarivanje visokog školskog uspjeha u osnovnoj školi.

Utjecaj polaska u dječji vrtić – djeca koja polaze vrtić:

- Više ulaze u interakciju s vršnjacima, bilo pozitivno, bilo negativno.
- Manje su kooperativna i responsivna prema odraslima nego djeca koja ne polaze vrtić
- Značajno su više socijalno kompetentnija i zrelija, što se manifestira kroz: veće samopouzdanje, ekstravertiranost, asertivnost, samodovoljnost, neovisnost, verbalnu ekspresivnost, znanje o društvu oko sebe, ležernost u socijalnim i stresnim uvjetima, bolju prilagođenost pri polasku u osnovnu školu (lakše održavaju pažnju u zadatku, vođenje i usmjerenost k cilju)
- Manje su socijalno kompetentna jer su neljubazna, ne odgovaraju na zahtjeve nastavnika, glasnija, agresivnija, šefovski nastrojena, pogotovo ako njihova obitelj ili škola podržavaju takva ponašanja
- Općenito, polazak u vrtić ima više pozitivnih nego negativnih strana (česte bolesti, infekcije)

2) MEDIJI I PREDŠKOLSKA DJECA

Uvod

- mediji su sastavni dio života: nalaze se posvuda oko nas
- mediji sami po sebi nisu niti dobri niti loši
- prva iskustva o medijima dijete stječe u obitelji, od roditelja
- stoga je izuzetno važno sustavno podizati medijsku pismenost roditelja kao prvih i najvažnijih odgojitelja zbog sve veće uloge koju mediji imaju u našim životima, a oni (mediji) kao što znamo informiraju, poučavaju, uče, zabavljaju, opuštaju, ali i manipuliraju
- cilj medijskog odgoja u vrtiću: razvijanje medijske pismenosti odgojitelja, roditelja i djece
- medijska pismenost je važna jer djeci daje sposobnosti istinskog poznavanja medija, medijskih poruka i uči ih vještinama kritičke analize i vrednovanja medijskih sadržaja
- Od 20-tog st. je utjecaj medija na dječji razvoj vrlo porastao

Mediji

Predstavljaju oblik masovne komunikacije, a djeca su najčešće izložena i zainteresirana za slijedeće vrste medija: SLIKOVNICE, CRTANI FILMOVI, VIDEOIGRE, TELEVIZIJA, RAČUNALO, Internet. Neke promjene u društvu od polovine 20-tog stoljeća su dovele do toga da djeca vrlo malo vremena provode sa svojim roditeljima a sve više pred televizijom, računalom.

Negativne i pozitivne strane gledanja televizije na razvoj djeteta.

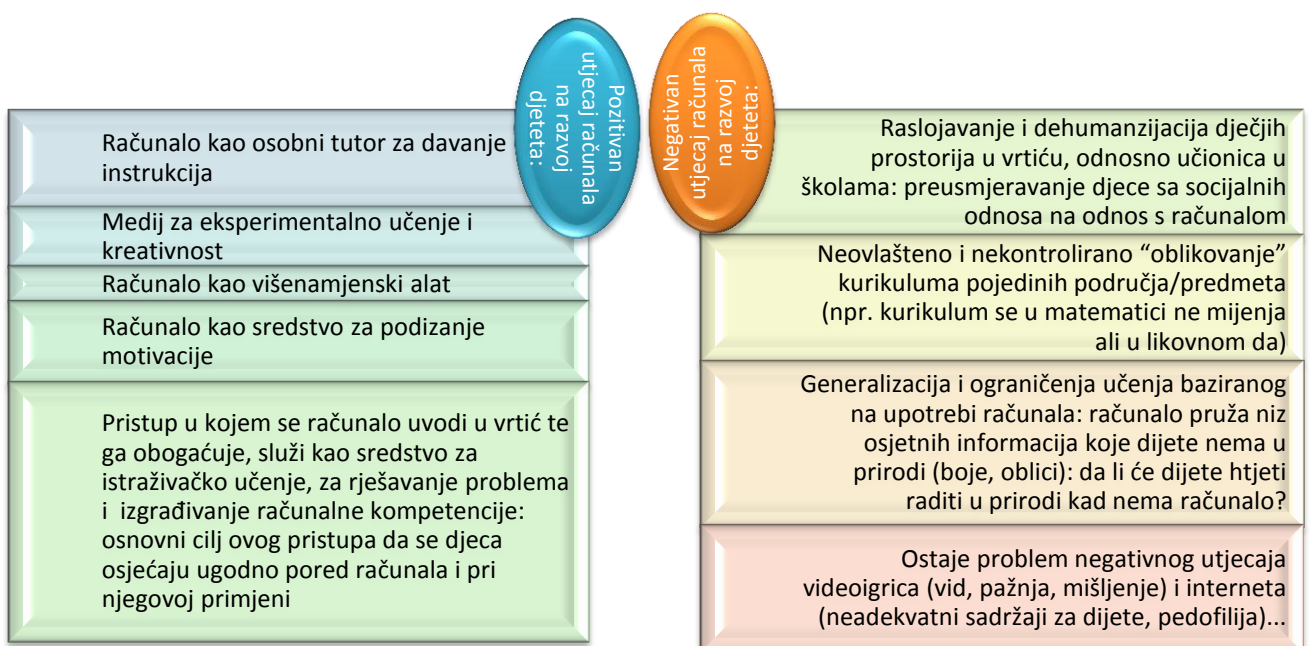
NEGATIVNE: Odvlači dijete od igre, kućnih zadataka, školske zadaće, stvara od djeteta pasivnog učenika, uči ga stereotipima, pruža djetetu modele s agresivnim ponašanjem, prikazuje djetetu nerealne poglede na svijet, te razmišljanje da se problemi lako rješavaju.

POZITIVNE: Pruža djetetu razne motivacijsko-edukativne programe, podiže djetetovu razinu informiranosti o svijetu koje nije njihova bliža okolina, pruža djetetu modele s prosocijalnim ponašanjem.

Uloga gledanja televizije na razvoj agresivnog ili prosocijalnog ponašanja djeteta

Vrlo je velik. Istraživanja su uglavnom korelacijske prirode: količina gledana agresivnog sadržaja u dobi od 8 godina značajno je bila povezana s ozbiljnošću kriminalnim aktivnosti koje je to dijete provodila kao kasnije odrasla osoba (Huesmann, 1986). Dugoročno izlaganje televizijskom nasilju je značajno povezano s vjerojatnošću agresivnog ponašanja kod dječaka u dobi od 12-17 godina (Belson, 1978). No, druga su istraživanja pokazala da televizija nije jedini uzrok porastu agresivnog ponašanja kod djeteta, već su tu i drugi faktori; kad se prekine s gledanjem nasilnih sadržaja na televiziji postupno dolazi do ukidanja agresivnih obrazaca ponašanja kod djece, uz osiguranje modela s prosocijalnim ponašanjem. Osim toga, utvrđeno je da gledanje televizije potiče razvoj psosocijalnih obrazaca ponašanja kod djece ("Sesame Street").

Predškolska djeca i računala

Televizija i kognitivni razvoj predškolskog djeteta

Predškolska djeca: gledaju televiziju s većom pažnjom, slabije razumiju bitan sadržaj a više onaj slučajni i indirektni (reklame), vrlo teško mogu zaključivati na osnovu gledanja o televizijskom sadržaju, imaju teškoće pri reprezentiranju televizijskog sadržaja pa popunjavaju svoje praznine u shvaćanju stereotipima i cjelinama koje su im poznate i ograničene njihovim trenutnim kognitivnim stadijem a često i ne moraju imati nikakve bliske veze sa sadržajem kojeg su gledali na televiziju, ne razumiju manipulaciju reklame. Televizija je negativno povezana s dječjom kreativnošću (Williams, 1986).

21. Optimalni psihološki uvjeti za razvoj predškolskog djeteta

(prema Starc i sur., 2004)

➤ **Od rođenja do 3 mjeseca**

1. Poticanje uspostavljanja ritma dana i noći
2. Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe
3. Osiguravanje vizualnog poticanja
4. Osiguravanje socijalnog i taktilnog poticanja
5. Osiguravanje prilika za motorički razvoj
6. Osiguravanje govorne komunikacije
7. Osiguravanje inicijative i slobode u započinjanju i prkidu interakcije
8. Osiguravanje razlikovanja emocionalnih izraza okoline

➤ **Od 3 do 6 mjeseci**

1. Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe
2. Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
3. Govorno komuniciranje s djetetom
4. Osiguravanje razlikovanja emocionalnih izraza okoline

➤ **Od 6 do 12 mjeseci**

1. Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe
2. Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
3. Govorno komuniciranje s djetetom
4. Potrebne intenzivne interakcije između djeteta i odrasle osobe
5. Poticanje prosocijalnog ponašanja

➤ **Od 1. do 2. godine**

1. Olakšavanje odvajanja od roditelja
2. Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
3. Poticanje razvoja pojma o sebi
4. Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
5. Poticanje prosocijalnog ponašanja
6. Govorno komuniciranje s djetetom
7. Poticanje simboličke igre

➤ **Od 2. do 3. godine**

1. Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
2. Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
3. Govorno komuniciranje s djetetom
4. Osiguravanje razvoja kontrole izražavanja emocija
5. Poticanje simboličke igre
6. Poticanje empatije i prosocijalnog ponašanja

➤ **Od 3. do 4. godine**

1. Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
2. Omogućivanje intelektualnog razvoja
3. Osiguravanje kontrole izražavanja emocija
4. Poticanje simboličke igre

➤ **Od 4. do 5. godina**

1. Osiguravanje razvoja inicijative
2. Omogućivanje razvoja vlastite efikasnosti – kompetentnost
3. Omogućivanje intelektualnog razvoja
4. Razvoj samoregulacije (kontrola impulzivnosti)
5. Poticanje mašte i kreativnosti
6. Osiguravanje razvoja kontrole izražavanja emocija
7. Poticanje simboličke igre
8. Poticanje razvoja predčitačkih aktivnosti

➤ **Od 5. do 6. godina**

1. Osiguravanje osjećaja aktivnosti i kompetentnosti
2. Osiguravanje intelektualnog razvoja
3. Osiguravanje uzora za igru
4. Govorno komuniciranje djeteta

➤ **Od 6. do 7. godine**

1. Omogućivanje inicijative i uspješnosti djeteta
2. Osiguravanje intelektualnog razvoja
3. Osiguravanje uzora za igru
4. Govorno komuniciranje djeteta

Autor: doc. dr. sc. Sanja Tatalović Vorkapić

Recenzent: prof. dr. sc. Sanja Smojver-Ažić

Nastavni materijal sadrži dječje radove iz predškolske dobi, a izradili su ih: Enea i Erik Vorkapić.

